

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ОДЕСЬКИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

Випуск 5
Том II

Одеса
2015

Головний редактор: Петлюченко Н.В.

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германських та романських мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Заступник головного редактора: Мізецька В.Я.

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Відповідальний секретар: Артюхова А.О.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германських та романських мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Редакційна колегія:

Таранець В.Г. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри германських та романських мов Національного університету «Одеська юридична академія»

Мамич М.В. – канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Ступак І.В. – д-р філол. наук, доцент, декан факультету лінгвістики та перекладу, завідувач кафедри германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету

Образцова О.М. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету

Морошану Л.І. – канд. філол. наук, доцент, завідувач кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету

Колгаєва І.М. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри лексикології та стилістики англійської мови Національного університету імені І.І. Мечникова

Воробйова О.П. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри лексикології і стилістики англійської мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету

Петренко О.Д. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри теорії мови та літератури, декан факультету іноземної філології Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Валігура О.Р. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету

Селіванова О.О. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Светозарова Н.Д. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри фонетики і методики викладання іноземних мов Санкт-Петербурзького державного університету (Росія)

Козлова Р.М. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри російського, загального та слов'янського мовознавства Гомельського державного університету імені Франциска Скорини (Білорусія)

Крістіан Саллок – професор Інституту російської культури імені Лотмана, факультет філології, Рурський університет, м. Бохум (Німеччина)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 4 від 26.02.2015 р.)

Науково-практичний журнал «Одеський лінгвістичний вісник»
zareestrovano Державною реєстраційною службою України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 20331-10131 р.)

«Одеський лінгвістичний вісник» внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 793 від 04.07.2014 р. (Додаток № 8).

Сайт видання: www.oljournal.in.ua

УДК 80:811.11

Бойко І. І.

АБРЕВІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ В ГАЛУЗЯХ ЕСТЕТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ ТА КОСМЕТОЛОГІЇ

У статті розкрито закономірності формування термінів-аббревіатур в галузях естетичної медицини та косметології. Визначено найпоширеніші структурні моделі утворення аббревіацій. Виділено два напрямки їх класифікації за параметрами тематичності та ступенем самостійності (лексичності).

Ключові слова: аббревіація, косметологія, естетична медицина, скорочення, графічна аббревіація, лексична аббревіація.

Бойко И. И. Аббревиация как способ формирования терминов в эстетической медицине и косметологии. – Статья. В статье раскрыты закономерности формирования терминов-аббревиатур в эстетической медицине и косметологии. Определены самые распространенные структурные модели образования аббревиаций. Выделено два направления их классификации: семантико-тематический критерий (тематические группы), а также степень самостоятельности аббревиатуры (так называемой лексичности).

Ключевые слова: аббревиация, косметология, эстетическая медицина, сокращения, графическая аббревиация, лексическая аббревиация.

Boiko I. I. Abbreviation as a method of terminology formation in aesthetic medicine and cosmetology. – Article.

The article focuses on the tendencies of terminology formation in aesthetic medicine and cosmetology. The most common structural models of abbreviation are determined and analyzed. Two ways of its classification according to parameters of thematic and degree of autonomy are distinguished.

Key words: abbreviations, cosmetology, aesthetic medicine, bleedings, graphical abbreviations, lexical abbreviations.

Термін є найважливішою складовою будь-якої галузі науки, основою мови спілкування вчених як усередині своєї сфери, так і міжгалузевої наукової комунікації. Знання у сфері медицини, які накопичувалися століттями, трансформувалися і обростали науково обґрунтованими фактами, знайшли своє відображення в естетичній медицині та косметології – галузях, які швидко розвиваються і акумулюють сукупність новітніх досягнень, методик і препаратів високих технологій, зокрема нанотехнологій. Знаходячись в курсі світових новинок, естетична медицина і косметологія займаються не тільки коригуванням зовнішності, але й надають допомогу при серйозних фізичних порушеннях.

Естетична медицина (*aesthetic medicine*) – це галузь медицини, яка використовує останні наукові досягнення, ефективні методики та препарати високих технологій для досягнення ефекту омолодження шкіри обличчя і тіла, виправлення дефектів зовнішності людини. Косметологія (*cosmetology*) – так само галузь медицини, яка вивчає характер і причини виникнення косметичних дефектів, естетичних проблем організму людини, їх етіологію, прояви і методи корекції з метою підтримки здорового стану шкіри обличчя і тіла, волосся і нігтів, а також корекції косметичних недоліків. На відміну від косметології, певні методи якої може застосовувати середній медичний персонал, всі технології, що відносяться до естетичної медицини, призначаються і виконуються фахівцями з вищою медичною освітою. Естетична медицина включає в себе наступні способи впливу на організм людини: пілінг, мезотерапія, біоревіталізація, ботулінотерапія, контурна пластика, різні види дермабразії та електролізуван-

ня, фототерапія, *prp*-терапія, пластична хірургія, естетична стоматологія, антропометрична (ортопедична) косметологія. Естетична медицина та косметологія активно використовують досягнення трихології, подології, офтальмології, дієтології та інших галузей науки про людину, які дозволяють найбільш ефективно вирішувати проблеми корекції зовнішності. Близькість завдань та поняттєвого апарату цих двох галузей уможливають розгляд їх термінології як єдиної системи.

Актуальність опису та аналізу англійських аббревіатур в галузях косметології та естетичної медицини обумовлена їх недостатньою вивченістю та невпорядкованістю. Слід також відзначити недостатню кількість лексикографічних матеріалів, присвячених англійським аббревіатурам в галузях естетичної медицини і косметології та важливість їх поповнення.

Абревіатура – це скорочення, а аббревіація – процес утворення аббревіатур. Аналіз типів аббревіації та принципів використання англійських скорочень викликає зростаючий інтерес сучасних зарубіжних експертів, проте у вітчизняному термінознавстві ця сфера залишається недослідженою. Тому мета статті – визначити найбільш уживані моделі термінологічних аббревіатур у галузях косметології та естетичної медицини. Для того, щоб досягнути поставлену мету, було сформульовано наступні завдання:

1) провести аналіз екстра- та інтралінгвістичних передумов виникнення аббревіатур в галузях естетичної медицини і косметології;

2) виявити основні закономірності утворення і функціонування аббревіатур в цих галузях;

3) проаналізувати процес переходу розгорнутого терміну в галузях естетичної медицини та

косметології в аббревіатуру та охарактеризувати його відношення з прототипом;

4) виділити особливості напрямків класифікації аббревіатур в зазначених галузях.

Матеріалом дослідження слугує корпус термінів, отриманий на підставі суцільної вибірки з лексикографічних джерел, англomовних періодичних видань, словників по косметології та естетичній медицині, а також статей за 1995–2014 рр., розміщених в електронній медичних базах PubMed [10], Encarta [11].

Абревіація підпорядковується певним закономірностям і не є довільним процесом. Абревіація – спосіб творення вторинних номінативних одиниць, який розвивається під впливом традиційних способів словотворення, дотримуючись певних законів і вимог. Так, згідно з цими закономірностями, створюються ті новоутворення, які передають найбільшу кількість інформації в конденсованому і, в той же час, доступному вигляді.

На думку А. Марквардта, скорочення полягає в «усіканні початкових або кінцевих складів» [9]. О. Мешков вважає, що в процесі абревіації «слово стає коротшим у порівнянні зі своїм прототипом» [5]. Аналогічної точки зору дотримується Х. Марчанд, зазначаючи, що «скорочення полягає в усіканні слова до однієї з його частин» [8]. І. Арнольд і Г. Беллман наголошують, що скорочення – це «морфологічне утворення», результат «спеціальної редуції плану вираження відповідної не редукованої одиниці» [2, 6].

У цій статті ми спираємося на визначення абревіації В. Борисова: «Абревіація полягає, в першу чергу, в скороченні матеріальної (звукової або графічної) оболонки мовного повідомлення, тобто в раціоналізації використання матеріальної оболонки, насамперед, в комунікативних цілях» [3].

До основних передумов поширення і виникнення скорочень в сучасному суспільстві ми відносимо екстралінгвістичні фактори: соціальні перетворення, науково-технічний прогрес, розвиток міжнародних культурно-економічних зв'язків, а також закон економії мовних засобів та мовленнєвих зусиль. Що стосується інтралінгвістичних причин, то вони охоплюють тенденцію до компресії, мовної економії, нерівномірність розподілу інформації між окремими елементами мовного потоку, вплив розмовних і жаргонних елементів у лексиці, здатність до утворення цілісного слова для закріплення нового поняття замість його опису [1].

Будь-яка нова аббревіатура, що поповнює словниковий склад мови, спочатку вважається неологізмом, тобто має тимчасовий відтінок новизни, поки колективна мовна свідомість сприймає її як інновацію. Аббревіатура-неологізм проходить певний етап адаптації, в ході якої мовці поступово звикають до неї, можливо, дещо модифікують її

в процесі комунікації і, нарешті, починають асоціювати даний знак безпосередньо з поняттям, за яким він закріплюється [4].

Для самостійного існування аббревіатур у мовному просторі необхідний ряд умов: своєю звуковою та графічною формою аббревіатура не повинна відрізнятися від нескорочених одиниць мови, а денотативне значення аббревіатури повинно включати ознаки, здатні стати базою для перенесення денотативних значень або конотацій [4].

З вищесказаного можна виділити ряд проблем, пов'язаних з процесом функціонування англійських аббревіатур в галузях косметології та естетичної медицини, вирішення яких є основним завданням дослідників-лінгвістів:

- невизначений статус деяких аббревіатур;
- швидкий темп зростання обсягу англійських аббревіатур в галузях косметології та естетичної медицини, що сповільнює процес уніфікації;
- дефіцит різноманітних словників аббревіатур в даних галузях, що посилює проблеми їх сприйняття і використання.

На основі аналізу аббревіатур в галузях косметології та естетичної медицини можна виділити два напрямки їх класифікації за параметрами: 1) семантики (тематичності) та 2) ступенем лексичності (самостійності). За першим параметром виділяємо такі тематичні групи:

- **анатомічні структури і феномени:** *NBF* – *nasal bone fracture* – перелом носової кістки, *NP* – *nasopharyngeal* – носоглотковий, *LAPW* – *lateral aspect of the pharyngeal wall* – бокова стінка глотки (10);

- **фізіологічні показники:** *BI* – *burn index* – опіковий індекс, *MPDW* – *mean percent desirable weight* – ідеальна маса тіла, *QS* – *quantified self* – мої кількісні показники (11);

- **клінічні прояви, захворювання, патологічні стани:** *HDL* – *High density lipoprotein* – висока щільність ліпопротеїду, *BDD* – *Body dysmorphic disorder* – дисморфобія, *CC* – *Capsular contracture* – капсульна контрактура (10);

- **біохімічні сполуки та лікувальні засоби:** *HA* – *Hyaluronic acid* – гіалуронова кислота, *BoNT-A* – *botulinum toxin Type A* – ботулінічний токсин типу А, *KA* – *kojic acid* – коєва кислота, *WCE* – *water chestnut extract* – водний каштан (10);

- **фізичні, біохімічні та фармакологічні чинники, показники, реакції:** **ADR** – **adverse drug reaction** – побічна дія медикаменту, **AD** – **atopic dermatitis** – atopічний дерматит, **CLmin** – **minimal lethal concentratio** – мінімальна смертельна концентрація (10);

- **лікувальні та діагностичні процедури, хірургічні та інші маніпуляції:** *CLM* – *confocal laser-scanning microscopy* – конфокальна лазерна скануюча мікроскопія,

PDT – photodynamic therapy – фотодинамічна терапія, *BTXA – botulinum toxin injections* – ін'єкції ботулотоксину, *MDA Microdermabrasion* – мікродермабразія (10);

– *посади в галузях косметології та естетичної медицини*: *CL – cosmetologist* – косметолог, *FS – full specialist* – майстер у всіх сферах (манікюр, шліфування, масаж тощо), *FB – facial specialist* – майстер з масажу обличчя, *BW – body wrapper* – майстер з обгортання тіла (10);

– *різні організації та наукові товариства, що займаються проблемами естетичної медицини та косметології*: *ASPS – the American Society of Plastic Surgeons* – Американське товариство пластичних хірургів, *AACS – American Academy of Cosmetic Surgery* – Американської академії косметичної хірургії, *COLIPA – European Cosmetic and Perfumery Association* – Європейська асоціація косметології і парфумерії (10);

– **сертифікати, документи, програми, стандарти**: *B/H – bill of health* – санітарне свідоцтво, *INCI – International Nomenclature of Cosmetic Ingredients* – Міжнародна Номенклатура косметичних інгредієнтів, *detox plan – detoxification plan* – план-програма детоксикації організму (10).

Наявність великої кількості тематичних груп аббревіатур свідчить про високий рівень розвиненості мови естетичної медицини та косметології. Вона наочно показує, яким чином медичні аббревіатури об'єктивують фрагмент концептосфери, актуальний для англосовітських медичних фахівців – учених-медиків і практикуючих лікарів.

Наступна класифікація утворена на основі критерію ступеня лексичності (самостійності). Аббревіатури поділяються на графічні та лексичні. Лексичні – це самостійні слова, які існують поряд з іншими, в той час як графічні аббревіатури є символами, що використовуються лише на письмі замість слів і словосполучень. В усному ж мовленні їм відповідають слова або словосполучення з повною основою.

Зупинимося на *графічних аббревіатурах* (надалі ГА) детальніше:

1) точкові ГА латинського походження, які особливо характерні для мови медичних галузей: *bals – balsam* – бальзам, *pulv – powder* – пудра, *cr, crm – cream* – крем, *aq – water* – вода (10);

2) косолінійні ГА, які використовуються під час скорочення словосполучень та складних слів. Щодо функцій косої лінії, то їх є декілька: індикація границі між компонентами складного слова або маркування опущеного слова: *Pa/s – pascal-second* – Паскаль за секунду, *C/O – complains of* – скаржитися на, *S/S – signs and symptoms* – ознаки та симптоми (11);

3) дефісні ГА, які характеризуються наявністю дефіса, що стоїть на місці опущеної середньої або кінцевої частини слова. Це явище загалом не харак-

терне для англійської мови, що підтверджує високий рівень її аналітичності, оскільки граматична інформація в кінці слова рідко несе важливий зміст. Дефіс може перейти в аббревіатуру, як частина складного прототипу: *RF-lift – radio wave facelift* – радіоліфтинг, *Fl-Abs – fluorescein-antibodies (labelled)* – антитіла, мічені флюоресцеїном (10);

4) комбіновані ГА, що утворюються в результаті використання декількох графічних прийомів скорочення, наприклад: комбінація прописних та рядкових букв, надрядкових і підрядкових елементів: *EmT – emergency treatment* – невідкладне, екстрене лікування, *FrBB – fracture of both bones* – перелом обох кісток, *CLmin – minimal lethal concentratio* – мінімально смертельна концентрація (10).

У процесі дослідження зустрічалися і комбіновані ГА з використанням цифр, де цифра вказує на хімічний, фізичний або генетичний параметри з'єднання: *o_2 – both eyes* – обидва ока, *q.1 h, q – every 1 hour* – щогодини.

Щодо структури, то ГА можна розподілити на монолексемні та полілексемні (10).

Монолексемні графічні аббревіатури своєю чергою поділяються на:

– **ініціальні ГА**, представлені ініціальною буквою (рідше – буквами) терміна: *S – soluble* – розчинний, *stem cells* – стовбурові клітини; *L – Lactobacillus (лактобацила)*. Основна перевага цієї моделі – лаконічність (10);

– **рамкові ГА**, що описують контури слова і тому є більш експліцитними: *elms – elements – елементи*, *TAB – tablet* – пігулка, *WT – weight* – вага. Ця група практично виключає випадки графічної омонімії (11).

– **усічення** – зустрічаються найчастіше в неформальному професійному спілкуванні на рівні професійних жаргонізмів, усікається остання частина слова або останнє слово в словосполученнях: *comp – complication* – ускладнення, *mono – monocyte* – моноцит, *ung – ointment* – мазь, *PUVA – puva therapy* – ПУВА терапія. Ця поширена модель є найбільш експліцитною, хоча по ємності поступається ініціальним скороченням (10).

Розглядаючи полілексемні терміни-аббревіатури в галузях косметології та естетичної медицини, зазначимо, що, незалежно від кількості компонентів, що входять до складу аббревіатури, під час їх утворення діють загальні структурні закономірності. Опираючись на це, виділяємо такі три моделі:

1) власне-ініціальні ГА – утворенні з початкових ініціальних букв: *SEM – scanning electron microscope* – скануючий електронний мікроскоп, *LPG – Liquefied petroleum gas* – розріджений азот, *SAT – subcutaneous adipose tissue* – підшкірні жирові тканини (10);

2) ініціально-комбіновані ГА – ініціальні ГА представлені не лише самостійними, але і службовими частинами мови: *AR* – *at risk* – в зоні ризику, *MOI* – *multiplicity of infection* – множинність зараження; *MAC* – *Minimal Access Cranial Suspension Lift* – коротко рубцевий ліфтинг, *SMAS* – *Superficial Muscular Aponeurotic System Lift* – розширена підтяжка обличчя (10);

3) частково-ініціальні ГА – утворюються шляхом ініціального скорочення одного з компонентів складного терміна: *D&C color* – *drug and cosmetic color* – кольори, вибрані з сертифікованого переліку, затвердженого для використання в медичній та косметичній продукції, *DUV laser* – *deep-ultraviolet laser* – ультрафіолетовий лазер на основі двовимірного фотонного кристала, *BoNT-A* – *botulinum toxin Type A* – ботулінічний токсин типу А (10).

Отже, графічний тип скорочення знаходить широке застосування в англійській термінології галузей естетичної медицини та косметології. Як зазначає П. Хакілл, кілька сотень двох-, трьох- або чотирибуквених скорочень відомо кожному лікарю [7].

Виникає питання про першотворення абрєвіатури: як вона виникає – як графічна чи лексична? Неможливо дати точну відповідь, адже кожна абрєвіатура починає жити своїм життям після утворення. Інколи можливий процес лексикалізації графічних абрєвіатур. Це відбувається тоді, коли вони починають використовуватися частіше своїх прототипів і отримують власну вимову. Результатом лексикалізації є власна формотворча парадигма та навіть можливість служити основою для подальших актів словотворення: *BP* – *blood pressure* – кров'яний тиск, *CP* – *chemically pure* – хімічно чистий, *HB* – *hair braider* – майстер з плетіння волосся (10).

Розглянемо тепер лексичні абрєвіатури (надалі ЛА).

Ініціальні ЛА – короткі за формою і смні за змістом, тому представляють найпродуктивнішу групу абрєвіатур в англійській термінології галузей естетичної медицини та косметології. За вимовою ініціальні ЛА можна розділити на алфаветизми, акроніми та звукобуквенні абрєвіатури:

1) алфаветизми – кожен з компонентів абрєвіації читається за правилами алфавіту англійської мови. Виникнення цих абрєвіатур спричинено потребою зберегти інформаційно-значущі компоненти. Мінімальний склад алфаветизмів – три компонента, оскільки двозначні у своїй більшості не виходять за рамки ГА: *IPL* – *intense pulsed light* – інтенсивне імпульсне світло, *LFP* – *low fluence photoepilation* – низька щільність енергії фотоепіляція, *LCD* – *liquor carbonis detergens* – дьогтьова мастика. В проаналізованій нами вибірці термінів ця модель переважає, хоча існує тенденція до акронімії (10);

2) акроніми – абрєвіатури, що вимовляються як слово, фонетична структура якого відповідає фонетичній структурі одноморфемних слів, а читаються відповідно до правил орфоєпії конкретної мови. Ефект милозвучності і зручності виголошення терміну в англійській мові досягається, якщо між приголосними буквами стоїть голосна. Тоді прочитання абрєвіатури стає звуковим. Розглянемо приклад переходу терміна-словосполучення в акронім: *DOPA* – *dihydroxyphenylacetic acid* – гідроксид феніл оцтова кислота, *A/B* – *acid-base ratio* – кислотно-основний баланс (10).

3) звуко-буквенний варіант – це змішана форма прочитання абрєвіатури. Він представлений нечисленною групою. Основна причина такого прочитання – прагнення до милозвучності, зручності виголошення терміну: *DS* [*di:es*] – *dietary supplement* – біологічно активна добавка, *CP* [*ci:pi:*] – *chemically pure* – хімічно чистий (11).

Усічення поширене в неформальному професійному спілкуванні на рівні професійних жаргонізмів. Часто даний тип використовується для назви фармакологічних засобів з метою більш швидкого запам'ятовування. Є три типи усічення: 1) афєреза – усічення початкових складів слова – *clysis* – *hypodermoclysis* – підшкірне введення; 2) синкопа – усічення середньої частини слова – *hype* – *hypodermic syringe* – шприц для підшкірних ін'єкцій; 3) апокопа – усічення кінцевих частин слова. Останній найхарактерніший для англійської термінології в галузях естетичної медицини та термінології: *med lab* – *medical laboratory* – медична лабораторія, *op* – *operation* – операція, *detox plan* – *detoxification plan* – план-програма детоксикації організму, який підвищує обмін речовин, корегує вагу, підвищує імунітет (10).

В англійській мові існує тенденція до відсікання всього, що заважає об'єктивному сприйняттю інформації (*med lab* – *medical laboratory* – медична лабораторія), тобто типовими є прості усічення, без афіксації. Утворення на зразок *bact-y* – *bacteriology* – бактеріологія поодинокі (10).

Частково скорочені слова складаються з вже сформованого ініціального скорочення та розгорнутого терміна. Хоча цей тип широко застосовується через свою емність, він досить нестійкий, тому не фіксується в списках абрєвіатур: *B-cell* – *beta-cell* – бета-клітина, *YAG laser* – *yttrium aluminium garnet laser* – лазер, в якості активного середовища використовується алюмо-ітрієвий гранат, *RF-lifting* – *radio wave facelift* – радіоліфтинг (10).

Слова-злитки утворюються шляхом поєднання (комбінування) двох і більше компонентів: першої частини першого компонента і другої частини другого компонента, наприклад: *hexamilone* – *hexamidine* + *triamcinolone* – гек-

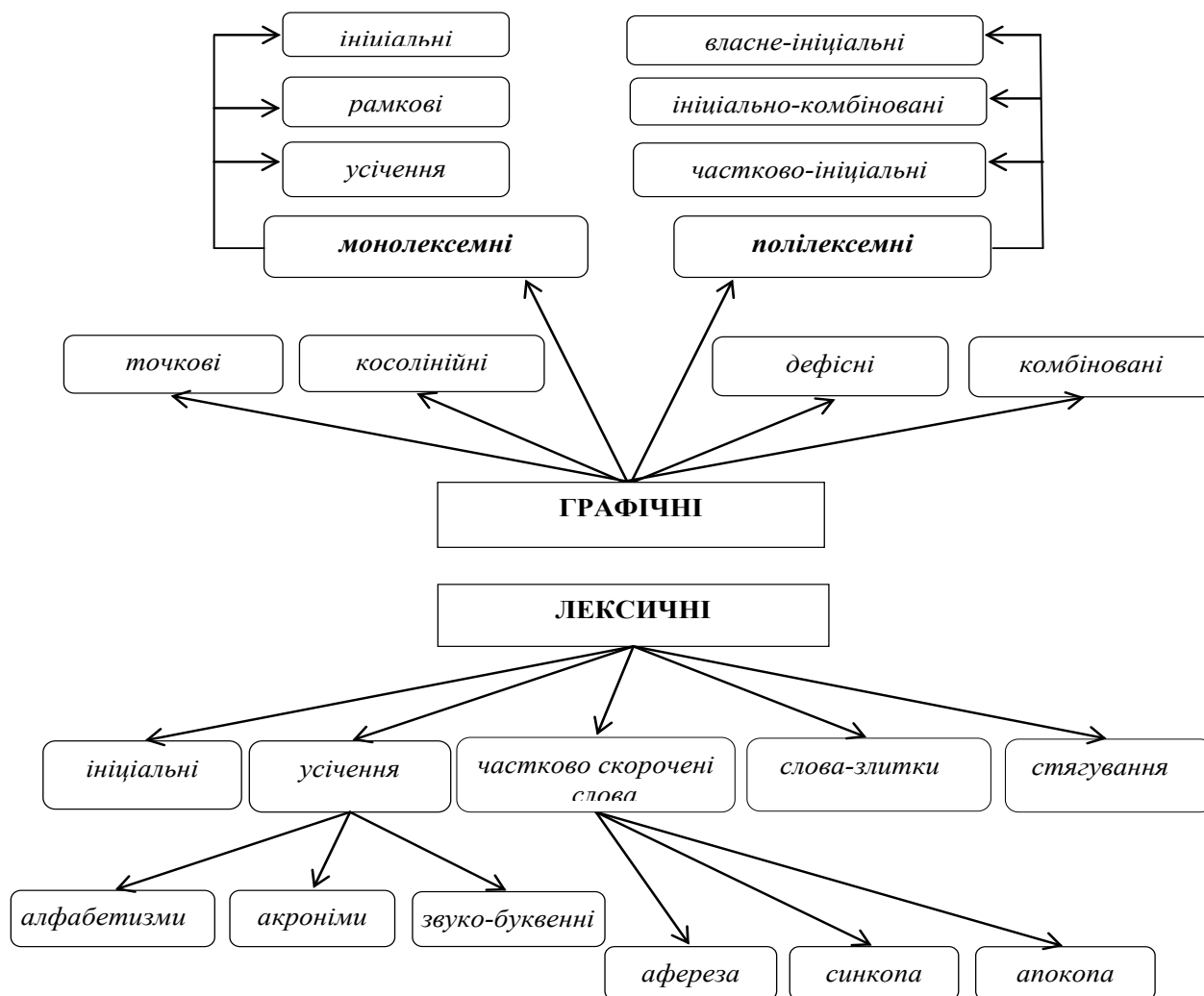

Рис. 1. Види аббревіатур, виявлених у галузях косметології та естетичної медицини і класифікованих за різними критеріями

самілон, комбінований препарат, *garasone* – *garatomycin* + *dexamethasone* – гаразон, комбінований протизапальний препарат (11).

Стягування подібні зі словами-злитками та з усіченими-синкопами. Різниця лише в тому, що тут беруть участь багатокомпонентні складні, але однослівні лексичні одиниці і усікаються два і більше складів. Вони використовуються для номінації лікарських засобів: *Acemine e-acetylaminocaproic acid sodium Compound* – ацемін, ранозагоювальний, регенеративне засіб, *oxylift* – *oxxygenated lifting* – кисневий ліфтинг (11).

Види аббревіатур, виявлених у галузях косметології та естетичної медицини і класифікованих за різними критеріями, показано вище на рис. 1.

Найдетальніша класифікація, на наш погляд, – це класифікація за ступенем лексичності (самостійності). Вона ділить аббревіатури на два великі класи (графічні та лексичні), які, своєю чергою, поділяється на види. Основна різниця між цими двома класами полягає у тому, що графічні аббревіатури умовні, вони

не є самостійними лексичними одиницями, а лексичні аббревіатури за статусом знаходяться на тій чи іншій стадії наближення до самостійних частин мови.

Отже, в статті проаналізовані особливості англійських аббревіатур в галузях естетичної медицини та косметології через призму їх класифікації (лексичний рівень). Особливе місце аббревіатур у цих галузях обґрунтоване: вони займають одне з перших місць по кількості та різноманітності, що говорить і про те, що аббревіація – найбільш активний і продуктивний спосіб словотвору, що володіє невичерпними номінативними можливостями.

Перспективи подальших досліджень особливостей терміносистеми естетичної медицини та косметології вбачаємо у з'ясуванні полегшення спілкування вітчизняних фахівців в галузі дерматології, дерматокосметології, естетичної медицини і пластичної хірургії з їхніми іноземними колегами, зокрема підвищення рівня професійної підготовки, запозичення світового досвіду, обміну ідеями.

Література

1. Алексеева Н. Н. Типология сокращённых лексических единиц современного английского языка: автореф. дис. канд. филол. наук / Н. Н. Алексеева. – М., 1984. – 16 с.
2. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка: (Стилистика декодирования) / И. В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – 303 с.
3. Борисов В. В. Аббревиация и акронимия. Военные и научно-технические сокращения в иностранных языках / В. В. Борисов. – М. : Воениздат, 1972. – 320 с.
4. Зубова Л. Ю. Английские медицинские аббревиатуры как часть профессиональной языковой картины мира: на фоне их русских и французских аналогов: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. Ю. Зубова. – Воронеж, 2009. – 20 с.
5. Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка / О. Д. Мешков. – М., 1976. – 244 с.
6. Bellmann G. Sprachkontakt und Semantik / G. Bellmann // Sprachkontakt als Ursache von Veränderungen der Sprach – und Bewusstseinsstruktur. – Innsbruck, 1981. – S. 9-24.
7. Hukill P. B. The Spoken Language of Medicine : Argot, Slang, Cant / P. B. Hukill // American Speech. – 1961. – Vol. 36. – № 2. – P. 145.
8. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word Formation / H. Marchand. – Weisbaden, 1966. – 430 p.
9. Marckwardt A. H. Introduction to the English Language. – Toronto – N.-Y. –Oxf.: s.l., 1942. – P. 347.

Джерела ілюстративного матеріалу

10. US National Library of Medicine National Institutes of Health [Electronic resource]. – Access via: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed>.
11. Microsoft Encarta Multimedia Encyclopedia [Electronic resource]. – Access via: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/186436/Encarta>.

УДК 811.133.1'37

Бритвін Д. В.

ФРЕЙМОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ДОМЕНУ МАРГІНАЛЬНА ЛЮДИНА ТА ЙОГО ВЕРБАЛІЗАЦІЯ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКИХ РОМАНІВ): ПРЕДМЕТНИЙ ФРЕЙМ

У статті робиться спроба фреймового моделювання домену маргінальна людина з використанням предметного фрейму (на матеріалі французьких романів ХХ століття) та аналіз його вербального наповнення. Запропонована схема предметного фрейму домену маргінальна людина може бути варіативною у процесі дослідження маргінальності у будь-якому художньому творі.

Ключові слова: маргінальна людина, домен, предметний фрейм, слот, когнітивний простір.

Бритвін Д. В. Фреймовое моделирование домена маргинальный человек и его вербализация (на материале французских романов): предметный фрейм. – Статья.

В статье делается попытка фреймового моделювання домена маргинальный человек с использованием предметного фрейма (на материале французских романов ХХ века) и анализ его вербального наполнения. Предложенная схема предметного фрейма домена маргинальный человек может быть основой для исследования маргинальности в художественных произведениях.

Ключевые слова: маргинальный человек, домен, предметный фрейм, слот, когнитивное пространство.

Brytvin D. V. Frame modeling of the domain Marginal Man and its verbalization (on the material of French novels): object-centre frame. – Article.

The article deals with frame modeling of the domain Marginal Man with the help of object-centre frame (on the material of French novels of the 20th century) and analyses its verbal packing. The scheme of the object-centre frame introduced by the author can be used in studying marginality in any fiction work.

Key words: marginal man, domain, object-centre frame, slot, cognitive space.

Маргінальність як абстрактне поняття, її роль, ознаки, прояви, маркери тощо у світлі антропоцентричної парадигми можна визначити через ту роль, яку відіграє по відношенню до цієї реалії людина (під абстрактними розуміємо такі поняття, у яких узагальнені окремі сторони, властивості, відношення предметів). Послугуючись нашими дослідженнями маргінальності у французьких романах, можемо стверджувати, що базовими у реконструкції **концептосфери маргінальність є домен маргінальна людина та домен середовище.**

Метою нашої розвідки є дослідження когнітивного простору домену *маргінальна людина* за допомогою побудови предметного фрейму. Матеріалом дослідження слугували романи таких французьких письменників, як «Життя попереду» Ромена Гарі, «Подорож на край ночі» Л.-Ф. Селіна, «Моражавін» Б. Сандрара, «Щоденник злодія» Ж. Жене.

Оскільки світогляд формується за певними сценаріями як набір стереотипних ситуацій, внутрішню організацію та зовнішні зв'язки домену *маргінальна людина* представляємо у вигляді **фреймової структури** (вона адекватно відбиває зміст даного домену), слоти якої можуть бути заповнені конкретною інформацією, «релевантною до даного домену» [5], та стати засобом для розуміння більшої кількості явищ та процесів [3, 69].

Саме фреймове моделювання як засіб репрезентації певної інформації дозволяє пов'язати когнітивний та мовний рівні, поєднуючи слоти фрейма з їхнім вербальним наповненням [8, 391].

Існує чимало визначень терміну «фрейм» у сучасній лінгвістиці. М. Мінський висловлює думку

про те, що фрейм є «мінімально структурована необхідна інформація, яка однозначно визначає певний клас предметів» [4, 7].

При цьому слід зазначити, що фрейм – це не будь-яка інформація, а одиниця знань, «організована навколо деякого концепту» [9], до того ж він містить у собі «дані про суттєве, типове і важливе для цього концепту у рамках певної культури» [1, 89].

О. А. Селіванова вважає, що фрейм слугує для експлікації як вербальної, так і невербальної інформації, до того ж структурованої, у якій відбиті знання про стереотипні ситуації, що описані у тексті [7, 101].

М. М. Полюжин стверджує, що фрейм є «одиницею знань, яка зберігається в пам'яті й формує певну понятійну структуру мовного (конструкції взаємопов'язаних слів), а також позамовного досвіду (уміння відповідним чином орієнтуватися у ситуації)» [6, 119].

Ми будемо вважати фрейм універсальним квантом знань, який є ієрархічно упорядкованим (структурована мовна та позамовна інформація про поняття чи стереотипні ситуації). Структура фрейму передбачає наявність слотів (вузлів) та їхні взаємозв'язки.

Саме фреймове моделювання домену *маргінальна людина* та аналіз його вербального наповнення дасть змогу репрезентувати семантичну інформацію різного рівня для представлення когнітивного простору вище зазначеного домену у романах французьких письменників, у чому і полягає, на нашу думку, **актуальність** даного дослідження.

Новизною даної розвідки є те, що вперше проведено фреймове моделювання (у даному випадку із використанням предметного фрейму) домену *маргінальна людина* та аналіз його вербального наповнення за матеріалами зазначених вище романів французьких письменників, та створена схема-варіант, що може бути використана у процесі концептуального аналізу домену *маргінальна людина* у будь-якому художньому творі.

Ми вважаємо, що домен *маргінальна людина* (*маргінал*) є базовим, структуроутворюючим у концептуальній мережі концептосфери *маргінальність* (зв'язок між доменом та концептосферою відбувається на основі посесивного фрейму: частина – ціле), тому саме фреймове моделювання дає можливість поставити його в центр такої мережі як агенса. Надалі зосередимось на виокремленні основних слотів предметного фрейму (за С. А. Жаботинською [2]) та визначимо їхнє вербальне наповнення.

Аналіз репрезентації предметного фрейму домену *маргінальна людина* виявив 5 різних слотів, з різним кількісним наповненням (заповнюються пропозиціями – варіативними складовими):

Слот [ДЕХТО: агенс – СУБ'ЄКТ МАРГІНАЛЬНОСТІ, МАРГІНАЛ] є центральним, модератором всіх взаємозв'язків та відношень елементів фреймової моделі та містить 2 підслоти: ОСОБА / ОСОБИ (ГРУПА).

Номінації, що об'єктивують підслоти ОСОБА / ОСОБИ (ГРУПА) представлені наступними пропозиціями:

– імігрант/імігранти: *arabes* (13, 155);

– прізвиська:

...*le garçon m'avait un peu traité de sordide à cause du pourboire* (13, 3);

...*une masse de petits crétiens gueulards* (13, 4) (ватага...кретинів);

...*ce ténébreux* (13, 18);

...*se tuèrent une satanée bande de gaillards* (13, 43) (банда відірвиголів);

... *bougnoule* (13, 66) (чорномазий);...*fous* (13, 203);

– декласовані елементи:

voleur; mendiant (11, 48); *pute* (11, 157);

Il vivait parmi les mendiants, les tapettes, les voleurs et les filles (11, 5);

...*cette foule de voleurs, de filles, de mendiants, de tapettes* (11, 15);

– за майновим станом: *loqueteux* (11, 9) (*голодраниць*); *pauvre* (13, 31);

– за професійною приналежністю *pute* (11, 5); *proxénète* (10, 15);

prostituée (13, 28);

– за нетрадиційною статевою орієнтацією: *pédérastes* (11, 48);

horde de pervers (11, 14) (*орда збоченців*);

– за рисами характеру, зовнішності, станом здоров'я: *fous héroïques* (13, 5) (героїчні психи); *aliéné* (13, 30);

Un fou, ce n'est que les idées ordinaires d'un homme mais bien enfermées dans une tête. Le monde n'y passe pas à travers sa tête et ça suffit. Ça devient comme un lac sans rivière une tête fermée, une infection (13, 202);

Une bande de ratés! (13, 230) (ватага невдах).

Слот [СУБ'ЄКТ МАРГІНАЛЬНОСТІ ТАКИЙ (ЯКІСТЬ)] має сім підслотів, що заповнюються такими компонентами-пропозиціями:

– за фізичною ознакою: *à main unique* (11, 20); *anémiques* (13, 64) (худосочні);

– за психічними відхиленнями: *aliénés, fou* (13, 208);

Il existe des fous simples et puis il existe d'autres fous, ceux que torture la marotte de la civilisation... (13, 204);

– за моральними характеристиками: *voleur honteux* (11, 91) (*непорядний злодій*);

– за психологічним станом: *perехідний, тривожний, самотній, відчужений, непевний, амбівалентний*:

...*je me sentais perdu et absurdement léger* (11, 64);

...*j'étais dispersé, anéanti* (11, 85); ...*malheureux* (13, 11);

– за зовнішнім виглядом:

chassieux, puceux, transis (13, 2);

...*des yeux pâles et furtifs comme ceux des loups* (13, 4);

Mes vêtements étaient sales et pitoyables... (13, 5);

...*pâles toujours et somnolents...* (13, 114);

...*avec une tête d'assassin besogneux...* (13, 146);...*sales...* (13, 203);

– за рисами характеру:...*un voleur paresseux* (11, 48);...*petits bonhommes* (11, 48) (*простофіля*);

– за моделями поведінки:

...*battus, rançonnés...* (11, 31); ...*agressifs, vétilleux et hâbleurs...* (13, 203).

Слот [СУБ'ЄКТ МАРГІНАЛЬНОСТІ існує ТАМ] експлікує місце перебування і середовище існування:

країна:

... *dans l'Europe centrale et en France* (11, 38); ... *sur la Terre* (13, 5);

район: *Des rues, des avenues ...des quartiers tout entiers* (13, 18);

будинок: ...*une petite prison pépère* (13, 5); ... *dans la maison* (13, 10); ...*à l'hôtel* (13, 27);

Mon hôtel me suffisait. Tombe gigantesque et odieusement animée (13, 101);

Déseparé, je quittai la Comédie pendant qu'on éteignait les derniers flambeaux des couloirs et rejoignis seul, par la nuit, sans tramway, notre hôpital, souricière au fond des boues tenaces et des banlieues insoumises (13, 48).

на межі: *au bout de la Zone* (13, 119);

...**cambriolage**...(non dans **la vie**, il nous conduirait, **hors d'elle**) (11, 11);

на периферії: ... **au bout du monde** (13, 9); ... **aller aux alentours**... (13, 114);

On retrouve le fil des jours comme on l'a laissé à traîner **par ici**, **poisseux**, **précaire** (13, 117);

Comme malades c'était plutôt des gens **de la zone** que j'avais, de cette espèce de village qui n'arrive jamais à se dégager tout à fait de la boue, coincé dans les ordures (13, 163);

у оточенні: **Tout** m'était hostile et froid (12, 107);

Les rues que nous franchissions nous menaçaient comme de tout leur silence **armé jusqu'en haut de pierre à l'infini**, **d'une sorte de déluge en suspens**. Une ville aux aguets, **monstre à surprises**, visqueux de bitumes et de pluies (13, 108);

Dans ce milieu de réprouvés le jugement d'autrui ne saurait compter (13, 133); ... **dérouté** qu'on est d'abord **par la tristesse et par le trop d'indifférence** de l'endroit (13, 181);

Les gens qu'on rencontre traînent un destin si lourd que ça vous embarrasse pour eux (13, 182).

Слот [СУБ'ЄКТ МАРГІНАЛЬНОСТІ існує/діє ТОДІ] передбачає час перебування чи існування ТАМ чи в певних умовах:

...**le matin** (13, 3); ...**dans deux mois** (13, 3); ... **un quart d'heure** (13, 3); **maintenant** (13, 4); **le soir** (13, 12); **demain** (13, 17); **heure** (13, 17); **pendant la guerre** (13, 20); **jour et nuit** (13, 53) тощо.

Il y a un moment de la misère où l'esprit n'est plus déjà tout le temps avec le corps. Il s'y trouve vraiment trop mal (13, 108).

Слот [СУБ'ЄКТ МАРГІНАЛЬНОСТІ є / існує СТИЛЬКИ] представлений лексемами: **foule** (13, 15); **une masse** (13, 4); **bande** (13, 17); **file de jours** (13, 117) тощо.

Слот [СУБ'ЄКТ МАРГІНАЛЬНОСТІ існує ТАК] спосіб буття: формується наступними підслотами, з різним кількісним наповненням та способами вербалізації:

– ізольовано:

C'est contre le dehors au contraire qu'elle était contractée, comme si le froid, tout l'horrible et la mort ne devaient lui venir que de là, pas du dedans (13, 126);

On est séparé d'eux par toute la peur et on en reste écrasé jusqu'au moment où ça finit d'une façon ou d'une autre et alors on peut enfin les rejoindre ces salauds de tout un monde dans la mort ou dans la vie (13, 167);

On ne peut même pas dire que c'est désordre ce quartier-là, **c'est plutôt comme une prison**, presque bien tenue, une prison qui n'a pas besoin de portes (13, 182);

– відірвано від звичного середовища:

Mon départ pour **la forêt**, je ne l'envisageais plus qu'avec désespoir et révolte (13, 71); **C'est de l'horreur de perdue** (13, 167);

Pour un empire, on ne les aurait pas fait **sortir de leurs têtes** ces gens-là (13, 202);

– неукорінено:

Pendant longtemps, je n'ai pas su que j'étais **arabe** parce que personne ne m'insultait (10, 2);

C'est moi qui étais chargé de conduire Banania dans **les foyers africains** de la rue Bisson **pour qu'il voie du noir** (10, 2);

– віддалено від центру; **reculées dans ces limbes** (10, 2) (випурені на задвірки);

– у обмеженому просторі:

а) фізично обмежено:

Presque tous les désirs du pauvre sont punis de prison (13, 98);

Elle avait la certitude que **si elle ouvrait sa porte les forces hostiles déferleraient chez elle, s'empareraient d'elle** et que **ça serait fini une fois pour toutes** (13, 125);

Des passagers renfermés et qui passaient longtemps à faire des projets plus tristes encore que la vie et des économies aussi et **puis à se méfier de la lumière et aussi de la nuit** (13, 160);

б) духовно обмежено:

Mais si on nous arrosait ainsi clients de tant de lumière profuse, si on nous extirpait pendant un moment de nuit habituelle à notre condition, cela faisait partie d'un plan (13, 101);

...quant à **son pays** il m'épouvantait tout bonnement plus que tout l'ensemble de menaces directes, occultes et imprévisibles que j'y trouvais, surtout par **l'énorme indifférence** à mon égard qui le résumait à mon sens (13, 104);

...leur ville me navrait (13, 105);

...**la vie** n'est qu'**un délire** tout bouffi de mensonges (13, 179).

– бідно:

J'en appris encore bien d'autres à l'abri des palmiers qui prospéraient par contraste d'une sève provocante le long de ces rues **aux demeures fragiles**;

Elle les tenait déjà d'ailleurs **la misère** (13, 178).

– за межею бідності:

misère (13, 37); **dépouillement** (11, 48);

Je m'attendais bien à quelque chose de ce genre-là en fait **d'habitation**, mais tout de même la réalité **dépassait mes prévisions** (13, 80);

...leur **trop de misère** me faisait peur (13, 100);

La misère est géante, elle se sert pour essuyer les ordures du monde de votre figure comme d'une toile à laver. Il en reste (13, 106);

Je lui répondis que si je ne trouvais pas quelques dollars à l'instant même, **je ne coucherais nulle part** (13, 108);

On ne monte pas dans la vie, **on descend** (13, 226);

– незахищено:

...il fallait **faire gaffe** (10, 21);

Une fois, alors que j'avais **la police au cul** (10, 21);

Vous l'aimez bien, ce petit. – J'ai seulement peur qu'on me le prenne (10, 20);

Je rêvais d'être flic parce qu'ils ont la force de sécurité (10, 8);

Chez Madame Rosa il y avait pas la sécurité et on ne tenait tous qu'à un fil, avec la vieille malade, sans argent et avec l'Assistance publique sur nos têtes et c'était pas une vie pour un chien (10, 6);

– нетипово:

...ces petits copains de la Pordurière qui passaient par des alternatives d'anéantissement et d'agressivité (13, 71);

– безправно:

...ils ne savaient pas, ces primitifs, l'appeler "Monsieur" l'esclave, et le faire voter de temps à autre, ni lui payer le journal, ni surtout l'emmener à la guerre, pour lui faire passer ses passions (13, 66);

– у стані вибору:

C'est peut-être ça qu'on cherche à travers la vie,

rien que cela, le plus grand chagrin possible pour devenir soi-même avant de mourir (13, 116);

Mais quand on a conquis quelques facilités pour subsister même assez chichement dans un certain endroit, à l'aide de certaines grimaces, il faut bien persévérer ou se résigner à crever comme un cobaye (13, 138);

On a bien le droit aussi nous, de se chamberder d'un flanc sur l'autre

...c'est tout ce qu'on peut faire et tout ce qu'on a trouvé comme défense contre son Destin (13, 169).

Схематично структура та наповнення пропозиціями предметного фрейму домену маргінальна людина показано на Схемі 1.

Отже, актант (маргінал) у предметному фреймі характеризується за буттєвими, локативними, темпоральними, кількісними та якісними параметрами [2], що дає змогу встановити та проаналізувати внутрішньопросторовий зв'язок між актантом

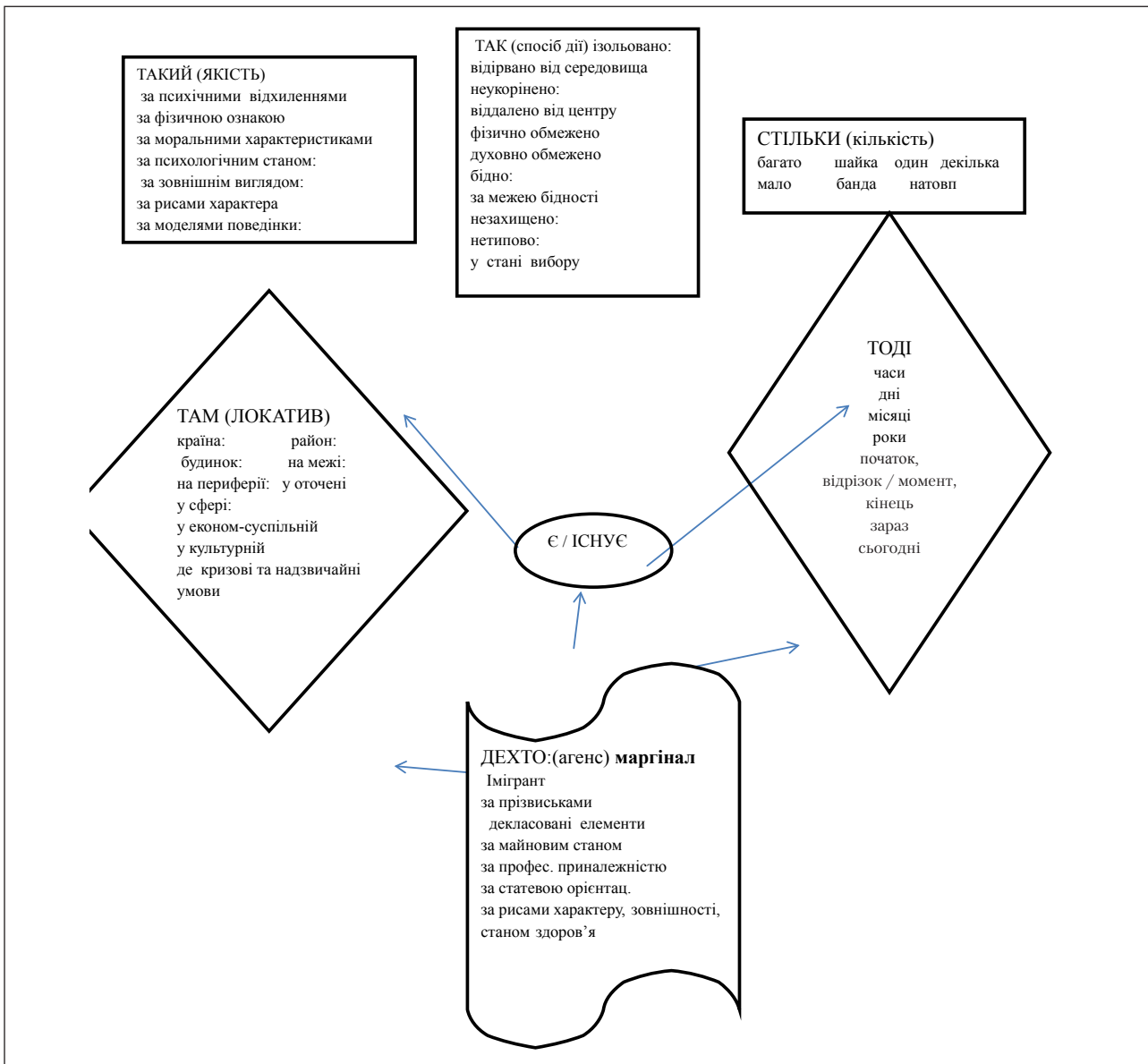

Схема 1. Предметний фрейм домену маргінальна людина

(агенсом) і його властивостями, характеристиками. Вербальне наповнення слотів предметного фрейму представлено понятійними категоріями системи частин мови: слот якість представлений здебільшого прикметниками; слот предмет – іменниками; слот кількість – числівниками чи іншими кваліфікаторами; слот буття – дієсловами; слот місця буття – словосполученнями-кваліфікаторами місця; слот час буття – прислівниками, а також контекстуально (з виокремленням слів чи словосполучень-ідентифікаторів основних ознак певних

слотів). Запропонована нами схема предметного фрейму домену *маргінальна людина* може вважатися окремим конститuentом загальної міжфреймової мережі, яка може слугувати основним базовим варіантом у дослідженні даного домену у будь-якому художньому творі.

Перспективним, на нашу думку, є дослідження та побудова схеми акціоанального, посесивного, таксономічного, компаративного фреймів домену *маргінальна людина* та формування варіативної міжфреймової мережі.

Література

1. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика / Н. Н. Болдырев // – Тамбов: Из-во Тамбовского ун-та, 2000. – 123 с.
2. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: Типы фреймов // Вісник Черкаського університету, 1999. – Вип. 11. – С. 3-20.
3. Засєкіна Л. В. Методологія психолінгвіст. досліджень // Вісн. Харків. нац. ун-ту, 2001. – № 520. – Вип. 3. – С. 69-73.
4. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский // – И. : Энергия, 1979. – 152 с.
5. Пантелей М. В. Фреймовий аналіз понятійного складника лінгвокультурного концепту POLITICIAN/ПОЛІТИК у британському газетному дискурсі // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/novitfilolog/13/62.pdf>.
6. Полюжин М. М. Когнітивна парадигма лінгвістичних досліджень / М. М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології: зб. наук. праць. – Ужгород: Ужгород. держ. ун-т, 1999. – С. 4-22.
7. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова. – К. : Изд-во украин. фитосоциол. центра, 2000. – 248 с.
8. Тишко О. В., Коцюк Л. М. Лінгвістичний аналіз поняття фрейму / О.В. Тишко, Л. М. Коцюк // Наукові записки Острозької Академії. Серія «Філологія». – Вип. 11. – Острог, 2009. – С. 391-399.
9. Dijkvan T. A. Discourse and Structure and Process / van T. A. Dijk. – Vol. 1. – London: Sage publications, 1998. – 356 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

10. Gary, R. «La vie devant soi» / R. Gary. Collection Folio, 1982. – 288 p.
11. Genet J. Journal du Voleur / Jean Genet. – Paris, Gallimard, 1949. – 320 p.
12. Cendrars B. «Moravagine» / B. Cendrars. Grasset, Les Cahiers rouges, 2011. – 282 p.
13. Céline, L.-F. «Voyage au bout de la nuit» / L.-F. Céline Gallimard, Collection Folio, 1972. – 505 p.

УДК 81255=111:339.542.2

Васильченко О. В.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ КОМПОЗИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ АНГЛОМОВНИХ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена дослідженню композиційної структури англomовних зовнішньоекономічних договорів та виявленню основних труднощів, які виникають при її відтворенні українською мовою.

Ключові слова: зовнішньоекономічний договір, композиційна структура, переклад.

Васильченко Е. В. Особенности воспроизведения композиционной структуры англоязычных внешнеэкономических договоров на украинском языке. – Статья.

Статья посвящена исследованию композиционной структуры англоязычных внешнеэкономических договоров и выявлению основных трудностей, которые возникают при ее воспроизведении на украинском языке.

Ключевые слова: внешнеэкономический договор, композиционная структура, перевод.

Vasylchenko O. V. Features of composite structure of the English foreign economic agreements and its reproduction in the Ukrainian language. – Article.

The article investigates composite structure of the English foreign economic agreements and detects the main difficulties that arise in the process of its reproduction in the Ukrainian language.

Key words: foreign economic agreement, compositional structure, translation.

Стрімке зростання міжнародної співпраці, розвиток та зміцнення зовнішньоекономічних, політичних та культурних зв'язків між країнами сприяє підвищенню ролі ділової комунікації у сучасному світі. З кожним днем все більше людей долучається до сфери ділових відносин, в результаті чого зростає потреба у фахівцях відповідної галузі. Діяльність підприємств, організацій та установ різної форми власності в сфері зовнішньоекономічних відносин супроводжується застосуванням та перекладом відповідної документації. Одним із базових документів, що супроводжує зовнішньоекономічну діяльність підприємств є зовнішньоекономічний договір (контракт), який, за словами Н. М. Громової, регулює цивільно-правові відносини в сфері купівлі-продажу між сторонами, комерційні підприємства яких знаходяться в різних країнах [4, 9].

На сьогоднішній день письмова форма зовнішньоекономічних договорів є надійним способом ведення ділової комунікації. Таким чином, зовнішньоекономічні договори мають бути оформлені та перекладені відповідно до існуючих вимог та норм, що доводить актуальність дослідження проблеми відтворення композиційної структури англomовних зовнішньоекономічних договорів українською мовою.

Огляд основних наукових джерел, пов'язаних з проблематикою ділових документів (М. Б. Білан, Н. В. Вострикова, О. Р. Зарума-Панських, В. В. Калюжна, Р. Н. Комарова, О. І. Омоле, Д. С. Кас'яненко, Н. К. Кравченко, Т. Г. Клепікова, Г. Лайкауф, Н. Г. Наумова, А. В. Юнг, І. С. Орлова, Р. Є. Пилипенко, А. О. Стеблецова, І. С. Шаргай, О. В. Шевцова, Д. Н. Шлепнев, Я. Янчук та ін.), дає нам можливість стверджувати, що в сучасному перекладознавстві проблема відтворення англomовних зовнішньоекономічних договорів

українською мовою є недостатньо розробленою, адже фактично вона залишилася поза увагою дослідників.

Метою дослідження є аналіз композиційної структури англomовних зовнішньоекономічних договорів та виявлення основних способів її відтворення в мові перекладу, а також встановлення основних труднощів, які виникають під час здійснення декодування мови оригіналу в мову перекладу.

Згідно з чинним законодавством України (ч. 2 ст. 6 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність»), зовнішньоекономічний договір (контракт) має чітко встановлену письмову форму, якщо інше не передбачено міжнародним договором України чи законом [1]. Тобто, текст договору є результатом усного ділового спілкування, що має письмове вираження та має на меті презентацію фізичної чи юридичної особи та підтвердження взятих ними зобов'язань.

Як правило, зовнішньоекономічні договори складають двома мовами і тоді обидва варіанти договору визнаються автентичними, тобто, такими, що мають однакову юридичну силу. Однак на практиці за наявності багатомовних текстів зовнішньоекономічних договорів можуть виникнути питання щодо тлумачення їх окремих положень, що є підставою для виникнення спорів між сторонами. За словами В. Бігуна, навіть ідеальний за формою переклад не завжди усуває розбіжності, неясності, неточності тощо, які можуть впливати з положень багатомовних зовнішньоекономічних договорів [3]. Тому єдиним виходом в даній ситуації є застосування західної практики укладення договорів, коли сторони визначають пріоритетну мову тексту договору (контракту), який матиме вищу юридичну силу за наявності розбіжностей, неточностей тощо (ця умова, як правило, зазначається у

заклучній частині тексту договору) [3]. Оскільки основним завданням нашого дослідження є аналіз композиційної структури зовнішньоекономічних договорів та їх мовної репрезентації в мові перекладу, то ми зупинимось на цьому питанні більш детально. Якщо мови і правові системи сторін, що підписали контракт схожі, то це значно полегшує переклад. Проте якщо вони відмінні, то переклад слід здійснювати лише з мови оригіналу, що забезпечить збереження в мові перекладу його основного змісту та стилевих рис. Тут важливо скористатися формулою А. П. Чужакина, який наголошує на тому, що основу ділового стилю становлять терміни, прецензійна інформація та кліше. Володіння цими трьома компонентами є основою та гарантією успіху [6, 155]. Однак якісний переклад залежить і від компетентності перекладача, тобто від суми його знань, умінь та навичок, адже декодуючи мову оригіналу та відтворюючи її в мові перекладу відбувається процес сприйняття і розуміння тексту оригіналу перекладачем.

При перекладі текстів зовнішньоекономічних договорів не слід забувати про мовну компетенція (відмінне володіння лексикою, граматику та стилістикою мови), фонову компетенцію (тезаурусні знання) та текстотворюючу компетенцію, що передбачає знання параметрів за допомогою яких створюється текст та знання композиційної структури документу. Загалом, структура типового зовнішньоекономічного договору визначена в Положенні про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів), затвердженому наказом Міністерства економіки з питань європейської інтеграції України від 06.09.2001 р. № 201 та передбачає наявність наступних положень: назва, номер договору (контракту), дата та місце його укладення; преамбула; предмет договору; кількість та якість товару (обсяги виконання робіт, надання послуг); базисні умови поставки товарів (приймання-здавання виконаних робіт або послуг); ціна та загальна вартість договору; умови платежів; умови приймання-здавання товару (робіт, послуг); упаковка та маркування; форс-мажорні обставини; санкції та рекламації; урегулювання спорів у судовому порядку; місцезнаходження; поштові та платіжні реквізити сторін [2]. Хоча за домовленістю сторін у договорі можуть бути зазначені й інші додаткові умови. Проводячи глибинне дослідження мови зовнішньоекономічних договорів доречно було б скористатися класифікацією О. В. Коновченко, який відповідно до Положення про форму зовнішньоекономічних договорів виділяє наступні його реквізити: 1) назва виду документа, заголовок до тексту та реєстраційний номер договору; 2) місце і дата укладання договору; 3) текст договору, що складається з трьох частин: вступної (преамбули), основної та заключної; 4) юридичні адреси сторін 5) підписи та печатки сторін [5, 16].

Здійснюючи переклад зовнішньоекономічних договорів, необхідно зважати на низку особливостей, які притаманні подібним текстам, а саме: збереженню синтаксичної структури тексту, чіткості та ясності викладу матеріалу, дотриманні правил оформлення ділової документації. Основним завданням перекладача є адекватне відтворення змісту контракту засобами іншої мови.

Зазвичай будь-який зовнішньоекономічний договір починається з назви, яка дозволяє з'ясувати про що йтиме мова в договорі. Далі важливе місце займає так звана вступна частина (преамбула), яка містить інформацію про місце і дату укладання договору та інші характеристики. Наприклад:

<i>Brighton, England October 26, 2008 Continental Equipment Plc, Brighton, England, hereinafter referred to as «the Seller», on the one part, and TST Systems Ltd., Kyiv, Ukraine, hereinafter referred to as «the Buyer»”, on the other part, have concluded the present Contract as follows..</i>	<i>Брайтон, Англія 26 жовтня, 2008 р. Компанія Continental Equipment Plc, Брайтон, Англія, яка надалі іменується «Продавець», з однієї сторони, і компанія ТСТ Системз Лтд. Київ, Україна, яка надалі іменується «Покупець», з іншої сторони, укладають цей договір про наступне.</i>
---	---

Основні труднощі при перекладі даного функціонального блоку становлять: відтворення організаційно-правової форми компанії, відтворення архаїзмів, власних назв та позначення дати. При перекладі організаційно-правової форми компанії необхідно зберігати її коротке позначення, що прийняте в країні її реєстрації. При відтворенні дати необхідно пам'ятати, що зазвичай дата договору розташовується в правому верхньому кутку, після зазначення країни, де укладається договір. В англійській мові є чотири варіанти позначення дати. Наприклад: *October 26, 2008; 26th October, 2008; 26 October 2008; October 26th, 2008*, найбільш поширеним є перший варіант, який в мові перекладу має наступний вигляд: 26 жовтня 2008 року. Зовнішньоекономічні договори інколи мають складну структуру і тому нумерація параграфів, підзаголовків чи частин тексту є обов'язковою.

В основній частині тексту зовнішньоекономічного договору подається інформація щодо прав та обов'язків сторін, а також містяться умови розрахунків та поставки товарів за певним договором та всі інші необхідні реквізити, які стосуються змісту договору. При перекладі основної частини зовнішньоекономічного договору значні труднощі можуть виникнути при відтворенні різних блоків (параграфів та частин), що містять складні граматичні форми та основний пласт лексичних одиниць. Кількість блоків варіюється в залежності від типу договору та галузі його функціонування, а

також визначається сторонами на власний розсуд. Зовнішньоекономічний договір купівлі-продажу містить такі основні статті, як: предмет договору, обов'язки сторін, термін постачання, ціна та загальна сума договору, пакування й маркування, умови відвантаження і приймання товару, якість, санкції, форс-мажорні обставини, відповідальність сторін, арбітраж та інші умови. Розглянемо, наприклад блок предмет договору (*Subject of the Contract*):

<i>I. Subject of the Contract</i> <i>1.1. The Seller has sold and the Buyer has bought the machinery, equipment, materials, and services («Equipment») as listed in Appendix 1 being an integral part of this Contract</i>	<i>1. Предмет Договору</i> <i>1.1. Продавець продав, а Покупець купив машини, обладнання, матеріали і послуги («Обладнання»), перераховані у Додатку 1, який є невід'ємною частиною цього Договору.</i>
---	--

При перекладі даного функціонального блоку необхідно звернути увагу на правильне відтворення в мові оригіналу перфектних форм дієслів *sell (has sold)* та *buy (has bought)*. Переклад форм Present Perfect здійснюється в текстах зовнішньоекономічних договорів за допомогою форм минулого часу або за допомогою форм теперішнього часу. Крім того необхідно звернути увагу на таку важливу деталь тексту, як графічна репрезентація, яку також необхідно правильно передати в мові перекладу.

Кожен блок зовнішньоекономічного договору має свою специфіку, яку необхідно враховувати під час декодування тексту оригіналу. Так, наприклад розглянемо наступний блок договору – Price and Total Cost of Contract:

<i>2. Price and Total Cost of Contract.</i> <i>2.1 Price on goods sold under the present contract is specified in US dollars.</i> <i>2.2. Cost of packing is included in the price.</i> <i>2.3. Total quantity of the contract is 1000 MT.</i> <i>2.4. Total cost of the contract 1,000,000 US dollars.</i> <i>2.5. Currency of payment - US dollars.</i>	<i>2. Ціна та загальна вартість договору.</i> <i>2.1 Ціну на товари, продані за даним договором, визначено в долларах США.</i> <i>2.2. Вартість пакування враховано в ціну.</i> <i>2.3. Загальний об'єм договору 1000 MT.</i> <i>2.4. Загальна вартість договору 1 000 000 доларів США.</i> <i>2.5. Валюта розрахунків – долари США.</i>
--	---

Якісний переклад блоку Price and Total Cost of Contract визначається увагою до деталей. Особливої уваги заслуговує відображення цифр в обох мовах. В мові оригіналу ми бачимо, що тисячі виділяються комами, а в мові перекладу – пробілами, або можуть виділятися комами. Крім того, слід зазначити, що в тексті мови оригіналу про-

слідковується застосування пасивного стану. Переклад пасиву в таких випадках ми здійснюємо за допомогою однієї з трьох неозначено-особових форм дієслова (зворотна форма на -ся, форма третьої особи множини та форма на -но, -то). Також, необхідно звернути увагу на двокомпонентні іменникові групи, які в даному фрагменті перекладаються починаючи з більш значущого компоненту: US dollars – долари США або починаючи з ад'юнкта типу: total cost – загальна вартість, total quantity – загальний об'єм. Важливо зазначити, що при перекладі обсяг тексту в мові перекладу повинен відповідати його величині в мові оригіналу, інакше можуть виникнути сумніви щодо правильності виконаного перекладу та щодо легітимності самого договору.

Заключна частина зовнішньоекономічного договору сигналізує про завершеність тексту та містить положення, які уточнюють взаємні права та обов'язки сторін. Наприклад: момент набуття договором чинності; кількість підписаних примірників документа та їх юридичну силу; можливість або неможливість передачі прав та зобов'язань за договором третій стороні.

Наприкінці договору зазвичай міститься юридична адреса сторін, назви посад та ставляться печатки і підпис. При перекладі цієї частини договору необхідно пам'ятати, що адреса зазвичай перекладається українською мовою зі збереженням іноземного інваріанту в дужках. Наприклад: *Continental Equipment Plc, 9 North Road, Brighton BN1 5JF, England – Континенал Еквіпмент Плс, 9 Норс Роуд, Брайтон BN1 5JF, Англія*. Блок для підписів можна залишити в двомовному варіанті: (*Title/nocada; Witness/засвідчено*).

Зовнішньоекономічним договорам притаманний формально-логічний принцип текстової організації, тобто поділ на пункти та підпункти. Крім того, кожна нова думка оформлюється окремим абзацем. При відтворенні композиційної структури договору необхідно приділити увагу графічній презентації тексту, адже графічні засоби необхідні для більш чіткого сприйняття текстів. До графічних особливостей в текстах зовнішньоекономічних договорів відносять шрифти так, наприклад, курсивом виділяють назви пунктів контракту, юридичну адресу сторін, номери банківських рахунків тощо.

Проаналізувавши композиційні особливості зовнішньоекономічних договорів, ми виявили основні труднощі їх перекладу та встановили, що за своєю структурою більшість зовнішньоекономічних договорів є схожими, хоча деякі структурні елементи можуть відрізнятися один від одного. Текстам договорів притаманний безособовий виклад інформації, логічність та стислість. При перекладі зовнішньоекономічних договорів важливою умовою є збереження структурної компо-

зиці тексту договору в мові оригіналу та мові перекладу, чого можна досягти завдяки вживанню спеціальної термінології та аббревіатур, які забезпечують стислість викладу інформації. Логічним

продовженням досліджень сучасного англомовного зовнішньоекономічного договору вважаємо дослідження його лінгвопрагматичних особливостей.

Література

1. Закон України про зовнішньоекономічну діяльність. – 959-ХІІ від 16 квітня 1991 р.
2. Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів): Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 201 від 06.09.2001 р.
3. Бігун В. Мовно-правничі аспекти зовнішньоекономічних договорів (контрактів) / В. Бігун // Юридичний журнал Юстініан. – 2004. – № 2.
4. Громова Н. М. Внешнеторговый контракт [текст] / Н. М. Громова. – М. : Магістр, 2008. – 141 с.
5. Коновченко, О. В. Документування міжнародних договірних відносин: [навч. посіб.] / О. В. Коновченко. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. С. Жуковського «ХАІ», 2012. – 63 с.
6. Овсянникова Е. В. Общие закономерности перевода делового английского // Вісник СумДУ. – Вісник СумДУ. – № 11 (95) – 2006. – Т. 2. – № 11 (95). – С. 155-161.

УДК 81'367.5=161.2

Вінтонів М. О.

СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ В АСПЕКТІ АКТУАЛЬНОГО ЧЛЕНУВАННЯ

У роботі прослідковано основні підходи до розгляду актуального членування складносурядного речення в сучасній лінгвістиці. Деталізовано засоби вираження макрореми та макротемати на рівні складного речення, а також розглянуто особливості зв'язку між тема-рема-тичними структурами в складносурядному реченні.

Ключові слова: актуальне членування, складне речення, складносурядне речення, структура, семантика.

Вінтонів М. А. Сложносочиненные предложения в аспекте актуального членения. – Статья.

В работе проанализированы различные точки зрения на природу актуального членения, его статус в лингвистике, установлены закономерности актуального членения сложносочиненных предложений. Большое внимание уделено специфике актуального членения формально элементарных/неэлементарных сложносочиненных предложений, рассмотрены тема-рема-тические соотношения в сложносочиненном предложении, характерные для каждой из его частей.

Ключевые слова: тема, рема, высказывание, актуальное членение, коммуникативная структура, сложносочиненное предложение.

Vintoniv M. O. Compound sentences in the aspect of actual division. – Article.

The work speculates on the contemporary linguistics main approaches to the partitioning of the complex sentence. The means of the macro rheme and macro theme expression on the complex sentence level is detailed. Also the peculiarities of the theme-rheme structures in the complex sentences are discussed.

Key words: theme, rheme, actual division, communicative aspect, compound sentence.

Роль інтонації в комунікативному аспекті проаналізовано в працях О. А. Бризгунової, Т. М. Ніколаєвої, Н. Д. Светозарової, В. Кодзасова, І. І. Ковтунової, Г. К. Холдояніді, Т. Є. Янко. Крім того, актуальне членування опрацьовують автори, що досліджують теорією дискурсу: серед інших О. А. Земська, М. В. Китайгородська, У. Л. Чейф, Є. М. Ширяєв.

Будь-яке лінгвістичне поняття має бути чітко визначене і мати недвозначну термінологію. Проте актуальне членування речення (АЧР) донині залишається джерелом термінологічних розбіжностей серед лінгвістів. Розглянуте нами явище йменують по-різному: актуальне членування (І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, В. Матезіус, І. П. Распопов), значеннєве членування (Л. О. Черняхівська), інформаційна структура речення (П. Л. Гарвін), функційна перспектива речення (Я. Фірбас), логіко-граматичний рівень (В. З. Панфілов), комунікативне навантаження (К. Г. Крушельницька), комунікативна перспектива речення (В. Д. Івшин). У зв'язку з цим постає питання про тотожність/розбіжність цих термінів.

Мета роботи – дослідити актуальне членування складносурядних речень у сучасній українській мові, установити особливості вираження макротемати та макрореми на рівні складносурядного речення.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

1) визначити особливості співвідношення комунікативного й формально-граматичного аспектів речення;

2) з'ясувати засоби вираження актуального членування, характерні для складносурядного речення;

3) обґрунтувати взаємозв'язок між семантико-комунікативними особливостями частин складносурядного речення;

4) встановити характер зв'язку між тема-рема-тичними структурами складносурядного речення на макрорівні.

Об'єктом дослідження виступають складносурядні речення в сучасній українській мові.

Предмет дослідження – актуальне членування складносурядних речень у сучасній українській мові.

У дослідженнях вітчизняних мовознавців з актуального членування (АЧ) спочатку нерідко мова йшла про комунікативне навантаження членів речення, про те, що таке навантаження накладається на члени речення [4, 58; 5, 6]. Але В. Д. Івшин стверджує, що комунікативне навантаження не накладається, а є невід'ємною ознакою речення і його членів і завжди формально виражене (інтонацією, порядком слів тощо). Таким чином, «комунікативне навантаження – це не вторинний продукт, що нашаровується як додаткове на члени речення, а є їхньою первинною комунікативною функцією, заради чого, власне кажучи, і створюється, пишеться й вимовляється речення» [3, 61]. Отже, логіко-комунікативне членування речення являє собою первинне членування, на більш глибокому рівні – на рівні породження висловлення. Не випадково й те, що спочатку воно було названо актуальним, тобто дійсним, значеннєвим, у той час як у традиційній граматиці на першому плані завжди стояло як основне формальне членування.

Термін семантичне членування речення підтримують не всі лінгвісти, тому що він є занадто загальним, адже в синтаксисі зміст пронизує всі його аспекти [6].

Термін функціональна перспектива речення (*Functional Sentence Perspective*) поширений в англійській лінгвістичній літературі. М. Хеллі-

дей визначає функціональну перспективу речення (ФПР) як мовний компонент, текстотвірний [8]. Він уважає, що функція створення тексту є однієї з функцій мови як такої. Текст – це мова в дії, а ФПР входить у текстовий компонент, який визначає відношення як усередині речення, так і між реченнями, у тому числі неструктурні відношення пресупозиції.

В. Д. Івшин пропонує вести мову не про ФПР, а про комунікативну перспективу речення (КПР). Під КПР має на увазі інтонаційно-семантичну спрямованість речення. Будь-яке речення комунікативне. «Немає жодного речення (і висловлення), яке було б позбавлене категорії комунікативності. Зовнішнім показником цієї категорії служить насамперед інтонація» [1, 195-196].

Ми ж надалі будемо дотримуватися переважно терміна актуальне членування речення (АЧР) (як рівень організації висловлення і як механізм його формування), іноді замінюючи його синонімічним вираженням комунікативна організація речення (як розподіл комунікативно-семантичного навантаження в готовому реченні). Слід звернути увагу на те, що якщо «для всіх мов універсальним засобом вираження предикації є інтонація», то настільки ж у всіх мовах існує й діє закон єдності АЧР і структури [7, 105]. При цьому слід мати на увазі, що зміна інтонації не створює нового речення, а створює нове висловлення в межах цього ж речення.

У сучасній лінгвістиці актуальне членування простого речення уже тривалий час перебуває в полі зору лінгвістів, складне ж речення в цьому аспекті залишається лакуною, яка ще має бути заповнена. Загально визнано, що просте речення є більш вдачним матеріалом для дослідження, тому що воно має обмежену кількість компонентів, односпрямовану функціональну перспективу й, отже, легше піддається формалізації. Незважаючи на думку деяких лінгвістів про те, що складне речення не прийнятне для моделювання актуального членування, спробуємо виявити загальні закономірності актуального членування складних структур.

Складне речення належить до тих явищ, які постійно викликають різне тлумачення. О. О. Шахматов складне речення називав «поєднанням речень», О. М. Пешковський – «складним цілим», проте вже В. О. Богородицький трактує складне речення як єдине зв'язане ціле. Цю ідею розвинули В. А. Белашапова, В. В. Виноградов, І. Р. Вихованець, Н. В. Гуїванюк, А. П. Загнітко, О. С. Мельничук, М. С. Поспелов, К. Ф. Шульжук та ін. Наявність на рівні складних речень сполучних засобів зв'язку та інтонації або тільки інтонації зумовила поділ цих речень на дві великі групи: 1) складні речення зі сполучниковим або відносним зв'язком: *І несли ми сили наші, щоб*

звалити гніт віків (П. Грабовський); *Коротка та літня нічка була, і сон був короткий* (Леся Українка); 2) складні речення із безсполучниковим зв'язком: *Розбився вал, утихла буря – більш валів не стало* (Леся Українка) [2, 332].

Отже, складне речення – синтаксична конструкція, що утворюється поєднанням декількох (як мінімум двох) речень-частин на основі сполучних зв'язків сурядності і підрядності або нульового сполучного зв'язку – безсполучниковості [2, 328]. Залежно від засобу зв'язку всі складні речення поділяють на такі різновиди: складнопідрядні речення, складносурядні речення і складні безсполучникові речення.

Залежно від засобів зв'язку та семантичних відношень між частинами складного речення можна виділити такі типи актуального членування складного речення: лінійне АЧ, паралельне АЧ, ланцюгове АЧ, багатоступеневе АЧ та змішане (лінійно-ступеневе АЧ, паралельно-ступеневе, ланцюгово-ступеневе АЧ тощо).

На сьогодні АЧ ССР мало вивчене, перед нами стоїть завдання описати макротемі і макрореми на рівні складносурядного речення і виявити те спільне, що об'єднує окремі частини в єдину структуру.

Складносурядні речення (ССР) неоднорідні за своїм складом і семантикою. В узагальненому вигляді семантичні відношення в ССР, реалізовані в мові, можна кваліфікувати як змістову рівноправність предикативних частин, що відповідає їхній структурній рівноправності. На формально-граматичному рівні складносурядні речення поділяють на формально елементарні й формально неелементарні. До формально елементарних складносурядних речень належать такі, що утворені з двох предикативних частин, об'єднаних сурядним синтаксичним зв'язком: *Він знав усіх, і його теж знали всі* (Гр. Тютюнник); *Щось тріснуло в саях, і Василько дав сторчачка в сніг* (М. Коцюбинський). Формально неелементарними складносурядними реченнями є такі, що утворені поєднанням трьох і більше предикативних частин: *Ні хмари немає на небі, ні дощ не йде, ні вітерець не колихне повітря* (М. Стельмах); *Зеленіють жита, і любов одцвіла, і волошки у полі синіють* (В. Сосюра) і под.

За характером зв'язку між тема-рематичними структурами ССР на макрорівні поділяють на такі різновиди:

1. ССР з лінійним типом зв'язку.

АЧ ССР з однорівневими семантичними відношеннями, що виявляються по горизонталі, називають лінійним актуальним членуванням.

Минула ніч, і сонце білогриве несе на тропі огню день (В. Симоненко);

$T_0 - P_1 + T_2 - P_2$

Вона підважує ворітця, і в них прокидається чайне кигикання (М. Стельмах);

$$T_1 - P_1 + T_2 - P_2$$

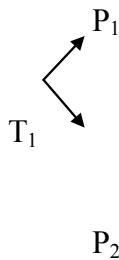
Руки й ноги спухли, і туга залила йому очі слізьми, і голос уже однімає востаннє навіки (О. Довженко);

$$T_1 - P_2 + T_2 - P_2 + T_3 - P_3$$

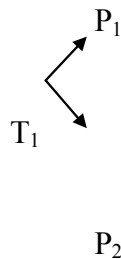
2. ССР з паралельним типом зв'язку

У реченнях, де не можливо визначити інформаційний центр, доцільно вести мову про паралельні комунікативні центри, виражені різними ремами, співвіднесеними з однією темою.

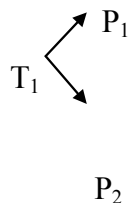
Художник стояв, прихилившись до лутки, і мовчки дивився на місто (О. Гончар);

Більше вона ні слова не сказала матері, а, наклавши на плечі гору прання, пішла розвішувати його на тину (Гр. Тютюнник);

Тим часом і Гайка-Хвіст перестав садити кулаками в стіну і, повернувшись до загального гамору, дивився з божевільною напругою запальними очима (Т. Осьмачка);

3. ССР з ланцюговим типом зв'язку.

Особливість зв'язку цього типу полягає в тому, що рема чи один з компонентів комплексної реми попередньої частини складносурядного речення стає темою наступної частини. Напр.:

Перейняла б там чужих пісень, і чужі пісні стали б для неї за рідні... (Є. Гуцало);

$$T_0 - P_1$$

$$T_2 - P_2$$

4. ССР з мішаним типом зв'язку.

На рівні речень з мішаним типом зв'язку маємо різні поєднання аналізованих вище моделей: ланцюгово-лінійний, лінійно-паралельний типи зв'язку тощо.

4.1. Ланцюгово-лінійний тип зв'язку:

Тло найчастіше було золоте, але золото не наносилося просто на ґрунт, а спершу покривали ґрунт поліментом (П. Загребельний);

$$T_2 - P_2$$

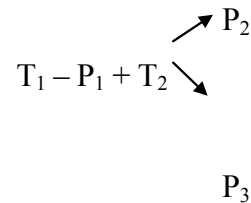
$$T_1 - P_1$$

$$|$$

$$T_2 - P_2 + T_3 - P_3$$

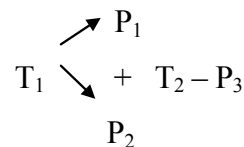
4.2. Лінійно-паралельний тип зв'язку:

Наказ був точний, і кожен давно вже знав свій маневр і передумав безліч думок, готуючись до переправи (О. Довженко);

4.3. Паралельно-лінійний тип зв'язку:

Але я трудився для Батьківщини у великий час з великими людьми і частку їх великості прийняв на себе, і от я бронзовий стою на сторожі нащадків (О. Довженко);

Отже, спільним для всіх ССР є те, що їхні частини, поєднуючись за допомогою сполучників сурядності та певних семантико-синтаксичних відношень, розташовуються тільки горизонтально. У зв'язку з цим актуальне членування ССР загалом і кожної предикативної частини зокрема характеризується відносною автономією. Це означає, що кожна з предикативних частин ССР відповідає «своєму» комунікативному завданню, характеризується певним ступенем автосемантиї. Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні інших різновидів складних речень у комунікативно-прагматичному аспекті.

Література

1. Головин Б. Н. Введение в языкознание / Б. Н. Головин. – М. : Высшая школа, 1977. – 312 с.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови : Синтаксис. Монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
3. Ившин В. Д. Коммуникативный синтаксис современного английского языка (актуальное членение предложения): дис. д. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. Д. Ившин. – М., 1992. – 429 с.
4. Крушельницкая К. Г. К вопросу о смысловом членении предложения / К. Г. Крушельницкая // Вопросы языкознания. – 1956. – № 5. – С. 55-67.
5. Распопов И. П. Актуальное членение предложения (на материале простого повествования преимущественно в монологической речи) / И. П. Распопов. – Уфа: Изд-во Башкирского гос. ун-та, 1961. – 163 с.
6. Слюсарева Н. А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка / Н. А. Слюсарева. – М. : Наука, 1981. – 196 с.
7. Смирницкий А. И. Синтаксис английского языка / А. И. Смирницкий. – М. : Изд-во иностр. лит., 1957. – 286 с.
8. Halliday M. A. K. Intonation systems in English / M. A. K. Halliday // Patterns of language: Papers in general, descriptive and applied linguistics / ed. by A. McIntosh, M. A. K. Halliday. – London: Longmans, 1966. – P. 111-183.

ДИНАМІКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВИ МІСЬКОГО АРЕАЛУ

Стаття присвячена дослідженню соціолінгвістичного аспекту міського мовлення. У роботі аналізуються та зіставляються жаргонні системи української, російської та англійської мов шляхом визначення основних тематичних груп жаргонізмів, їх лінгвістичних особливостей та соціальної стратифікації.

Ключові слова: мова міста, жаргон, сленг, аргот, соціолінгвістичні особливості.

Гарлицька Т. С. Динамика и социолингвистические особенности развития языка городского ареала. – Стаття.

Статья посвящена исследованию социолингвистического аспекта городской речи. В работе анализируются и сопоставляются жаргонные системы украинского, русского и английского языков путём определения основных тематических групп жаргонизмов, их лингвистических особенностей и социальной стратификации.

Ключевые слова: язык города, жаргон, сленг, аргот, социолингвистические особенности.

Harlytska T. S. Dynamics and sociolinguistic peculiarities of the urban language development. – Article.

The article is dedicated to the investigation of the sociolinguistic aspect of the urban speech. The jargon systems of the Ukrainian, Russian and English languages are analysed and compared here by means of the main thematic group determination, their linguistic peculiarities and social stratification.

Key words: urban language, jargon, slang, argot, sociolinguistic peculiarities.

Дослідження мови сучасного міста зумовлене необхідністю пошуку лінгвістичною наукою нових шляхів вирішення проблем мовного розвитку в умовах урбанізованого суспільства та якісних глобалізаційних змін, які відбуваються в сучасному соціумі.

Актуальність вивчення мови міста спричинена також відсутністю в науці чіткого розуміння міського мовлення як цілісного ідіома, хоча кількість авторів, що цікавляться цією проблемою, постійно зростає (Т. Єрофєєва, Б. Осипов, Н. Синдаловський, Нередкова, Є. Степанов, Т. Миколенко, О. Палінська, Л. Корновенко, Д. Уоррет, А. Пекхем та інші). Крім того, мова міста є престижною основою літературної мови, а аналіз міського мовлення дозволяє зробити оцінку конкретного внеску кожної соціальної групи в розвиток сучасної мови. Так, Б. Ларін ще в 20-і рр. ХХ ст. наполягав на самостійному вивченні мови міста, оскільки вона по своїй основі та лінгвістичним ознакам не співпадає ні з літературною мовою, ні з діалектами [2, 191].

Крім того, науковець помітив, що соціальне членування колективу міського населення неминуче впливає на його мову. Тому в умовах сучасних мовних ситуацій, для яких характерне постійне контактування різних соціальних та національних груп, культур, релігійних конфесій тощо, одним із найактуальніших є соціолінгвістичний аспект. Дослідження соціолінгвістичних впливів ми пропонуємо проводити на матеріалі трьох мов: української, російської та англійської, що дозволяє досягнути інтегральні й диференціальні риси феномену міського мовлення, який породжено загальносвітовою тенденцією глобалізації.

Соціолінгвістичні впливи у свою чергу найкраще виявляються крізь призму соціальних діалектів, тому мета нашої статті – дослідити соціолінгвістичні особливості міського мовлення

різних країн на матеріалі соціолектів. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: визначити місце соціальних діалектів у загальній системі мови міста; виявити основні тематичні групи соціолектів сучасних українського, російського та англійського міст; простежити соціальну диференціацію та лінгвокультурні особливості соціальних діалектів у різних мовах; дати порівняльну характеристику міського мовлення України, Росії та Англії.

Проблема дослідження соціальних діалектів полягає насамперед у необхідності визначення їх місця серед ряду інших мовних одиниць, якими послуговується місто, та відсутності чіткої дефініції тих термінів, які відносять до соціолекту, а саме: аргот, жаргону, сленгу. Так, дослідники О. Мордвінов та Б. Осипов пропонують виділяти наступні типи міського мовлення: соціальні діалекти, жаргони, інтердіалекти, койне, сленг [7]. Однак за цим твердженням жаргон не входить до складу соціолектів, які розуміються лінгвістами як різновиди розмовного мовлення, що функціонують як основні мови повсякденного спілкування в рамках відносно замкнутих спадкових соціальних груп [7]. С. Нередкова вважає, що мовлення міста об'єднує такі форми побутування мови: літературне мовлення, міське просторіччя, діалектне мовлення, мовлення окремих соціальних, професійних, молодіжних груп [4, 32]. Однак ми підтримуємо думку Л. Баранникової та А. Васиної, які в складі сучасних розвинутих мов пропонують виділяти наступні компоненти: літературна мова з багатьма функціональними різновидами; різні перехідні проміжні типи мовлення, що використовуються для побутового спілкування, але не мають територіально обмеженого характеру (койне, просторіччя, напівдіалекти, інтердіалекти); різні територіальні та соціальні діалекти

(професійні жаргони, умовні таємні мови різних соціальних груп) [1, 82]. Під соціолектом ми розуміємо різновид мови, вживаний як засіб спілкування між людьми, пов'язаними тісною соціальною або професійною спільністю, тобто це мова певної соціальної групи [6, 20].

Хоча термін «соціолект» уведений в обіг соціолінгвістики задля уникнення багатозначності термінів «жаргон», «арго», «сленг», «соціальний діалект», однак більшість дослідників (Т. Кондратюк, Т. Миколенко, Л. Ставицька, Мартос, Є. Степанов, Н. Третяк) пропонують розмежовувати ці поняття. Адже жаргон відрізняється від арго відсутністю криптологічної функції, однак, на відміну від сленгу, жаргон не виходить за певні рамки групи, не набуває широкого поширення [3, 4]. Крім того, термін «сленг» походить з англійської мови і більш притаманний західній лінгвістичній традиції. Зважаючи на розмитість меж між сленгом та жаргоном, ми пропонуємо поділяти соціолекти на жаргони, ототожнюючи їх зі сленгом (особливо якщо йдеться про англійську мову), та арго (зашифрованою, таємною й умовною лексичною системою, налаштованою на повне соціальне відмежування).

Дослідження українського, російського та англійського жаргону дає можливість відстежити не лише їх спільні характеристики, але й виокремити специфічні соціолінгвістичні та культурні особливості жаргонної лексики кожної з досліджуваних мов.

Так, у ході роботи було з'ясовано, що в українській та російській мові жаргон перебуває переважно в користуванні молодого покоління, про що свідчить значний відсоток лексем молодіжного сленгу – $\approx 70\%$ від загальної кількості жаргонних одиниць кожної з мов. Крім того, слід зазначити, що молодіжний сленг східних та центральних регіонів України містить багато тотожних із російськими лексичних одиниць, що пов'язано з історичними подіями та впливом російської мови на українську на переважній більшості території України. Тому не дивним є той факт, що в російських (наприклад, «Словарь современного русского города» Б. Осипова) та українських словниках («Короткий словник української жаргонної лексики» Л. Ставицької, «Словник сучасного української сленгу» Т. Кондратюк) знаходимо однакові молодіжні лексеми з тотожним значенням. Наприклад: *бабло* – гроші, *базар* – бесіда, розмова, *батон* – клавіша на клавіатурі, *башляти* – платити комусь за щось, *баян* – батарея опалення, *врубитися* – зрозуміти, *втирати* – пояснювати, доводити комусь щось, *матрас* – великий живіт, *косяк* – цигарка або самокрутка з наркотичною речовиною, *лажати* – обдурювати когось; робити щось погано, *оформити* – обдурити, обшахувати когось та ін. [9; 10].

Однак, якщо розглядати молодіжний сленг, що побутує в західних регіонах України, зокрема на матеріалі жаргонного мовлення Львова, то можна відстежити характерні соціо- та лінгвокультурні особливості. Адже більшість львівських жаргонних одиниць не запозичена з російської, польської чи інших мов, а створена на основі власне українських мовних ресурсів. Так, О. Палінська, досліджуючи львівський регіолект, зазначає, що історичні події останніх десятиліть кардинально змінили національний склад населення Львова, і місто із польсько-єврейського перетворилося на переважно українське [5, 177]. Разом з попередніми жителями місто практично втратило і своє специфічне мовлення, натомість посилилася питома вага української мови, що в свою чергу знайшло відображення в жаргоні. Наприклад: *бик* – помилка, похибка, *відсмалити* – списати, *впасти* – не знати відповіді на запитання (на іспиті), *пінчити* – ретельно й прискіпливо опитувати на лекції, *фізіоплястика* – побите обличчя, *копачки* – взуття для гри у футбол, *буда* – школа, *мордохватка* – фотоапарат, *мачайло* – пензель, *самограй* – грамофон, *хитрувати* – прогулювати уроки тощо [10].

Специфічною рисою міського жаргону російської мови (на матеріалі мовлення Омська), на відміну від української, є наявність значної кількості злочинського арго ($\sim 14\%$): *академия* (*зона, каталажка, кича, клетка, крытая, курорт*) – тюрма, *бомбануть* (*замолотить, ковырнуть, облапошить, подломить, подрезать*) – пограбувати, *кивок* – друг, приятель, *корм* – наркотик, *ложкарь* – ув'язнений, що працює на кухні [9]. За семантикою злочинське арго можна об'єднати у наступні тематичні групи: 1) предмети побуту, явища та процеси, пов'язані із тюремним життям (*лэд* – цукор, *лисичка* – невеликий ніж, *марка* – носова хустинка, *мякоть* – подушка, *наколяк* – підказка, наводка, *ешафот* – суд); 2) назви людей (*мохнатый* – багатий, *мясо* – товста людина, *обиженка* – тихий в'язень, *папочка* – начальник); 3) назви частин тіла (*помойка* – рот, *протезы* – ноги, *тэндр* – ягодиці, *шлифты* – очі); 4) картярські назви, гроші, наркотик (*бой* – гральні карти, *дурь* (*шмарь*) – наркотик, *захерник* – шулер, *шпиль* – досвідчений гравець в карти) [9].

Крім того, цікавою, на наш погляд, є подібність тематичних груп російського злочинського арго та молодіжного сленгу, адже за семантикою у російському молодіжному сленгу можна виділити наступні групи: 1) назви людей, їх рис характеру та зовнішності; 2) побутові предмети та явища, одяг, взуття; 3) алкоголь, розваги; 4) назви частин тіла; 5) гроші, наркотики, статеве життя, мафія; 6) назви різних видів транспорту; 7) назви установ, будівель. Досить часто в молодіжному сленгу на позначення побутових предметів, людських якостей та назв наркотику зустрічаються запозиче-

ні зі злодійського аргю лексеми, що свідчить про низькопробність лексики молодого покоління Росії. Більш того, жаргонне мовлення російської молоді є показником неосвіченості, невихованості, некультурності, адже переважна більшість лексичних одиниць має ознаку згрубілості, непристойності. А надмірне захоплення алкоголем, наркотиком, світом мафії та нерозбірливе ставлення до життя може привести сучасну молодь до цілковитої деградації.

Слід також зазначити, що, окрім молодіжного та злодійського жаргону, в російському міському мовленні є достатня кількість одиниць військової, спортивної та комп'ютерної сфер (~10% від загальної кількості жаргонізмів). Наприклад: *афганка* – різновид військової форми, *бацільниця* – загальний котел, із якого розливають суп солдатам, *воробей* (*запах, карась, мамонт*) – солдат-новобранець, *залётчик* – порушник військової дисципліни, *трак* – курсант танкового училища (військ.); *варяг* – гравець, що приїхав у команду з іншого міста, *горчичник* – жовта попереджувальна картка гравцю, *дома* – на своєму полі, *калитка* – футбольні ворота, *пластик* – лижі з пластиковим покриттям (спорт.); *жимануть* – заархівувати файл, *краказябла* – символ в електронній пошті, *пипка* – клавіша комп'ютера, *поскипать* – пропустити частину комп'ютерного повідомлення [9]. Достатнє лексичне наповнення жаргонної системи свідчить про постійний розвиток цих сфер діяльності, їх важливість у житті російського суспільства, динаміку й оновлення лексичних одиниць, адже жаргон найшвидше реагує на всі нові явища та процеси, що відбуваються в суспільстві.

Порівнюючи українське міське мовлення (на матеріалі львівського жаргону) із російським (мовлення Омська), слід відзначити не лише відмінності у джерелі їх походження, але й у семантичній наповненості. Так, у мовленні українських містян переважає професійний жаргон, найбільший відсоток якого становлять лексеми галузі кулінарії та школи – приблизно по 20%. Така велика кількість кулінарних жаргонізмів не лише характеризує українців як любителів смачно поїсти, але й свідчить про їх трепетне ставлення до їжі, ціна якій – важка праця, великі зусилля та витримка, тому кулінарія для українців, зокрема львів'ян, – це мистецтво, яке вимагає значної кількості лексем, що виділяються серед ряду інших професійних жаргонізмів. Підтвердженням цього є наступні приклади: *балабух* – спечений нашвидкуруч виріб із тіста, *засць* – м'ясний хлібець, *кабаноси* – тонкі копчені ковбаски, *капуснячок* – піріжок із капустою, *коріння* – приправи, *москалик* – оселедець, маринований в оцті, *юрашок* – пряник. Шкільне ж мовлення визначається найбільшою яскравістю, гумором, іронією, влуч-

ністю та дотепом, що видно з наступних прикладів: *афішуватися* – прогулюватися зі своєю дівчиною, *баняк* – незадовільна оцінка, *буда* – школа, *дойча* – урок німецької, *жид* – чорнильна пляма в зошиті, *люфт* – прогул, *паишет* – письмове повідомлення батькам про незадовільні оцінки дитини, *шахрайка* – шпаргалка, *штубачок* – недотепа, дурень [10].

Помітною в українському міському мовленні є частка жаргонізмів картярської справи (10%, наприклад: *ас* – туз, *вина* (*віна, вино, зелень, лік*) – піка, *дзвінка* – бубна, *жидок* – партія у преферансі, *жолудь* (*крайц*) – треф, *кралька* – дама, *пацер* – поганий гравець); медичної (~8%: наприклад: *атак* – напад, *бальончик* – клізма, *б'ючка* (*живчик*) – пульс, *заштрик* – укол); військової (~7%: *барчик* – нашивки, *гафра* – голота, натовп, *бити в дах* – віддавати честь, *запілля* – тил, *касарня* – казарма); футбольної сфери (наприклад: *баняк* – ворота, гол, *бомба* – вид удару, *кальош* – суддя); кравецької (*патка* – клапан кишені, *рибка* – виточка, *турнюра* – підкладка в жіночому одязі); музичної (*весло* – гітара, *дур* – мажор, *кікс* – фальшиво проспівана нота, *моль* – мінор); шахової (*бігун* (*гермак, паж, стрілець*) – ферзь, *вежа* – тура, *лицар* – кінь, *шах-шех-тур* – шах); автомобільної сфери (*кіха* – автшина, *москаль* – автомобіль марки «Москвич», *спрягло* – зчеплення) [10].

Слід також зазначити, що в українському жаргоні, на відміну від російського, зустрічаємо лексичні одиниці церковної сфери, адже церква є важливим атрибутом культури, релігії та світосприйняття населення Західної України, зокрема Львівщини. Вона є святиною, храмом душі, місцем єднання людини з богом. Тому й одиниці церковної сфери позбавлені іронії, однак, як і решта жаргонізмів, вони мають відкритий характер і функціонують у цьому [церковному] середовищі. Наприклад: *Вітілія* – Надвечір'я Різдва христового, *кандидат* – той, що готується до нашого життя, відбуває випробувальний термін, *копула* – баня, купол, *новик* – монах після обличчя до перших тимчасових обітів, *пам'ятник* – поминальна книга, *сотрудник* – помічник священника [10].

Переважаання професійного жаргону в мовленні свідчить про постійну зайнятість українців у різних видах діяльності та їх неймовірну працьовитість.

Із погляду соціолінгвістичних особливостей абсолютно протилежним українському та російському є англійський жаргон, зокрема римований сленг кокні, яким спілкуються жителі Лондона. Великі відмінності в системі жаргону порівнюваних мов пов'язані з історичними подіями в Англії, іншими звичаями, культурою та світосприйняттям, неслов'янським менталітетом.

Традиційно вважається, що сленг кокні утворився з мови лондонських вуличних торговців у кінці XVIII – на початку XIX ст. і, можливо, уживався задля приховання від поліції дрібних махінацій. Однак, якщо раніше сленгом кокні послуговувалися лише люди нижчих верств суспільства (з низьким рівнем культури, малоосвічені) задля конспірації, то сьогодні ним користуються люди різного віку, різних професій та різних прошарків суспільства, що відрізняє його від жаргонної лексики слов'янських мов, якою користується переважно молодь. Більш того, від згрубілого й вульгарного російського жаргону та іронічного, жартівливого українського кокні відрізняється тим, що «деякі його фрази використовуються в елітних колах задля передачі ввічливості» [8, 3].

Дослідивши «Словник римованого сленгу кокні» Д. Уоррета, ми дійшли висновків, що значення фраз цього соціолекту не мають жодного зв'язку із позначуваними словами, основна їх особливість – наявність рими, що знову свідчить про високий стиль цього сленгу. Більшість слів кокні походять від повсякденних слів, серед яких можна виділити наступні тематичні групи: 1) назви тварин, птахів, комах (*alligator – later* (пізніше), *cat and mouse – house* (будинок), *cockroach – coach* (тренер, репетитор), *goose and duck – track* (шлях, стежка, колія)); 2) назви їжі (*apples and pears – stairs* (сходи), *bacon and eggs – legs* (ноги), *cow and calf – laugh* (сміх), *sugar and honey – money* (гроші)); 3) назви місцевостей (*Barnet Fair – hair* (волосся), *Peckham Rye – tie* (краватка), *Camden Town – brown* (коричневий)); 4) гроші (*penny and pound – ground* (грунт, земля), *eighteen pence – sense* (почуття, відчуття)) (8). Однак приблизно 25-30% сленгізмів усього словника становлять слова на позначення відомих особистостей, наприклад: *Max Miller – pillow* (подушка), *Conan Doyle – boil* (кипіння), *Rosy Lea – tea* (чай), *Richard the third – bird*

(пташка) (8). І, як зазначає сам автор словника, лише деякі фрази використовуються у повсякденному житті людьми різного віку без усвідомлення їхнього походження [8, 3]. А, значить, основна маса сленгової лексики залучається в комунікативний обіг із чітким знанням мовців тих прізвищ, про які йдеться. Це свідчить про достатній рівень освіченості лондонців, адже кожне покоління передає наступному усе більший ряд відомих прізвищ, усвідомлене використання яких не лише вдосконалює пам'ять, розширює словниковий запас, але й формує культурні цінності кожної нової генерації, адже велика частина лексем кокні – це прізвища відомих акторів, співаків, політичних діячів, спортсменів, письменників, а не кримінальних елементів, наявність яких була характерна для початкового варіанту цього соціолекту.

Отже, проведене дослідження дозволяє констатувати, що динаміка жаргонного мовлення міста нерозривно пов'язана із соціально-лінгвістичними, культурними, історичними чинниками. Крім того, кожна мова вирізняється своїми специфічними особливостями утворення та розвитку жаргонних одиниць. У російській та українській мовах жаргоном послуговується переважно молоде покоління, тоді як в англійській люди різного віку та різних професій оперують жаргонними одиницями. Російське міське мовлення має згрубілий, вульгарний характер, адже велика кількість одиниць стосується алкоголю, наркотиків, світу мафії. Український жаргон використовується містянами задля створення ефекту комічності та іронії, а переважання професійного жаргону свідчить про постійну зайнятість українців у різних видах діяльності та їх неймовірну працьовитість. Англійський сленг кокні вважається елітним мовленням, яке формує достатній рівень освіченості та культурні цінності кожного наступного покоління.

Перспективою нашої роботи є дослідження інших видів міського мовлення на матеріалі трьох мов.

Література

1. Васина А. Особенности языковой ситуации в условиях города / А. В. Васина // Культура народов Причерноморья. – 2007. – № 107. – С. 81-83.
2. Ларин Б.А. История русского языка и общее языкознание: избранные работы. – М.: Просвещение, 1977. – 224 с.
3. Миколенко Т. М. Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. М. Миколенко. – К., 2006. – 21 с.
4. Нередкова С. Из спостережень над складом лексики українського мовлення луганців / С. Нередкова // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2012. – Вип. 56, Ч. 2. – С. 31-38.
5. Палінська О. Класичний львівський регіолект і його сучасні інтерпретації / О. Палінська // Мова і суспільство, 2010. – Вип. 1. – С. 174-180.
6. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: соц. диференціація української мови: [монографія] / Леся Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 464 с.
7. Учебная практика по изучению народно-разговорной речи города: программа и методические указания для студентов филологического факультета / Сост.: А. Б. Мордвинов, Б. И. Осипов. – Омск, 1990.
8. Wherrett D. Dictionary of Cockney Rhyming Slang. – London, 2010. – 77 p.
9. Словарь современного русского города: Ок. 11 000 слов, ок. 1000 идиоматических выражений / Под ред. д-ра филол. наук, проф. Б. И. Осипова. – М: ООО «Издательство «Русские словари»: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2003. – 565 с.
10. Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський: поважно і на жарт. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009 (Серія «Діалектологічна скриня»). – 672 с.

УДК 811.134.2:81'374

Глуцук-Олея Г. І.

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У ДЕЯКИХ МОВАХ РОМАНСЬКОГО АРЕАЛУ

Стаття присвячена дослідженню розвитку категорії заперечення у деяких романських мовах (італійській, французькій, португальській, каталанській, румунській), передусім різних заперечних засобів: заперечних часток, займенників, прислівників.

Ключові слова: заперечення, заперечні засоби, типи заперечення еволюція, романські мови.

Глуцук-Олея А. И. Эволюция отрицания в некоторых языках романского ареала. – Статья.

Статья посвящена исследованию развития категории отрицания в некоторых романских языках (итальянском, французском, португальском, каталанском, румынском) прежде всего отрицательных средств: отрицательных частиц, местоимений, наречий.

Ключевые слова: отрицание, средства отрицания, типы отрицания, эволюция, романские языки.

Glushchuk-Oleia G. I. The evolution of negation in some languages of roman area. – Article.

The article examine the evolution of category of negation in some Romance languages (Italian, French, Portuguese, Catalan, Rumanian), especially of various means of negation: negative particles, pronouns, ad verbs. The comparative historical analysis leads us to focus in the first instance on the languages of Roman area.

Key words: negation, means of negation, types of negation, evolution, European, Romance languages.

Романські мови періоду середньовіччя зберегли структуру заперечення розмовної і пізньої латини. Середньовічний тип заперечення, успадкований із пізньої латини, починаючи із творів Петронія, у яких в одних випадках вживалися два морфологічно заперечних слова, в інших – заперечна частка з невизначеним займенником, поширився на романські мови того часу. Іспанська, наприклад, тяжіє до інтенсифікації заперечення, до розвитку слів із заперечною семантикою на основі семантично нейтральних, а також виразів-мініматорів та негативних полярних елементів. Отже, метою нашої наукової розвідки є вивчення еволюції категорії заперечення у мовах романського ареалу.

На кожній території романського ареалу поступово починають з'являтися нові неозначені займенники, прислівники і заперечні сполучники на основі слів, які функціонували посилювачами заперечення. Але, незважаючи на це, деякі латинські заперечення зберігаються. Це, наприклад, стосується форм *nunquam* на Піренейському півострові та на півдні Франції, *nullus* на заході Іберійського півострова, Франції та Італії. В іспанській мові передбачалося на тільки збереження заперечного значення цих займенників, але й їхньої синтаксичної властивості, через що вони не займали позицію поряд із іншим запереченням у переддієслівній позиції. Те ж саме відбувається у цей період і в інших мовах Романії: у галісійсько-португальській (*nunca foy mal nenhum moor*), каталанській (*ja son estats qui nunca't sentieren*) і окситанській (*disquel'apresa, miia nonqua la te*) [14, 13]. Виключна синтактика прислівника *nunquam* робить його відмінним від інших заперечних одиниць, які розташовувалися у структурах із подвійним перед дієслівним запереченням, еквівалентних середньовічному типу іспанського заперечення [10; 14]. І дійсно, такі структури є

нормативними по всьому Іберійському півострову, зокрема в іспанській, галісійсько-португальській, французькій і провансальській [15, 1230].

Натомість, ситуація в **італійській** мові дещо відмінна: наявність заперечення середньовічного типу (подвійне придієслівне заперечення) було поширене на півночі, особливо, у гало-італійських діалектах. У центральних та південних діалектах та в сардинській мові подвійне переддієслівне заперечення зникає у часи появи перших писемних пам'яток та зустрічається спорадично. В інших, уже згаданих мовах, поряд із подвійним запереченням перед дієсловом, заперечна частка, зазвичай, опускалася [14, 17]: *Se abba dessor molinos neuna persona daue su cursu suo levet*. Складність визначення типів заперечення на Апеннінському півострові пояснюється великою кількістю діалектів, які різняться між собою: це гало-італійський чи гало-романські (на півдні Італії: п'ємонтський, ломбардський та лігурійський), північно-східні (венеційський та еміліанський від Болоньї до Адріатики) та центрально-південні [4, 19]. Наприклад, вони різняться, навіть, у вираженні загального придієслівного заперечення [13, 78-79]: а) Італійська: *non dormiro*; б) лігурійська: *nu durmio*; в) еміліанська (сучасна): *a n dorum briza*; д) п'ємонтська: *durmira nen*; е) ломбардська: *dormaro no*.

Для гало-італійської групи південних діалектів існує багато прикладів подвійного переддієслівного і поствербального заперечення у період середньовіччя і, якнайменше, до XVIII ст., і нормативними вважаються речення типу [14, 12]: *Nissunomnol devriavoler ni desirar*. П'ємонтська і ломбардська представляють давню тенденцію розвитку посилення заперечення, і, поступово, опущення заперечної придієслівної частки, у чому вони мають схожість із сучасною французькою мовою, у якій займенники і прийменники із

заперечним значенням не супроводжуються жодним іншим заперечним маркером [4, 20], наприклад: п'єм. – *dörmtu mai*; ломб. – *capissi miga*.

Північно-східні діалекти представляють найбільш ясну ситуацію у розвитку заперечення серед італійських діалектів – як у середньовіччі так і на сьогодні вживається структура подвійного переддієслівного заперечення. У центрально-південних діалектах, за дослідженнями Р. Познер [14], конструкції середньовічного типу заперечення були найбільш рідкісними. У тосканській мові і в літературній італійській середньовічного періоду відомості про типи заперечення вельми сплутані та суперечливі, що можна пояснити впливом північних та південних територій. Але, все ж таки протягом XII–XIII ст. подвійне заперечення перед дієсловом було вельми поширеним явищем.

У XIV ст. в Італії заперечення сучасного типу отримало поширення, заперечні слова: *nessuno, nimo, niente, nulla*, які вживали часто Данте і Боккаччо, могли з'являтися у реченні із заперечною часткою і без неї [13, 83; 14, 21]. Поряд із ними *mai*, етимологічно не заперечне, до XV ст. у позиції перед дієсловом супроводжувалося *non*. Південні італійські діалекти, порівняно з іншими, починаючи з XIV ст., проявляли активну тенденцію до посилення заперечення, характеризувалися не тільки силабічним і вокалічним послабленням *non* → *no, ne, n*, а й розвитком клітиків, насамперед, придієслівних (*preverbal clitic elements*) [13, 84].

Серед романських мов **французька** представляє найбільш варіативні характеристики у вираженні заперечення. Вживання форм французького заперечення є особливо цікавим: *Je n'ai rien entendu; je n'ai vu personne; je n'e nveux pas etc.*, перенесення заперечного значення у французькій мові на підмет або додаток, чи на слово, яке позначає міру, є повним лише в літературній мові для слів: *personne, rien, jamais, aucun, guère, pas, point*, які слугують тільки для відповіді на запитання (*Qui le sait? Personne*); водночас у розмовній мові частка *ne* зазвичай опускається [6, 179].

Уже із давньої французької помітно відмінні риси від інших представників романської групи. Спочатку структура заперечення мала схожість із сучасними романськими мовами: частка *ne* комбінувалася із відповідними займенниками і прислівниками: *nul, nient, nesun, etc.* – дериватами з вульгарної латини, а із часом *personne, aucun(e), rien, jamais, etc.*, чие негативне значення залежало саме від наявності *ne*. Це пов'язано із фонетичним послабленням первісної латинської заперечної частки *non* → *ne*, яка почала тяжити до посилення і поступово витіснялася словами, розташованими після дієслова, так названими Л. Теньєром, форклусивами (*forclusifs*) або підсилювачами заперечення [18, 227], які граматизувалися, особливо це стосується *pas*. Ці процеси можна описати так:

0. [латина] *non dico* – придієслівне заперечення;
1. *je ne dis* – придієслівне заперечення фонетично скорочене;

2. *je ne dis (pas)* – придієслівне заперечення додатково супроводжується після дієслівним елементом;

3. *je ne dis pas* – післядієслівний елемент граматикалізується як частина переривчатого заперечення, що охоплює дієслово

4. *je(ne) dis pas* – діюче придієслівне заперечення стає вибіркоким;

5. [майбутня французька] *je dis pas* – заперечення стає післядієслівним).

Із опущенням або втратою заперечного експонента значення вищезгаданих слів із посиленого змінюється на власне заперечне, насамперед без наявності дієслова (*Pas de dou re; Jamais de la vie*) [1, 388], навіть існує цілковита можливість зникнення *ne* як частини французького заперечення, що демонструє низка певних сучасних лексичних зворотів, передусім, у коротких репліках-висловленнях [4, 15; 12, 68]:

Pourquoi pas? Pas du tout!

Qui t'a vu? – Personne!

Qu'est-ce que tu as vu? – Rien!

Проте М.-Б. Мозенгард Гансен наводить якнайменше два фактори, за якими може уповільнитися або, навіть, призупинитися процес зникнення *ne* [12, 66]: по-перше, багато вчених зазначають, що вживання та збереження у мовленні цього заперечного експонента є навмисним і стилістичним та корелює із іншими стилістичними маркерами, наприклад, у виховних та релігійних текстах; по-друге, є цілковито можливим, що *ne* може виконувати прагматичні функції у сучасній французькій мові, порівняно із нейтральним після дієслівним *pas*. Такий розвиток може представляти випадок прагматизації, що внутрішньо зберігає концептуальне значення, але граматично все більш застаріває; хоча таке набуття нової функції перед дієслівного *ne* може запобігати припиненню циклу заперечення у традиційному розумінні, натомість виходячи із прагматичного аналізу заперечення у середньовічній французькій мові за запропонованим розвитком, діахронічний цикл розділився б на обов'язковий граматичний та додатковий прагматичний [12, 67].

Повертаючись до фонетичного послаблення первісного заперечного експонента, не можна оминати факти, що у давніх текстах *non* вживалося як стандартне заперечення переважно зі службовими дієсловами *estre, avoir, fair*. Такі випадки вживання *non* скорочуються у середньовічній французькій і повністю зникають у класичній. Окрім цієї форми заперечення була поширена проміжна форма *nen* (до XII ст.), яка розглядалася як фонетичний варіант *ne*. До того ж, *non* і *ne* у давньофранцузькій мали чіткі межі

використання: *non* заперечувало об'єктивно слово або ціле речення, згодом втратило домінуючу роль через частотність використання підсилювача *ne*, а відтак використовувалася для заперечення висловлення, *ne* заперечувало суб'єктивно для вираження незгоди, волі, сумніву, наміру, бажання [2, 215; 3, 400]. Коли *ne* зливалось із займенниками, залежно від позиції у реченні, утворювалися форми *nel*, *nes*, *net*, які мали свою сферу використання і проіснували до XVI ст. Взагалі, розвиток французької заперечної частки виглядав так: *non* > *nen* > *ne*; відмічається також, що у період середньовіччя у центральних та північних регіонах Франції ці три форми чергувалися з *nun*, *ni*, причому ці два варіанти існують сьогодні в астурійській мові або «бавбле». Такі форми є результатом загальної тенденції діалекту, коли *-o-* перекривається *-u-*, та *-lo* пускається, якщо наступне слово починається із голосної [8, 78].

Незважаючи на поступове фонетичне послаблення, *ne* продовжувало вживатися як одиничне заперечення протягом століть без посилюючого елемента [12, 54]: *...les connins ne touchent aux raisins*. До того ж, згідно з Ф. Мартіне та Р. Мажоне, *ne* стало ненаголошеним лише наприкінці середньовічного періоду у французькій, а викреслювання його із сучасної розмовної французької не може бути поясненням для того часу. Інші романські мови, у яких латинське *non* зовсім не було фонетично редуковане (італійська) чи було скорочено не такою мірою, як у французькій (каталанська), не розвивали форми посилення заперечення саме як альтернативу простої перед дієслівної негатиї, хоча власне посилення заперечення було відмічено у латині ще в докласичному періоді, навіть у комедіях Плавта [12, 55]. У сучасній французькій мові збереглися архаїчні конструкції з *ne explétif* (експлетивне заперечення), які не відповідають первинному заперечному значенню, тобто йдеться про одну частку *ne* із різними функціональними призначеннями [19, 17-18], а також лімітуюча конструкція *ne + que* [2, 218; 3, 400].

Розглядаючи еволюцію романського заперечення із позицій циклу О. Есперсена, враховувалася можливість деяких післядієслівних посилювачів забирати функцію заперечного маркера. Насамперед це стосується мов із послабленим заперечним експонентом, що, без сумніву, є важливою зміною порівняно із сильною перед дієслівною позицією, починаючи із народної латини. Така інновація з'явилася у різних варіантах романських мов наприкінці середньовіччя [14; 16, 88]. Є вельми вірогідним, що у французькій раніше за інші мови сформувалося складне реченнєве заперечення із заперечною часткою і післядієслівним елементом, який у сучасній французькій є повнозначним заперечним маркером. Такі ж зміни на сьогодні спостерігаються в окситанських діалектах на півдні Франції, у яких спочатку з'явилося склад-

не заперечення із *pas* та *ges*, а поступово почався процес опускання заперечного експонента, який досі остаточно не завершився, оскільки існують інші варіанти мовлення, у яких він зберігається (гасконський), у яких заперечення тільки післядієслівне (провансальський), і в яких співіснують обидві схеми заперечення (лангедокські діалекти) [16, 24]. Франко-провансальські і гало-італійські діалекти, особливо ломбардський і п'ємонтський, показують ідентичну тенденцію із XVIII ст., і, розвинувши схему складного типу заперечення із поширеною кількістю форклусивів (*nei*, *nen*, *pa*, *pā*, *mia*, *minga*) для кожного діалекту, на сьогодні майже всі вони вживають тип після дієслівного заперечення [15, 1238]. Остаточно ця схема затвердилася також у західних ретороманських діалектах, у яких із XVII–XVIII і до сьогодні вживаються такі посилювачі заперечення *buka*, *beka*, *betg*, *bretga*, *brich* без заперечного експонента [16, 24]: *jeu sai buc(a)*.

Португальська мова, за визначенням А. М. Мартінс, довела до кінця синтаксичну і лексичну еволюцію заперечних слів: несумісним є вживання заперечної частки із заперечними словами у перед дієслівній позиції навіть у модальних контекстах [10]. У **галісійсько-португальському** варіанті періоду середньовіччя, подібно до іспанської, вживалися такі заперечні слова: *nenhum*, *nenhures*, *nada*, *ninguet*, *nulha*, *rem*, окрім *nunca* і *jamais*. На випадки вживання перед дієслівного заперечного слова без заперечної частки багате «*Cancionero General*», які у прозі з'являються починаючи з XV ст. Вибіркове вживання двох типів заперечення, складного та простого перед дієслівного, протрималося включно до XVI ст., у якому тип заперечення остаточно оформився як сучасний, властивий португальській мові на сьогодні. Поза Португалією частково можуть зберігатися середньовічні схеми у розмовній галісійській, а також у бразильському варіанті португальської [4, 16]: *ninguet nao viu*, пояснення чого полягає у залишках мови колонізаторів XVI ст., які збереглися у віддалених територіях. У розмовній мові бразильців часто зустрічається подвійне заперечення, коли слова із заперечною семантикою розташовуються по обидва боки дієслова-присудка (*Eu não quero, não*), хоча це не є граматично обов'язковим для португальської мови (*Não quero*), як, наприклад, для французької (*Je ne chante pas*). Повтор заперечення у бразильському варіанті не додає інформативності висловленню. *Não sei, não* відрізняється від фраз *Não sei nada / Não sei nada disso* тим, що вона може вказувати на розгубленість мовця, здивування, небажання чи неможливість уточнення подробиць, невпевненість у правоті, натомість інші фрази вказуватимуть на незнання певного об'єму інформації, про яку йдеться. Указане дублювання заперечення розглядається О. Есперсеном як техніка емпізи, яка створює

підсилений негативний ефект [9, 71]. Такий тип подвійного заперечення є власне бразильським феноменом, який не притаманний піренейському варіанту, котрий можна розглядати як особливості реалізації мовної системи. Сучасні заперечні слова португальської мови вживаються виключно як терміни сильної негативної полярності [10, 203]: *Não chegou ninguém*. В принципі, порівняно з іспанською, еволюція у португальській протікала більш повільно [4, 16; 14, 15; 15, 1235], і, навіть, досі залишки конструкцій середньовічного типу зберігаються у діалектичному варіанті європейської португальської мови.

Стосовно **каталанської** мови, одним із найвідоміших на сьогодні дослідників заперечення у ній є Ж. Сола, який дослідив його діахронічний аспект, спираючись на тексти XII–XV ст. [17], і визначив, що заперечні слова можна розділити на два класи залежно від можливостей сумісного вживання із заперечною часткою: а) *ningu(n), nul, cap, jamai, jamés, anc, mai, unqua, nunca*: у пере дієслівній позиції із часом вони абсорбують заперечну частку *no*, за виключенням *nin cai cap*, які із ним не вживалися; б) *res, gens, enlloc* вживалися разом із заперечною часткою, оскільки самі по собі вони сприймалися як позитивні, у XVI–XVIII ст. вони також поглинули частку *no*, і в текстах XIX ст. усі заперечні слова вживалися як іспанські того часу [15, 1234]. Проте реформи другої половини XIX ст., викладені П. Фабра у *Gramàtica catalana*, закликали до вживання подвійного заперечення, повертаючись до середньовічного типу; прислівники *ningú, cap, res, gens, mai, enlloc*, як і *tompos* і *en ta vida* за граматиком, незважаючи на опущення *no* у мовленні, мають вживатися із ним [7, 105–107]. Внаслідок цього в сучасній каталанській мові ситуація нормативного і розмовного вживання заперечення є нестійкою: граматично вірним вважається подвійне перед дієслівне заперечення, оскільки вірогідною є точка зору, що схеми заперечення, у яких заперечна частка опускається (перехід до нового сучасного типу) може бути прямим впливом кастильської (іспанської) мови [4, 18; 15, 1234]. Мовці, натомість, можуть обходитися без *no* [7, 107; 11, 57]:

Ningú NO ens ha vist → *Ningú ens ha vist*
Mai NO diuen el que pensen → *Mai diuen el que pensen*
Tampoc NO vindrà → *Tampoc vindrà*
En ta vida NO faràs → *En ta vida faràs*.

До того ж, у каталанській мові є конструкція *no + verbo + pas*: *no sabrem pas on anar*, проте вона не досягла ступені автоматизації, порівняно з французькою, оскільки в каталанській наяв-

ність *pas* надає заперечному реченню емоційний характер. Щодо самої заперечної частки *no*, то вона, як і в іспанській мові, має чітко визначену переддієслівну позицію, а у певних діалектах каталанської розрізняється фонетично: *no* може вимовлятися з *-o* відкритою і з *-o* закритою [11, 52]. У сучасній **румунській** мові просте заперечення реалізується заперечним експонентом *nu*: *el nu este aici, nu intrați*, а заперечні займенники *nimeni, nimic, niciun* та прислівники *niciodată* та *niciicînd* утворюють схеми подвійного (кумулятивного) заперечення [4, 22]:

перед дієслівне заперечення:	після дієслівне заперечення:
Nimic nu știa	Nu știa nimic
Pe nimeni nu cunoștea	Nu cunoștea pe nimeni
Nici un amic nu are	N-are nici un amic

Приклади із першої колонки подібні до ситуації середньовічного типу заперечення іспанської й інших романських мов, але цікавим видається те, що румунській властивий не тільки такий тип заперечення: у перших румунських текстах XVI ст., які, у переважній більшості, є перекладами релігійних слов'янських текстів, зустрічаються численні приклади вживання перед дієслівних заперечних конструкцій, що відповідають середньовічному типу, і речення із простим запереченням, на кшталт сучасного [15, 1239]. Так, заперечні слова (*nemica, nimenea, niciunul, niciodată*) могли передувати дієслову із заперечною часткою *nu* і вживатися без неї [4, 22]: а) *Nimeea nu se poate spasi*; б) *Nemunui să fie acoperită*. Просте заперечення давньої румунської має певні спільні риси з центральними і південними італійськими діалектами, і досі можна знайти приклади вживання одиничного заперечення, майже виключно *nici*, у фольклорних текстах і текстах XVII, XVIII і XIX ст. [5]. Подальший розвиток подвійного заперечення у румунській, специфічні властивості заперечних слів на сьогодні пояснюється як результат впливу слов'янських мов.

Таким чином можна підсумувати, що повний цикл розвитку, тобто вживання після дієслівного заперечення, серед інших романських мов, пройшла французька мова, проте не можна стверджувати, що схема остаточно закріпилася і розвиток заперечення у французькій дійшов кінця. Розвиток заперечення в іспанській мові ми розглянемо окремо.

Література

1. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен ; пер. с англ. В.В. Пассека и С.П. Сафроновой. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 404 с.
2. Фенюк Л.Д. Еволюція заперечної частки *ne* у французькій мові / Л.Д. Фенюк // *Studia linguistica*. – 2012. – № 6. – С. 213–219.

3. Фенюк Л.Д. Способи вираження категорії заперечення у французькій мові / Л.Д. Фенюк // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2009. – Вип. 11. – С. 400–404.
4. Camus B.B. Negación doble en la Romania: un cambio sintáctico / B.B. Camus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://revistas.ucm.es/index.php/RFRM/article/viewFile/RFRM8788110011A/13027>.
5. Ciompec G. Observații asupra exprimării negației în limba română din sec. al XVI lea – XVIII lea / G. Ciompec // Studii și cercetări lingvistice. – 1969. – № 20/2. – P. 197–209.
6. Cirot G. La negación en español antiguo, con referencias a otros idiomas, por E.L. Llorens / C. Georges // Bulletin Hispanique. – 1932. – № 34-2. – P. 179–181.
7. Fabra P. Gramàtica catalana / P. Fabra. – Barcelona : Institut d'Estudis Catalans, 2006. – 146 p.
8. García Valdés C. Algunos aspectos de la negación en asturiano / C. García Valdés // Estudios y trabajos del Seminario de Llingua Asturiana II. – Asturias : Universidá d'Uvieu, 1979. – P. 77–84.
9. Jespersen O. Negation in English and other languages / O. Jespersen. – København : Bianco Lunos Bogtrykkeri, 1917. – 151 p.
10. Martins A.M. Aspectos da negação na história das línguas românicas (Danature zadenpalavras como nenhum, nada, nindué) / A.M. Martins // Actas do XII Encontro da Associação Portuguesa de Linguística / ed. I. Castro. – Lisboa : Associação Portuguesa de Linguística, 1996. – P. 179–210.
11. Morant i Marco R. La negación en catalán / R. Morant i Marco. – Valencia : Universitat, Departament de Teoria dels Llenguatges, 1993. – 248 p.
12. Mosegaard Hansen M.-B. Negation in the history of French / M.-B. Mosegaard Hansen // The History of Negation in the Languages of Europe and the Mediterranean / ed. by D. Willis, Ch. Lucas and A. Breitbarth. – New York : Oxford University Press, 2013. – P. 51–76.
13. Parry M. Negation in the history of Italo-Romance / M. Parry // The History of Negation in the Languages of Europe and the Mediterranean / ed. by D. Willis, Ch. Lucas and A. Breitbarth. – New York : Oxford University Press, 2013. – P. 77–118.
14. Posner R. Double negative, negative polarity and negative incorporation in Romance: A historical and comparative view / R. Posner // Transactions of the Philological Society. – 1984. – № 82(1). – P. 1–26.
15. Sintaxis histórica de la lengua española. Primera parte: La frase verbal / Fondo de Cultura Económica. – México : FCE ; UAM. – 2006. – Vol. 1. – 1404 p.
16. Schwegler A. Word-order changes in predicate negation strategies in Romance languages / A. Schwegler // Diachronica / ed. J. Benjamins. – 1988. – Vol. 5. – P. 21–58.
17. Solà J. Problemática actual de la lengua catalana: La negación / J. Solà. – Barcelona : Universitat de Barcelona, 1971. – 449 p.
18. Tesnière L. Elementos de sintaxis estructural / L. Tesnière ; traduc. de E. Diamante. – Madrid : Gredos, 1994. – 660 p.
19. Vázquez Molina J.F. La negación expletiva en francés. Un estudio argumentativo / J.F. Vázquez Molina. – Oviedo : Universidad de Oviedo, 2002. – 498 p.

УДК 81'373: 81'255.2:6 (045)

Давиденко А. О.

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНОГО МАТЕРІАЛУ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАД**

У статті досліджено лексику науково-технічних текстів та основні прийоми відтворення лексичних одиниць. Вивчено системні відношення лексичних матеріалів у науково-технічних текстах, способи словотворення, їх переклад і полісемію слова. Надано методичні рекомендації щодо стандартизації нового лексичного матеріалу науково-технічної літератури. Об'єктом дослідження є лексичні одиниці, які викликають труднощі в процесі перекладу, розкриття основних рис науково-технічного тексту, перекладу багатокомпонентної термінології.

Ключові слова: науково-технічний переклад, лексичний матеріал, лексична одиниця, системні відношення, лінгвістичний аналіз.

Давиденко А. О. Структурно-семантические особенности лексического материала научно-технической литературы и его перевод. – Статья.

В статье исследованы лексика научно-технических текстов и основные черты воспроизведения лексических единиц. Изучены систематические отношения в лексических материалах научно-технической литературы, способы словообразования, их перевод и полисемия слова. Поданы методические рекомендации по вопросам стандартизации нового лексического материала научно-технической литературы. Объектом исследования являются лексические единицы, которые вызывают трудности в процессе перевода, раскрытия главных черт научно-технического текста, перевода многокомпонентной терминологии.

Ключевые слова: научно-технический перевод, лексический материал, лексическая единица, системные отношения, лингвистический анализ.

Davidenko A. O. Structural-semantic peculiarities of lexical materials of scientific technical literature and its translation. – Article.

The article is devoted to the lexic research of scientific technical texts, basic features formation of lexical units the systematic relations in lexical materials of scientific technical texts are researched, the word-formation and their translation, the polysemy of the word and also the methodical recommendations are given regarding the standartization of a new lexical material in scientific technical literature. The issue of research is lexical units, which cause difficulties in the process of translation, describing basic features of scientific technical literature and translation of multycomponential terminology.

Key words: scientific-technical translation, lexical material, lexical unit, ways of word-formation, linguistic analysis.

Сучасний стан розвитку мови характеризується значним кількісним зростанням термінів у різних сферах науки й техніки, їх активним проникненням у загальну розмовну мову, процесом її актуалізації, поповненням словникового складу новими одиницями. У зв'язку зі швидким розвитком науково-технічної інформації все актуальнішими стають проблеми вивчення особливостей функціонування термінів у процесі науково-технічного перекладу.

У межах кожного функціонального стилю можна виділити певні мовні особливості, вплив яких на хід і результати процесу перекладу є досить значним. Наприклад, у науково-технічному стилі такими є лексико-граматичні особливості науково-технічних матеріалів, насамперед термінологія та спеціальна лексика. Характерними особливостями науково-технічного стилю є його інформативність (змістовність), логічність (сувора послідовність, чіткий зв'язок між основною ідеєю й деталями), точність та об'єктивність, а також ясність і зрозумілість, що постають із наведених особливостей. Окремі тексти, які належать до цього стилю, можуть характеризуватися зазначеними рисами більшою чи меншою мірою. Однак у всіх таких текстах спостерігаємо використання мовних засобів, що сприяють задоволенню потреб цієї сфери спілкування. У сфері лексики – насамперед використання науково-технічної термінології та так званої спеціальної лексики.

Дуже цікавими для дослідження є тексти з авіаційної тематики, а саме їх лексичний матеріал, який постійно поповнюється новою термінологією та спеціальною лексикою.

Саме тому статтю присвячено комплексному дослідженню структурно-семантичних особливостей лексичних матеріалів науково-технічної літератури та їх перекладу. Сучасність і новаторство теми полягає в тому, що вона на сьогодні є недостатньо дослідженою. Авіаційна термінологічна база нині формується в багатьох країнах світу, у тому числі в Україні. Відповідно, як би ретельно ми не досліджували цю тему, завжди знайдеться щось нове, що зможе нас зацікавити.

Актуальність проблеми зумовлюється її сучасністю та полягає в надзвичайно широкому застосуванні авіаційної термінології в сучасному суспільному житті, що стає базою для дослідження. Поставленні завдання допомагають послідовно вибудувати зміст роботи, тобто визначити її структуру. Багато мовознавців виклали основні принципи термінологічного планування, які стали фактично методичними рекомендаціями. Ці рекомендації торкаються переважно принципів відбору термінологічних синонімів, надання новим термінам належної зовнішньої форми, методів стандартизації термінів. Щоб термін був більш-менш вдалим, він повинен відповідати цілій низці вимог. Такі вимоги фігурують у роботах багатьох науковців-термінологів. Особливо це стосується

побудови в рідній мові еквівалентів іншомовних термінів. За словами Е.Ф. Скороходька, це велика відповідальність, оскільки термін, створений перекладачем, стає фактом рідної мови та далі продовжує існувати незалежно від перекладача [1, с. 7]. Як відомо, головним сподвижником термінологічної модернізації є науково-технічний переклад, під час якого доводиться постійно орієнтуватися на норми мови перекладу, наприклад, у сфері словотворення. Пояснюється це тим, що кожна мова має свої відмінності щодо словотворчих типів, тому далеко не завжди можна переносити тип однієї мови на іншу в процесі перекладу. Так, якщо українській мові більш властиве словосполучення, то німецькій – складні слова. Тому принципи термінотворення в українській і німецькій мові будуть ґрунтуватися насамперед на особливостях конкретної мови. Однак це зовсім не означає, що не існує головних принципів термінологічного планування, які є доречними в будь-якій мові. Посилена увага приділяється естетичній стороні мовного планування, а саме евфонії термінів, їх здатності утворювати деривати.

Іншим аспектом, про який зазначалося в літературі, є ступінь інтернаціональності нових термінів. Раціональне термінотворення означає насамперед те, що терміни повинні завжди бути однозначними. Інакше технічна термінологія, на думку Д.С. Лотте, унаслідок своїх хиб перестає бути знаряддям технічного спілкування й наукового прогресу, а засвоєння термінологічних синонімів та просто занадто довгих і незрозумілих термінів вимагатиме зайвих зусиль. До того ж невдалі терміни ускладнюють користування фаховою літературою. Це призводить до взаємного непорозуміння навіть серед фахівців. В основу побудови нових термінів Д.С. Лотте радив вкладати ознаки, які найбільш точно відображають специфіку поняття, враховуючи також етимологію терміна, його зрозумілість та евфонію. При цьому варто усувати багатозначність термінів, яка часто призводить до практичних помилок, а також їх синонімію (оскільки абсолютні синоніми рано чи пізно перетворюються на відносні). Службові слова, які входять до складу термінологічних словосполучень, також не є бажаними. Створення нових термінів, звичайно, надає певні переваги під час обміну технологіями, проте в країнах, що розвиваються, як правило, існують різні суспільні бар'єри на шляху повного прийняття інтернаціоналізмів. Тому, на думку деяких учених, у цих країнах необхідно створити чітку й визначену стратегію мовного планування та відповідну інфраструктуру для цього. З огляду на позитивний досвід термінотворення як у розвинених країнах, так і в країнах третього світу, на позитивний досвід радянської термінологічної школи й термінотворення в Україні, а також на міркування провідних світових ав-

торитетів у галузі термінологічного планування та міжнародні документи, що торкаються питань термінологічного планування, можна викласти загальні засади термінологічного планування в Україні.

Насамперед слід врахувати як позитивний, так і негативний досвід інших мов. Якщо, наприклад, відповідний термін у багатьох європейських мовах виглядає однаково, бажано, щоб інтернаціональний елемент зберігся також в українській мові. Щодо загальних засад термінотворення можна сформулювати такі основні принципи відбору зовнішньої та внутрішньої форми нових термінів. Терміни – кореневі слова слід передавати залежно від того, до якої лексики мови оригіналу вони належать: одвічної чи запозиченої. У першому випадку подібні терміни можна перекладати буквально, наприклад, англ. **mouse** – укр. **мишка** (як комп'ютерний прилад); при цьому не слід лякатися полісемії, оскільки ця полісемія носитиме інтернаціональний характер, що в такому разі зближуватиме її з калькою, а калька, як відомо, також несе в собі інтернаціональний елемент. Якщо цей термін було побудовано на основі запозичених елементів, особливо якщо цей термін не є вмотивованим у мові, з якої відбувається переклад, то слід звернутися до його етимології. Передавати його в такому разі необхідно в тому вигляді, у якому він з'явився в мові – продуценті (особливо це стосується елементів греко-латинського походження). Звісно, слід аналізувати те, як він виглядає в інших мовах. Похідні терміни, утворені за допомогою афіксів із деривативним значенням, бажано передавати також від етимології (тобто якщо цей термін складається з греко-латинських елементів, то бажано їх зберегти). Перекладати такі терміни під кальку вдається не завжди, тому їх слід перекладати описово.

Терміни, утворені за допомогою складання основ, також можна перекладати під кальку, проте це іноді призводить до виникнення занадто громіздких термінів-монстрів. У такому разі більш вдалими способами стануть переклад словосполученням або збереження первинного вигляду (знову ж – з урахуванням етимології). Терміни-словосполучення однозначно слід перекладати під кальку. Терміни-аббревіатури також необхідно перекладати, створюючи власні аббревіатури. Лише в разі, якщо та чи інша аббревіатура виглядатиме однаково в багатьох мовах, в українській її також слід зберігати й передавати за допомогою зворотної транслітерації (наприклад, **ALGOL** – **Algorithmic Language**, **FORTAN** – **Formula Translation**).

Крім того, до нових термінів незалежно від їхньої будови повинні ставитися такі ж вимоги, що й до будь-яких вже існуючих термінів, тобто слід дотримуватися принципу евфонії [12, с. 34]. Звичайно, вищеназвані принципи є лише при-

близкими, усе залежить від конкретної ситуації, від конкретного терміна. Проте головною метою розробки подібних принципів є, по-перше, запобігання виникненню невдалих термінів-монстрів, а по-друге, слід виробити певний баланс між власними й запозиченими елементами, щоб українська термінологія, з одного боку, не засмічувалась незасвоєними й малозасвоєними іншомовними запозиченнями (якщо в цій ситуації цілком можливо вживати власну лексику), а з іншого – не ізолювалася штучно від світового співтовариства, у чому й полягає проблема співвідношення інтернаціонального та національного. Необхідно також враховувати етимологію конкретного іноземного терміноелемента, щоб не передавати, наприклад, слова греко-латинського походження на кшталт англійської та французької мов, спотворюючи їх таким чином. Зокрема, так вийшло зі словом **distributor**, яке в нас звучить як **дистриб'ютер** лише тому, що його було запозичено саме через англійську мову. Це є лише простим запозиченням з англійської, яке не має нічого спільного з інтернаціоналізмами. До того ж порушується семантичний зв'язок з однокореновими словами, у цьому випадку – зі словами **дистрибуція**, **дистрибутивний**. В Україні практично створено власну авіаційну терміносистему, яка використовується для розробки й формування нормативної авіаційної бази. Існування самого принципу економії мовних засобів виникає через невідповідність об'єму пам'яті людини кількості сприйнятої інформації. Г. Уорел у своїй книзі «Science of Human Behavior» наводить такі дані: 500 найбільш уживаних слів англійської мови передають більше 10 000 значень; чим більше уживане слово, тим більше розвинена система його значень. За іншими підрахунками на одне англійське слово в середньому припадає до 25 значень. У мовному акті, висловлюванні використовується одне із цих значень. Вибір потрібного підказується оточенням слова в певному мовному акті, інакше кажучи, полісемія нейтралізується контекстом [11, с. 45].

Від поняття полісемії необхідно відрізнити поняття «широкозначність». Термін було введено Н.М. Амосовою. Поряд із ним у літературі зустрічається його еквівалент – «еврісемія». Кожний викарбуваний термін має бути, на думку вчених, прозорим [8, с. 50]. Деякі автори (наприклад, Д.Н. Шмелов) говорять про загальні лексичні значення слова: «Багатозначне слово має в мові декілька значень. В умовах мовного застосування вибору одного зі значень сприяє контекст. Широкозначне слово, навпаки, поза контекстом є однозначним, проте це єдине значення співвідноситься з декількома різними об'єктами думки. Слово, таким чином, має широку семантичну референцію, його понятійний об'єм є великим, а конкретний зміст уточнюється (проте не змінюється) в умовах

мови, тобто в контексті» [10, с. 168]. Пояснимо сказане прикладами.

Дієслово **take** має поза контекстом одне значення – *lay hold of smth* («узагальнення об'єкта»), яке в мові уточнюється: *take smth from the table – lay hold of smth with the hands, take advantage – use, take smb. Else hat – borrow without permission, take smb home – carry, accompany, take a cup of tea – eat, drink; take notes – make a record of smth; take smb for a fool – suppose, consider*. Легко помітити, що всі ці уточнені значення являють собою варіації загального широкого, а їх реалізація залежать від контексту й відбувається таким же чином, як у випадку багатозначного слова. Отже, загальне широке значення в дієслові **take** залишається незмінним, уточнюється лише спосіб чи результат «узагальнення» залежно від поєднання, у якому застосовується дієслово.

В.І. Карабан стверджує: «Синонімія базується на здатності мовної системи мати декілька означаючих для одного означаючого та допомагає відображенню в мові різноманітних властивостей об'єктивного світу з використанням мінімуму мовних засобів» [9 с. 25]. Синонімія проявляється на всіх рівнях мови. Тому розрізняють синонімію фразеологічну, граматичну, словотворчу та лексичну. Близькими за значенням можуть бути не лише синоніми. Низка слів може об'єднатися в тематичну групу, основна відмінність якої від синонімічного ряду полягає в тому, що члени групи, маючи спільне значення, представляють різні денотати та не є взаємозамінними. Під час практичного дослідження перекладів у науково-технічному стилі було помічено такі особливості вживання дієслів англійської мови, як значна перевага пасивних форм і форм простого теперішнього часу, що безсумнівно пов'язано з основними характеристиками й цілями наукового трактування. На особливу увагу заслуговує широко поширене вживання перехідних дієслів у неперехідній формі з пасивним значенням. У текстах документів відмічається широке застосування таких дієслів-операторів, як **effect, assure, perform, obtain, provide, give, involve, entail, imply, result in, lead to, to be attributed to**, значення й переклад яких повністю залежить від іменників, які несуть основне смислове навантаження в реченні. Замість дієслів широко використовуються також віддієслівні прикметники з прийменниками: *to be attendant on, to be conducive to, to be applicable to, to be destructive of, to be incidental to, to be responsive to, to be tolerant of*.

Було виявлено, що для науково-технічного стилю характерна, наприклад, заміна означальних речень прикметниками в постпозиції (особливо суфіксами *-able, -ive* тощо): *the materials available excellent properties never before attainable; all factors important in the evaluation of; problems difficult with*

ordinary equipment. Такої ж мети можна досягти за допомогою використання у функції означення форм інфінітиву: *the properties to be expected; the temperature to be obtained; the product to be cooled*.

Досліджуючи специфіку науково-технічного стилю в сучасній англійській мові, можна побачити цілу низку граматичних особливостей: широке вживання множини іменників, які означають певну речовину (*fats, oils, greases, steels, rare earths, sands, wood, gasolines*), множини в назвах інструментів (*dippers, jointers, shears, dividers, compasses, trammels*), вживання прийменника **of** для передачі видо-родових відношень (*the fuel of kerosene*), поширеність атрибутивних сполучень зі словами **type, design, pattern, grade**. Також спостерігається підвищене використання причинно-наслідкових союзів і логічних зв'язок типу **since, therefore, it follows that, so, thbs, it implies, involves, leads to, results in**.

Відмічені лексико-граматичні особливості матеріалів науково-технічної літератури спричиняють безпосередній вплив на комунікативний характер таких матеріалів, який повинен відтворюватися під час перекладу. Отже, провівши дослідження структурно-семантичних особливостей лексичного матеріалу науково-технічної літератури та його перекладу, констатуємо, що ця тема є недостатньо дослідженою. Актуальність її на сьогодні є безсумнівною, оскільки переклад авіаційних документів з англійської мови українською та навпаки має важливе місце в авіації. Однак для правильного перекладу документації слід бути обізнаним із її жанрово-стилістичними нормами, лексичними й граматичними особливостями та труднощами. Крім того, перекладач повинен уміти точно, стисло й лаконічно виклада-

ти матеріал мовою перекладу. Не менш важливим є знання перекладу аббревіатур і скорочень, які часто вживаються в документах. Ми намагалися теоретично розкрити специфіку лексичних матеріалів науково-технічних текстів у процесі перекладу авіаційної документації, а також дослідити й підтвердити це практично.

З огляду на вищезазначене можна зробити такі висновки:

- перекладач повинен орієнтуватися в тематиці текстів та володіти термінами й поняттями відповідної галузі науки чи техніки;
- слід уникати «хибно орієнтуючих» термінів, враховувати, до якої галузі науки чи техніки належить термін, особливо іншомовний;
- необхідно уникати синонімічного вживання термінологічних одиниць або користуватися терміном із більшою вмотивованістю внутрішньої форми, який висвітлює найбільш важливі сторони, ознаки денотата, розкриває саму сутність поняття та характеризується найбільшою кількістю диференційних ознак;
- не допускати довільного скорочення термінів;
- не варто шукати іншомовне слово, якщо в рідній мові вже функціонує лексична одиниця з таким же значенням;
- термінологічні лакуни (прогалини) варто заповнювати інтернаціоналізмами;
- у перекладі повинні використовуватися терміни, встановлені відповідними державними стандартами;
- якщо в тексті зустрічається термін-неологізм, перекладач повинен сам підібрати еквівалент, використовуючи довідкову літературу, або проконсультуватися з фахівцем, у крайньому випадку термін можна перекласти описово.

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 607 с.
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов / Л.С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
3. Бик І.С. Теорія і практика перекладу : тексти лекцій для студ. фак-ту міжнар. відносин Львівського нац. ун-ту ім. І. Франка / І.С. Бик. – Львів : ЛНУ, 2005. – 122 с.
4. Виноградов В.С. Лексикология и лексикография: избранные труды. / В.С. Виноградов ; отв. ред. В.Г. Костомарова. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
5. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
6. Головин Б.Н. Лингвистические основы учения о терминах : [учеб. пособие для филол. спец. вузов] / Б.Н. Головин, Н.Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 104 с.
7. Дуда О.І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.14 «Германські мови» / О.І. Дуда ; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2001. – 258 с.
8. Елисеєва В.В. Лексикология английского языка / В.В. Елисеєва. – СПб. : СПбГУ, 2003. – 110 с.
9. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В.І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 608 с.
10. Скороходько Э.Ф. Вопросы перевода английской технической литературы / Э.Ф. Скороходько. – М. : Наука, 1962. – 303 с.
11. Циткина Ф.А. Терминология и перевод: к основам сопоставления терминоведения / Ф.А. Циткина. – М. : Высшая школа, 1998. – 156 с.
12. Швейцар А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцар. – М. : Наука, 1988. – 214 с.

УДК 811.111'37:81'42:821.111

Дельва О. В.

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ «МАЛЕНЬКОЇ ЛЮДИНИ»: КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД

У статті висвітлено різні аспекти дослідження художнього образу «маленької людини», що є актуальними з позицій когнітивної лінгвістики та лінгвопрагматики. Залучення теорії текстових світів до опису концептуального виміру художнього образу дозволяє виявити не лише лінгвокогнітивні, а й комунікативно-прагматичні його характеристики.

Ключові слова: художній образ, текстовий світ, дейктичні елементи, референційні маркери, фрейми, концептуальна метафора, метонімія.

Дельва О. В. Художественный образ «маленького человека»: когнитивно-коммуникативный подход. – Статья.

Статья освещает разные аспекты исследования художественного образа «маленького человека», актуальные с позиции когнитивной лингвистики и лингвопрагматики. Привлечение теории текстовых миров к описанию концептуального пространства художественного образа позволяет определить не только лингвокогнитивные, но и коммуникативно-прагматические его характеристики.

Ключевые слова: художественный образ, текстовый мир, дейктические элементы, референционные маркеры, фреймы, концептуальная метафора, метонимия.

Delva O. V. The image of a «little man»: cognitive-communicative approach. – Article.

The article deals with different aspects of little man image investigation in the light of cognitive linguistics and linguo-pragmatics. The description of conceptual space of the image in terms of text world theory enables revealing of its linguistic, cognitive, communicative and pragmatic properties.

Key words: image, text world, deictic elements, referential markers, frames, conceptual metaphor, metonymy.

Художній образ «маленької людини» є авторським відображенням соціального типу людини останньої чверті ХІХ ст., згорнутою ідеєю співіснування людини та суспільства, яка пронизує все тло художніх текстів О'Генрі та Джеймса Джойса.

Науковий доробок, присвячений вивченню художнього образу, включає дослідження його внутрішньої структури за такими компонентами, як зміст, ідея (чуттєвий образ) та зовнішня форма об'єктивації образу (О.О. Потебня); розкриття когерентної природи художнього образу як концентрованого втілення суті твору, що визначає взаємозв'язок та взаємодію всіх його елементів (В.В. Виноградов); встановлення засобів створення синкретичності художнього образу (Н.Д. Арутюнова), тобто здатності об'єднувати у собі інформацію про навколишній світ та відтворювати об'єкт у його цілісності; виявлення кумулятивної специфіки композиції художнього образу (В.А. Кухаренко) як узагальнюючого, збірного, побудованого на основі образних номінацій. Однак питання щодо змісту художнього образу та його призначення у художньому прозовому мовленні не отримало належної уваги і залишається відкритим. Окрім цього, поза увагою дослідників залишається прагматичний аспект художнього образу у прозовому мовленні, що і становить актуальність дослідження.

Метою дослідження є реконструкція когнітивно-прагматичного сценарію або текстового світу, який лежить в основі формування художнього образу, зокрема «маленької людини». Відповідно до поставленої мети необхідним є виконання таких завдань, як критичний огляд наукового доробку на предмет уточнення понять «художній образ» та «текстовий світ», окреслення його онтологічного статусу й моделювання внутрішньої структури.

У дослідженні художній образ «маленької людини» трактуємо, слідом за В.А. Кухаренко [4, 59–69] та Н.Д. Арутюною [1, 73], як кумулятивний, синтетичний, такий, що інкорпорує семантику образних та прямих номінацій, розпорошених по художніх текстах О'Генрі та Дж. Джойса, проте переважає їх суму за спільною смисловою значущістю. Останнє положення підкріплюється тим фактом, що перлокутивний компонент кожного непрямого акту художньої комунікації полягає не у передачі знань про соціальний тип людини кінця ХІХ ст. (ілокутивний компонент), а в тому, щоб змінити уявлення читача щодо стилю життя, соціальних відношень й внутрішнього світу людини, яка знаходиться в межах певного соціального рангу.

Розуміючи образну номінацію або словесний образ у річищі когнітивної поетики (О.П. Воробйова, Л.І. Белехова, О.М. Кагановська, В.Г. Ніконова, М. Freeman, R. Tsur, P. Stockwell) як тривимірну величину, що інкорпорує передконцептуальну, концептуальну та вербальну іпостасі, у фокусі уваги знаходиться концептуальна іпостась словесних образів, необхідних для побудови художнього образу «маленької людини».

У світлі теорії концептуальної метафори (М. Freeman, M. Johnson, G. Lakoff, M. Turner) та метонімії (Z. Kövecses) форматом репрезентації знань про «маленьку людину» постають моделі концептуальних метафор та метонімії як форми мислення, спосіб пізнання, структурування знання [13, 202–251], що уможливує осмислення досвіду американської та ірландської спільноти кінця ХІХ ст.

На відміну від концептуальних схем, які є конвенційними або неконвенційними (ідіотипними)

за своїм характером (G. Lakoff), *фрейми* як форми репрезентації знань слугують схематичному відтворенню уявлень про стереотипні ситуації (М. Мінський), актуалізовані у конкретному художньому мовленні з метою осмислення й оцінювання нової інформації [5, 289; 6, 54; 19, 16–17; 14, 37–39].

Залучення *теорії текстових світів* до опису концептуального виміру художнього образу «маленької людини» в контексті нашого дослідження дозволить виявити когнітивно-прагматичні властивості художнього образу, який виражений у текстах не лише образними, а й прямими номінаціями.

Теорія текстових світів, розвинута у працях П. Верта [21; 22], С. Семіно [16], Дж. Гавінс [9], Л. Хідалго Даунінг [11], П. Стоквелла [18] та ін., уможливила виявлення концептуального простору текстів різних жанрів, базуючись на лінгвістичному аналізі контекстуальних факторів.

У світлі теорії текстових світів ментальний простір трактують як *текстовий світ* або *сценарій*, що виникає в людській свідомості при взаємодії з художнім текстом [16, 1; 22, 180]. Взаємодія при цьому, як результат реальної чи художньої комунікації, є динамічним процесом, адже смисл, що постійно оновлюється у свідомості адресата, зумовлює активну реконструкцію нових текстових світів. Необхідною умовою існування текстового світу є наявність хоча б одного адресанта (*addresser*) та адресата (*addressee*) [18, 136], сумарну діяльність яких у побудові ментального простору визначаємо, слідом за П. Вертом, як *дискурсивну ситуацію* [22, 51]. З огляду на те, що *дискурсивний світ* за письмової комунікації завжди є «розщепленим» [9, 26], учасниками художньої комунікації завжди є автор та читач. Останні активно конструюють у свідомості текстові світи або сценарії завдяки взаємодії інформації художнього тексту зі знаннями учасників про навколишній світ [16, 1; 20, 14] та їх особистим культурно-детермінованим досвідом [11, 85], тобто їх когнітивною базою.

Третім конструктором теорії текстових світів за П. Вертом є *нідсвіт* (*sub-world*), котрий створюється в результаті певного відсторонення від параметрів базового текстового світу [22, 212]. На нашу думку, префікс *sub* дещо видозмінює семантику терміна та надає йому негативної конотації: виникає уявлення, що кожний новий текстовий світ підпорядковується базовому, але це не завжди так. Дж. Гавінс вважає більш прийнятним використання терміна «перемикання світу» (*world-switching*) [9]. Іншими словами, читач перемикається з одного світу на інший, що містить деякі зміни установлених параметрів, але не називає нового концептуального простору. У контексті дослідження використовуємо термін «*похідний*

світ», адже таке формулювання акцентує увагу на текстовому світі, створеному від базового світу.

Отже, похідні світи, актуалізовані в художніх текстах О'Генрі та Дж. Джойса, за принципами кумулятивності й цілісності утворюють у свідомості читача єдиний гештальт – базовий текстовий світ. Відтак зміст *художнього образу «маленької людини»* породжується глобальною ментальною репрезентацією – *базовим текстовим світом*, за умови існування якого існує і сам художній образ.

Концептуальним каркасом текстового світу є *світотвірні елементи* (*worlds-building elements*) [18, 137], які актуалізують когнітивні механізми – фрейми та схеми – відповідальні за обробку та збереження інформації.

Світотвірні (дейктичні та референційні) елементи вказують на місцезнаходження та ідентифікують об'єкти, явища, процеси, до яких застосовується референція відповідно до просторово-часового контексту [22, 180].

Дейксис трактуємо як лінгвістичне поняття, що вживається для позначення функцій особових та вказівних займенників, граматичного часу та інших граматичних й лексичних ознак, які проєктують просторово-часові координати й особові характеристики на прямі й образні номінації [7, 107]. У межах референції на адресанта вирази типу *now*, *here* або *you* несуть додатковий смисл, тобто інтенціонально насичену інформацію, обтяжену різними конотаціями [23, 115]. Традиційно їх позначають як дейктичні маркери або елементи.

У розумінні зарубіжних учених світотвірними є всі лінгвістичні засоби, що здійснюють референцію на складові елементи ситуаційного контексту, в якому має місце комунікація [16, 31]. Текстовий світ складається з таких структурних компонентів або параметрів [9, 36], як *простір* (*spatial structure*), *час* (*temporal structure*), *дійові особи* (*narrative's participant structure*) й *об'єкти* (*object structure*).

Просторові межі, дійсні чи уявні, можуть бути вербалізовані різними мовними засобами. Дж. Гавінс та П. Стоквелл виділяють серед просторових дейктиків локативи (*at Coney Island, in a little district, upstairs*) та просторові прислівники (*there, thither, thence, here, hither, hence, far away*), вказівні займенники або демонстративи (*this, these, that, those*), дієслова руху (*come back, go away, run*) [9, 36; 18, 45–46].

До засобів, що утворюють *часові параметри*, відносяться локативи (*in the first Spring morning, on weekends, at midnight*), прислівники часу (*yesterday, today, tomorrow*) та варіювання граматичним часом (*I'm still feeling nervous now, although I gave up the situation three hours ago*). До дейктичного (*deictic*) або абсолютного (*absolute tense*) часу належать Past Simple, Present Simple, Future Simple. Відносний час (*relative tense*) скла-

дають Past Perfect, Future Continuous, Present Perfect Continuous та ін. [9, 36–37; 18, 46].

Більш детальну інформацію, крім просторово-часових параметрів, надають *дійові особи* та *об'єкти*, що населяють текстовий світ. Вони репрезентовані власними іменами, іменниками й займенниками (*Della, wife, she*) [9, 37]. До дейктичних елементів також відносяться визначений артикль та певна референція в цілому (*the queen, Sheba*).

Усі ці дейктичні категорії (*person, space, time*) з позиції теорії дейктичного зсуву утворюються й осмислюються відповідно до *дейктичного центру* (*deictic center*) [15], відомого також під термінами *origo, center, center of orientation*.

З позиції когнітивної психології під дейктичним центром розуміється особисте «Я» кожної людини, згідно з яким вона осмислює свої стосунки з усіма елементами, що входять до складу її оточення, та взаємозв'язки між цими елементами. Дейктичний центр не є стабільним та змінюється разом зі зміною мовця (*narrator – character, character – character*) (*person deixis*), часовими (*time deixis*) і просторовими (*space deixis*) змінами в художньому тексті [18, 47]. Текстовий світ характеризується наявністю первинного (*primary origo*) та вторинного (*secondary origo*) дейктичних центрів, різниця між якими полягає в опозиції значень *I* та *you*, визначених семантичними особливостями належності (*origo-inclusive*) або неналежності (*origo-exclusive*) до дейктичного центру [8, 212]. Так, *I* відноситься до дейктичного центру і виконує роль мовця (адресанта). *You* приймає роль мовця як адресат і знаходиться поза межами дейктичного центру.

Отже, перша особа (*I*) використовується з метою референції як на адресанта, так і на дійову особу в межах текстового світу, друга особа (*you*) є апеляцією до численних адресатів або дійових осіб, а третя особа (*he, she, it*) слугує референцією на об'єкти чи дійових осіб, що не беруть участі в дискурсивній ситуації, проте можуть бути присутніми чи неприсутніми, встановленими чи невстановленими в текстовому світі. Референція в художньому тексті може бути двох видів: екзофоричною (*exophoric*) та ендофоричною (*endophoric*). Екзофорична референція виходить за межі тексту та є фразою, якій характерне специфічне значення в межах контексту (*the Queen Sheba*). Ендофорична референція є посиланням усередині тексту, що може бути анафоричним (*anaphoric*) – до зазначеної інформації (*Susan dropped the plate. It shattered loudly*) та катафоричним (*cataphoric*) – до наступної порції інформації (*He was very cold. David promptly put on his coat*) [3, 84].

Слідом за Дж. Юлем [23, 115] вважаємо, що дейктичні маркери типу *this/that, now/then, here/there*, як референція до адресата, використовуються автором задля досягнення перлокутивної мети

комунікативної інтенції, а їх смисл може бути декодованим лише з урахуванням намірів адресанта.

Зв'язок між мовою та контекстом відображено у структурі самої мови не лише за допомогою дейктичних маркерів й референційних елементів, але й через залучення операторів модальності. Останні займають домінуючу позицію в актуалізації текстових світів. З огляду на те, що вибір адресантом варіанта мовних і мовленнєвих одиниць для словесної тканини художнього тексту відбувається відповідно до його оцінки ситуації художньої комунікації та передбачуваної оцінки адресата, слідом за Дж. Гавінс вважаємо за доцільне використання терміна *модальний світ* (*modal world*) [9, 87], адже цей світ є актуалізованим певним типом модальності та покликаним досягти перлокутивного ефекту впливу на читача в межах тексту. Остання є навмисною дією, за допомогою якої адресант використовує лінгвістичні форми, щоб уможливити ідентифікацію та оцінювання адресатом прагматично релевантної ситуації в контексті образних та прямих номінацій.

Отже, художній образ «маленької людини» формується паралельно до розгортання базового текстового світу або концептуального сценарію, що інкорпорує похідні світи, актуалізовані в семантиці текстів О'Генрі та Дж. Джойса дейктичними й референційними елементами, операторами суб'єктивної модальності, утіленими у прямих та образних номінаціях.

У системі художньої комунікації адресант – текст – адресат останній інтерпретує зміст отриманих знань відповідно до певної стереотипної ситуації (інтерації) як частини когнітивного фону, який відповідає за динамічність розгортання текстового світу [11, 117]. Доходимо висновку, що текстовий світ спочатку окреслюється дейктичними, референційними елементами та операторами модальності, установленими в тексті, а вже потім розширюється завдяки знанням, структурованим фреймами та концептуальними метафорами, метоніміями.

Будь-яка інтерпретація тексту людиною супроводжується реконструкцією у її свідомості текстового світу або сценарію, за якого ця об'єктивована інформація має смисл. Проте не будь-який текстовий світ є наближеним до авторського, а отже, орієнтованим на виявлення глибинного, внутрішньотекстового смислу. Відповідно, зміст художнього образу, як кумулятивне ціле, породжується глобальною ментальною репрезентацією текстового світу, максимально наближеного до авторського, за умови існування якого існує і сам художній образ.

В аспекті онтологічного статусу текстового світу ключовими залишаються питання опису його внутрішньої організації та встановлення меж. Беручи до уваги ключові положення теорії текстових світів, концептуальної метафори [12], схем

[16], базових фреймів [2], дейктичного зсуву [15], максимум мовленнєвого спілкування [10] та релевантності [17], ми дійшли висновку про існування трьох планів, що об'єднують три попередні конструкції (дискурсивний світ, текстовий світ, похідний світ), будучи зонами їх перетину: *дейктичний план, аксіологічний план і когнітивний план*.

З огляду на те, що будь-який підхід до аналізу тексту з відривом від контексту приречений на провал [22, 46; 23, 115], текстовий світ трактується нами як комунікативно-лінгвістичний конструкт, до складу якого входять елементи текстуального й контекстуального характеру. Зв'язок між мовою та контекстом відображено у структурі самої мови за допомогою дейксису. Під час інтерпретації тексту у свідомості масового читача утворюється ментальна репрезентація на основі символічного значення дейктичних та референційних елементів тексту, які вказують на темпорально-просторові координати базового текстового світу або похідних текстових світів, діючі особи і об'єкти, присутні у них, а також на учасників художньої комунікації. Отже, текстовий світ обов'язково є дейктично закріпленим, тобто має *дейктичний план* репрезентації (рис. 1).

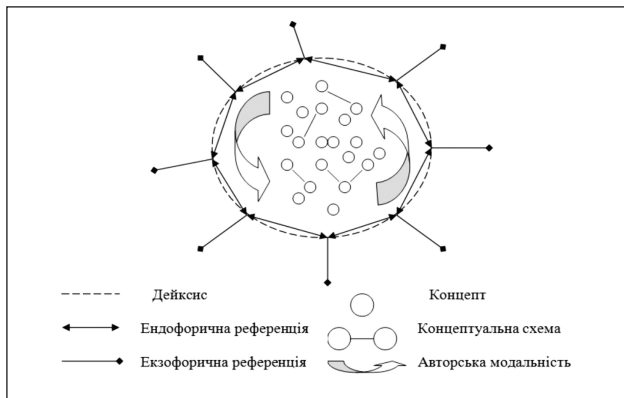

Рис. 1. Структура текстового світу за дейктичним, аксіологічним та когнітивним планами

Вибір адресантом варіанта мовних і мовленнєвих одиниць для словесної тканини художнього тексту відбувається відповідно до його оцінки ситуації художньої комунікації та передбачуваної оцінки адресата. З цієї позиції необхідним є виділення аксіологічного плану текстового світу, реалізованого у тексті різноманітними операторами авторської модальності та маркерами різних видів референції (рис. 1). Остання є навмисною дією, за допомогою якої адресант використовує лінгвістичні фор-

ми, щоб уможливити ідентифікацію та оцінювання адресатом прагматично релевантної ситуації у контексті непрямого мовленнєвого акту художньої комунікації. Використання адресантом певних модальних засобів зумовлено його особистісними настановами, немовленнєвими завданнями, інтенціями, виявлення яких уможливить виведення складного прагматичного смислу необхідного для реконструкції текстового світу, максимально наближеного до авторського. Традиційно, авторська модальність є завуальованою суб'єктивною оцінкою адресанта, що вимагає складного аналізу й активізації фонових знань адресата.

Зміст тексту визначається адресантом, який ставить за мету у процесі породження тексту об'єктивувати через мовні засоби певний фрагмент знання. Відповідно, текстовий світ реалізує концептуалізацію релевантної ситуації, яка знаходиться у фокусі взаємодії комунікантів художнього мовлення. Такою ситуацією, а точніше ідеєю, у художніх текстах Джеймса Джойса та О'Генрі виступає соціальний тип людини кінця XIX ст. Конфігурація концептуальних метафор, тобто спосіб їх взаємодії у свідомості адресата, є прямо пропорційною глибині інтерпретації тексту останнім і складає когнітивний план репрезентації текстового світу (рис. 1). У межах когнітивного плану необхідним є встановлення комбінаторики концептуальних схем, задіяних у формуванні концептуальної іпостасі художнього образу «маленької людини» як частини концептуального простору текстів ірландського та американського письменників.

Отже, у контексті дослідження розуміємо текстовий світ і як лінгвокогнітивний конструкт, що відповідає конфігураціям концептуальних схем та фреймів, задіяних читачем під час осмислення художнього тексту, і як комунікативно-лінгвістичний конструкт, до складу якого входять елементи текстуального й контекстуального характеру. Перспективи до використання певних дейктиків, типів референції, засобів модальності обумовлені реалізацією комунікативних тактик та стратегій, яким відповідає текстовий світ «маленької людини» у художніх текстах О'Генрі та Дж. Джойса.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у зіставному аналізі реконструкції текстових світів різних художніх текстів з метою встановлення особливостей когнітивного й комунікативного стилю адресантів залежно від їх гендерної приналежності.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Образ, метафора, символ в контексте жизни и культуры / Н.Д. Арутюнова // Филологические исследования. Памяти академика Г.В. Степанова. – М., Л.: Наука, 1990. – С. 71–88.
2. Жаботинская С.А. Онтологии для словарей тезаурусов: лингвокогнитивный подход / С.А. Жаботинская // Филологичні трактати. – 2009. – Т. 1. – № 2. – С. 71–87.
3. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / В.А. Кухаренко. – О.: Латстар, 2002. – 292 с.
4. Кухаренко В.А. Кумулятивный образ и связность текста / В.А. Кухаренко // Вісник КНЛУ. – К., 2011. – Т. 14. – № 1. – С. 59–69.

5. Минский М. Остроумие и логика когнитивного бессознательного : пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23 : Когнитивные аспекты языка. – С. 281–309.
6. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания ; пер. с англ. А.Н. Баранова // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23 : Когнитивные аспекты языка. – С. 52–92.
7. Crystal D. English as a Global Language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 348 p.
8. Diewald G.M. Deixis und Textsorten im Deutschen / G.M. Diewald. – Tübingen : Niemeyer, 1991. – 435 p.
9. Gavins J. Text World Theory / J. Gavins. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2007. – 193 p.
10. Grice H.P. Logic and Conversation / H.P. Grice // Syntax and Semantics volume 3 : Speech Acts. – New York : Academic Press, 1975. – P. 41–58.
11. Hidalgo Downing L. Negation, Text Worlds and Discourse : The Pragmatics of Fiction / L. Hidalgo Downing. – Stanford : Ablex, 2000. – 291 p.
12. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1980. – 242 p.
13. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor // Metaphor and Thought / Ed. by A. Ortony. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 202–251.
14. Rumelhart D. Schemata : The building blocks of cognition / D. Rumelhart // Exploration in Language, Literature and Culture Poetics. – London and New York : Routledge, 1980. – P. 33–58.
15. Segal E.M. Narrative comprehension and the role of deictic shift theory / J.F. Duchan, G.A. Bruder and L.E. Hewitt (eds) // Deixis in Narrative : A Cognitive Science Perspective. – Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum, 1995. – P. 3–17.
16. Semino E. Language and world creation in poems and other texts / E. Semino. – London and New York : Longman, 1997. – 288 p.
17. Sperber D., Wilson D. Outline of relevance theory // Links & Letters. – 1994. – № 1. – P. 85–106.
18. Stockwell P. Cognitive Poetics. An introduction / P. Stockwell. – London and New York, 2002. – 208 p.
19. Tannen D. Framing in Discourse Framing in Discourse / D. Tannen. – New York : Oxford University Press, 1993. – 263 p.
20. Turner M. The Literary Mind : The Origins of Thought and Language / M. Turner. – New York : Oxford University Press, 1996. – 208 p.
21. Werth P. How to build a world (in a loss than six days and using only what's in your head) // In New Essays on Deixis : Discourse, Narrative, Literature. – Amsterdam : Rodopi, 1995. – P. 49–80.
22. Werth P. Text worlds : Representing conceptual space in discourse / P. Werth. – London : Longman, 1999. – 390 p.
23. Yule G. The Study of Language / G. Yule. – 3rd ed. – Cambridge, New York : Cambridge University Press, 2006. – 273 p.

Доскоч І. О.

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА ПРИРОДА ХУДОЖНЬОГО ГІПЕРТЕКСТУ

У статті розглянуто новітню форму комунікації автора з читачем – художній гіпертекст. Визначено перехід тексту з друкованого носія в електронне середовище, що ознаменовує початок постмодерністської епохи в комунікаційному дискурсі. Виокремлені особливості функціонування художнього гіпертексту порівняно з базовими характеристиками комунікативно орієнтованого тексту друкованого носія.

Ключові слова: гіпертекст, художній гіпертекст, постмодернізм, друкований текст.

Доскоч І. О. Постмодернистская природа художественного гипертекста. – Статья.

В статье рассмотрена новая форма коммуникации автора с читателем художественный гипертекст. Определены переход текста с печатного носителя в электронную среду, что знаменует начало постмодернистской эпохи в коммуникационном дискурсе. Выделены особенности функционирования художественного гипертекста по сравнению с базовыми характеристиками коммуникативно ориентированного текста печатного носителя.

Ключевые слова: гипертекст, художественный гипертекст, постмодернизм, печатный текст.

Doskoch I. O. Postmodern nature of fictional hypertext. – Article.

The article deals with the newest form of author and reader communication fictional hypertext. Transition of text from print media to electronic environment is defined and stated that it marks the beginning of the postmodern era in communication discourse. The peculiarities of fictional hypertext compared to basic characteristics of communicatively oriented text in printed media are singled out.

Key words: hypertext, fictional hypertext, postmodernism, printed text.

Гіпертекст як художня форма комунікації надає реципієнту можливість вільного слідування численним змістовим структурам в єдиному інформаційному блоці, таким чином трансформуючи текст у метатекст із природою нелінійного характеру (J. Baudrillard [1], J. Barth, J.D. Bolter [9], V. Bush, J. Derrida, E. Eisenstein [10], U. Eco [2; 3], M. Heim [13], G. Landow [15], E.R. Lanham [14], M. McLuhan [17], J.W. Ong [18], I. Snyder [19]). Перехід лінійного тексту з його формою та статичністю у децентровану систему гіпертексту зумовлено постмодерністською текстуальністю (J.-F. Lyotard [16], I. Hassan [12], K. Wenz [20]).

Актуальність питання вивчення явища художнього гіпертексту в сучасному лінгвістичному контексті полягає у важливості усвідомлення глобалізаційних процесів, що виражаються стрімким розвитком інтермедійних технологій, масштабним використанням персонального комп'ютера як засобу комунікації адресата з адресантом та зростанням зацікавленості читача у динамічному тексті.

Мета пропонованої розвідки – дослідити художній гіпертекст крізь парадигму постмодернізму, що на сучасному етапі розвитку культури визначається як провідний тип художньої комунікації. Також завдання наукового дослідження полягає у визначенні особливостей функціонування гіпертексту в електронному середовищі.

Над впливом розвитку технологій письма на мислення людини розмірковує американський філософ М. Хейм у своїх дослідженнях. Учений намагається пояснити запропоноване основоположником вчення про гіпертекст Т. Нельсоном поняття «word processing» (робота з текстовим файлом на комп'ютері) [15, 21]. Згодом М. Хейм усвідомлює вплив новітніх технологій на соціум

та формує наступні запитання: «Чи перехід культури ХХ ст. на новітні технології письма передбачає схожість з революційними змінами після винайдення друкарства та широкомасштабного розвитку писемності? Якщо так, то що нам готують ці зміни?» [9, 2]. Вивчення питання глобальності змін у дискурсі тексту триває протягом декількох десятиліть. Проте досі це явище цілком не вивчене, адже лише з плином часу та детальним аналізом зазначених змін можливе точніше визначення початку нової епохи у світі художнього тексту.

Вплив розвитку технологій на продукування художнього нарративу вивчали багато дослідників, серед яких Д. Болтер [9], Е. Ейзенштейн [10], Р. Ленхем [14], У. Онг. Зокрема У. Онг досліджував перехід західної цивілізації від усної до письмової комунікації [18, 80]. Учений дійшов висновку, що зміна середовища існування тексту чинить вагомий вплив на сам текст як лінгвокомунікаційне явище, а також змінює його сприймання як в індивідуальному, так і в глобальному масштабах.

У період нового витка розвитку текстуальності (доби постмодернізму) реципієнт володіє можливістю докорінної зміни уявлення про текст як художню форму комунікації, що набуває рис гіпертекстуальності. Мережевий простір стає найбільш сприятливим середовищем для втілення в реальність ідей постмодерністської текстуальності, які мають на меті зруйнувати межі артефакту, відмовитись від причинно-часових зв'язків [4, 67] та доповнити текст мультимедійними креативними практиками з їх наступним літературним перекодуванням [7, 126].

Очевидним фактом видається перетворення комп'ютера із засобу механічних обчислень на спосіб комунікації, що зумовлено розвитком тех-

нологій. Масове використання саме комп'ютерних технологій, як стверджує М. Маклуен, стало ознакою культурної революції. Комп'ютер більше не сприймається лише як знаряддя праці, а визнається невід'ємним аспектом нашого звичайного середовища буття [17, 64]. З'явився динамічний електронний текст, що почав функціонувати на рівні зі статичним друкованим. Винайдення гіпертекстових технологій спричинило утворення нових літературних форм, зокрема художнього гіпертексту, який існує в текстовому середовищі, але не володіє фізичною формою.

Початок постмодернізму в межах літературного дискурсу асоціюють із появою «Поминок за Фіннеганом» Дж. Джойса [6, 20]. Саме поняття «постмодерн» (Ж.-Ф. Ліотар) використовується на позначення виникнення якісно нових змін, переходу від усталених традицій до інновацій. Це продовження модерну, але й одночасне його перевернення. «Постмодерністська чутливість» (В. Вельш, Ж.-Ф. Ліотар, І. Хассан), або установка на сприйняття світу як хаосу [5], сприяє формуванню особливих типів текстів художнього дискурсу, де експериментаторство визнається їхньою найяскравішою рисою.

Особливості розвитку дискурсу розглядає М.Г. Абрамс у своїй праці «Glossary of Literary Terms». Учений вважає, що засади постмодернізму ґрунтуються на очевидному намірі дестабілізувати, а часто зруйнувати концепції, припущення та результати принципів дискурсу Західної цивілізації [1, 239]. Оскільки протягом декількох століть суспільство формувалося на принципах комунікативно орієнтованого тексту (за В. фон Гумбольдтом), гіпертекст абсорбував його базові характеристики, водночас суттєво їх удосконаливши.

Розмірковуючи над явищем художнього гіпертексту, У. Еко констатує факт більшої свободи дій читача у співпраці з автором. Незавершеність і рух, на думку дослідника, є основними рисами «відкритого твору» [3, 24]. Реципієнт отримує можливість не лише сприймати запропоновані образи (наприклад, ті, які нав'язує нам автор), а й самостійно добирати й обробляти текстове наповнення [1, 6].

На глибоке переконання Ж. Бодрієра, людство, власноруч створивши гіперреальність, дозволяє собі стверджувати, що реального більше не існує; натомість з'являється її симуляція. Реальність цілком замістилася грою в реальність. «Сьогодні для творчості вже не потрібне натхнення, інтуїція чи уява; потрібен лише той, хто вміє писати програми, так як машина може відтворити будь-які форми, а отже, «письменником» може стати кожен» [1, 123]. Мова як знакова система перетворюється на мову як безсистемну, спонтанну множинність симулякрів. Важливо не те, що сказано, а те, як це написано, тобто сама конструкція [6, 16].

Представники постмодернізму належать до прибічників теорії єдиного тексту (Р. Барт, Ж. Дерріда). Згідно з вченням теорії дискурсу Р. Барта, текст існує не як окрема територія, а як багатогранний та інтертекстуальний «соціальний простір» [8, 238]. Постмодерністи вважають, що множинні тексти в глобальному уявленні існують як холистичне ціле, адже людина неспроможна досягнути одну ідею, не ознайомившись до цього з іншою. Ізоляцію друкованих текстів один від одного провокує статичність форми їхнього фізичного існування. Як результат, фізичне розмежування спричиняє відсторонення знання від знання, думки від думки.

Згідно з філософією постмодерністського напрямку, фізичні властивості друкованої книги неодноразово зазнавали критики через свою статичність та незмінність змісту, що ускладнювало підхід до написання й читання тексту. Інформація, закарбована на папері, фактично, не може бути зміненою, аж до наступного перевидання книги. Наш розум невпинно продукує нові думки та ідеї, тому інертність не притаманна людському мисленню. Звідси випливає, що гіпертекст, як електронна форма комунікації автора з читачем, допускає зміни в ході мислення. Окрім того, змінна форма фізичного прояву гіпертексту є ще одним доказом його динамічної природи.

Група дослідників (К. Вегенер, М. Остлер, М. Тейлор, Т. Фернандо) художнього гіпертексту під керівництвом проф. Дж. Діллона дійшла таких висновків: в той час, як книги нездатні вийти за межі власних кордонів, гіпертекст завдяки своїй мережевій природі легко долає будь-які кордони. Першочерговим при цьому є гіперпосилання, що з'єднують тексти між собою в єдиний «надтекст». З кожним натисканням клавіші мишки гіпертекстова структура організації тексту дозволяє переходити від одного його фрагменту до іншого, таким способом розширюючи діапазон можливостей роботи з текстом. Особливість останньої, на думку дослідника, полягає в зміні статичного сприймання інформації на аналітичне читання [11].

Американський літературознавець І. Хассан виокремлює характерні для постмодерністського тексту такі риси, як невизначеність, фрагментарність, деканонізація, втрата «Я», іронія, гібридизація, карнавальність та сконструйованість [9]. Саме гіпертексту, на переконання вченого, властиво відображувати ці категорії. Нехарактерним для друкованого тексту визнається можливість дібрати нові значення та прихований зміст за другим, третім і всіх наступних прочитаннях. Коли йдеться про гіпертекстову побудову твору, то така можливість виявляється навіть закономірною. При роботі з гіпертекстом відсутня будь-яка послідовність прочитання у зв'язку з відсутністю фіксованого початку чи кінця твору. Текст завершується там, де

читач завершив читати. Напрямок своєї подорожі читач обирає самостійно, керуючись при цьому заданими творцем гіперпосиланнями. Як результат, реципієнт отримує відносно незліченну кількість варіантів обігрування сюжету. На додачу, під час усього шляху прочитання тексту читача не залишає відчуття інтриги та таємничості, яку, навіть при повторному осмисленні сюжетної лінії, він намагається розгадати знову й знову.

Як уже зазначалося, читач визначає власний шлях прочитання тексту завдяки посиланням, які пов'язують фрагменти тексту між собою. Варто зауважити, що такі гіперпосилання переносять увагу читача на повноцінно значущий фрагмент тексту. Гіперпосиланням характерна властивість неупорядкованого читання, що є прямо протипоставленим властивості примітки про додаткову інформацію у друкованому тексті. Така виноска в тексті інформує про невеличкий відступ, доповнення до основного тексту, проте не є його повноцінним продовженням. На думку Е. Ейзенштейна, лінійна побудова книги з примітками згідно із задалегідь запланованим автором розвитком сюжету є нічим іншим як ієрархією задумів автора [10, 144].

Художній гіпертекст постає перед свідомістю реципієнта як ієрархічно неупорядковані фрагменти єдиного безмежного тексту. Новаторство організації художнього змісту перетворило гіпертекст у найбільш популярну із відомих електронних літературних форм. Доказом цього слугують

певні чинники. По-перше, розвиток комп'ютерних технологій, який зробив гіпертекст не тільки можливим, а й широко доступним [11]. По-друге, гіпертексту властиво віддзеркалювати такі класичні засади постмодерністської теорії, як *фрагментарність, багатогранність та мінливість*, що є основою справжнього, автентичного і, водночас, функціонального постмодерністського твору, яким, на думку Р. Барта та Ж. Дерріди, постає гіпертекст [12].

Сучасний напрямок постмодерністської філософії в художній комунікації акцентує увагу на розмиванні кордонів та руйнуванні статичності форм, закладених у тексті друкованим носієм. Реалізації трансформації активно сприяють комп'ютерні технології. Як наслідок, гіпертекст перемістився в електронне середовище існування. При цьому нелінійність, динамічність та інтерактивність визначаються як базові поняття теорії гіпертексту. Особливість функціонування художнього гіпертексту в мережевому просторі виражається у ризоматичній побудові моделі світу, що характеризується децентричністю, а також у симулятивній підміні дійсності та принципі ігрового освоєння реальності. Проте вивченню проблеми функціонування художнього гіпертексту саме в електронному середовищі приділено недостатньо уваги. На жаль, ґрунтовні напрацювання з цієї проблематики й досі відсутні серед вітчизняних лінгвістів, на що і пропонується звернути увагу в майбутніх дослідженнях.

Література

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодріяр ; пер. з фр. В. Ховкун. – К. : Вид-во С. Павличко «Основи». – 2004. – 230 с.
2. Эко У. От интернета к Гуттенбергу : текст и гипертекст / У. Эко // Новое литературное обозрение. – 1998. – № 32. – С. 5–14.
3. Эко У. Открытое произведение / У. Эко. – СПб. : Академический проект, 2004. – 121 с.
4. Маньковская Н. Симулякр в искусстве и эстетике / Н. Маньковская // Философские науки. – 1998. – № 3–4. – С. 64–83.
5. Панфилова О. Аналіз постмодернізму / О. Панфилова // Український центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrcenter.com>.
6. Стуліна М.В. Німецький постмодерністський дискурс : лінгвоконцептуальний і лінгвопоетичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / М.В. Стуліна. – Запоріжжя, 2010. – 272 с.
7. Татаренко А. Постмодерністська проза у сербській літературі : етапи розвитку, тенденції, поети кальні вектори / А. Татаренко // Проблеми слов'язознавства. – 2013. – Вип. 62. – С. 122–128.
8. Abrams M.H. A Glossary of Literary Terms. Fort Worth. – TX : Holt, Rinehart and Winston, Inc, 1993. – 366 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ohio.edu/people/hartleyg/ref./abrams_mh.pdf.
9. Bolter J.D. Writing Space : Computers, Hypertext and the Remadiation of Print / J.D. Bolter. – London : LEA, 2001. – 232 p.
10. Eisenstein E. The Printing Press as an Agent of Change and the Structure of Communications Revolutions / E. Eisenstein. – Cambridge : Cambridge University Press, 1980. – 794 p.
11. Fernando T., Ostler M., Taylor M., Wegener K. About Hyperfiction : Beyond the Printed Page [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oocities.org/megant4/pastwork/hyperfiction/theory.htm>.
12. Hassan I. The Postmodern Turn [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mariabuszek.com/kcai/PoMoSeminar/Readings/HssnPoMo.pdf>.
13. Heim M. Electric Language : A Philosophical Study of Word Processing / M. Heim. – New Haven and London : Yale University Press, 1987. – 336 p.
14. Lanham E.R. The Electronic Word : Democracy, Technology and the Arts / E.R. Lanham. – London, 1993. – 302 p.
15. Landow G.P. Hypertext 3.0. Critical Theory and New Media in an Era of Globalization / G.P. Landow. – USA : The John Hopkins University Press, 2006. – 436 p.
16. Lyotard J.-F. The Postmodern Condition. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/lyotard.htm>.
17. McLuhan M. Understanding Media : The Extensions of Man / M. McLuhan. – New York : Signet, 1964. – 318 p.
18. Ong J.W. Orality and Literacy : The Technologizing of the Word / J.W. Ong. – New York : Routledge, 2002. – 203 p.
19. Snyder I. Hypertext The Electronic Labyrinth / I. Snyder. – Victoria, Australia : Melbourne University Press, 1996. – 137 p.
20. Wenz K. Patterns of Hypertext and their Impact on reading Activities [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iath.virginia.edu/ach-allc.99/proceedings/wenz.html>.

УДК 811.111

Єфименко Т. М.

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ФАНТАСТИЧНОГО, МІСТИЧНОГО, ТАЄМНИЧОГО В АНГЛІЙСЬКИХ ГОТИЧНИХ РОМАНАХ ХVІІІ СТ.

У статті висвітлено філософський, літературознавчий та лінгвістичний аспекти фантастичного, містичного, таємничого як жанрової ознаки англійського готичного роману ХVІІІ ст., з'ясовано функціональний рівень поняттєвих категорій «фантастичне», «містичне», «таємниче» в англійському готичному романі.

Ключові слова: містичне, фантастичне, таємниче, поняттєва категорія, готичний роман, категоріальне значення, жанрова ознака.

Єфименко Т. М. Средства выражения лингвистических категорий фантастического, мистического, таинственного в английских готических романах ХVІІІ в. – Статья.

В статье освещены философский, литературоведческий и лингвистический аспекты фантастического, мистического, таинственного как жанровые признаки английского готического романа ХVІІІ в., установлен функциональный уровень понятийных категорий «фантастическое», «мистическое», «таинственное» в английском готическом романе.

Ключевые слова: мистическое, фантастическое, таинственное, понятийная категория, готический роман, категориальное значение, жанровая ознака.

Yefymenko T. M. Means of expression of linguistic categories of fiction, mystical, mysterious in the English Gothic novels ХVІІІ. – Article.

The article highlights philosophical, literary and linguistic perspectives of the fantastic as a genre characteristic feature of the English Gothic novel of ХVІІІ century with the focuses on the functional status of these conceptual categories in the English Gothic novel.

Key words: mystical, fantastic, mysterious, conceptual category, Gothic novel, categorical meaning, genre characteristic.

Проблеми вивчення засобів номінації, структури мовних категорій, дослідження взаємодії різнорівневих мовних засобів завжди привертала увагу лінгвістів [5; 10]. Одним із пріоритетних напрямів у функціональній лінгвістиці є виділення проміжних семантичних категорій як категорій понятійних, що містяться в морфологічних, лексичних, стилістичних значеннях певної мови та їх мовних реалізацій [10]. Вивчення репрезентацій семантичних категорій *фантастичного, містичного, таємничого* у готичних романах та апеляція до імпліцитних невербальних смислів виступають засобом доступу до таємниць мисленневих процесів та емоційних переживань людини.

Поняття фантастичного, містичного та таємничого визначаємо як категорію, оскільки, вслід за А.В. Бондарко, у лінгвістичній літературі поняттєву категорію визначають як семантичну єдність смислових компонентів загального характеру, що виступають безпосередніми виразниками норм свідомості й пов'язують мовний матеріал з організаційними принципами процесу мислення, отримуючи конкретно-мовну реалізацію [5].

Вивчення природи фантастичного, містичного та таємничого неодноразово здійснювалося вітчизняними та зарубіжними лінгвістичними студіями (О.Б. Галич, О.В. Магвієнко) [10; 26], поняття фантастики було предметом аналізу у філософії та культурології (В.А. Бахтіна, А.Ф. Лосєв, М.І. Шахнович) [2; 22; 36], поняття містики і містицизму були предметом аналізу культурології (А.В. Малієнко, О.М. Фрейденберг) [24; 39], психології (А. Кемпінські) та естетики (Е. Берк) [3; 17]. Але сучасні мовознавчі студії не приділяють достатньої уваги

дослідженню природи *фантастичного, містичного, таємничого* в усьому розмаїтті їх конкретних семантичних виявів у мові готичного роману. Звернення до аналізу мовних репрезентацій *фантастичного, містичного, таємничого* сприяє глибшому розумінню особливостей їх реалізації в ракурсі текстової семантики і визначає актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає у конкретизації поняттєвого підґрунтя *фантастичного, містичного та таємничого* в англійському готичному романі ХVІІІ ст.

Об'єктом дослідження слугують категорії *фантастичного, містичного, таємничого*, представлені в мовленні англійського ранньоготичного роману ХVІІІ ст.

Предметом дослідження виступають мовні засоби репрезентації *фантастичного, містичного, таємничого* в англійському готичному романі ХVІІІ ст.

У словнику лінгвістичних термінів Д.Е. Розенталь [33] поняттєва категорія постає як узагальнене значення, яке накладається на конкретне лексичне значення слова. У словнику лінгвістичних термінів О.С. Ахманової [1] категорія представлена загальними властивостями різних класів і розрядів мовних одиниць, що констатують ці класи й отримують різноманітне мовне вираження: морфологічне, синтагматичне, просодичне тощо – при різному змісті (граматичному, лексичному, стилістичному і т.п.). У свою чергу в повному словнику лінгвістичних термінів Т.В. Матвєєвої категорія вказує на групу мовних одиниць, яка володіє загальними властивостями,

та на самі ці властивості в абстрактному вигляді [26].

Як зазначає І.І. Мещанінов, розмаїття засобів вираження поняттєвих категорій у різних мовах слугує для відтворення єдиного змісту відомих понять, які є продуктом історичного процесу розвитку людського суспільства. Такі поняття не описуються мовою, а маніфестовані в її лексико-граматичному складі. Відомо, що поняттєва сфера впорядковує явища логіко-психологічного рівня. Водночас когнітивна теорія доводить, що логіка становить лише певну частину мислення, а все інше належить інтуїції та досвіду [28]. Сукупність мовних засобів репрезентації, закріплених за певними граматичними, синтаксичними та лексичними одиницями, що взаємодіють між собою на семантичній основі, складають функціонування цих категорій, тому й у своїй роботі ми визначаємо поняття фантастичне, містичне та таємниче як категорії. Це дослідження здійснюється від поняттєвої категорії, як універсальної смислової константи, до функціонування мовних інтерпретацій, представлених цими категоріями [28].

Насамперед звернімося до аналізу словникових дефініцій на позначення поняття *фантастичне*, оскільки це уможливує виділення домінантних ознак досліджуваної категорії.

Чіткого поняття визначенню *фантастичне* у художній літературі немає. У літературній енциклопедії *фантастичне* трактується як «поняття, образи, які створені уявою» [50]. У словнику іноземних слів *фантастичне* визначається як «thoughts, images, presentation, created by imagination» [49]. У тлумачному словнику англійської мови *фантастичне* виступає як «like a fantasy based on fantasy, funny, charming, incredible, extraordinary» [48].

З огляду на визначення готичного роману як літературної форми, в якій домінують засоби відтворення загадково-моторошної атмосфери [48], нам видається доречним детермінувати фантастичне як феномен, пов'язаний з мотивом таємниці, вірою в надприродне, ірраціоналізмом як певним способом пізнання дійсності, що ґрунтується на створенні атмосфери нагнітання страху перед невідомим.

Фантастичне в готиці пов'язане з установкою на переживання жаху при зіткненні зі світом як проявом вселенського Зла. Цей напрям в літературознавстві культивує «жахливе у звичайному» [48], акцентуючи увагу на психологічній напрузі (psychological tension) та ідеї «піднесеного» (sublime) [48]. Зауважимо, що англійський готичний роман виступає найбагатшим джерелом дослідження категорії фантастичного, адже ніщо так сильно не впливає на людську психіку, як готика [9]. Протягом усієї історії свого існування фантастичне набувало різних форм втілення у різних

напрямках мистецтва та літератури. Фантастичні образи виникають на рівні первісного мислення, де вони постають єдиним способом пояснити походження та сутність предметів або явищ природи та суспільного життя [10].

Замість середньовічного колориту специфічними невід'ємними родовими рисами літературної готики поступово починають визнаватися надприродне і жахливе, потенційно або реально фантастичне завжди присутнє у структурі готичного нарративу. Не пориваючи повністю з тією тематикою й ідеологією, на основі яких виник, англійський готичний роман у процесі своєї еволюції знаходить нову систему поетико-сміслових цінностей і пріоритетів і з літератури, що оповідає про середні століття, перетворюється на літературу, що оповідає про ірреальне, загадкове і лякаюче, на літературу таємниці та жаху [30].

У творчості письменників-готиків фантастичне стає провідною категорією тематики творів, предметом художнього та філософсько-психологічного дослідження. При цьому змінюється і трактування фантастичного. Воно починає виконувати в оповіданні не провідну, а страхітливую функцію, воно стає втіленням Зла – незбагненого, загадкового, небезпечного – і зображується як принципово далекий людині ірреальний початок [30].

Розглянемо поняттєву категорію містичного з лінгвістичної точки зору. Словниковий аналіз дефініцій на позначення поняття «містичне» уможливує виділення характерних ознак досліджуваної категорії. У філософії «містика» (від грец. *μυστικός* – таємничий) визначена як релігійна практика, що має на меті переживання в екстазі безпосереднього «єднання» з абсолютним, а також сукупність теологічних і філософських доктрин, які виправдовують і регулюють цю практику [31]. У сучасних англійських лексикографічних джерелах поняття «містичний» має такі значення 1) associated with esoteric and symbolic practices and cults; spiritually significant; terrestrial; divine; 2) ghostly, mysterious, unknown, inexplicable, surreal; secret; supernatural [47]. Українські дослідники трактують це поняття у такий спосіб: містичний – такий, що пов'язаний з релігійно-ідеалістичними поглядами, які визнають існування надприродних сил, і зумовлює спілкування з ними людини [32]. З огляду на визначення готичного роману – літературної форми, в якій домінують засоби відтворення загадково-моторошної атмосфери [36] – доречним є визначити містичне як феномен, пов'язаний з мотивом таємниці, вірою в надприродне, ірраціоналізмом як певним способом пізнання дійсності, що ґрунтується на створенні атмосфери нагнітання страху перед невідомим [10].

У різних мовах поняттєві компоненти слугують для відтворення єдиного змісту відомих понять,

які є продуктом історичного процесу розвитку людського суспільства [28]. Такі поняття не описуються мовою, а представлені в її лексико-граматичному складі. Поняттєва сфера впорядковує явища логіко-психологічного рівня. Водночас когнітивна теорія доводить, що логіка становить лише певну частину мислення, а все інше належить інтуїції та досвіду.

Актуальною проблемою для визначення поняттєвої бази *містичного* в процесі надприродного пізнання виявилось необхідним під час вивчення специфіки художніх засобів. Неможливо оминути увагою особливості середньовічного світогляду, що вплинули на розвиток готичного роману в Англії, серед них схильність до фаталізму, обмеженість логічного мислення, поширення антиреалістичних ідей, віра в можливість безпосереднього спілкування людини з надприродним [15]. Саме чинник породження нового змісту і створює передумови для визначення *містичного* як жанрової ознаки готичного роману [10].

У нашій статті поняттєва база *містичного* пов'язана з мовою англійського готичного роману через систему певних понять, що оперують комплексом різнорівневих мовних засобів, які відтворюють їхні значення. При цьому мовна референція спрямована не безпосередньо на явища «реального» світу, а на певні ідеальні сутності – мисленеві референти, які внаслідок креативності людського розуму здатні конструювати та структурувати ірреальні предмети та нереальні ситуації. Процес використання засобів мови здійснюється за допомогою взаємодії систем сприйняття, репрезентації та продукування інформації, тобто когніції [16].

Готичний роман ввібрав у себе особливості національної народної творчості. Народні та середньовічні перекази поєднувалися з фантастичними, містичними сюжетами, надаючи творам таємничий і похмурий колорит. Такий художній експеримент ставив за мету хвилювати уяву читача.

Поряд з категоріями містичного та фантастичного існує категорія *таємничого* як ще одна базова категорія англійського готичного роману. У етимологічному англословнику *таємниче* виступає як: 1) full of, characterized by, and involving mystery; 2) implying or suggesting a mystery; 3) puzzling, inexplicable [46]. Словникова дефініція до поняття «*таємниче*» в українських джерелах містить таке потрактування: незбагнений, що стоїть за межами людського розуміння, надприродний, той, що володіє чудодійними властивостями; повний незвичного, загадково-незрозумілого, невимовно-привабливого [34].

Основним джерелом *таємничого*, поряд із містичним та фантастичним, виступає страх. Аналіз філософських, соціальних та психологічних

аспектів цієї емоції дозволяє відобразити його універсальну поняттєву основу: страх – тривале або короткочасне емоційне переживання, властиве будь-якій людині незалежно від її культурної приналежності [8]. Саме в англійському готичному романі XVIII ст. страх сприймається як відчуття вищого порядку [41].

Потреба у цій емоції виникає як необхідність відмови від повсякденної реальності, від логічного і тривіального. Таємниче пов'язане зі страхом. Уявлення можливої небезпеки і тривога, викликана цим очікуванням, є визначальними в естетиці жахливого. Розкриття категорії таємничого (*mysterious*) визначає напруженість розвитку драматичного готичного сюжету (*suspense*), де страх (*fear*) виступає його рушійною силою [10].

Сприймаючи навколишній світ на основі власного досвіду, людина створює знак, здійснюючи подвійну операцію класифікації: формальну, яка реалізується в утворенні форми нового знаку, і семантичну, в результаті якої встановлюються семантичні зв'язки зі знаками, що вже існують [18]. Слідом за О.В. Бондарком ми припускаємо, що поняттєві категорії універсального характеру, як категорії містичного, фантастичного, таємничого, належать до глибинного рівня. Водночас їх конкретно-мовна семантична інтерпретація, організація мовних засобів, які слугують для вираження конкретного значення, розподіл семантичного навантаження між одиницями різних рівнів – до поверхневого. Відтак, переходячи у зовнішнє мовлення, поняттєві категорії отримують мовне втілення, глибинна семантика трансформується у поверхневу, яка має конкретно-мовну організацію й закріплена за певними граматичними, словотвірними та лексичними мовними засобами [10].

Містичне, фантастичне, таємниче, примарне, ірреальне, що не можна пояснити на раціональних засадах, є ключовими категоріями готичного роману, тим змістовим стрижнем, довкола якого побудована композиція твору. Відкидаючи жахливе та тривожне, письменники готики відводять важливу роль напруженому та таємничому, психологічно підготовлюючи читачів до жахів та чудес, що наповнюють романи цього жанру. Вони вважали основним джерелом «піднесеного» невизначеність, а об'єкти, представлені у творах, у неясних, напівчітких формах, які викликають страх, змішаний із задоволенням, що розриває і збагачує емоції людини в той час, як відкрите, позбавлене таємничого, здатне викликати лише паніку і дикий, що пригнічує всі душевні здібності, жах [44]. Унікаючи прямого, відкритого зображення жахливих явищ, автори культивують у творах «нешкідливий» страх, представляючи все, що відбувається під покровом темряви і мотиву таємничого, створюючи атмосферу постійного напруженого очікування невідомої небезпеки.

Похмурі і напружені сцени дій підтримують загальну атмосферу таємничого. Майже на кожних сторінках готичних романів відчувається небезпека. Відчуття невизначеної загрози, небезпеки, що підстерігає героїв за кожними зачиненими дверима за кожною опущеною завісою і знищеною шпалерою, не покидає нас ані на хвилину. Також величезну роль готичного антуражу у створенні атмосфери таємничого виконують похмурі лісові хащі, напівзруйновані замки з порожніми величезними залами і лабіринтами підземель, яким, як здається, немає кінця, а також тиша, морок, запустіння. Можна навіть сказати, що незримим магнетичним центром роману стають не сюжетні перипетії, а образи таємничого, які створюють готичний колорит. В якості образів автори використовують світло і звук для підкреслення динаміки психологізму, розкриття емоційного стану героїв і їх здатності відкривати щось нове і хвилююче уяву, також образи природи, які сприяють створенню атмосфери загадкового, таємничого, чим посилюють інтригу роману [23; 26].

Мовний аналіз готичних романів доводить, що в них дотримано почуття міри і в побудові сюжету, і в змалюванні характерів, а також і у вирішенні морального конфлікту. Хоча конфлікт роману будується на зіткненні героїв зі світом зла та таємничого, яке управляє дією, перетворюючи світ в п'ять, раціональне в нез'ясовне, їм вважається, що темні надприродні сили підстерігають їх на кожному кроці, хоча зв'язок з навколишнім світом вкрай хиткий і ілюзорний: захисник може перетворитися на переслідувача, помічник виявитися зрадником. Однак у фіналі морок осоромлений, розумний порядок речей перемагає, натомість ір-

раціональний і моторошний світ, світ таємничого, який «покриває» лише невеликий проміжок часу та простору, перетворюючись у тимчасове затемнення, страшний сон, пропадає, а герой, вирваний з початкової ідилії, зі світлого і стабільного існування, незмінно до нього повертається.

Таким чином, своєрідність змістовної сфери готичних романів визначило особливості їх поетики, де структуроутворюючим поняттям художньої форми є категорії фантастичного, містичного та таємничого. Природа й особливості фантастичного, містичного та таємничого у романі відображають загальний характер художньої своєрідності роману в цілому.

Отже, можна зробити висновок, що підставою для виокремлення компонентів «містичне», «фантастичне», «таємниче» як окремих поняттєвих категорій слугує той факт, що, репрезентуючи опосередкований універсальними законами мислення результат людського досвіду та інтуїції, а також представлений для відтворення єдиного змісту відомих понять, які є продуктом історичного процесу розвитку людського суспільства, вони виявляють себе у мові англійського готичного роману через систему різнорівневих мовних засобів, котрі відтворюють їхнє значення. Зіставлення всіх доступних засобів маніфестації цих понять у системі мови дозволяє виявити їхній зміст.

Перспективним убачається діахронне дослідження фантастичного, містичного, таємничого в різних англійських готичних романах XVIII ст. та порівняння особливостей функціонування його мовних реалізацій у межах германської групи мов як з позицій теорії функціоналізму, так і лінгвокультурології.

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
2. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики / М.М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 500 с.
3. Берк Э. Философское исследование о происхождении наших идей возвышенного и прекрасного / Э. Берк. – М. : Искусство, 1979. – 237 с.
4. Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А.В. Бондарко. – М. : Эдиториал УРСС, 2007. – 208 с.
5. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 776 с.
6. Волков И.Ф. Творческие методы и художественные системы / И.Ф. Волков. – М. : Искусство, 1978. – 264 с.
7. Галич О.Б. Мовні засоби відтворення містичного в англійському готичному романі XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.Б. Галич ; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2011. – 81 с.
8. Заломкина Г.В. Пространственная доминанта в готическом типе сюжетного развертывания / Г.В. Заломкина // Вестник Самарского государственного университета. – 1999. – № 3. – С. 78–88.
9. Карцевский С.И. Об асимметрическом дуализме лингвистического знака / С.И. Карцевский // Введение в языковедение [учеб. пособ. для вузов] / сост. А.В. Блинов, И.И. Богатырева, В.П. Мурат. – М. : Аспект Пресс, 2001. – С. 76–81.
10. Кемпински А. Экзистенциальная психиатрия / А. Кемпински ; пер. с пол. А.А. Боричев. – М. : Совершенство, 1998. – 318 с.
11. Кірковська І.С. Категорія рестрикції у сучасній французькій мові: семантико-структурний і комунікативно-прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / І.С. Кірковська ; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2010. – 296 с.
12. Клименко Е.К. Английская литература первой половины XIX в. / Е.К. Клименко. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1971. – 144 с.
13. Лосев А.Ф. Философия. Мифология. Культура / А.Ф. Лосев. – М. : Политиздат, 1991. – 525 с.

14. Лукін О.О. У магічному лабіринті свідомості. Літературний міф ХХ ст. / О.О. Лукін, В.В. Ринкевич // *Иноземна література*. – 1992. – № 3. – С. 234–249.
15. Малиенко А.В. Спектр етичних мотивів в англійській літературній готике (романистика А. Рэдклиф) / А.В. Малиенко // *XVIII век: искусство жить и жизнь искусства* : сб. тезисов II межд. науч. конф. / Московский государственный университет. – М. : Высшая школа, 2006. – С. 115–120.
16. Матвеева Т.В. Полный словарь лингвистических терминов / Т.В. Матвеева. – Ростов : Феникс, 2010. – 562 с.
17. Матвієнко О.В. Традиції готики в англійській літературі ХІХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / О.В. Матвієнко ; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2000. – 32 с.
18. Мещанинов И.И. Соотношение логических и грамматических категорий / И.И. Мещанинов // *Язык и мышление* / отв. ред. Ф.П. Филин ; Акад. наук СССР ; Ин-т языкознания. – М. : Наука, 1967. – С. 7–16.
19. Напцок Б.Р. Английский «готический» роман: к вопросу об истории и поэтике жанра / Б.Р. Напцок // *Вестник Адыгейского государственного университета*. Серия 2 «Филология и искусствознание». – 2008. – Вып. 10. – С. 150–155.
20. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / под ред. Г.Ю. Семигина. – М. : Мысль, 2001– . – Т. 2. – 2001. – 636 с.
21. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / за ред. В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. – К. : Аконті, 2005– . – Т. 2. – 2005. – 928 с.
22. Розенталь Д.Е. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д.Е. Розенталь, М.А. Теленкова. – М. : Просвещение, 1985. – 399 с.
23. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу / Ц. Тодоров ; пер. с фр. Б.И. Нарумова. – М. : Дом интеллектуальной книги, 1997. – 319 с.
24. Шахнович М.И. Первобытная мифология и философия / М.И. Шахнович. – Л. : Наука, 1971. – 240 с.
25. Шефтсбери А. Эстетические опыты / А. Шефтсбери. – М. : Искусство, 1975. – 543 с.
26. Фрейденберг О.М. Миф и литература древности / О.М. Фрейденберг. – М. : Восточная литература, 1998. – 800 с.
27. Ясакова Ю.Б. «Готический» роман Анны Радклиф в контексте позднего просвещения : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья (западноевропейская литература)» / Ю.Б. Ясакова ; Нижегородский государственный лингвистический университет имени Н.А. Добролюбова. – Нижний Новгород, 2002. – 208 с.
28. Burke E. A Philosophical Inquiry of Our Ideas of the Sublime and Beautiful / E. Burke. – London : Penguin, 1998. – 197 p.
29. Drake N. Literary Hours: or Sketches, Critical, Narrative and Poetical / N. Drake. – London : Printed for T. Cadell Jun. and W. Davies, 1804. – 555 p.
30. Hoffmann G. The Fantastic in fiction : Its «Reality» Status, its Historical development and its Transformation in Postmodern Narration / G. Hoffmann // *Grabes H. Yearbook of research in English and American literature* / H. Grabes, H.J. Diller, H. Bungert. – Berlin, 1982. – P. 273–275.
31. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com>.
32. Oxford Advanced Learner's Dictionary / ed. by A.P. Cowie. – 4th ed. – Oxford : Oxford University Press, 1992. – 1579 p.
33. Oxford English Reference Dictionary / ed. by A. Stevenson. – Danbury : Lexicon Publications, 1995. – 1567 p.
34. New Webster's Dictionary and Thesaurus. – Danbury : Lexicon Publications, 1993. – 1248 p.
35. The New Encyclopedia Britannica : 32 v. – Chicago : Encyclopedia Britannica, 1995– . – V. 9. – 1995. – 1046 p.

УДК 81.114'33

Зроднікова К. В.

НАЙМЕНУВАННЯ МЕБЛІВ ЯК ЧАСТИНА ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМИ ПОЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ШТУЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена зіставному дослідженню семантики тематичної групи найменувань меблів у англійській та українській мовах. Проаналізовано семну структуру одиниць цієї тематичної групи та побудовано класифікацію найменувань меблів за семантичними групами та підгрупами.

Ключові слова: найменування меблів, значення, сема, семантична група.

Зроднікова Е. В. Наименования мебели как часть лексической системы обозначения предметов искусственного происхождения в английском и украинском языках. – Статья.

Статья посвящена сопоставительному изучению семантики тематической группы наименований мебели в английском и украинском языках. Проанализировано семную структуру единиц этой тематической группы и построено классификацию наименований мебели по семантическим группам и подгруппам.

Ключевые слова: наименования мебели, значение, сема, семантическая группа.

Zrodnikova K. V. Names of furniture as a part of the lexical system of the artificial objects nomination in English and Ukrainian. – Article.

The given article deals with the semantic contrastive analyses of names of furniture as a thematic group in English and Ukrainian. The semantic structure of the given thematic group has been studied and the classification of names of furniture into semantic groups and subgroups has been conducted.

Key words: names of furniture, meaning, seme, semantic group.

У роботі розглянуто найменування меблів (далі НМ), тобто лексичних одиниць, що позначають предмети обстановки квартири та кімнати, на матеріалі англійської та української мов, напр.: англ. *furniture* «меблі», *soft furniture* «м'які меблі», *fitment* «предмет обстановки», *bed* «ліжко»; укр. *меблі*, *м'які меблі*, *предмет меблів*, *ліжко*. Серед найменувань предметів штучного походження на особливу увагу заслуговують найменування побутових предметів. Побутова лексика або побутовизми [1, 32] становлять важливу засаду для вивчення та розуміння культурно-національних особливостей життя носіїв мови, історичного розвитку лексики мови, а також ступеня лексикографізації цих мовних одиниць. До найменувань побутових предметів зараховують тематичні групи лексем на позначення меблів та внутрішнього обладнання дому, електричних пристроїв, домашнього текстилю, кухонних приладів та посуду, предметів декору, одягу, прикрас та ін. [3, 82]. Тематична група НМ теж досліджувалась українськими вченими [4, 76; 5, 205], проте порівняно з іншими групами набула меншої наукової уваги [6; 7].

Метою запропонованого дослідження є зіставний аналіз семантики НМ із побудовою семантичної класифікації НМ. Поставлена мета передбачає виконання наступних завдань: 1) огляд лінгвістичних досліджень і публікацій, присвячених аналізу побутової лексики; 2) складання емпіричного матеріалу роботи; 3) розклад тлумачень найменувань меблів на семи методом компонентного аналізу; 4) побудова класифікації НМ; 5) зіставний опис семантики НМ.

Потребою складання корпусу лексем на позначення меблів, виокремлення їх семантичних ознак

в англійській та українській мовах і підвищенням інтересом до зіставного вивчення мовних одиниць у синхронії зумовлена актуальність запропонованої роботи. Матеріал дослідження склали 282 одиниці (НМ) в англійській та 204 – в українській мові, отримані з лексикографічних джерел цих мов (8; 10–13, 15–18), а також спеціальних меблевих каталогів (9; 14). За одиницю аналізу прийнято моносемантичний іменник або іменникове словосполучення, напр.: англ. *table* – «a piece of furniture with a flat top supported by legs», *folding chair* – «has parts that you can bend or fold together to make it easier to carry or store» (15); укр. *стіл* – «вид меблів у вигляді горизонтально укріпленої на ніжках широкої дошки (іноді з ящиками, тумбочками), на яких розміщують різні предмети», *складний стілець* – «який можна скласти завдяки рухомому або збірному поєднанню частин» (11). Різниця у кількості отриманих одиниць пов'язана з більшою кількістю предметів меблів у побуті англословного етносів Великої Британії та США, напр.: для НМ англ. *Windsor chair* – «a wooden chair with spindle back, raking legs, and usually a saddle seat» «дерев'яний стілець з витягнутою спинкою, непрямыми ніжками, і зазвичай м'яким сидінням» (17) в українській мові еквівалент відсутній.

Тлумачення НМ в англійській та українській мовах дозволяють класифікувати відібрані одиниці на основі сем, зазначених у тлумаченні слова, таких як: «група меблів», «одиниця меблів», «функція (для відпочинку та сну, для сидіння, для прийому їжі, для розташування та зберігання речей або посуду)», «особливості конструкції чи форми», «призначення для однієї чи декількох осіб» та ін. Було виокремлено дві семантичні макрогрупи та групи і підгрупи в них.

На основі архисеми [2, 371] «загальна сукупність предметів меблів» виокремлено першу семантичну макрогрупу НМ, напр.: англ. *furniture* «меблі», *suite* «набір, гарнітур меблів»; укр. *меблі, меблювання, умеблювання, омеблювання, мебля, постанова* (зустрічаємо у діалектах української мови), *модульна система*. Значення цієї семантичної макрогрупи може бути ускладнене семами «спільне призначення» й «розташування у певній кімнаті», формуючи групу «сукупність предметів меблів у певній кімнаті», пор.: англ. *bedroom furniture* «спальня», *kitchen furniture* «кухня», *living room furniture* «вітальня»; укр. *гарнітур, кабінетний гарнітур, столовий гарнітур, набір меблів, стінка, спальня, кухня, вітальня, кабінет*. Варто зазначити, що НМ, які утворилися завдяки метафоричному переносу «назва кімнати – назва меблів для цієї кімнати», були зафіксовані виключно в українській мові, напр.: укр. *спальня* – «(1) кімната для сну; 2) комплект меблів для такої кімнати» (8, 1165). Чергову групу утворюють лексеми англ. *soft furniture* «м'які меблі», *three-piece suite* «набір з двох м'яких стільців і дивана» та укр. *м'які меблі*, які демонструють додаткову

сему «особливість конструкції: набитий м'яким матеріалом або зроблений на пружинах».

Друга семантична макрогрупа репрезентована НМ зі значенням «одиничний предмет меблів», напр.: англ. *fitment* «предмет обстановки», *unit* «предмет обстановки», *article of furniture* «предмет меблів», *piece of furniture* «предмет меблів», *stick of furniture* «предмет меблів»; укр. *предмет меблів*. В англійській мові використовують унікальне НМ *accent furniture* «предмет мебелів, що використовується для декорації кімнати або іншого предмету меблів», значення якого містить сему «функція: декорація».

Велику семантичну групу утворюють НМ на позначення «одиничного предмету меблів, що слугує для сну та відпочинку», напр.: англ. *bed* «ліжко», розмовне НМ *sack* «ліжко», *divan* «ліжко» у значенні «a bed with a thick base» «ліжко з твердою основою»; укр. *ліжко, постіль, постеля, ліжечко*; лексеми, марковані як застарілі: *одр, одрина, ліжниця, ложе, ложка*; та зневажливо вживані НМ *барліг, берлога, лігво, сексодром*. Ця семантична група може бути класифікована на ряд підгруп (табл. 1).

Таблиця 1

Семантичні підгрупи НМ на позначення «одиничного предмету меблів, що слугує для сну та відпочинку» в англійській та українській мовах

№	Значення семантичної підгрупи	Мова та кількість НМ	
		Англ.	Укр.
1.	«одиничний предмет меблів, що слугує для сну та відпочинку»	3	13
1.1	«одиничний предмет меблів, що слугує для сну та відпочинку, для однієї особи»	2	2
1.2	«одиничний предмет меблів, що слугує для сну та відпочинку, для двох осіб»	6	3
1.3	«одиничний предмет меблів, що слугує для сну та відпочинку, для дитини з високими боковими бортиками»	6	1
1.4	«одиничний предмет меблів, що слугує для сну та відпочинку, для дитини без ніжок, що можна рухати зі сторони в сторону»	3	3
1.5	«одиничний предмет меблів, що слугує для сну та відпочинку, для дитини без ніжок у формі корзинки, в якому можна переносити дитину»	3	
1.6	«легкий одиничний предмет меблів, що складається та слугує для сну та відпочинку»	3	3
1.7	«легкий одиничний предмет меблів, що складається, кріпиться (або зберігається у середині) до частини будівлі чи одиниці меблів та слугує для сну та відпочинку»	13	
1.8	«одиничний предмет меблів, що слугує для сну та відпочинку в лікувальній установі»	6	1
1.9	«одиничний предмет меблів, що слугує для сну та відпочинку в пенітенціарній установі»	1	1
1.10	«одиничний предмет меблів, що слугує для сну та відпочинку в транспортному засобі»	2	1
1.11	«одиничний предмет меблів, що слугує для сну та відпочинку на відкритому повітрі»		2
1.12	«одиничний предмет меблів, що слугує для сну та відпочинку, який має змінену форму каркасу»	3	1
1.13	«чохол з тканини, наповнений еластичним матеріалом, що слугує для сну та відпочинку»	2	2
1.14	«чохол з тканини, наповнений соломомою, для сну та відпочинку»	2	2

1.15	«чохол з тканини, наповнений водою, для сну та відпочинку»	2	
1.16	«чохол з тканини, наповнений повітрям, для сну та відпочинку»	2	
1.17	«чохол з тканини, наповнений пружинами, для сну та відпочинку»	1	1
1.18	«чохол з тканини, наповнений вовною (бавовною), для сну та відпочинку, який обертає людину з усіх боків та використовується на відкритому повітрі, під час походу»	1	2
	Усього	61	38

Сема «для однієї особи» формує підгрупу з НМ англ. *single bed* «односпальне ліжко»; *twin bed* «односпальне ліжко» (в американському варіанті англійської мови); укр. *односпальне ліжко*, *одинарне ліжко*. А сема «для двох осіб» притаманна лексемам англ. *double bed* «двоспальне ліжко», *twin bed* «двоспальне ліжко», *queen-sized bed* «дуже велике ліжко», *queen-size bed* «дуже велике ліжко», *bunk bed* «двоюрисне ліжко», *bunk* «двоюрисне ліжко»; укр. *двоспальне ліжко*, *подвійне ліжко*, *двоюрисне ліжко*. Значення НМ може бути обмежено семами «для дитини» та «особливість конструкції: високі бокові бортики, напр.: англ. *cot* «дитяче ліжко», *crib* «дитяче ліжко», *baby bed* «дитяче ліжко», *baby's bed* «дитяче ліжко», *infant bed* «ліжко для немовляти», *toddler bed* «дитяче ліжко»; укр. *дитяче ліжко*. Варто відзначити, що в українській мові НМ цієї підгрупи репрезентовані однією одиницею порівняно з принаймні шістьма НМ в англійській мові. Такі лексеми на позначення дитячого ліжка, як: англ. *cradle* «колиска», *crib* «дитяче ліжко, люлька», *stock* «колиска» та укр. *колиска*, *люлька*, *люля* доповнені семами «особливість конструкції: відсутність ніжок» та «особливість функціонування: рух зі сторони в сторону», що демонструє таке тлумачення: англ. *cradle* «колиска» – «a small bed for a baby which can be pushed gently from side to side» «маленьке ліжко для дитини, яке можна штовхати із сторони в сторону» (18, 56). Англійські лексеми *carrycot* «переносне дитяче ліжко у формі корзинки з ручками», *bassinets* «плетена колиска у формі корзинки», *Moses basket* «корзинка для сну дитини» виявляють значення «особливість конструкції: форма корзинки з ручками» та «можливості використання: перенесення дитини».

Чергову семантичну підгрупу формують НМ англ. *camp bed*, *camp cot*, *folding bed*, *cot* «розкладушка» та укр. *розкладне ліжко*, *розкладушка*, *розкладачка*, що позначають «легке розкладне ліжко». Сему «особливість конструкції: можливість складання» мають також інші лексеми англійської мови, проте їхнє значення доповнено ще однією особливістю конструкції – «кріплення (або зберігання усередині) до частини будівлі чи одиниці меблів», пор.: *Murphy bed* «вбудоване у стіну ліжко», *hide-a-bed*, *wall bed*, *in-a-door bed* «вбудоване у стіну чи двері ліжко», *recess bed* «ліжко, яке складається та зберігається вертикально у ніші або комірчині», *door bed* «ліжко, що у складеному ви-

гляді висить на дверях», *pull-out bed* «ліжко, яке ховають, якщо воно не потрібне», *trundle bed* «ліжко, яке вдень засувають під вище ліжко», *trundle bed* «ліжко, яке удень засувають під вище ліжко», *sleepover bed* «ліжко, яке зазвичай зберігається під двоспальним», *kids sleepover bed* «дитяче ліжко, яке зазвичай зберігається під двоспальним», *box bed* «ліжко, вбудоване у стіну, що обшита панелями», *loft bed* «ліжко, вбудоване у вітальню».

Семантична підгрупа НМ «лікарняне ліжко» представлена в обох мовах дослідження, напр.: англ. *pay bed* «лікарняне ліжко», *private pay bed* «лікарняне ліжко для анонімних пацієнтів», *amenity bed* «лікарняне ліжко», *hospital bed* «лікарняне ліжко», *hospital cot* «лікарняне ліжко», *gatch bed* «лікарняне ліжко»; укр. *лікарняне ліжко*. Зокрема англійські НМ *amenity bed* «лікарняне ліжко» та *gatch bed* «лікарняне ліжко», окрім семи «місце розташування у спеціальній установі: лікувальній», містить сему «особливість конструкції: пересувні частини, що дозволяють підіймати частини тіла пацієнта». НМ англ. *plank bed* «нари» та його український еквівалент *нари* вживають відносно ліжка, розташованого у пенітенціарній установі. «Місце розташування» є обов'язковою семою ще й НМ зі значенням «ліжко, розташоване у транспортному засобі» (пор.: англ. *bunk* «койка», *berth* «койка»; укр. *койка*) та НМ на позначення «ліжко, розташоване на відкритому повітрі» (напр.: укр. *тапчан*, *лежак*). Оскільки еквіваленти українських лексем *тапчан* та *лежак* в англійській мові відносять до НМ «одиничний предмет меблів, що слугує для сидіння та відпочинку», то вони не були зараховані до цієї підгрупи, пор.: англ. *sunbed* «лежак» – «a long low chair with a back along half its length and one arm» «довгий низький стілець зі спинкою, довжиною наполовину довжини стільця, та однією ручкою» [17]. Залишкову підгрупу утворюють лексеми з додатковою семою «особливість конструкції: зміна форми каркасу ліжка», напр: англ. *sleigh bed* «ліжко із загнутими спинками біля голови і ніг, що схоже на сани», *four-poster bed* «ліжко з високими підпірками для балдахину», *daybed* «вузьке ліжко з шухлядами»; укр. *ліжко з шухлядами*.

Іншим видом меблів, що людина використовує для сну та відпочинку є англ. *mattress* «матрац», *futon* «матрац у Японії» та укр. *матрац*, *матрацик*, що свідчать тлумачення цих НМ: англ. *mattress* «матрац» – «a fabric case filled with

resilient material (as cotton, hair, feathers, foam rubber, or an arrangement of coiled springs)» «чохол з тканини, наповнений еластичним матеріалом (бавовна, вовна, каучук або пружини)» (17); *mattress* – «м'яка товста підстилка для лежання» (11). Залежно від матеріалу наповнення матрацу виявляється можливим виокремити декілька наступних семантичних підгруп: «чохол з тканини, наповнений соломною, для сну та відпочинку», напр.: англ. *pallet* «матрац, наповнений соломною», *hay-mattress* «матрац, наповнений соломною»; укр. *сінник*, *солом'яник*; «чохол з тканини, наповнений водою, для сну та відпочинку», напр.: *waterbed* «матрац, наповнений водою», *water mattress* «матрац, наповнений водою»; «чохол з тканини, наповнений повітрям, для сну та відпочинку», напр.: англ. *airbed* «матрац, який наповнюють повітрям і використовують як ліжку», *air mattress* «матрац, який наповнюють повітрям і використовують як ліжку»; «чохол з тканини, наповнений пружинами, для сну та відпочинку», напр.: англ. *spring mattress* «пружинний матрац», укр. *пружинний матрац*. Значення лексем англ. *sleeping bag* «спальний мішок» та укр. *спальний мішок*, *спальник*, окрім семи «чохол з тканини, наповнений вовною (бавовною), для сну та відпочинку», демонструють семи «обертає людину з усіх боків» та «особливість функціонування: на відкритому повітрі, під час походу».

Подібним чином було досліджено семантичні особливості НМ на позначення «одиночного предмету меблів, що слугує для сидіння та відпочинку» та «одиночного предмету меблів, що слугує для зберігання та розташування речей, предметів побуту».

Здійснене вивчення семантичних ознак НМ у англійській та українській мовах дозволило дійти до таких висновків. На основі компонентного аналізу встановлено ієрархію НМ: загальна сукупність меблів – назва одиночного предмету меблів – назва меблів за їхнім функціональним призначенням – конкретний предмет меблів. Детальніше розглянуто групу НМ «одиночний предмет меблів, що слугує для сну та відпочинку», яку було класифікована за 18-ма підгрупами залежно від додаткових сем. У зіставному аспекті слід зазначити, що в англійській мові НМ цієї групи представлена більшою загальною кількістю одиниць (61 НМ в англійській мові та 36 – в українській) та більшою кількістю семантичних підгруп (17 підгруп в англійській мові та 14 – в українській).

В англійській мові перевага віддається одиницям на позначення предметів меблів, що мають у своїй семантиці багато додаткових сем, що описують функцію, форму, конструкцію предмету меблів. У той час як для української мови характерні НМ на позначення цілого класу меблів, значення яких не ускладнені такими додатковими семами.

Література

1. Бибик С.П. Побутовизм як лінгвокультурема / С.П. Бибик // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» – 2008. – Вип. 10. – С. 31–35.
 2. Гак В.Г. К проблеме семантической синтагматики / В.Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики / отв. ред. С.К. Шаумян. – М. : Наука, 1972. – С. 367–395.
 3. Дятчук І.В. Тематичні групи лексик: історичний аспект / І.В. Дятчук // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – 2012. – Вип. 5. – С. 81–89.
 4. Ігнатенко Д.А. Найменування меблів та хатнього начиння у творах Т.Г. Шевченка та в українських говірках на півночі Молдови / Д.А. Ігнатенко // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – Вип. 3. – С. 76–83 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oljournal.in.ua/archive/v3/11.pdf>.
 5. Муляр І.В. Лексико-тематичні парадигми найменувань меблів житлового приміщення в українській мові / І.В. Муляр // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». – 2008. – Т. 16 – Вип. 14. – С. 205–209 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdumo_2008_16_14_37.pdf.
 6. П'яст Н.Й. Формування тематичної групи «назви посуду» в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.Й. П'яст ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2003. – 19 с.
 7. Шафтельская Н.В. Мотивационно-сопоставительный словарь предметно-бытовой лексики русского и английского языков / Н.В. Шафтельская // Вопросы лексикографии. – 2013. – № 1(3) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/motivatsionno-sopostavitelnyy-slovar-predmetno-bytovoy-leksiki-russkogo-i-angliyskogo-yazykov>.
- Джерела ілюстративного матеріалу**
8. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1719 с.
 9. Види і класифікація меблів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrarticles.pp.ua/tovary/9769-vidy-i-klassifikaciya-mebeli.html>.
 10. Практичний словник синонімів української мови / уклад. і гол. ред. С. Караванський. – Львів : БаКб, 2012. – 538 с.
 11. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>.
 12. Словники України он-лайн. Український лінгвістичний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corp.ulif.org.ua/dictua/>.
 13. Collins English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com>.
 14. Furniture Glossary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.furnishingsguide.com/glossary.htm>.
 15. Longman Dictionary of Contemporary English. – Edinburgh : Pearson Education Limited, 2003. – 1950 p.
 16. Macmillan English Dictionary. – Oxford : Macmillan Publishers Limited, 2006. – 1692 p.
 17. Merriam Webster's Advanced Learner Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com>.
 18. Oxford Advanced Learner's Encyclopedic. – Oxford : Oxford University Press, 1992. – 1081 p.

Климентова Е. В.

СУГГЕСТИВНОЕ МОТИВИРОВАНИЕ ПЛАТЕЖНЫХ РЕШЕНИЙ В СФЕРЕ СПОРТИВНЫХ УСЛУГ

В статье проанализированы вербально-суггестивные формы давления на принятие платежного решения в спортивном сервисе, рассмотрена специфика коммуникативных регламентов договора о франчайзинге, в котором текст – это важное условие эффективного продвижения товара на рынке и составляющая финансового успеха.

Ключевые слова: вербальная суггестия, франчайзинг, коммуникативный регламент, спортивный сервис, платежное решение, FitCurves.

Климентова О. В. *Суггестивне мотивування платіжних рішень у сфері спортивних послуг. – Стаття.*

У статті проаналізовано вербально-суггестивні форми тиску на прийняття платіжного рішення в спортивному сервісі, розглянуто специфіку комунікативних регламентів франчайзингової угоди, де текст – це важлива умова ефективного просування товару на ринку та складник фінансового успіху.

Ключові слова: вербальна сугестія, франчайзинг, комунікативний регламент, спортивний сервіс, платіжне рішення, FitCurves.

Klymentova O. V. *Suggestive motivation of payment decision in sports services. – Article.*

In the article different verbal-suggestive forms of the pressure while taking payment decision in sports services have been analyzed. The author researches the specification of franchising communicative protocols, in which a text is the main condition of effective advance in market and the most part of success.

Key words: verbal suggestion, franchising, communicative protocol, sports services, payment decision, FitCurves.

Понимание механизмов языкового латентного давления на резервы человеческого тела и психики с целью их коррекции или раскрытия позволяет решать многие психологические и медицинские проблемы, наращивать познавательные способности людей, повышать эффективность взаимодействия во многих коммуникативных и коммерческих дискурсах и пр. В то же время суггестивные формы воздействия нередко используются и во вред человеку. Опыт деструктивного использования вербальных влияний также требует объективной статистики и научного осмысления.

Изучением как позитивных, так и негативных аспектов вербально-суггестивного воздействия занимаются многие современные ученые: И. Дубчак, Т. Ковалевская, Т. Королева, В. Княжев, В. Лебедев, В. Петрусинский, П. Симонов, Н. Слухай, В. Цыплев, П. Шашурин и др. Однако указанная проблема остается слабо изученной и далекой от полного разрешения. Учитывая разнообразие форм вербального воздействия, монополизацию каналов влияния, жесткую коммерциализацию информационного пространства, распространение вербальных манипуляций и наращивание уровня их латентности, приоритетное значение приобретает повышение информационной грамотности населения, формирование навыков идентификации манипулятивного языкового поведения в различных коммуникативных сферах, в том числе и спортивном сервисе, и как форма закономерного социального реагирования – контроль за подобными проявлениями и обучение навыкам защитного речевого поведения.

Целью статьи является исследование механизмов вербального мотивирования клиента, направ-

ленных на принятие платежного решения в сфере спортивных услуг.

Для достижения цели необходимо проанализировать специфику коммуникативного поведения персонала в сфере спортивных услуг, определить его мотивационную основу и значение в реализации договора о франчайзинге, провести лингвистический анализ основных приемов вербального воздействия.

Материалом для статьи послужили коммуникативные регламенты договора франчайзинга в сфере спортивного сервиса FitCurves.

Различные формы вербального психофизического стимулирования к активному и здоровому образу жизни, достижению высоких спортивных результатов, восстановлению утраченного здоровья, преодолению негативных эмоциональных состояний и пр. известны издревле. Однако следует заметить, что в современных условиях их использование приобрело амбивалентный характер. Это нашло свое отражение в различных процессах коммерциализации спорта, а для вербального стимулирования нередко определяется роль допинга.

М. Говард, известный британский консультант по проблемам сопротивления управлению сознанием, долгое время проработавший в маркетинге, пишет: «Уже долгие годы поклонники спорта ведут безнадежную борьбу против коммерциализации своих любимых видов спорта» [1, 64]. Спорт буквально тонет в океане коммерции, которая стремительно поглощает его былые завоевания, «реклама становится основной причиной спортивных мероприятий, а сами игры сводятся к простому фарсу» [2, 64].

Украинский специалист по вербальной суггестии Н. Слухай отмечает другую тревожную тен-

денцию: «В масс-медийных текстах появились такие устойчивые выражения, как спортивное лингвокодирование, телепортация комментатором лингвокода (нейрокода) через средства массовой информации и подобные...» [4, 182]. Вполне очевидно, что, как и в других коммуникативных сферах, в спорте использование жестких форм вербального давления, намеренного управления коллективной психической энергией зрителей для поддержки или дестабилизации спортсменов балансирует на грани между патологичным и психологичным влиянием, потому требует дальнейших междисциплинарных исследований.

Амбивалентность вербального стимулирования в сфере занятий спортом закономерно распространилась и на сферу спортивного сервиса. Таким образом, по оценкам специалистов, при коммерческом подходе спорт из разряда занятий, полезных для здоровья, стал объектом купли-продажи, в частности одной из ценностей рынка услуг.

Успешная и стремительная реализация франчайзинговых проектов спортивного сервиса в разных странах мира во многом обязана позитивному отношению людей к занятиям спортом. Когда занятия спортом стали объектом франчайзинговых договоров, сервисные инновации использовали мощный авторитет устоявшихся представлений. В арсенале инструментов влияния на поступки, чувства и решения людей этот маркетинговый ход хорошо известен под названием «трансфер», или «апелляция к авторитету». Он позволяет использовать оценочный потенциал хорошо зарекомендовавшего себя объекта в интересах другого объекта – малоавторитетного.

Известно, что франчайзинг предполагает не только продажу права на использование логотипа сети или товарного знака, но также представляет собой целую систему ведения бизнеса. В соответствии с условиями франшизы при реализации бизнес-идеи обеспечивается сохранность системы регламентов, в том числе и регламента вербальной поддержки всех сегментов проекта.

В таком подходе текст – это часть определенного стандарта, условие эффективного продвижения на рынке и составляющая финансового успеха.

Практика показывает, что традиционный список суггестивных текстов в последнее десятилетие активно пополняется за счет вербальных презентаций, которые входят в состав франчайзинговых договоров.

Тексты-инструкции закупаются вместе с идеей, планом ее реализации и внедрения в новых условиях и в новой стране. Поэтому там, где текст выступает фактором финансовой состоятельности идеи, сотрудники обязываются к точному следованию заданным моделям коммуникативного поведения, которое не предполагает спонтанности. Каждая фраза учится на память. Допуск к

работе осуществляется после теста на овладение коммуникативными стандартами.

В список обязательных входят телефонные презентации с входящими и исходящими звонками членам сети и их знакомым как потенциальным клиентам, беседы, подтверждающие запланированную встречу, обмен впечатлениями по результатам встречи, поздравление клиентов по случаю дня рождения, презентация для тех, кто оставил аванс, но не подписал договор, пошаговые рекомендации, как строить диалог, если клиент колеблется или склонен к отказу от услуги, как работать с возражениями, телефонная презентация непосещающим тренировки и т. д. Работников мотивируют на точное заучивание этих текстов как сокращающих путь к финансовому успеху компании. А он в свою очередь поможет разбогатеть и ее сотрудникам.

Коммуникативное пространство бизнес-идеи развивается как в направлении персонала, так и клиентуры. Сотрудникам вменяется в обязанность в точно указанное время участвовать в регулярной дистанционной коллективной молитве о процветании фирмы, ее руководителей и себя лично. Текст молитвы регламентируется. Также обязательными являются звонки с отчетом о текущем состоянии дел по определенной схеме. При приеме на работу отдается предпочтение не квалифицированным тренерам, а неподготовленным людям. Как следствие, те аспекты языковой картины мира, которые коррелируют с работой и профессионализмом, жестко формируются только коммуникативными регламентами франчайзинга. Поиск других источников профессиональной информации блокируется готовыми инструкциями.

Для клиентуры в зависимости от конкретной ситуации общения в сервисной практике существует достаточно обширный набор средств суггестивного воздействия. Чтобы выработать у клиента мотивацию на не критическое восприятие базовых утверждений или комплекса предложений, воздействующая сторона совершенно отказывается от использования привычных увещаний, переубеждения, всевозможных словесных принуждений или откровенного давления, направленных на адресата. Прежде всего формируется позитивная установка адресата на коммуникацию с сотрудниками компании. Все то, что может оказать негативное воздействие на выработку установки, исключается.

Различными способами активно продуцируется эмотивная корреляция с позитивом: «*Прекрасно быть в FitCurves!*» [5]. Этот слоган используется и как мажорное приветствие при входящих звонках, и как маркер соответствия качества услуг в виде вопроса, причем ответом служит тот же слоган («*Прекрасно быть в FitCurves? – Прекрасно быть в FitCurves!*» [5]).

В обязательный коммуникативный набор персонала входят постоянные «прекрасно», «отлично», «спасибо»; поздравления с проведенной тренировкой; комплименты по поводу ее результатов, хорошей упорной работы, улучшения внешнего вида и состояния здоровья, динамики веса; регулярно звучат слова благодарности за то, что клиент заботится о себе и своем окружении (пользуясь услугами сети); также демонстрируется персональная ценность каждого клиента, дарятся подарки, раздаются гостевые приглашения, корпоративный журнал «Чудеса за полчаса» и т. д.

Кроме того, мажорность информационного пространства сети обслуживает коммуникативный код, доступный сотрудникам и клиентам. Он предполагает владение неким корпоративным жаргоном, поддерживающим иллюзию эксклюзивности и элитарности («Мы возвращаем Божий дар – быть Женщиной!», «специально для женщин», «удивительные цели», «уникальная акция «Остаток года в подарок!», «превосходная скидка», «целевая зона», «бесплатная диагностика фигуры», «программа похудения, которая проходит весело, быстро и безопасно», «белковое окно», «инсулиновый отклик» и т. д.).

Такая эмотивная корреляция информационного пространства только с позитивом многофункциональна. С одной стороны, она латентно блокирует недовольство персонала, когда нарушаются его права, а с другой – искусственно наращивает ценность продаваемой клиентам услуги.

Другим частотным приемом является гиперпропозиция. Обычно клиент представляет цели подобных сервисов в достаточно общем виде. Поэтому конкретизация его намерений имеет воздействующее значение. Дискурсивно описывается результат, который достигается покупкой услуги: «Вы хотите похудеть, иметь хорошую форму или поддерживать свое здоровье?». Выбор всегда осуществляется между хорошим и лучшим. Ресурсная база достижения такого результата включает физиологию («Держите спину ровно!»), мысли («противоположность страху – вера»), чувства («Вы – молодец! Я вами горжусь!»), стратегии («Чаще называйте клиентку по имени!»), события (например, предоставление сервиса во время путешествия).

Объектом воздействия выступают также оценочные суждения клиентов. Например, в анкете предлагаются вопросы с плавающим фокусом видения и критической оценки ситуации, которые не направлены на получение реальной статистики. Однако ее имитируют, создавая информационный шум, например: «Всегда ли Вы выкладываетесь в полную силу, если нет, то почему?». Этот вопрос не предполагает объективного наблюдателя. Предположим, что ответ будет таким: «Не всегда, потому что иногда прихожу

уставшей (плохо себя чувствую, нет настроения и т. д.)». Такой вариант ответа объективно соответствует физиологической динамике организма любого человека. В этом случае ответственность за отсутствие результата лежит на самом клиенте и любые претензии к сервису не правомерны.

Другой пример информационного шума: «Какие самые яркие изменения в Вас были замечены окружающими Вас людьми (муж, семья, друзья)?». Такая вербализация вопроса содержит латентную пресуппозицию, что «яркие изменения» имеют место. Имплицитно навязывается утверждение, что они реалистичны. При этом объективность эксплицированных субъектов наблюдения весьма сомнительна. Ведь полнота видения и реалистичность восприятия зависят от состояния наблюдателя (людей, мужа, семьи, друзей), его эмоций, здоровья, настроения, желаний, ролевой игры и т. д.

В анкету включены и риторические вопросы: «Как Вы считаете, как часто и как долго человек должен заниматься спортом? Почему?». Ответ очевиден: «Как можно чаще и как можно дольше, чтобы жить». Имплицитно оказывается давление на решение клиента о продлении пользования услугами сервиса, ведь отказываться от занятий спорта после таких вопросов совершенно нелогично. Это очередные суггестогены в системе лингвокодирования.

Тексты, которыми руководствуются сотрудники сервиса в своей деятельности, предполагают постоянный контроль за мотивационным поведением клиентов. Такая специфическая коммуникация имеет жесткий коммерческий характер и шаг за шагом подводит клиента к положительному решению об оплате услуг. Персонал обучают: 1) блокировать сомнения клиентов относительно целесообразности покупки услуг компании: игнорировать возражения («Но Вы бы все-таки хотели сэкономить эти X% грн?»), при этом используется прием «магия чисел», позитивно маркированные слова («акция», «скидка», «подарок», «сэкономить»); 2) апеллировать к уже озвученным высказываниям («Но вы же говорили, что вашему мужу нравятся стройные женщины»); 3) изолировать факторы сомнений («Кроме согласия мужа, денег и времени, вы готовы начать?»); 4) находить контраргументы («Денег никогда не бывает достаточно, важно правильно их распределять»).

Прогностическая информация всегда подается как реалистическая, результат закладывается в коммуникативную схему как бесспорный («Мы предоставим Вам чудесную скидку первого визита, чтобы Вы сразу стали членом нашего клуба», «Приходите к нам и будьте готовы принять решение»).

В ценовых презентациях всегда задействованы не только аудио-, но и визуальная модаль-

ность. Визуализируются цифровые показатели, коррелирующие с потребительским позитивом: «скидка», «экономия», «акционная цена», «презентационная цена», «годовой абонемент» и др. Информация относительно каждой позиции структурируется на стенде. Пошаговая ценовая презентация волонтерски выстраивает (или разрушает уже сформированное ранее) оценочное суждение о стоимости рекламируемой услуги.

Мотивационные вербальные стимулы сражаются с цифрами через многократное повторение и стендовую визуализацию. Специфика такой вербализации закреплена в инструкциях: «Обводите и спрашиваете», «Предлагаете и записываете». Активно используется семантический повтор предиката «экономите». Объединение вербальных посылов с сенсорно-моторными реакциями в контексте исследуемой проблемы приобретает особое значение как инструмент программирования поведения человека.

При этом факторы мотивационной угрозы для принятия положительного платежного решения визуализируются как устраненные. Например, в ряду стимулов, рассчитанных на автоматическое зрительное восприятие, помещается слово «муж», которое энергично перечеркивается жирными линиями, без какой-либо вербальной аргументации.

Самая простая прагматическая цель коммуникативной поддержки в сервисных дискурсах – получить доступ к данным о клиенте: имени и номеру телефона. Информация, добровольно предоставленная клиентом о себе и своих знакомых, легализует право на контакт. Это позволяет осуществлять пролонгированное латентное давление на клиента с целью постоянного втягивания новых людей и гарантированно продавать услуги.

Для специалиста очевидно, что в организации коммуникативного пространства FitCurves много общего с сектантским дискурсом. При этом клиентские отзывы на форуме свидетельствуют, что экспансивность, которая маскируется интимизацией, эксклюзивностью, мажорностью, полисенсорностью и пр. (в специальной литературе см. «бомбардировка любовью»), в некоторой степени идентифицируется пользователями услуг

как некомфортная коммуникативная избыточность, навязчивость. Однако прямая зависимость между коммуникативным поведением и платежными решениями, как правило, пользователями не распознается. Это объясняется тем, что коммерциализация сферы спортивных услуг в Украине находится в стадии становления. При этом совершенно очевидно, что покупателей спортивных услуг проводят через ряд промежуточных целей в соответствии с классикой агрессивного менеджмента. Они представлены в такой последовательности: знакомство, осведомленность, благосклонность, предпочтение, убежденность, действие [3, 210]. Учитывая низкую конкурентоспособность субъектов сферы спортивных услуг, этапы «благосклонность, предпочтение, убежденность» презентуются с активным использованием вербально-суггестивных методов воздействия. При этом основным инструментом утилизации критического внимания выступает мощная эмотивная корреляция с позитивом. В роли мотивационных стимулов чаще всего используются повышение самооценки и чувство любви к себе. Они регулярно вербализуются как важные семантемы любой транзакции. При таком подходе платежное решение становится свидетельством адекватной самооценки, которая строится на принятии своих желаний. Коммерческий характер коммуникативного поведения персонала имеет латентный характер и распознается слабо.

Лингвистический анализ коммуникативных регламентов в франчайзинговом проекте FitCurves позволяет утверждать, что они системно суггестированы. При этом в научных исследованиях феномена языкового воздействия подобные объекты вербальной манипуляции практически не фигурируют. Исследование выявило жесткую ролевую дифференциацию в коммуникативных стандартах спортивного сервиса FitCurves и подтверждает, что клиент в них выступает объектом системной вербальной манипуляции. Это обуславливает перспективность дальнейшего изучения франчайзинговых коммуникативных регламентов с целью формирования и популяризации форм защитного языкового поведения универсального характера.

Література

1. Говард М. Мы знаем, что вам нужно. Как они влияют на наше сознание / М. Говард ; пер. с англ. М. Финогорова. – Екатеринбург : Ультра ; Культура, 2007. – 192 с.
2. Говард М. Мы знаем, что вам нужно. Как они влияют на наше сознание / М. Говард ; пер. с англ. М. Финогорова. – Екатеринбург : Ультра ; Культура, 2007. – 192 с.
3. Секстон Д. Университет Грампа. Маркетинг / Д. Секстон ; пер. с англ. П. Самсонов. – Минск : Попурри, 2011. – 496 с.
4. Слухай Н. Суггестия и коммуникация: лингвистическое программирование поведения человека : [учебно-методическое пособие] / Н. Слухай. – К. : Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2012. – 319 с.
5. FitCurves. Программа обучения «Клуб Кемп» : выдержки из АСЕ Персонального пособия тренера, Института аэробики Купера, Ассоциации фитнеса и аэробики Америки. – 138 с.

УДК 811.161.2'367.332

Коваль Л. М.

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА ОСНОВА ГОЛОВНОГО КОМПОНЕНТА ВОКАТИВНОГО РЕЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Вперше в українській лінгвістиці досліджено семантико-синтаксичну основу головного компонента вокативних речень в українській мові: установлено набір базових семантично елементарних речень, із якими корелює головний компонент вокативних речень, визначено ієрархію таких кореляцій, виявлено їхній семантичний діапазон.

Ключові слова: вокативне речення, головний компонент односкладного речення, предикатний іменник, непередикатний іменник, предикатно-непередикатний іменник, семантично елементарне речення.

Коваль Л. М. Семантико-синтаксическая основа главного компонента вокативного предложения в украинском языке. – Статья.

Впервые в украинской лингвистике исследована семантико-синтаксическая основа главного компонента вокативных предложений в украинском языке: установлен набор базовых семантически элементарных предложений, с которыми коррелирует главный компонент вокативных предложений, определена иерархия таких корреляций, обозначен их семантический диапазон.

Ключевые слова: вокативное предложение, главный компонент односоставного предложения, предикатное существительное, непередикатное существительное, предикатно-непередикатное существительное, семантически элементарное предложение.

Koval L. M. Semantic-syntactic base of the main component of vocative sentence in the Ukrainian language. – Article.

For the first time in the Ukrainian linguistic the semantic-syntactic base of the main component of vocative sentence in the Ukrainian language has been researched: the set of semantic elementary sentences, correlated with the main component of the vocative sentence, has been established, the hierarchy of those correlations has been fixed, their meaning diapason has been determined.

Key words: vocative sentence, main component of one-member sentence, predicate's noun, unpredicate's noun, predicatory-unpredicate's noun, semantic elementary sentence.

Вокативна конструкція – різновид односкладного іменного речення, вираженого звертанням, що передає нерозчленовану думку, почуття, волевиявлення.

Усупереч тому, що вокативне речення (ВР) – досить репрезентативне явище української мови, особливо в розмовно-побутовому, художньому та публіцистичному її стилях, яке має тривалу історію дослідження як на матеріалі української (праці І. Кучеренка, П. Дудика, К. Шульжука, М. Плющ, І. Вихованця, М. Скаба), так й інших (студії О. Кулагіна, Апарної, О. Ветрової, М. Оликової, О. Попова, В. Пронічева) мов світу, чимало питань його теоретичної інтерпретації досі однозначно не з'ясовано. Крім того, нагального розв'язання потребують і ті проблеми, що виникли внаслідок появи нових методологічних підходів до аналізу синтаксичних одиниць. Зокрема, з розвитком багатовимірного підходу до речення актуальним стало вивчення його компонентів в аспекті співвідношення різнорівневих ознак. В українському мовознавстві синтаксичні одиниці в такому річищі досліджують І. Вихованець, К. Городенська, К. Косенко, О. Годз.

Вокативні конструкції не були об'єктом аналізу в плані кореляції їхніх формально-синтаксичних та семантико-синтаксичних ознак, що й зумовлює актуальність цієї студії, мета якої – дослідити семантико-синтаксичну основу головного компонента (ГК) ВР різної морфологічної експлікації в сучасній українській літературній мові.

Типовим формально-синтаксичним виявом простого ГК ВР є кличний відмінок (вокатив) імен-

ника. Характеризуючи семантико-синтаксичні потенції кличного відмінка, І. Вихованець виділяє чотири його функції: одну первинну функцію адресата – потенційного суб'єкта дії, з якою корелює первинна формально-синтаксична функція підмета, і три вторинні – функцію семантично акцентованого адресата, функцію ідентифікації та функцію конденсата суб'єктно-предикатно-адресатної структури [1, 77–79]. Саме функцію конденсата суб'єктно-предикатно-адресатної структури дослідник співвідносить із формально-синтаксичною функцією ГК ВР. На його думку, за своєю значеннєвою суттю ця семантико-синтаксична функція тотожна функції кличного відмінка у двоскладних простих реченнях із дієслівним предикатом у формі наказового способу – функції адресата вольової дії мовця – потенційного суб'єкта дії [1, 78], що дає підстави кваліфікувати односкладні вокативні конструкції як результат формально-синтаксичної редукції предиката вихідного двоскладного речення (Тату! ← Тату, мовчи!), а базовою семантико-синтаксичною основою ГК похідного ВР вважати не окрему предикатну синтаксему, а речення, сформоване предикатом та складною адресатно-суб'єктною синтаксемою. Крім того, установлюючи систему кореляцій ГК ВР української мови з семантико-синтаксичними відповідниками, важливо також диференціювати такі ГК за специфікою семантико-синтаксичного потенціалу їхньої іменникової основи, оскільки особливості деривації цих іменників так само зумовлюють зміни у співвіднесенні формально-синтаксичних та семантико-синтаксичних ознак вираженого ними ГК.

Основним виразником ГК ВР української мови є непередикатні іменникові лексеми. Вони неподільні, пор.: *Сину! Підійди!* Це дає підстави базовим семантико-синтаксичним корелятом ГК ВР, вираженого непередикатним іменником, уважати семантично елементарне речення, сформоване передикатом та складною субстанціальною адресатно-суб'єктною синтаксею.

Зважаючи на апелятивне функціональне спрямування вокативних конструкцій, логічно, що типовими експлікаторами їхнього ГК є також передикатно-непередикатні іменникові лексеми. Ці іменники є переважно назвами суб'єкта дії за передикатною або якоюсь непередикатною ознакою, що утворилися внаслідок згортання дво- або трикомпонентної структури базового семантично елементарного речення в реальний іменник (*акомпаніатор, вчитель, жнець, різьбяр, сяч, бандурист, кіоскер; ложкар; штабіст*). Це означає, що суб'єктна семантико-синтаксична позиція вокативної конструкції на зразок *Мовнику! Працюй!* співвідносна із семантично елементарним реченням, а саме – із трикомпонентною передикатно-суб'єктно-об'єктною структурою: *Мовник ← Людина, яка вивчає мови*. Отже, базовим семантико-синтаксичним корелятом конструкції *Мовнику!*, утвореної внаслідок редукції передиката (пор.: *Мовнику! ← Мовнику! Працюй!*), є два семантично елементарних речення, одне з яких – базовий семантико-синтаксичний відповідник самого передикатно-непередикатного іменника *мовник*, а інше – корелят вокативної конструкції *Мовнику!*

Предикатні іменникові лексеми в зумовленій валентністю передиката субстанціальної позиції не виражають «елементарного синтаксичного значення, а формують ускладнене значення, що об'єднує вихідне передикатне значення і значення, набутого передикатним іменником у субстанціальної позиції» [2, 249]. Саме тому ГК ВР, експлікований передикатним іменником, співвідноситься із семантично неелементарним реченням, складниками якого є передикат і ускладнена субстанціально-адресатно-суб'єктна синтаксема, напр.: *Часе! Зупинись!*

Вокативну конструкцію з простим ГК в українській мові досить часто супроводжує пре- або постпозитивне імперативне речення, із структури й семантики якого встановлюється зредукований передикат базової семантико-синтаксичної структури, напр.: *Петре! Швидко іди сюди* (В. Медвідь) ← *Петре, іди; Пане начальнику! Відпустіть додому* (В. Медвідь) ← *Пане начальнику, відпустіть; Матронко! Ходіть сюди* (М. Матіос) (*Матронко! ← Матронко, ходіть; Синку! Піди до Вери Бартушки* (В. Медвідь) ← *Синку, піди!* На відміну від писемного, в усному мовленні ідентифікація передиката має не контекстуальний, а ситуаційний характер, коли обставини ситуації дають змогу

так само однозначно виявити зредукований передикат. Істотно, що незважаючи на латентну форму, такий передикат має точний і однозначний вияв. Проте бувають випадки, коли неможливо однозначно ідентифікувати передикатну синтаксею. Наприклад, аналізуючи контекст *Михайле! Чому не прийшов?* (М. Матіос), не можна точно визначити базовий семантико-синтаксичний корелят ГК ВР *Михайле!*, оскільки незрозумілим є його передикат. Свідомість продукує низку можливих альтернативних варіантів для його вираження: *Михайле, скажи (повідом, проінформуй)!* або *Михайле, поясни!* Утім, як бачимо, контекст жодного із них не виявляє.

Н. Костусяк установила семантико-синтаксичну специфіку адресатно-суб'єктного вокатива в українській мові. На її думку, він «може функціонувати в ролі залежного компонента, підпорядкованого передикатом дії, передикатом процесу, передикатом стану, локативним передикатом, передикатом якості та передикатом якості-відношення» [5, 165]. Зважаючи на аналогічність семантико-синтаксичних функцій кличного відмінка в односкладному вокативному та двоскладному реченнях, семантичний діапазон передикатної синтаксеми ВР визначаємо як такий, що охоплює значення дії, стану, локативності, процесу, якості, якості-відношення.

Незважаючи на відзначені відмінності зв'язку формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних ознак ГК ВР залежно від його семантичного наповнення, в ролі такого передиката можуть бути предикати всіх окреслених семантичних різновидів – предикати дії, предикати процесу, предикати стану, локативні предикати, предикати якості та предикати якості-відношення.

В українській мові найбільш репрезентабельна кореляція «простий ГК ВР ↔ передикат дії + адресат – потенційний суб'єкт дії» (*Дарусю! Ходи до лісу!* (М. Матіос); *Михайле! Прожени того невігласа від нашої хати* (М. Матіос); *Світланко! Повертайся швидко* (М. Іванцова). Домінування цього різновиду кореляції пов'язане з тим, що як виразник передиката дії базової семантико-синтаксичної структури дієслово зі значенням дії якраз і «передбачає наявність живої істоти – потенційного виконувача спонукованої дії» [3, 15], водночас і адресата мовлення. Зважаючи на об'єктивну багатоплановість дії як онтологічної категорії, розмежуємо низку значеннєвих різновидів передиката дії, здатних у сполученні з адресатно-суб'єктною синтаксею формувати семантично елементарну та семантично неелементарну конструкцію залежно від семантико-синтаксичного наповнення іменникової основи ГК: передикат конкретної фізичної дії, акціонально-локативний передикат, передикат руху, передикат розумової діяльності, передикат мовлення, передикат чуттєвого сприйняття.

Предикати дії цієї базової конструкції насамперед репрезентують дієслівні лексеми ЛСГ конкретної фізичної дії, що охоплюють дві семантичні підгрупи:

1) дієслова зі значенням творення (руйнування), видів діяльності (*боронувати, будувати, варити, жати, майструвати, орати, пасти, прасувати, прати, сапати, сіяти, шити, шукати* і под.);

2) дієслова, що вказують на вищий або нижчий рівень інтенсивності дії, спрямованої на об'єкт: *бити, в'язати, гальмувати, гребти, ділити, клювати, купати, кусати, латати, мити, місити, м'яти, палити, рвати, рівняти, сушити, чистити* тощо).

Предикатні синтаксеми конкретної фізичної дії репрезентують семантику вольової дії особи, пов'язаної з виробничим процесом або повсякденним життям адресата мовлення – потенційного суб'єкта дії: *Доню! Не мети до порога* (А. Подолинний); *Лікарю! Та рвіть вже!* (А. Гарматюк). В українській мові вони досить послідовно породжують семантично елементарні речення, співвідносні з ГК ВР. Виразником такого ГК можуть бути як непередикатні, так і передикатно-непередикатні іменникові лексеми. Характерно, що якщо семантико-синтаксичним корелятом ГК, експлікованого непередикатним іменником, буде семантично елементарне речення зразка «передикат конкретної фізичної дії + адресат – потенційний суб'єкт конкретної фізичної дії», то базовим відповідником ГК ВР – передикатно-непередикатного іменника, буде два семантично елементарних речення: одне з яких – сформоване передикатом конкретної фізичної дії та адресатом – потенційним суб'єктом конкретної фізичної дії, а друге – семантично елементарне речення, що лежить в основі утворення самого передикатно-непередикатного іменника. Предикатні іменники як виразник ГК ВР, співвідносного із семантично неелементарним реченням, породженим передикатом конкретної фізичної дії, рідко вживаються і функціонують здебільшого у метафоризованих контекстах, пор.: *Фортуно! Не топчи мої мрії* (Є. Козюк).

Роль предиката дії, який разом із синтаксею адресата – потенційного суб'єкта дії – становить семантико-синтаксичну основу простого ГК ВР, виконують також акціонально-локативні дієслова, що «поєднують у своїй структурі значення переміщення в просторі та конкретної фізичної дії» [6, 90] на зразок *везти, вести, волокти, котити, нести, сунути, тягти* і под. Вони об'єктивують передикат семантико-синтаксичної структури ВР зразка «акціонально-локативний передикат + адресат – потенційний суб'єкт із акціонально-локативним значенням», напр.: *Матронко! Приведи корошу з пасовиська* (М. Матіос); *Андрію! Неси цю валізу!* До акціонально-локативних дієслів близь-

кі дієслівні лексеми руху, які так само виражають переміщення, але без значення конкретної фізичної дії, пор.: *бігати, бігти, збігати, іти, їхати, їздити, літати, летіти, плавати, пливати, спускатися*. Корпус цієї ЛСГ формують також дієслівні лексеми, що позначають вихідний та кінцевий пункти руху, напр.: *вибігати, вибігти, виїздити, виїжджати, виїхати, вийти, вилітати, вилетіти, виходити, дійти, доходити, прибувати, прибути, спуститися* тощо. Вони експлікують передикат семантично елементарного речення «передикат руху + адресат – потенційний суб'єкт руху», напр.: *Дарусю! Підійди до мене!* (М. Матіос); *Уляно! Присядь* (М. Старицький); *Дарусенько! Ходи-но зі мною до річки!* (М. Матіос); *Настусю! Підійди-но сюди!* (А. Гарматюк); *Маріє! Їдь вже до міста!* (М. Матіос).

Функцію предиката дії базової семантико-синтаксичної структури виконують також предикати розумової діяльності. Їхнім морфологічним репрезентантом є дієслова ЛСГ розумової діяльності на зразок *аналізувати, відгадувати, гадати, досліджувати, думати, згадувати, мотивувати, обґрунтовувати, переосмислювати, планувати, тлумачити, узагальнювати, усвідомлювати* та ін. Такі дієслова представляють семантично елементарне речення зразка «передикат розумової діяльності + адресат – потенційний суб'єкт розумової діяльності», напр.: *Хлопці! Поясніть мені цю історію незрозумілу* (М. Матіос); *Іване! Згадай свою матір* (М. Матіос); *Олю! Скільки можна! Та множ уже!* Ці конструкції лежать переважно в основі ГК ВР, вираженого непередикатним іменником. Рідше вони разом з іншим елементарним реченням, репрезентують ГК ВР – передикатно-непередикатний іменник, напр.: *Сучасний журналісте! Ретельно переосмислюй усе почуте* («Сільські вісті», 27.12.2013 р.).

Периферійними морфологічними експлікаторами предиката дії як організаційного центру семантико-синтаксичної структури ГК ВР є дієслова мовлення (*балакати, відповідати, говорити, казати, мовити, обговорювати, оповідати, переказувати, радити, розповідати, твердити, читати, шептати* тощо, напр.: *Оксано! Ну, заспівай! Будь ласка!* (М. Старицький); *Мамо! Заспівай мені тієї пісні* (М. Матіос); *Никаноре Порфировичу! Виступіть* (А. Гарматюк) та дієслова на означення чуттєвого сприйняття (психічної діяльності) (*бачити, дивитися, відчувати, нюхати, оглядати, помічати, слухати, спостерігати, чути* і под., напр.: *Дарусю! Не плач!* (М. Матіос); *Тату! Та поміть ти вже!* (М. Іванцова); *Маріє! Не дивись так сумно і печально* (М. Матіос).

Предикати мовлення та предикати інтелектуальної діяльності як ядро семантико-синтаксичної структури ВР досить часто мають латентний вияв: *Петре! Де та хустка?* (В. Медвідь) (пор.: *Петре!*

← *Петре, скажи!* (зізнайся); *Славко! Це не там* (В. Медвідь) (пор.: *Славко! ← Славко, знаєш*).

Предикати дії також формують предикатно-предикатну структуру на означення фазового розгортання вольової дії, що становить основу семантично елементарного речення, співвідносного із простим ГК ВР, напр.: *Андрію! Починай копати! Скільки теревенити!* («Сільські вісті», 03.12.2013 р.) (*Андрію! ← Андрію, починай копати!*). Основний предикат такої предикатно-предикатної структури реалізують здебільшого дієслова ЛСГ конкретної фізичної дії, а супровідний – дієслівні лексеми, які визначають початкову, рідше завершальну фази цієї дії.

Порівняно з предикатами дії предикати стану значно рідше формують семантично елементарне речення – корелят простого ГК ВР, напр.: *Дарусю! Заспокойся і не хвилюйся так сильно* (М. Магіос); *Дарусю! Ніколи не заздри людям* (М. Магіос). На логіко-семантичному рівні предикат зі значенням стану «передбачає лише один облігаторний суб'єктний актант, який має пасивне навантаження, оскільки йому лише притаманний певний стан, він є його носієм» [10, ЕлР 6]. Однак, на думку О. Даскалюк, імперативна модальність вокативної конструкції модифікує семантику носія стану, надаючи йому рис «потенційної активності» [3, 15], що дає підстави семантико-синтаксичним корелятом ГК такої вокативної конструкції кваліфікувати семантично елементарне речення, сформоване предикатом стану та адресатом – потенційним активним носієм стану.

Потенційна багатоплановість онтологічної категорії стану так само, як і категорії дії, уможливує розмежування часткових різновидів предикатів стану зовнішнього та внутрішнього, на основі чого диференційовано дві типові кореляції ГК ВР:

– із базовими семантично елементарними реченнями, утвореними предикатом зовнішнього стану й адресатом – потенційним активним носієм зовнішнього стану;

– із семантично елементарними конструкціями, семантико-синтаксичними складниками яких є предикат внутрішнього стану та адресат – потенційний активний носій внутрішнього стану.

Незважаючи на різні вияви зовнішнього стану як такого, що характеризує найрізноманітніші аспекти буття людини в соціумі (вік, соціальний, родинний статуси, житло, професію тощо), вокативні конструкції з простим ГК, в основі яких лежить семантично елементарне речення з предикатом зовнішнього стану, досить маргінальні (*Марто! Не байдикуй!*), оскільки типовим виразником зовнішньої активної діяльності людини є предикат дії, а не предикат стану.

Кореляція ГК ВР із семантично елементарною конструкцією зразка «предикат внутрішньо-

го стану + адресат – потенційний активний носій внутрішнього стану» більш репрезентативна, порівняно з попередньою, в українській мові. Її ядреними виявами є співвідношення:

1) простий ГК ВР ↔ предикат психічного стану + адресат – потенційний активний носій психічного стану: *Світлано! Радій* (М. Іванцова); *Мартине! Не бентежся!*;

2) простий ГК ВР ↔ предикат фізичного стану + адресат – потенційний активний носій фізичного стану: *Доню! Не спи!* (Н. Фіалко); *Андрію! Бадьорися!* (В. Земляк).

Хоч «психічний стан загалом експлікують дієслова позитивного (*веселитися, радити*) і негативного (*бентежитися, журитися, нервувати, ніяковіти, нудитися, нудьгувати, печалитися, скуцати, сумувати, смутитися, тужити, боятися, досадувати, заздрити, злоститися, обурюватися, сердитися, соромитися, страшитися, тривожитися*) чуття та ставлення» [10, ЕлР 6], однак і ті, й ті втілюють предикати психічного стану, які передають емотивну семантику налаштування на позитивний стан. Зокрема, дієслівні лексеми позитивної семантики реалізують його своїм первинним лексичним значенням (*Сину! Радій!* (Є. Козюк); *Діти! Веселіться!* (В. Нестайко), а вихідний негативний потенціал дієслів нейтралізує частка-негатор *не*: *Подруго! Не заздри!* («Декамерон»); *Брате! Не тривожся!* (В. Земляк).

Експлікаторами предиката фізичного стану в українській мові є невелика група «вербативів на позначення нейтрального (*спати, куняти*), позитивного (*бадьоритися*), негативного (*тремтіти, наморочитися*) стану або ж стану як результату волевияву (*стримуватися*)» [3, 16], напр.: *Друже! Бадьорися!*; *Виборцю! Не спи!* («День», 20.01.2012 р.). Речення з такими предикатами, як і з предикатами попередньої групи, на думку О. Даскалюк, передають «не так спонування до дії, як бажання мовця, що й дозволяє вживати ці конструкції для етикетних формул, а також емотивних конструкцій, де домінує емоційна напруга мовця» [3, 15].

Третій значеннєвий різновид предикатних синтаксем психоемоційного стану – предикати інтелектуального стану, проте їхній потенціал як реченнєвотвірного ядра вокативної конструкції в українській мові обмежений (*Сину! Пам'ятай!*), а тому, й кореляція «простий ГК ВР ↔ предикат інтелектуального стану + адресат – потенційний активний носій інтелектуального стану» також периферійна. Це, на нашу думку, пов'язано з тим, що спонукальна модальність ВР, яка передбачає наявність семантичних компонентів «активність», «дієвість», не сумісна з функціонально-семантичним спрямуванням «статичних» предикатів стану для передання спонування до вольової інтелекту-

альної діяльності використовують дієслова ЛСГ інтелектуальної (розумової) дії, які об'єктивують предикати дії.

В українській мові простий ГК ВР також корелює з базовою конструкцією, сформованою предикатом якості та адресатом – потенційним активним носієм якісного стану. Ознаки предикатів якості – «відносна незмінність, стабільність, постійність, внутрішня належність предметів» [2, 255] – у вокативній конструкції зазнають модифікації, зокрема «вони набувають рис предикатів процесу чи стану» [3, 15]. Крім того, предикат якості, який передбачає вольове втілення чи викорінення якісної ознаки, прогнозує також активного носія якісного стану. Отже, базову конструкцію простого ГК ВР у цьому випадку становить семантично елементарне речення, утворене предикатом якості та адресатом – активним носієм якісного стану.

В українській мові превалюють вокативні конструкції, співвідносні із семантично елементарним реченням, утвореним предикатом якісного стану істоти. «Сферами реалізації якісного внутрішнього стану носія є фізична/фізіологічна, психоемоційна та інтелектуальна» [10, ЕлР 6], що дає підстави виокремити відповідні значеннєві різновиди предиката якості і спричинені ними різновиди міжрівневої кореляції:

1) простий ГК ВР ↔ предикат якісного фізичного, фізіологічного стану + адресат – потенційний активний носій якісного фізичного, фізіологічного стану: *Василью! Не будь немічним!* («Сільські вісті», 12.12.2013 р.);

2) простий ГК ВР ↔ предикат якісного психоемоційного стану + адресат – потенційний активний носій якісного психоемоційного стану: *Доню! Не будь впертою!* (Л. Яременко);

3) простий ГК ВР ↔ предикат якісного інтелектуального стану + адресат – потенційний активний носій якісного інтелектуального стану: *Сестро! Будь розумною!* («Студентська територія», 19.05.2012 р.).

Основним морфологічним виразником предиката якісного стану в українській мові є прикметникові лексеми, що функціонують у сполученні з «найбільш здесемантизованою, граматизованою з-поміж усіх дієслівних зв'язкових компонентів» [4, 76] зв'язкою *бути* у формі наказового способу. Зокрема, прикметники на означення емоційно-психічного стану людини, її волі, темпераменту, характеру, морально-етичних якостей, духовного світу (*бодьорий, веселий, відважний, гордий, грізний, добрий, енергійний, жвавий, злий, лагідний, ледачий, лінивий, мужній, охайний, похмурий, привітний, радісний, радіий, суворий, уважний, упертий, щасливий, щирий* і под.) об'єктивують предикати якісного психоемоційного стану, які виражають настанову адресатові – активному носієві

стану вольового корегування психоемоційного стану, зокрема його набуття (*Оксано! Будь охайна! Побратиме! Будь спокійний* (В. Шкляр)) або навпаки, знищення (*Маріє! Не будь злою! Степане! Не будь лінивим!* (М. Іванцова)). Прикметники ЛСГ фізичних та фізіологічних особливостей людини (*дужий, голодний, здоровий, міцний, худий, сильний, немічний, п'яний, тверезий* тощо) втілюють предикати якісного фізичного, фізіологічного стану, які вказують на вольове досягнення відповідного стану людини, зумовленого її здоров'ям, силою, слабкістю та іншими фізичними, фізіологічними станами, напр.: *Василью! Не будь голодним; Антоніно Семенівно! Не будьте немічною!* Прикметники, які означають інтелектуальні спроможності людини на зразок *грамотний, дурний, розумний, мудрий, вчений* експлікують предикати якісного інтелектуального стану, семантика яких передбачає вольову реалізацію певного стану суб'єкта, визначеного через його розумові здібності, здатність до усвідомлення чого-небудь і под., напр.: *Андрію! Будь розумним!*

У сучасній українській мові найуживаніші вокативні конструкції з ГК, в основі якого лежить семантично елементарне речення, утворене прикметниковим предикатом якісного психоемоційного стану та адресатом – активним носієм якісного психоемоційного стану, оскільки об'єктивно саме психоемоційні особливості людини, на відміну від фізичних, фізіологічних або розумових, найбільше зазнають корекції під вольовим впливом особи – суб'єкта якісного стану.

ГК вокативних конструкцій може корелювати з реченням, предикат якого, крім семантики якісного стану особи, виражає оцінне значення, напр.: *Марку! Не будь інтриганом! Друже! Не будь лінивцем!* У ролі такого предиката функціонують вторинні іменникові лексеми на зразок *брехун, вередун, жінколюб, інтриган, критикан, лестун, ловелас, мазун, мовчун, нишпорка, посьміховисько, хвастун* тощо. Ці іменники є оцінними назвами осіб за внутрішніми ознаками та поведінкою й виражають раціональну (що є результатом інтелектуалізованого ставлення суб'єкта до об'єкта оцінювання, напр.: *агресор, егоїст, красень* тощо), емоційно-раціональну («у якій логічно поєднуються раціональні висновки про предмет висловлення й емоційно-оцінна характеристика цих висновків суб'єктом оцінки» [7, 9], напр.: *бельбас, бовдур, ідіот* і под.) або емоційну («в основі лежить безпосередня реакція мовця на мотивуючі ознаки оцінювання об'єкта, як правило, це – жаргонізми на зразок *жлоб, мудака, наволоч* і под.» [7, 9]) оцінки. У сучасній українській мові вони експлікують ГК вокативної конструкції зразка «предикат оцінного якісного психоемоційного стану + адресат – потенційний активний носій оцінного якісного психоемоційного стану». Такі синтаксичні одиниці мають високий рівень емо-

тивності, зумовлений наявністю в них конотативно забарвленого іменника, додаткові семантичні і прагматичні «співзначення» якого «простежуються на рівні двох мовних одиниць – слова і морфеми. У першому випадку експресивність є контекстною, у другому – зумовлена експресивністю самого суфікса» [8, 38].

Серед іменникової лексики на означення психо-емоційного якісного стану людини окремо виділяємо метафоричні найменування як експлікатори ГК ВР. Вони також можуть реалізувати семантико-синтаксичну структуру, породжену предикатом оцінного якісного стану, напр.: *Наталіє! Не будь змією! Дону! Не будь мавпою! Юначе! Не будь хамелеоном!* Характерно, що такі іменники, як уже зазначалося вище, є результатом згортання базових семантично елементарних речень в реальний іменник, унаслідок чого зазнає акцентування компонент із семантико-синтаксичною функцією об'єкта уподібнення, що також спричиняє формування семантики суб'єкта – носія оцінного стану якості-відношення (*Лисиця* ← *Та, яка подібна (за натурою) до лисиці*; *Баран* ← *Той, який подібний (за інтелектом) на барана*). Отже, семантико-синтаксичним корелятом ГК ВР в цьому контексті є семантично елементарне речення, утворене предикатом оцінного стану якості-відношення та адресатом – потенційним активним носієм оцінного стану якості-відношення. Предикат цієї конструкції здебільшого експлікують зооніми, уживані для асоціації з тими звичками тварин, птахів, які найбільш контрастно відображають риси характеру людини, як-от: *акула, анаконда, баран, віслик, курка, мавпа, макака, шимпанзе*.

Ще одним різновидом між'ярусної кореляції простого ГК ВР української мови є його співвідношення із семантично елементарним реченням, утвореним предикатом процесу та адресатом – потенційним активним носієм процесу, пор.: *Подруго! Не засмучуйся! Олександрє! Не навіженій!* Аналогічно до предикатів стану та предикатів якісного стану, «предикати процесу, пов'язані зі змінами, що відбуваються з людьми, у момент волевиявлення, набувають семантики потенційно активного виконувача спонукованої дії» [3, 15]. Саме тому складну субстанціальну синтаксему корелятивної конструкції кваліфікуємо як адресат – потенційний активний носій процесу. Периферійність цього виду міжрівневих

співвідношень ГК ВР об'єктивно детермінована невеликою кількістю дієслівних лексем – потенційних виразників предиката процесу істоти як породжувача відповідної базової семантико-синтаксичної конструкції. У його функції вживаються дієслова, які репрезентують процесуальні зміни афективних станів людини, здебільшого негативних станів – «смутку, гніву, втрати психічної рівноваги» [9, 117] (*дуріти, засмучуватися, звірити, казиритися, навіженіти, опечалюватися, похнюплюватися, пригнічуватися, смутніти, хмурніти, шаленіти* тощо). Однак як морфологічні експлікатори предиката процесу такі дієслова бувають переважно в поєднанні з негаційною часткою *не*, репрезентуючи семантику вольового стримування позитивного стану особи.

Отже, ГК ВР в українській мові має лише простий формально-синтаксичний вияв. Його основним морфологічним виразником є кличний відмінок непередикатного, предикатно-непередикатного або предикатного іменника.

Простий ГК ВР, виражений непередикатним іменником, корелює із семантично елементарним реченням, сформованим предикатом та складною субстанціальною адресатно-суб'єктною синтаксею. Семантичний діапазон предикатної синтаксеми базової конструкції охоплює значення дії, стану, процесу, якісного стану, якісного оцінного стану.

Предикатно-непередикатні іменники у функції ГК ВР за семантико-синтаксичну основу мають два семантично елементарних речення, одне з яких співвідносне із ГК ВР, а друге – дво- або трикомпонентне семантично елементарне речення будь-якого зразка – є базовим для самого предикатно-непередикатного іменника. Семантично елементарне речення, що лежить в основі ГК ВР, породжують предикати дії, стану, процесу, якості, якості-відношення, з якими пов'язані відповідні значеннєві різновиди складної субстанціальної синтаксеми – адресата – суб'єкта потенційної дії, потенційного стану (якісного стану, якісного оцінного стану) та потенційного процесу.

ГК ВР – предикатний іменник співвідноситься із семантично неелементарним реченням, складниками якого є предикат і субстанціальна адресатно-суб'єктна синтаксема. Предикат базової конструкції реалізують предикати дії, предикати процесу, предикати стану, локативні предикати, предикати якості.

Література

1. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / І. Вихованець, К. Городенська. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І.Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Даскалюк О.Л. Семантико-граматична характеристика імператива сучасної української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.Л. Даскалюк. – Чернівці, 2005. – 25 с.
4. Косенко К.О. Предикатна основа та семантико-граматична диференціація дієслівних зв'язок в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / К.О. Косенко. – К., 2010. – 192 с.

5. Костусяк Н.М. Адресатна синтаксична одиниця на тлі міжрівневої взаємодії / Н.М. Костусяк // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Серія «Філологічні науки». Мовознавство : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 1. – С. 63–67.
6. Межов О.Г. Об'єктна мінімальна семантико-синтаксична одиниця у формі знахідного відмінка / О.Г. Межов // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. – 2011. – Вип. 1. – С. 90–94.
7. Нагель В.В. Оцінні найменування осіб в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В.В. Нагель. – Дніпропетровськ, 2008. – 22 с.
8. Олексенко В.П. Словотвірні категорії суфіксальних іменників : [монографія] / В.П. Олексенко. – Херсон : Айлант, 2001. – 240 с.
9. Тищенко О.В. Структура і семантика дієслівних предикатів афекту / О.В. Тищенко // Наукові записки НаУКМА. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. – 2012. – Т. 137. – С. 115–118.
10. Шрамко Р.Г. Семантико-структурна інтерпретація речень із предикатами стану української мови в межах трикомпонентної функційної парадигми N1 + VF / N1 + ADJ / N3 + ADV / Р.Г. Шрамко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1977/1/Shramko_.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. Гарматюк А. Привіт, сміхолоби! : гумор та сатира / А. Гарматюк. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2000. – 88 с.
12. Декамерон. 10 українських прозаїків останніх десяти років. – Х. : Фоліо, 2010. – 320 с.
13. Земляк В. Лебедина зграя : романи, оповідання / В. Земляк. – К. : Україна, 2005. – 720 с.
14. Іванцова М. Родовий відмінок : роман / М. Іванцова. – К. : Нора-Друк, 2011. – 296 с.
15. Козюк Є.І. Дорога життя : публіцистика, нариси, оповідання / Є.І. Козюк. – Вінниця : Вінницька газета, 2012. – 264 с.
16. Матіос М. Солодка Даруся / М. Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 188 с.
17. Медвідь В. Збирачі каміння : романи / В. Медвідь. – К. : Україна, 2006. – 864 с.
18. Нестайко В.З. Тореадори з Васюківки : Пригоди двох друзів / В.З. Нестайко. – К. : Веселка, 2000. – 414 с.
19. Подолинний А.М. Яблука з Рахнівки / А.М. Подолинний. – Вінниця : Континент-ПРИМ, 1998. – 92 с.
20. «Сільські вісті» (газета захисту інтересів селян України) – 20.01.2012 р., 03.12.2013 р., 12.12.2013 р., 27.12.2013 р.
21. Старицький М.П. Облога Буші / М.П. Старицький. – К. : Школа, 2009. – 208 с.
22. «Студентська територія» (щомісячна газета Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського) – 19.05.2012 р.
23. Фіалко Н. Повертайтеся, журавлі, додому : роман / Н. Фіалко. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 240 с.
24. Шкляр В. М. Залишинець. Чорний Ворон / В.М. Шкляр. – Х. : КК «Клуб сімейного дозвілля», 2011. – 384 с.
25. Яременко Л. Дощ за вікном, або Аварійний вихід : роман / Л. Яременко. – К. : Ярославів Вал, 2013. – 272 с.

УДК 811.111'42'44

Козак С. В.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ «СУБ'ЄКТИВНІСТЬ» ЯК ОБ'ЄКТА ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена основним підходам до трактування поняття суб'єктивності у лінгвістиці. Було охарактеризовано основні тенденції дослідження цього поняття. Було визначено основні мовні рівні та засоби передачі суб'єктивності.

Ключові слова: суб'єктивність, об'єктивність, емоційність.

Козак С. В. К вопросу о понятии «субъективность» как объекта лингвистического исследования. – Статья.

Статья посвящена основным подходам к трактовке понятия субъективности в лингвистике. Были охарактеризованы основные тенденции исследования этого понятия. Были определены основные языковые уровни и средства передачи субъективности.

Ключевые слова: субъективность, объективность, эмоциональность.

Kozak S. V. On the concept of „subjectivity” as an object of linguistic research. – Article.

The article is devoted to the main approaches to the interpretation of the concept of subjectivity in linguistics. It describes the main trends of research. Main language levels and means of transmission of subjectivity were defined.

Key words: subjectivity, objectivity, emotivity.

Наукові дослідження середини ХХ – початку ХХІ століття характеризуються своєю антропоцентричною спрямованістю. Сучасна лінгвістика вивчає мову у нерозривному зв'язку з людиною, її свідомістю та мисленням, духовним життям та культурою, мова – не просто засіб міжособистісної комунікації, але й засіб відображення оточуючого світу.

Проблема суб'єктивності належить до одних із фундаментальних проблем у різних галузях гуманітарних знань. З прикладними аспектами цієї проблеми має справу журналістика та теорія комунікації. Саме тут діяльність людської свідомості набуває особливо актуального оцінного компоненту.

Дослідження суб'єкта та суб'єктивності є природною необхідністю, обґрунтованою та виправданою як стійкою традицією, так і найновішими лінгвістичними тенденціями щодо пізнання світу та людини в їх складній та драматичній єдності. У вітчизняній науці вона висвітлена у лінгвістичних працях М. Бахтіна, Л. Виготського, Рубінштейна, О. Леонтьєва, О. Лурія, Г. Колшанського, Ю. Степанова, М. Рудякова, В. Хіміка, В. Виноградова, Ж. Соколовської, В. Гака та ін. Щодо зарубіжних досліджень, то цим питанням займалися Е. Фінеган, Е. Трауготт, Дж. Лайонз та Р. Ленекер.

Метою статті є визначення системних параметрів поняття суб'єктивності. Відповідно, окреслюємо такі завдання: 1) дослідити існуюче в лінгвістиці трактування поняття суб'єктивності; 2) визначити основні рівні суб'єктивності; 3) визначити засоби вираження суб'єктивності на кожному з рівнів.

Проблемі співвідношення суб'єктивності та об'єктивності в мові присвячена велика кількість робіт. Передумовою цього є різні підходи до тлумачення поняття суб'єктивності. З одного боку, під суб'єктивністю можна розуміти спосіб сприйняття дійсності. На думку деяких вчених, поділ

на суб'єктивне та об'єктивне, по суті, неможливо провести [5, 43]. Жодні слова та мовні конструкції не можуть передавати лише об'єктивний стан дійсності, вони завжди містять в собі певну частку оцінки. Будь-який текст викладається з певною позицією, що наголошує на неможливості об'єктивності [6, 55].

Суб'єктивність можна представити як окрему категорію, що торкається певних галузей мови, що стосуються позиціонування суб'єкта щодо певного стану речей. Основи дослідження в цьому напрямку були закладені Е. Бенвеністом, який зазначав, що завдяки мові людина може конституюватися як суб'єкт і саме в мові вона себе проявляє [1, 292–301]. Дж. Лайонз відносить до категорії суб'єктивності модальність, афективність та дейксис [9, 739]. У сучасній західній лінгвістиці прийнято виділяти 6–12 категорій суб'єктивних значень. До них відносять: показники афективності, показники ступеню впевненості, засоби, що виражають сумнів, застереження, емпатичні засоби, засоби вираження модальності, засоби вираження обов'язковості, засоби, що мають предиктивний характер та ін. [10, 42–43]. Фінський вчений М. Ларьяваара у своєму дослідженні з прагмасемантики відносить такі категорії та значення до суб'єктивних: модальність, епістемність, евалюативність, імпресивність, емоційність чи афективність, атитюдність, соціальне ставлення (за статусом), висловлення ввічливості, побажань та сподівань, планів і волевиявлення [8, 390–397].

Суб'єктивність тісно зв'язана з суб'єктом, а суб'єкт – із соціальною дійсністю. Мова найтіснішим чином зв'язана з людським мисленням, будучи безпосереднім виявом свідомості. На думку лінгвістів Сепіра і Уорфа, мова визначає спосіб мислення й уявлення людини про навколишній світ, що дещо умовно [3, 22; 4, 32; 7, 105].

Поняття суб'єкта означає відповідальну та самостійну мовну особистість, яка виявляє волю

та бажання. Суб'єкт поєднує в собі мовну особистість як інваріант та індивідуальні психологічні риси. Слідуючи з подібного визначення суб'єкта, легко прийти до висновку, що суб'єктивність – це прояв суб'єкта в мові, тобто реальне мовне вираження та його сприйняття суб'єктивно, а саме визначено ментальними картами мовної особистості, індивідуально-психологічними рисами та волітивними інтенціями. Тобто ми можемо говорити про неможливість об'єктивності у мові та мовленні в принципі.

Слід говорити про різні ступені прояву суб'єктивності – прихований, коли висловлювання презентується як логічно «об'єктивне», чи відкрито виражений – навмисне виокремлення власного «Я» або ж навмисне вираження авторського «Я» у тексті. У лінгвістичній літературі, коли йдеться про категорію суб'єктивності, як правило, мають на увазі саме виражену суб'єктивність, до якої, у певній мірі, можна також віднести афективність – субкатегорію суб'єктивності, категорію оцінки та модусу.

Така різноманітність підходів до вивчення суб'єктивності обумовлена дослідженням цього поняття на різних рівнях мови.

Так, на фонетичному рівні засобами суб'єктивного забарвлення виступають вимова, інтонація та її компоненти: темп, мелодика, наголос, пауза, тембр (забарвлення голосу) і т.п. Водночас інтонація може бути нейтральною, часто одноманітною. Однак і така інтонація є значущою. Також ще здавна вчені помітили, що звуки мають величезний вплив на людську свідомість, на почуття, емоції та переживання. Саме фонетисти розглядають фонему як один із видів вербальних засобів спілкування. На думку О.П. Журавльова, кожен звук або звукосполучення може викликати у співрозмовника або читача певні позитивні або негативні емоції [2, с. 58].

Приблизно півстоліття тому англійські вчені помітили, що звуки переднього ряду здебільшого використовуються для вираження високих, легких, радісних емоцій, а звуки заднього ряду (*a, o, e*) виражають негативні емоції, наприклад, похмурість, сум, злість, гнів, незадоволення. За твердженням О. Есперсена, додавання до основи слова суфікса *-ish* сприяє виникненню негативно-ставлення до того чи іншого предмета, ознаки (*childish, oldish, dullish*) або навіть власного імені (*Moemish, Leonardoish*). До суфіксів, що можуть викликати негативні емоції відносяться: *-ard, -eer, -ster/-aster*. Ці суфікси простежуються у словах: *coward, hipster, black marketer* тощо. У сучасному молодіжному сленгу також використовується суфікс *-o* для передачі зневажливого ставлення до людини: *kiddo*. І навпаки, вживання суфіксів *-ie (oldie), -y (Granny), -let (chiklet)* викликають позитивні емоції.

На лексичному рівні суб'єктивність та об'єктивність виражені найвідкритіше. Об'єктивність пов'язана з предметною лексикою, суб'єктивність з оцінною, стилістично й експресивно забарвленою.

Лексична система мови володіє великим й добре відомим арсеналом засобів для вираження різноманітної семантики, в тому числі суб'єктивної. Нагадаємо, що в семантичному відношенні лексика різниться: щодо однозначності/багатозначності, щодо історичної перспективи (історизми, архаїзми/неологізми), щодо сфери використання (професіоналізми, діалектизми, жаргонізми), щодо семантичної співвіднесеності (антоніми/синоніми).

Будь-який текст складається з лексичних одиниць. Вони відрізняються тим, що навіть ті лексичні одиниці, які в комунікації не несуть емоційного напруження, у певному контексті можуть його нести й мають найрізноманітніші емоційні значення. Тут виокремлюються емоції як реакції на події (наприклад, задоволений/незадоволений (*pleased/displeased*)) із подальшим розподіленням на пари залежно від того, чи є подія бажаною: радіщі/страждання (*joy/distress*), надія/страх (*hope/fear*), задоволення/обґрунтований страх (*satisfaction/confirmed fear*), полегшення/розчарування (*relief/disappointment*). Також емоції поділяються залежно від того, чи їх наслідки є бажаними для інших: щасливий за інших/зловтіха (*happy for/gloating*), жалощі/обурення (*pity/resentment*).

Ще одна група демонструє слова, які висловлюють реакцію на дію агентів (схвалення/несхвалення (*approval/disapproval*) дій). Емоції поділяються на схвалення/несхвалення дій, коли «агент – сам діяч»: гордість/сором (*pride/shame*) й «агент – інша людина»: захоплення/докір (*admiration/reproach*).

До лексичних засобів вираження суб'єктивності також відносять:

– слова, що називають власне емоції. Такими словами є іменники, прикметники, дієслова, прислівники й дієприкметники, які можуть позначати емоційний стан людини: *fury, irritation, to hate, angrily, delight, admiration, to like*;

– слова й вирази, що у своїй семантичній структурі містять емоційний елемент. До них відносять лайливі слова й вирази: *damn, bastard*; пестливі слова й вирази: *sweet, dear*;

– оцінні іменники й слова, що містять суфікс оцінки: *fool, bore, darling, beauty*;

– оцінні прикметники та прислівники: *awful, idiotic, foolishly, wonderfully, superbly*;

– елементи сленгу, ідіоматичні кліше та фразеологічні одиниці: *to be fed up with, to walk upon air* (семантичне значення фразеологічної одиниці дозволяє встановити, які емоції переживає мовець).

У синтаксисі стандартна двоскладова структура пропозиції відповідає об'єктивно-нейтральному, часто офіційному, типу повідомлення. Односкладні ж пропозиції, як і пропозиції неповні, еліптичні, пронизані мовними значеннями, що мають ситуативно-розмовний та особистісний характер. Суб'єктивність виражається також:

– повторами – повторюватись може як одне слово, конструкція, так і ціле речення. Під час повтору одного слова мовець інтенсифікує провідний елемент контекстуального змісту вираження, надаючи реченню «емоційно-експресивний заряд»: «*Shareholders also ratified the appointment. Shareholders approved the advisory proposal on executive compensation and approved the Board's recommendation that such votes be held annually. Shareholders rejected the only shareholder proposal, relating to performance tests for restricted stock units*» (2);

– інверсією – як ознакою того, що мовець намагається посилити вираження значення свого висловлювання, надаючи йому особливого змісту. Мовець порушує синтаксичну послідовність конструкції та вносить у вислів емоційне забарвлення: *No sooner has the very successful 2012 King's Lynn Festival come to an end than organisers are preparing for their Three Seasons series which will enable music lovers to enjoy the same high quality concerts through the winter months (1)*;

– емфатичним вживанням дієслова *do*, що використовується для посилення або протиставлення членів речення з метою передачі емоційного забарвлення. Воно також може використовуватись для посилення значення спонукального речення, надаючи висловленню відтінок наполегливого прохання: *DO play some more*.

Також варто вказати ще один рівень – *текстовий*. Тут суб'єктивність можна розглядати як зв'язність речень та повнота інформації. Зв'язність встановлюється автором через співвіднесення різних інформаційних блоків тексту, а отже – це розумовий процес, а не характеристика тексту. Винесення на передній план інформації, яка, з точки зору автора, є домінантною та неповнота викладення вважаються маркерами суб'єктивності.

Як бачимо, суб'єктивність може бути виражена на всіх рівнях мови. Експресивні засоби фонетичного, морфологічного та лексичного рівнів мають відносно чітку позитивну та негативну конотацію, чого не можна сказати про синтаксичний рівень. На цьому рівні саме певні моделі лексико-синтаксичних структур визначатимуть конотацію тексту.

Розуміючи загальність наведеної характеристики суб'єктивності, ми бачимо великі перспективи в подальшому дослідженні обраної теми та звуженні матеріалу до англomовних прес-релізів.

Література

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика / пер. с франц. / общ. ред., вступ. ст. и коммент. Ю.С. Степанова. – 2-е изд. стереотип. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 448 с.
2. Журавльов О.П. Звук и смысл / О.П. Журавльов. – М. : Просвещение, 1967. – 160 с.
3. Колшанский Г.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке / Г.В. Колшанский. – М. : Наука, 1975. – 231 с.
4. Постовалова В.К. Картина мира в жизнедеятельности человека / В.К. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 8–70.
5. Brown P., Levinson S. Politeness. Some universals in language / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
6. Kalliokoski J. Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissa. Nakymia tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen / J. Kalliokoski // Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkaytossa. – HY, SKL, 1996. – № 6. – P. 37-97.
7. Kangasniemi H. Modal expressions in Finnish / H. Kangasniemi. – Helsinki : SKS, 1992. – 418 p.
8. Larjavaara M. Pragmasemantiikka / M. Larjavaara. – Helsinki : SKS, 2007. – P. 208–544.
9. Lyons J. Semantics / J. Lyons. – Cambridge, New York : Cambridge university press, 1977. – 897 p.
10. Palmer F.R. Mood and modality / F.R. Palmer. – Cambridge, 2001. – 236 p.
11. Perkins M.R. Modal expressions in English / M.R. Perkins. – London : Ablex Publishing Corporation, 1983. – 186 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

12. MoneyGram and PayPal Agreement Brings Together Online and Physical Worlds [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://phx.corporate-ir.net/phoenix.zhtml?c=175340&p=irol-newsArticle&ID=1748127&highlight>.
13. Shareholders elect 13 directors Walt Disney company annual [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://thewaltdisneycompany.com/disney-news/press-releases/2011/03/shareholders-elect-13-directors-walt-disney-company-annual>.

УДК 811.111: 801.8: 82.09: 81'322.5

Коляса О. В.

КРИТЕРІЇ ВИОКРЕМЛЕННЯ ІГРОВОГО АБСУРДУ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ЙОГО ВИВЧЕННЯ У ЛІНГВОПОЕТИЦІ

Стаття присвячена виявленню онтологічних ознак мовного абсурду загалом, та ігрового абсурду як його функціонального різновиду зокрема у сучасній лінгвопоетиці. Визначено критерії виокремлення ігрового абсурду, серед яких ірраціональність, відсутність сенсу, порушення мовної норми, протиріччя, інтенціональність. Окреслено методологічні засади мовного/ігрового абсурду в рамках різних лінгвістичних підходів: психолінгвістичного, лінгвокультурологічного, комунікативно-прагматичного, лінгвокогнітивного, когнітивно-прагматичного та лінгвопоетологічного.

Ключові слова: онтологічні ознаки, мовний/ігровий абсурд, порушення мовної норми, відсутність сенсу, протиріччя, інтенціональність.

Коляса Е. В. Критерии выделения игрового абсурда и методология его исследования в лингвопоэтике. – Статья.

Статья посвящена выявлению онтологических признаков языкового абсурда в целом, и игрового абсурда в частности как его функциональной разновидности в современной лингвопоэтике. Определены критерии выделения игрового абсурда, среди которых иррациональность, отсутствие смысла и нарушение языковой нормы, противоречие, интенциональность. Рассмотрены методологические основы исследования игрового абсурда в ракурсе различных лингвистических подходов: психолингвистического, лингво-культурологического, коммуникативно-прагматического, лингвокогнитивного, когнитивно-прагматического, лингвопоэтологического.

Ключевые слова: онтологические признаки, языковой/игровой абсурд, нарушение языковой нормы, отсутствие смысла, противоречие, интенциональность.

Kolyasa O. V. Criteria of defining game absurd and methodology of its investigation in literary poetics. – Article.

The article deals with ontological features of linguistic absurdity in general and game absurd as its functional subtype in particular in modern poetics. Among basic criteria of game absurd we distinguish irrationality, violation of language norm, nonsense, contradiction, intentionality. It is also focused on the methodological aspect of language/ game absurd from the perspective of different linguistic approaches: psycholinguistic, pragmatic, communicative, cultural, cognitive, poetical.

Key words: ontological features, language/game absurd, violation of language norms, nonsense, contradiction, intentionality.

У сучасній вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці особливий інтерес викликають дослідження асистемних явищ у мові та мовленні (Н.Д. Арутюнова [3], Т.В. Булигіна [7], В.Ю. Новікова [20]). Вони так чи інакше порушують певну мовну норму (граматичну, комунікативну, стилістичну) і підпадають під парасольковий термін «абсурдні конструкції/абсурдні елементи» (Ж. Дельоз, Е. Йонеско, Беккет, П. Паві). Останнім часом у науковій літературі на позначення цих мовних явищ вживаються й інші терміни: «мовні аномалії» (Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова), текстові аномалії (Л.В. Короткова), нонсенс (О.В. Падучева, Н.В. Малащук-Вишневіська), «комунікативний шум» (О.О. Селіванова), «мовні (мовленеві) девіації» (Ф.С. Бацевич) та ін., що призвело до термінологічної плутанини у низці сучасних лінгвістичних праць. У цьому зв'язку обґрунтування поняття мовного абсурду загалом, та ігрового абсурду як його функціонального різновиду зокрема крізь призму сучасної лінгвопоетики набуває особливої актуальності.

Метою статті є виявлення онтологічної природи мовного/ігрового абсурду як лінгвістичного явища, визначення критеріїв виокремлення явищ ігрового абсурду, а також систематизація методологічних підходів до вивчення цих споріднених мовних явищ.

Аналіз численних напрацювань з проблематики абсурду свідчить про те, що це явище тривалий час описувалось з різних позицій. Дослідження

сутності абсурду у хронологічному аспекті дозволило простежити головні методологічні принципи його вивчення у гуманітарних науках. Серед них: *логіко-філософський* (Арістотель, А. Камю, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, К. Ясперс), за якого абсурд трактується як відсутність сенсу або порушення законів логіки, *літературознавчий* (Н.М. Демудова, А.Л. Тейлор), що віддзеркалює основну ідею одноіменного літературного напрямку та власне *лінгвістичний* (Н.Д. Арутюнова, Ж.Ж. Лесеркль, Н. Малколм), в рамках якого явище мовного абсурду розглядають, перш за все, як протиставлення понять сенс – нонсенс (М.Л. Ісакова).

Лінгвістичні прояви абсурду часто тлумачать як відступ від мовної норми (Т.В. Булигіна, А.Д. Шмелев, О.Д. Лихачев, К.В. Вороніна, Л.В. Короткова), порушення синтаксичної (деструктуризація) (А.Д. Шмелев, І.Б. Шатуновський, Л.А. Дьоміна, А.І. Полторацький) чи семантичної сполучуваності (десемантизація) (А.С. Кравець), логічну суперечність (Ж. Дельоз, Ю.Д. Апресян) або протиріччя між усталеними нормами (Л.А. Брусенська, В.Ю. Новікова), контрадикторне відображення дійсності (Н.Д. Арутюнова, Н.В. Малащук-Вишневіська). Попри те, що підвалини синтезованого вивчення абсурдистських явищ були закладені ще в часи Античності, коли їх вивчали у руслі співвідношення помилкового і неможливого, сучасна мовознавча наука і дотепер не має досвіду інтегрованого опису ігрового абсурду в контексті

його творення та виокремлення в англійськомовних постмодерністських фантастичних оповіданнях.

Аналітичний огляд теоретичного матеріалу із зазначеної проблематики дозволив дійти висновку про те, що незважаючи на мультидисциплінарний характер цього явища та багатовікове використання терміну у різних гуманітарних науках, поняття абсурду і до теперішнього часу є недостатньо визначеним.

У гносеологічному аспекті можна побачити дві принципово різні позиції щодо розуміння явища абсурду в цілому: раціональну та ірраціональну. Розглянемо їх детальніше.

У рамках *раціональної* традиції (А. Камю, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер) абсурд тісно пов'язаний з логікою: це те, що суперечить здоровому глузду. Проте тут не йде мова про відсутність сенсу як такого, адже те, що вважається абсурдним у нашому світі, може бути значущим в іншому. З позиції цього напрямку можна стверджувати, що абсурд стоїть за рамками можливостей людського мислення, він виходить за межі розуму і стає тим, що наділене незбагненим для людини сенсом.

З погляду *ірраціоналізму* (Арістотель, Гомер, Розенкранц) абсурд є характеристикою реального світу, незрозумілого і ворожого людині. За такого підходу, абсурд – це зіткнення з протиріччям, якому людина не здатна дати раціональне обґрунтування. За І. Кантом, такі явища не можуть бути структуровані. До них належить інтуїція, почуття, емоції, алогічність, аномальність. Тому зрозумілим видається той факт, що поняття абсурду використовується для критики наукового розуму, безсило перед незбагненністю світу, яку можна досягнути лише через ірраціональне, зокрема через художню свідомість.

Існуючі у лексикографічних словниках дефініції мовного абсурду не відображають, на нашу думку, специфіку цього феномена у повному обсязі, головним чином, через його дифузність. Крім того, мовний абсурд часто ототожнюють з іншими близькими чи суміжними поняттями типу нонсенс, парадокс, оксюморон та ін. З огляду на це доцільним видається систематизація ключових ознак мовного абсурду, що є засадничими і для ігрового абсурду як його функціонального різновиду. З метою обґрунтування нашої позиції репрезентуємо короткий екскурс в історію вивчення категорії абсурдності у сучасній лінгвістиці.

Загальновідомо, що в основі абсурду лежить порівняння або протиріччя, в термінах А. Камю своєрідний «розкол» [13, 242], що виникає між порівнюваними об'єктами. При цьому цікавим є той факт, що абсурд не існує у самих порівнюваних об'єктах, він «народжується» у процесі їх зіткнення.

Згідно зі словниковими дефініціями, під *мовним абсурдом* розуміють певні мовні конструкції, сприйняття яких створює у свідомості реципієнта

ефект абсурдності (М. Esslin, I. Hassan). Таке трактування абсурду є, на нашу думку, занадто розмитим і не розкриває суті досліджуваного мовного феномена. За таких умов мовний абсурд охоплює різноманітний семантичний і функціонально неоднорідний мовний матеріал типу паралогізми, семантичні та прагматичні парадокси, контрверзи, оксюморон, небилиці, нонсенси, адискурсивні й безладні висловлювання, мовні конструкції, в яких тією чи іншою мірою спостерігаються відступи від мовної норми та втрата сенсу.

Визначення мовного абсурду як «алогічної мовної субстанції, що складається з одиниць різних рівнів мови, аномальних стосовно мовної норми» [20, 9], теж до кінця не прояснюють природу і суть цього явища. Очевидним є той факт, що мовний абсурд не зводиться тільки до порушення логіки, а відступ від мовної норми автоматично не призводить до породження абсурду. Тому наведену дефініцію, на нашу думку, важко назвати вичерпною.

Явище мовного абсурду розглядалося у *комунікативно-прагматичному* ракурсі. Вивчалися види порушень текстових конвенцій (А.С. Кравець), комунікативних збоїв та невдач (С.В. Івлєва, Ф.С. Бацевич, О.В. Падучева, А.Н. Смолина), прагматичних аномалій (Н.Д. Арутюнова, Т.В. Булигіна, А.Д. Шмельов), визначалися рівні інтерпретації абсурдного тексту та мовні рівні абсурду (В.Ю. Новікова), особливості аномального тексту (Н.Н. Шаніна), категорії комічного (С.В. Івлєва, Д. Вайс), зразки парадоксальної комунікації (Г.М. Сучкова), прагматичні колізії, що виникають при створенні тексту (Т.В. Радзівєвська). Загалом, трактування мовного абсурду як своєрідних «збоїв, неузгодженостей між компонентами сенсу, порушень лінгвістичних і комунікативних правил його (сенсу) створення» [17, 135] також не відображає, на наш погляд, багатоаспектний характер досліджуваного явища.

Суттєвим внеском у дослідження мовного абсурду стало його трактування у *психолінгвістичному* ключі: у межах категорій осмислене-безглузде (Н.С. Гамалей), крізь призму функціонування значення та формування смислу у свідомості індивіда (А.А. Леонтьєв, Ю.С. Степанов), описувались нестандартні тексти (О.Л. Гвоздева), шизофренічний дискурс (Л.Д. Бугаєва). У *лінгвокультурологічному* аспекті аналізувалася семантика абсурду та взаємодія структур значення і смислу в рамках лінгвокультурних концептів (В.І. Карасик, Н.Н. Лук'янова, Ф. Успенский).

Залучення до проблеми вивчення мовного абсурду *когнітивної парадигми* уможливило виявлення особливих когнітивно-семантичних структур абсурдистської картини світу (С.В. Гусаренко, Н.В. Малащук-Вишневецька, М.С. Гравцев, Н.В. Урсул), семантико-когнітивних та функ-

ціональних характеристик текстових аномалій (Л.В. Короткова), паратрактивних конструкцій та їхні різновиди (В.Г. Борботько), семантичну ентропію (С.С. Гусаренко).

У царині *лінгвопоетики* абсурд у художньому тексті інтерпретують як образ, що віддзеркалює реальність, яка виходить за межі здорового глузду, *reductio ad absurdum*, якоїсь ідеї. Найчастіше він виникає на основі ототожнення елементів метафори або її різновидів (оксюморона, гротеску, парадоксу і т.д.). У результаті створюється «еквівалент істини, здатний за певних художніх або історичних умов зарекомендувати себе як абсурд» (В.Я. Задорнова, Г.І. Клімковська).

У річищі *постмодерністської поетики* абсурд розуміють як стратегію побудови постмодерністських абсурдистських текстів (О.А. Бабелюк) [4], що передбачає специфічну нелінійну манеру письма. Наслідком такої настанови вважається фундаментальна для постмодернізму концепція тотального семантичного хаосу (Ю. Кристева) як упевненості в безглузді буття.

Ключовими ознаками мовного абсурду виступають *наявність сенсу*, а не повна відсутність його (на відміну від нонсенсу), *порушення мовної норми, інтенціональність* [9, 270], тобто порушення мовної норми здійснюється усвідомлено і навмисно, а також парадоксальна реалізація ідеї *істинності/хибності* такого сенсу щодо існуючої об'єктивної дійсності. При всьому тому, що абсурд не можна ототожнити з простою безглуздістю, тим не менше, у ньому безглузде є одним з його ціннісних складових, що постійно активізує і різноманітно обіграє ідею істинності/хибності. Таким чином, абсурд – це те, що «існує без значення... те, що не може бути ні істиною, ні брехнею» [10, 32]. Тому абсурд, на наше глибоке переконання, при всьому своєму існуванні без значення, все ж не чужий значенню.

У контексті нашої наукової розвідки ми підтримуємо думку про те, що для системного комплексного вивчення явищ мовного/ігрового абсурду необхідно визначити критерії виокремлення цих мовних явищ, серед яких: *формальний, змістовий (семантичний), ортологічний (нормативний), металінгвістичний та функціональний*.

Згідно з *формальним критерієм* мовна одиниця, яка може бути класифікована як мовний/ігровий абсурд, повинна складатися принаймні з двох семантично значущих одиниць. Абсурд (у тому числі і мовний), як зазначалося вище, виникає тільки у результаті порівняння, яке можливе за наявності двох або більше компонентів та підстави для їх порівняння. Явища мовного/ігрового абсурду мають синтаксичну природу і реалізуються у межах речення, надфразної єдності, текстового фрагмента або тексту. У цьому сенсі оксюморон та конструкції з порушеною семантичною чи

синтаксичною сполучуваністю отримують статус явищ мовного/ігрового абсурду тільки у тому випадку, якщо вони поширюють ідею абсурду через семантичний простір тексту або його фрагментів.

Відповідно до *змістовного критерію* до явищ мовного/ігрового абсурду слід віднести конструкції, семантика яких вступає у протиріччя з концептуальною картиною світу. Відомо, що основні риси концептуальної картини світу як продукту колективної мовної свідомості відображаються у мові. Це веде до створення мовної картини світу, тобто «системи відображених у мовній семантиці образів, що інтерпретують досвід народу, який говорить цією мовою» [12, 224]. Дослідження семантики абсурду дозволяє перейти від статичного вивчення мовної картини світу до вивчення змін, що відбуваються у ній, та опису її динаміки відповідно. У змістовному плані мовний/ігровий абсурд реалізується як анти-сенс, що піддає сумніву істинність знань про світ, зафіксованих у семантичній підсистемі мови. Саме у цьому, на наш погляд, і полягає потужний гносеологічний потенціал ігрового абсурду, який протистоїть традиційному погляду на світ: нове сприйняття світу вимагає існування нової мови. У цьому ключі явище ігрового абсурду проявляється не лише у запереченні/відсутності сенсу, а радше ґрунтується на категоріях *іншого/інакшого*, такого, що неможливо досягнути [11, 37].

Деякі дослідники відводять саме *ортологічному (нормативному)* критерію головну роль для визначення розглянутого явища. Зокрема В.Ю. Новікова пропонує під мовним абсурдом розуміти алогічну мовну субстанцію, представлену одиницями мови різних рівнів, які є аномальними щодо мовної норми [20]. Безперечно, нехтування мовною нормою лежить в основі мовного абсурду, проте далеко не кожен відступ від норми веде до створення мовного абсурду [18]. У контексті нашого дослідження ми поділяємо думку тих науковців, які визначають приналежність ненормативних мовних одиниць до явищ мовного абсурду через ознаку інтенціональності [9, 270]. Іншими словами, порушення мовної норми має бути усвідомленим і вчинятися навмисно, як «свідомо організована нісенітниця» [9, 270]. Більше того, є всі підстави для розмежування абсурдних висловлювань і семантичних аномалій [8, 105]. На наше глибоке переконання, явища мовного/ігрового абсурду відображають глибинні, кардинальні зміни, які відбуваються у сучасній свідомості, зокрема есеїстичність мислення (І.П. Ільїн, М.Н. Епштейн [11], О.А. Бабелюк [4], Л.І. Белехова [5]), яке своєю хаотичністю та різноплановістю намагається охопити часом суперечливі ознаки і властивості предметів. Семантичні аномалії слугують лише порушенням мовної норми.

Під час виокремлення мовного абсурду важливу роль відіграють його *металінгвістичні харак-*

теристики, відповідно до яких до явищ мовного/ігрового абсурду не належать конструкції, які сприймаються як абсурдні через незнання, тобто необхідно зважати на відсутність/нааявність у реципієнта знань про існуючу спеціальну знакову конвенцію.

Із функціональної точки зору мовний/ігровий абсурд вважають категорією дискурсу, оскільки саме порушення дискурсивної обумовленості вживання висловлювання або групи висловлювань призводить до створення абсурдистських конструкцій. Ґрунтовний аналіз праць з поетики постмодернізму (М.Н. Епштейн, І.П. Ільїн, І.С. Скоропанова, Л. McCaffery) дає підстави твердити, що постмодерністський художній текст трактується як «знакова діяльність, робота і гра» (Р. Барт), тобто як безперервний процес конструювання знаків та породження нових, альтернативних смислів. У цьому зв'язку мовний/ігровий абсурд варто, на нашу думку, теж трактувати по-новому: не лише як заперечення смислу, а як своєрідне ризоматичне утворення, як джерело *безперервного породження численних нових смислів*.

Комплексне і системне вивчення природи категорії абсурдності загалом і мовного абсурду зокрема як багатоаспектного явища, уможливив *міждисциплінарний підхід*, який передбачає багатостороннє (засобами різних наук) дослідження одного об'єкта при виділенні у ньому різних предметів аналізу [16, 12]. У контексті нашого дослідження методологія аналізу явищ мовного/ігрового абсурду передбачає поєднання кількох підходів, а саме: *логіко-філософського, психологічного, естетичного, літературознавчого та власне лінгвістичного*. Схарактеризуємо їх детальніше.

Логіко-філософський підхід. Найважливішим змістовним параметром абсурду є його *ірраціональність*. Відмова від властивих раціональності способів пізнання і пояснення дійсності створює передумови для виникнення області абсурдної реальності. Абсурдна реальність (у площині раціональності) повинна практично проявляти себе у протиріччях, що свідчать про обмеженість пізнавальної здатності *ratio*. Як відомо, вчення про фундаментальну роль суперечностей у світі найбільш докладно розвинене у філософії Г. Гегеля. Найбільш поширеними формами протиріч є хибність і неможливість, які також визначають абсурд і абсурдну реальність.

Питання про співвідношення помилкового і неможливого виникло ще в часи Античності. Для Аристотеля «неможливе» не є «хибне»; для розмежування цих понять стає можливим опис методу приведення до абсурду. «Неможливе» (абсурдне) виводиться через «неправдиве»: «Доведення через неможливе відрізняється від прямого доведення тим, що в ньому за істину приймається те, що хочуть заперечити» [2, 23]. Абсурд логічніше буде

розглядати як «неможливе», оману ж – як «хибне». Між цими поняттями давнє розмежування: «Видно, що якщо припустити щось помилкове, але неможливе, то і наслідком такого припущення буде щось помилкове, але неможливе» [2, 148].

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що абсурд пов'язаний з категорією неможливого, висвітлює помилкове через визнання його як істинного. Абсурд є крайнім ступенем внутрішньої (іманентної) суперечливості явища або феномену, характеризується у цьому випадку безглуздістю, неможливістю (і пов'язаною з цим хибністю).

Таким чином, згідно з *логіко-філософським* трактуванням абсурду базовими ознаками цього поняття виступає *ірраціональність, неможливість* (і пов'язана з цим хибність), грубі логічні *протиріччя*, що руйнують сенс феномена (явища).

Психологічний підхід. Абсурд набагато раніше, ніж виявив себе у естетичній якості, був відрефлектований у науковій, насамперед, психологічній традиції. Аналізуючи специфіку сновидіння, у якій З. Фрейд бачив аналогію творчого процесу, учений говорить про «абсурдний характер» сновидінь як про результат того, що фрагменти життєвих вражень (думок) «зіставлені без посередніх переходів» [24]. При «згущенні» і «пересуванні» невід'ємних акцій несвідомого у процесі створення сновидінь життєвий матеріал позбавляється «більшої частини своїх внутрішніх відносин» [24]. У цьому процесі абсурдність є органічною властивістю (або результатом) роботи несвідомого щодо згущення життєвих уявлень. Легка зміна звичного – події чи мови, невелике зміщення – і психологічний механізм конструювання абсурду вступає в дію [24]. Під час обговорення абсурдності сновидінь з'являються такі поняття, як «безглуздий», «осмислений», а поруч – «розумово нормальний» [22].

Психологічний аспект абсурду може бути додатково охарактеризований через категорію випадковості і випадку, на які звертав увагу К. Юнг. Значущість випадковості розглядалася стосовно свідомості архаїчної людини, чия психіка більш груба, глибше занурена у несвідомі процеси, ніж у сучасної людини [25]. Відзначалася схильність психіки архаїчної людини до того типу реакцій, який змістовно характеризує для нас абсурд – до ґуртування «випадкових подій» [25, 5]. Отже, абсурд з погляду психології характеризується *психологічною і моральною напругою, випадковістю, безглуздістю*.

Естетичний підхід. На початку 50-х рр. ХХ ст. у театрах Франції почали з'являтися незвичайні вистави, виконання яких було позбавлене елементарної логіки, репліки суперечили одна одній, а зміст, який відтворювався на сцені, був незрозумілий глядачам. Ці незвичні вистави мали і дивну назву – «театр абсурду», або «мистецтво абсурду».

Абсурдисти намагалися ствердити думку, що людина сама винна у своїх нещастях, що вона не варта кращої участі, коли не в змозі і не в силах змінити життя на краще. Автори «театру абсурду» протиставляли своїх героїв суспільству, але не конкретному, яке пригноблювало людину, а суспільству загалом. Основними характеристиками абсурду, які знаходять відображення у творах «театру абсурду» стають *ізольованість, індивідуалізм і замкнутість, безмістовність активних дій, недосяжність мети*.

Літературознавчий підхід. Бажаючи дати назву незвичайним п'єсам, які давно привертати увагу глядачів, англійський критик М. Есслін у 1961 році ввів поняття «театр абсурду». Однак Е. Іонеско вважав термін «театр абсурду» не відповідним і запропонував інший – «театр насмішки». Цікавим є той факт, що ця ідея прийшла до нього під час вивчення англійської мови за самовчителем. Е. Іонеско з подивом виявив, що у звичайних словах прихована безодня абсурду, через який часом розумні і пишномовні фрази повністю втрачають сенс.

Події будь-якої п'єси театру абсурду далекі від реальності і не прагнуть до неї наблизитися. Наймовірніше і безглузде може проявлятися як у персонажах, так і в навколишніх предметах чи

явищах. Місце і час дії у таких драматичних творах, як правило, досить складно визначити. Логіки немає ні у вчинках персонажів, ні в їхніх словах. Отож, ключовими рисами творів театру абсурду є *фантастичність, ірраціональність, статичність дій*.

Лінгвістичний підхід. Аналітичний огляд теоретичних джерел з проблематики абсурду дозволяє зробити висновок про те, що сутність усіх мовознавчих концепцій зводиться до ототожнення нонсенсу й абсурду, взаємозамінності абсурду і нонсенсу, протиставлення нонсенсу й абсурду на основі різних ознак.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, можемо зробити висновок, що онтологічними ознаками мовного/ігрового абсурду є *ірраціональність, суперечність, протиріччя* (логіко-філософський підхід); *ізольованість, безмістовність* (естетичний підхід); *випадковість, безглуздість* (психологічний підхід); *ірреальність, фантастичність, буфанадність* (літературознавчий підхід); *відсутність сенсу, порушення норми, протиріччя* (лінгвістичний підхід). Методологія аналізу явищ мовного/ігрового абсурду передбачає поєднання кількох підходів, а саме: логіко-філософського, психологічного, естетичного, літературознавчого та власне лінгвістичного.

Література

1. Апресян Ю.Д. Языковая аномалия и логическое противоречие / Ю.Д. Апресян // *Язык. Поэтика*. – Wrocław : Ossolineum, 1978. – С. 127–151.
2. Аристотель. Сочинения в 4-х т. / Аристотель. – Т. 1–3. – М. : Мысль, 1976.
3. Арутюнова Н.Д. Аномалии и язык (К проблеме языковой «картины мира») / Н.Д. Арутюнова // *Вопросы языкознания*. – 1987. – № 3. – С. 3–19.
4. Бабелюк О.А. Принципы постмодерністського текстотворення / О.А. Бабелюк. – К., Дрогобич, 2009. – 295 с.
5. Беліхова Л.І. Образний простір американської поезії : лінгвокогнітивний аспект : дис. ... докт. філол. наук / Л.І. Беліхова. – К., 2002. – 476 с.
6. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса : От психолінгвистики к лингвосинергетике / В.Г. Борботько. – М., 2006. – 288 с.
7. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Аномалии в тексте : Проблемы интерпретации / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев // *Логический анализ языка : Противоречивость и аномальность текста*. – М. : Наука, 1990. – С. 94–106.
8. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 574 с.
9. Вайс Д. Абсурд как преддверие смеха / Д. Вайс // *Абсурд и вокруг : сб. статей / отв. ред. О.Д. Буренина*. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 259–272.
10. Делез Ж. Логика смысла / Ж. Делез. – М. : Раритет, 1998. – 480 с.
11. Эпштейн М. Постмодерн в России. Литература и теория. – М., 2000. – С. 37.
12. Иная ментальность / В.И. Карасик, О.Г. Прохвачева, Я.В. Зубкова, Э.В. Грабарова. – М. : Гнозис, 2005. – 352 с.
13. Камю А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде / А. Камю // *Сумерки богов / пер. А.А. Яковлева*. – М. : Политиздат, 198. – С. 222–318.
14. Карасик В.И. Аспекты и характеристики дискурса / И. Карасик // *Аксиологическая лингвистика : Проблемы теории дискурса, стилистики, семантики и грамматики*. – Волгоград, 2002. – С. 3–13.
15. Карасик В.И. О типах дискурса / В.И. Карасик // *Языковая личность : Институциональный и персональный дискурс*. – Волгоград, 2000. – С. 5–20.
16. Касевич В.Б. Когнитивная лингвистика. В поисках идентичности / В.Б. Касевич. – М. : Языки славянской культуры, 2013. – С. 12.
17. Кравец А.С. Абсурд как нарушение смысла / А.С. Кравец // *Вестник ВГУ. Серия «Гуманитарные науки»*. – 2004. – № 2. – С. 133–178.
18. Кравченко О.В. К вопросу об определении понятия «лингвистический абсурд» / О.В. Кравченко // *Языковая система и речевая деятельность : лингвокультурологический и прагматический аспекты : матер. межд. науч. конф.* – Ростов н/Д : Логос, 2007. – Вып. 1. – С. 87–89.

19. Кравченко О.В. Семиотика абсурда / О.В. Кравченко // Вопросы теории языка и методики преподавания иностранных языков : сб. трудов межд. науч. конф. – Таганрог : ТГПИ, 2007. – С. 107–114.
20. Новикова В.Ю. Понятие абсурда и сложности в его сигнификации / В.Ю. Новикова. – Краснодар : КубГУ, 2001. – 17 с.
21. Русский абсурд : классические истоки и актуальные практики // Современные трансформации российской культуры. – М. : Наука, 2005.
22. Абсурд // Культурология : Энциклопедия : в 2 т. – М. : РОССПЭН, 2007.
23. Санников В.З. Русский язык в зеркале языковой игры / В.З. Санников. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 552 с.
24. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М.Н. Кожинной. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 696 с.
25. Фрейд З. Деятельность сновидения : О клиническом психоанализе : избр. соч. / З. Фрейд. – М., 1991. – С. 140–168.
26. Юнг К. Проблемы души нашего времени / К. Юнг. – М., 1996. – С. 177.
27. Esslin M. The Theatre of the Absurd / M. Esslin. – Woodstock, New York : Overlook Press, 1961.
28. Hassan I.J., Beckett und die post-moderne Imaginatio / I.J. Hassan // I. Mayer, U. Johnson (Hrsg.) Das Werk von Samuel Beckett : Berliner Colloquium. – Frankfurt : Suhrkamp, 1975. – S. 1–25.

УДК 811.133.1'367.623'366.573:316.774

Коккіна Л. Р.

ПРАГМАТИКА ПАСИВНИХ ПРИКМЕТНИКІВ У ФРАНКОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню прагматики функціонування пасивних прикметників на матеріалі сучасного франкомовного інтернет-дискурсу. Актуальність роботи зумовлена необхідністю визначення засадничих стратегій у формуванні нового мовного прошарку користувачів мережі, зокрема, французькою мовою.

Ключові слова: пасивні прикметники, прагматичний потенціал, словотворення, інтернет-дискурс.

Коккіна Л. Р. Прагматика пассивных прилагательных во франкоязычном интернет-дискурсе. – Стаття.

Статья посвящена исследованию прагматики функционирования пассивных прилагательных на материале современного франкоязычного интернет-дискурса. Актуальность работы обусловлена необходимостью определения основных стратегий в формировании новой языковой прослойки пользователей сети, в частности, на французском языке.

Ключевые слова: пассивные прилагательные, прагматический потенциал, словообразование, интернет-дискурс.

Kokkina L. R. Pragmatics of passive adjectives in the French Internet discourse. – Article.

The article focuses on the study of pragmatics of passive adjectives functioning, on the material of contemporary French Internet discourse. The author conditions the topicality of the given work on the necessity of determination of principal strategies in forming of a new language layer among the Net users, francophones in particular.

Key words: passive adjectives, pragmatic potential, word formation, Internet discourse.

Постановка проблеми. Поштовхом до написання статті стала відсутність у царині мовознавства достатньої кількості праць, спрямованих на класифікацію й аналіз прикметників зі значенням пасивності в сучасному інтернет-дискурсі. Важливість очікуваних результатів вивчення їх прагматичного потенціалу зумовлена стрімким розвитком новітніх технологій, що призводить до певного оновлення лексичної складової сучасної мови, та загальною тенденцією до міждисциплінарних студій. Усебічне вивчення особливостей функціонування вербальних засобів інтернет-дискурсу є, безперечно, актуальним напрямом сучасної філології.

Аналіз досліджень. На відміну від значної кількості досліджень, присвячених особливостям і правилам утворення неологізмів, зокрема іменників, дієслів тощо, ґрунтовних розробок щодо засобів формування нових французьких пасивних прислівників нараховується значно менше. Розробка зазначеного питання не є новаторською, проблема була частково вивчена Н. Ату [8], Ж. Бойсеном [4], Г. Нардоза [7], М. Шувер [9]. Проте опрацьованих цими мовознавцями аспектів недостатньо для повного розкриття теми, яка потребує подальшого дослідження.

Метою статті є висвітлення прагматичного потенціалу пасивних прикметників, які було зафіксовано останнім часом в мережі Інтернет. Дослідження було проведено на матеріалі сучасного франкомовного інтернет-дискурсу, що є найбільш стрімко змінним типом мовлення на сучасному етапі еволюціонування французької мови.

Виклад основного матеріалу. Вивченню особливостей функціонування будь-якого мовного явища має логічно передувати дефініція того матеріалу, на основі якого буде реалізовано добірку емпіричних даних. Сучасними дослідниками пропонується

значна кількість розумінь поняття «інтернет-дискурс» як стрижня численних лінгвістичних доробок останнього десятиріччя. Вітчизняними мовознавцями досліджено англословний, франкомовний, іспаномовний та інші види дискурсу, які використовуються для спілкування у всевітній мережі. Ми погоджуємося з визначенням Н.О. Гудзя, який всебічно аналізує структуру інтернет-дискурсу, його специфіку й конститутивні ознаки. Отже, на думку дослідника, структура інтернет-дискурсу зумовлена його жанровою специфікою й характеризується гетерогенністю, а базовою конститутивною ознакою, з якої постають усі інші, є електронно-опосередкований канал комунікації [3, с. 80]. Таким чином, можемо припустити, що існує значна когезія між неоднорідністю структури мовлення мережі й особливостями створення нових пасивних прикметників різних підтипів.

Усе більш поширеною стає тенденція до мовної економії у сфері інтернет-дискурсу, що призводить до появи значної кількості новоутворень і є логічною передумовою для виникнення нових пасивних прикметників. Одним із найбільш продуктивних типів словотворення сьогодні залишається афіксація. Ми пропонуємо аналіз стану французьких пасивних прикметників як прагматично ємних і, відповідно, затребуваних у сучасному спілкуванні. Деривати цього типу відзначаються високим прагматичним потенціалом, оскільки поєднують в собі ознаки пасивності, модальності й риси, притаманні прикметникам. Натомість треба зазначити, що існує гіпотетична можливість незбігу в трактуванні виокремлених одиниць із результатами, які можуть бути отримані іншими дослідниками. Вивчення настільки ємного явища, як один із засобів вираження семантичної категорії пасивності, з огляду на досить велику залежність ступеня прояву значення

пасивної дії припускає імовірність різного трактування мовних фактів дослідниками через неоднаковість сприйняття контексту. Статус віддієслівних прикметників з ознакою пасивності також визначається в більшості випадків лише завдяки контекстуальному оточенню. На цьому слушно акцентує М.А. Венгренівська: «Слово, окремо взяте в лексиконі, проростає розгалуженням своїх значень <...> і набуває свого смислу тільки в конкретній фразі, де актуалізується одне конкретне значення» [1, с. 97]. Багато віддієслівних прикметників із часом втрачають первинну ознаку, надану спеціальним суфіксом, їхня семантика зосереджується на позначенні характеристики предмета. Оскільки в цій роботі береться за основу широка інтерпретація станової семантики [2, с. 45], то вони визнаються пасивними.

Залежно від контексту похідні прикметники можуть виражати різноманітні модальні відтінки:

а) повинність;

б) відтінок припущення чи імовірності;

в) вказівку на те, що річ або особа варті чого-небудь або заслуговують на що-небудь.

Найбільш значна частина пасивних прикметників служить для визначення життєво важливих понять, явищ. Вони відносяться до загальноживаної лексики: *cassable*, *mangeable*, *opérable*, *buvable*. Однак багато прикметників, утворених таким способом, втрачають значення пасивності, вони або зовсім ніколи його не мали (*agréable*, *nuisible*, *aimable*, *charitable*), або мають водночас пасивне й активне значення (*Une misère pitoyable*, *c'est une misère qui mérite d'être prise en pitié*, *mais un homme pitoyable*, *c'est celui qui la prend en pitié*) [5, с. 364]. Проте в роботах останніх років стверджується висока продуктивність утворення активних прикметників із суфіксом *-able* як від перехідних (*égarable*, *lassable*), так і від неперехідних дієслів (*fluctuable*, *mourable*) [8, с. 61–62].

Для розуміння цього типу вираження пасивності треба наголосити також на різниці у використанні суфіксів *-able* та *-ible*:

-ible використовується в процесі утворення наукових термінів, запозичених із латини (суфікс *-ibilis*): *disponible*, *divisible*. Інші конструюються за аналогією: *explosible*, *convulsible*;

-able більш розповсюджений у сучасній французькій мові. Формування прикметників із цим суфіксом відбувається на основі форм *participle présent*: *effarouchable*, *dévorable*.

Типовими стають також випадки формування прикметників зі значенням пасивності від іменникових основ. Дуже ефективними в плані утворення є так звані «парасинтетичні» прикметники (префікс *in-* + суфікси *-able*, *-ible*, *-uble*), особливо для неологізмів: *indécoiffable*, *indécryptable*.

За посиланнями Французької академії наук зафіксовано навіть випадки так званого зворот-

ного формування, коли йдеться про дієслово, що утворюється від пасивних прикметників, які мають іменникову основу. Французькі провідні мовознавці застерігають від вживання, зокрема, дієслів *crédibiliser* та *décrédibiliser*: *On dit: Ces succès accréditent le bien-fondé de notre méthode. Ses mensonges répétés l'ont discrédité. On ne dit pas: Ces succès crédibilisent notre méthode. Ses mensonges répétés l'ont décrédibilisé* [10].

Натомість Г. Дал і Ф. Намер вказують на те, що пасивні прикметники на *-able* є основою для утворення аграматичних дієслів зміни стану: **lavabiliser*, **croyabilifier*, **imperméabl(ir|er)*, **aportabl(ir|er)* [6].

В останнє десятиріччя велику кількість відіменникових прикметників було утворено у зв'язку з інтенсивним розвитком інтернет-технологій, що, безперечно, потребує відповідного розширення лексичних можливостей користувачів мережі: *cliquable*, *intéléchargeable*, *tchattable*, *wapisable* (наприклад, прикметник, що походить від дієслова *wapiser*, яке у свою чергу утворене від англійської аббревіатури *WAP*, що позначає протокол доступу до Інтернету з мобільного телефону).

У процесі дослідження було виокремлено значну кількість зазначених прикметників у прикладах спілкування в соціальних мережах, блогах тощо. Так, наприклад, дискусії розгортаються навколо пасивного прикметника, який має бути утворено від дієслова *moudre*. Серед варіантів, які пропонують інтернет-користувачі, є такі: *mouturable*, *moulable*, *moulinable*. Семантично тотожними визнаються *pluvérizable*, *concassable*, *broyable*, *poussiérable* [11].

Здебільшого суперечки виникають щодо правомірності вживання новоутворень. Як аргумент наводиться словник Larousse, однак контраргументом є Antidico – сучасне інтернет-видання, яке містить слова, які дійсно існують і функціонують у французькій мові. Так, наведемо кілька прикладів з Antidico:

INDÉCHAUSSABLE adj. (Chaussure) qui tient bien au pied.

INDÉCOIFFABLE adj. Qui ne peut être décoiffé. – *Inamovible*.

INDÉCOURAGEABLE adj. Impossible à décourager.

INDÉCRYPTABLE adj. Impossible à décrypter.

INDÉJANTABLE adj. (Pneu) qui ne risque pas de déjanter.

INDÉLOGEABLE adj. Qui ne peut être délogé.

INDÉMÉRDALE adj. Pop. Insoluble.

INDÉMOTIVABLE adj. Impossible à démotiver.

INDÉRANGEABLE adj. Qui ne peut être dérangé, *injoignable*.

INDÉTACHABLE adj. Qui ne peut être détaché.

INDÉTOURNABLE adj. Qui ne peut être détourné.

INDÉVISSABLE adj. Impossible à dévisser [12].

Таким чином, спостерігається певна контрадикція щодо статусу пасивних прикметників у сучасній французькій мові, зокрема в мережі. Різниця між прескрипціями лінгвістів щодо їх вживання та специфіка реального функціонування досліджуваного мовного явища в інтернет-дискурсі є показником великого розриву між стрімкістю появи та розвитком явищ екстралінгвістичного світу, можливістю їх відповідного опису та класифікації. Це може бути визнано чинником для подальшого вивчення проблеми в прогресії.

Висновки. Отже, наданий фактичний матеріал є доказом того припущення, що новоутворенні пасивні прикметники – явище, найбільш дотичне до англіцизмів як до продуктивного типу неологізмів у французькій мові, – мають великий прагматичний потенціал щодо формування нових лексичних одиниць у когезії до темпів розвитку сучасного суспільства.

Перспективою подальшої розробки теми є компаративний аналіз обраних для дослідження пасивних прикметників із їх аналогами англійською мовою в мережі Інтернет.

Література

1. Венгренивська М.А. Імплицитне та експліцитне в перекладі / М.А. Венгренивська // Іноземна філологія. – 2003. – № 34–36. – С. 97–99.
2. Гудзь Н.О. Інтернет-дискурс: структурна специфіка та конститутивні ознаки / Н.О. Гудзь // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : Видавництво Національний університет «Острозька Академія», 2013. – Вип. 35. – С. 79–81.
3. Добровольский Д.О. Пассивизация идиом (о семантической обусловленности синтаксических трансформаций во фразеологии) / Д.О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 2007. – № 5. – С. 39–61.
4. Boysen G. Les adjectifs en -able/-ible: esquisse d'une typologie / G. Boysen // Actes du colloque international / L. Schosler ; Institut d'Etudes Romanes ; Université de Copenhague. – 2000. – № 45. – P. 261–63.
5. Brunot F. La pensée et la langue / F. Brunot. – Paris : Masson, 1936. – 982 p.
6. Dal G. Génération et analyse automatiques de ressources lexicales construites utilisables en recherche d'informations / G. Dal, F. Namer [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://fiamm.free.fr/Publications/TAL2000_Dal_Namer.pdf.
7. Nardoza G. Les dérivées en -able/-ible et -bar dans une perspective comparative: A la recherche d'outils d'analyse communs / G. Nardoza // Echanges de linguistique en Sorbonne. – 2014. – № 1. – P. 5–28.
8. Hathout N. Enquete sur les derives en -able / N. Hathout, M. Plénat, L. Tanguy // Cahiers de grammaire. – 2003. – № 28. – P. 49–90.
9. Schuwer M. Le suffixe adjectival -ble: Impacts sémantique et syntaxique de la dérivation / M. Schuwer [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://asp.revues.org/2315> ; DOI:10.4000/asp.2315.

Джерела ілюстративного матеріалу

10. Décrédibiliser pour discréditer [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academie-francaise.fr/decredibiliser-pour-discrediter>.
11. Vous n'êtes pas identifié. Veuillez vous connecter ou vous inscrire [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://languefrancaise.net/forum/viewtopic.php?id=4723>.
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://membres.multimania.fr/antidico>.

УДК 81'362'367'37:(811.111+811.161.2)

Корсун О. В.

АМБІЄНТНІ БЕЗСУБ'ЄКТНІ РЕЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена дослідженню безсуб'єктних речень з амбієнтною семантикою в англійській та українській мовах. У роботі проаналізовано семантичні типи (темпоральні, статальні, акціональні) та підтипи аналізованих одиниць в обох мовах, розглянуто їх синтаксичну організацію.

Ключові слова: безсуб'єктне речення, амбієнтний, семантичний тип, структурна модель.

Корсун О. В. Амбиентные бессубъектные предложения в английском и украинском языках. – Статья.

Статья посвящена исследованию бессубъектных предложений с амбиентной семантикой в английском и украинском языках. В работе проанализированы семантические типы (предложения времени, состояния, действия) и подтипы анализируемых единиц в обоих языках, рассмотрена их синтаксическая организация.

Ключевые слова: бессубъектное предложение, амбиентный, семантический тип, структурная модель.

Korsun O. V. Ambient subjectless sentences in English and Ukrainian. – Article.

The given article deals with the analysis of ambient subjectless sentences in English and Ukrainian. Semantic types (temporal, statal, actional) and subtypes of ambient sentences have been described, syntactic structure has been disclosed.

Key words: subjectless sentence, ambient, semantic type, structural model.

У статті розглянуто амбієнтні безсуб'єктні речення (далі АБР), тобто семантично нерозчленовані ситуативні речення, що називають подію, явище, ситуацію як одне ціле і є власне безсуб'єктними реченнями, наприклад:

(1) *It was Sunday* (29, 500) «Була неділя».

(2) *Починало світати* (26, 75).

Наведені приклади демонструють семантичну нерозчленованість значення АБР. Речення (1) називає певний період дійсності, АБР (2) зображує ситуацію зміни стану навколишнього середовища. Попри семантичну безсуб'єктність, АБР (1) на синтаксичному рівні має структуру простого повного двоскладного речення, вираженого синтаксичною моделлю S – P. АБР (2) є повним односкладним реченням, що має один головний член – фазове дієслово у поєднанні з інфінітивом.

Під семантично нерозчленованими БР у цій роботі розуміються речення, які позначають певні інтервали часу, метеорологічні дії, зображують стан природи або середовища як цілісну подію, як фрагмент дійсності, що подається «глобально, без внутрішнього членування на предмет та його ознаку і відповідно без окремого іменування» [16, 38]. Такі речення У. Чейф називає амбієнтними реченнями або реченнями зі всеохоплюючою семантикою [18, 120–121]. І.П. Сусов уналежнює подібні речення до нерозчленованих динамічних речень, що зображують подію як одне ціле [16, 41]. Л. Теньєр вважає названі речення безактантними, вираженими дієсловами з нульовою валентністю, які не можуть мати обов'язкових актантів – суб'єкт і об'єкт [17]. Деякі дослідники при аналізі безособових речень зі значенням стану природи та навколишнього середовища вводять фігуру особи-спостерігача, яка «сканує місцевість, зчитує інформацію про простір з оточення» [15, 10]. У цьому дослідженні відстоюється

погляд про те, що в будь-якому висловлюванні є хтось, хто сприймає ситуацію зовні, а значить, є «тривіальним спостерігачем» [13, 4]. Семантична роль спостерігача, услід за О.В. Падучевою [14], розглядається у роботі відносно учасника ситуації, що займає позицію «поза кадром», у результаті діатетичного зсуву та в реченнях, у яких наявність спостерігача підкреслюється відповідним лексичним наповненням. Незважаючи на те, що амбієнтні речення є частково розглянутими в окремих роботах, присвячених аналізу безособових [2; 3; 7; 10], статальних [5; 6; 8; 9], екзистенціальних речень [12], комплексне порівняльне дослідження амбієнтних безособових речень наразі проведено не було, що й зумовлює актуальність цієї роботи.

Мета роботи полягає у проведенні порівняльного семантико-синтаксичного аналізу АБР англійської та української мов.

Матеріал дослідження становлять 1500 англійських та 1500 українських безсуб'єктних речень, поміж яких АБР в англійській мові налічують 203 одиниці (13,5%), а в українській – 269 одиниць (17,9%), отриманих шляхом суцільної вибірки із оригінальних текстів англійської, американської та української художньої літератури ХХ ст.

У результаті проведеного дослідження виокремлено три семантичні типи амбієнтних БР: темпоральні, статальні та акціональні БР, кожен з яких представлено двома семантичними підтипами (табл. 1).

Для опису синтаксичної структури БР використано такі позначення: S – підмет речення; P – дієслівний присудок речення; V – головний член односкладного речення, виражений дієсловом; V_{link} – дієслово-зв'язка у структурі складеного присудка; Pred – предикатив, іменна частина складеного іменного присудка; Attr – означення; O – додаток або синтаксичний об'єкт; O_{prep} – до-

даток із прийменником; Adv_{place} – обставина місця; Adv_{time} – обставина часу. Позначкою Ø марковано формально відсутні члени речення.

Проведене дослідження показало, що найпоширенішими з-поміж амбієнтних БР в англійській мові і другими за частотністю вживання в українській мові є темпоральні БР, які налічують 107

одиниць (52,7%) в англійській мові і 101 одиницю (37,5%) в українській.

Семантичний аналіз нерозчленованих темпоральних БР дозволив виділити дві групи БР: БР, що позначають певний інтервал часу, і БР, що позначають початок або закінчення часового інтервалу (табл. 1).

Таблиця 1

Семантичні типи амбієнтних БР в англійській і українській мовах

Семантичні типи амбієнтних БР та їх підтипи		Кількість одиниць (%)	
		англ.	укр.
1. Темпоральні БР	Часовий інтервал	78 (38,4% / 72,9%)	41 (15,2% / 40,6%)
	Початок або закінчення часового інтервалу	29 (14,3% / 27,1%)	60 (22,3% / 59,4%)
Разом темпоральних БР		107 (52,7% / 100%)	101 (37,5% / 100%)
2. Статальні БР	Стан природи або навколишнього середовища	67 (33 / 77,9%)	96 (35,7% / 70,1%)
	Зміна стану природи або навколишнього середовища	19 (9,4% / 22,1%)	41 (15,2% / 29,9%)
Разом статальних БР		86 (42,4% / 100%)	137 (50,9% / 100%)
3. Акціональні БР	Метеорологічна дія	9 (4,4% / 90%)	29 (10,8% / 93,5%)
	Початок / кінець метеорологічної дії	1 (0,5% / 10%)	2 (0,8% / 6,5%)
Разом акціональних БР		10 (4,9% / 100%)	31 (11,6% / 100%)
Разом		203 (100%)	269 (100%)

Кількісні дані свідчать, що БР зі значенням інтервалу часу превалують в англійській мові, а в українській мові вони є другими за частотністю вживання (англ. 78 од. – 72,9%; укр. 41 од. – 40,6%).

На синтаксичному рівні названому типу БР в англійській мові відповідає структурна модель простого двоскладного речення: S – Vlink – Pred:

(3) *It was Saturday night* (30, 113) «Була суботня ніч».

(4) *Tomorrow is Thursday* (29, 429) «Завтра четвер».

Наведені речення називають певні періоди часу – *Saturday night* «суботня ніч» (3) та *Thursday* «четвер» (4) – і мають структуру повних двоскладних речень, у яких підмет виражено безособовим займенником *it* (3), що не має семантичного значення і подає інформацію, виражену предикативом складеного іменного присудка, а в БР (4) – іменником *tomorrow* «завтра», що називає часовий інтервал, який є специфікованим за допомогою предиката *is Thursday* «четвер».

АБР зі значенням інтервалу часу в українській мові мають структуру повного двоскладного БР S – V (5) та повного односкладного речення, вираженого іменником N (6):

(5) *Була неділя* (26, 388).

(6) *Зима* (27, 98).

АБР (5) позначає певний період часу і є простим двоскладним реченням, підмет якого виражено іменником *неділя*, а присудок – дієсловом *бути* в особовій формі.

Приклад (6) називає часовий інтервал, пору року і є односкладним номінативним реченням, вираженим іменником *зима*.

Другими за частотністю в англійській мові й домінуючими в українській мові є БР, що позначають «Початок або закінчення часового інтервалу» (англ. 29 од. – 27,1%; укр. 60 од. – 59,4%).

В обох мовах названі БР мають структуру повного двоскладного речення з дієслівним предикатом S – P:

(7) *June came ...* (28, 81) «Настав червень».

(8) *Минув квітень* (26, 549).

Обидва наведені приклади є двоскладними реченнями, що позначають початок (7) і кінець (8) періоду часу. В українському реченні, на відміну від англійського, спостерігається вільний порядок слів.

Окремо на матеріалі англійської мови виділено темпоральне БР зі складеним прислівниковим предикатом S – V_{link} – Pred:

(9) *The summer was over* (28, 225) «Літо закінчилося».

Другим за частотністю вживання семантичним типом БР в англійській мові і найбільш розповсюдженими в українській мові є амбієнтні статальні БР (англ. 86 од. – 42,4%; укр. 137 од. – 50,9%).

Кількісні показники свідчать, що найбільш розповсюдженими в обох мовах є АБР зі значенням «Стан природи або навколишнього середовища (у певному місці/у певний час)», які налічують в англійській мові 67 одиниць (77,9%), а в українській – 96 одиниць (70,1%).

На синтаксичному рівні названий тип АБР репрезентовано різними структурами. Спільною синтаксичною структурою БР в обох мовах є синтаксична модель повного двоскладного речення $S - V_{\text{link}} - \text{Pred} - (\text{Adv}_{\text{place}})$, у якій підмет *S* виражено за допомогою іменника в називному відмінку, а складений іменний присудок – дієсловом-зв'язкою та прикметником ($V_{\text{link}} - \text{Pred}$):

(10) *The air was fresh* (30, 121) «Повітря було свіже».

(11) *День був вітряний, небо де-не-де проглядало серед хмар блакитними березневими вікнами* (25, 419).

Наведені приклади є простими двоскладними АБР, у яких зображено стан довкілля за допомогою складених іменних присудків (10) *was fresh* «було свіже» та (11) *був вітряний* відносно (10) *the air* «повітря» та (11) *день*.

Тільки в англійській мові виокремлено двоскладні речення з підметом, що не має семантичного значення і виражений безособовим займенником *it* або словом *there*:

(12) *It's warm here* [30, 148] «Тут тепло».

У наведеному АБР виражено стан довкілля *it's warm* «тепло» в певному місці *here* «тут», де синтаксичний суб'єкт *It* виконує суто формальну функцію підмета і не має семантичного значення. Англійські речення цього типу співвідносяться з українськими односкладними прислівниковими реченнями, відсутніми в англійській мові:

(13) *Було дуже холодно й сиро* [26, 475].

Наведене речення є односкладним прислівниковим БР зі структурою $V_{\text{link}} - \text{Adv} - \text{Adv}_{\text{manner}}$ у якому виражено стан навколишнього середовища.

АБР зі значенням стану природи та довкілля в українській мові мають також структуру повного двоскладного речення з дієслівним предикатом $S - P - (\text{Adv}_{\text{time}} / \text{Adv}_{\text{place}} / \text{Adv}_{\text{manner}})$ (14) та односкладного номінативного БР, головний член якого виражений за допомогою іменника *N* або декількох іменників (15):

(14) *За вікном стояла темінь* (26, 473).

(15) *Темнота і тиша* (27, 174).

Тільки в англійській мові виділені нерозчленовані БР зі структурою неповного двоскладного речення:

(16) *Dry. ... First time for ten days* (29, 75) «Сухо. ... Вперше за десять днів».

Наведене речення є еліптичним реченням зі структурною моделлю $S\emptyset - V_{\text{aux}} \emptyset - \text{Pred}$. Опущений синтаксичний суб'єкт речення та допоміжне дієслово можуть бути відновлені без залучення ширшого контексту – *It is dry...* «сухо...». На матеріалі української мови подібні речення мають структуру односкладних речень.

Другим підтипом нерозчленованих статальних АБР за частотністю вживання в обох мовах є БР зі значенням «Зміна стану природи або навколишнього середовища (у певному місці/у певний час)», кількість яких в англійській мові дорівнює 19 БР (22,1%), в українській – 41 БР (29,9%).

Спільною структурною моделлю для речень цього типу є $S - P - (\text{Adv}_{\text{place}} / \text{Adv}_{\text{time}})$:

(17) *In a moment the warmth had passed* (30, 200) «За мить тепло минуло».

(18) *Западав вечір* [27, 167].

Обидва наведені АБР мають структуру двоскладного речення зі значенням зміни стану довкілля. У прикладі (17) констатується зміна температури повітря за допомогою підмета, вираженого іменником *the warmth* «тепло» та простого дієслівного присудка в особовій формі – *passed* «минуло». У реченні (18) зображено зміну фаз дня – *западав* (P) *вечір* (S). В українській мові, на відміну від англійської, порядок слів у реченні може бути вільним.

Окрім вищенаведеної синтаксичної структури речення, в англійській мові також виокремлено БР зі структурою повних речень зі складеним іменним присудком $S - V_{\text{link}} - \text{Pred}$. Як підмети цих АБР можуть виступати іменник у називному відмінку (19) або безособовий займенник *it* (20), що виконує суто формальну функцію підмета речення.

(19) *The air became grey* [28, 244] «Повітря стало сірим».

(20) *It was growing dark and the rain was coming down harder* (28, 87) «Темнішало і дощ ставав все сильнішим».

Наведені приклади є двоскладними АБР, у яких підмет виражено (19) іменником *the air* «повітря», (20) безособовим займенником *it*; присудки поданих речень є складеними іменними, вираженими за допомогою дієслів-зв'язок зі значенням зміни *became* «ставати» (20), *grow* «робитися, ставати» (19) та предикатів (19) *grey* «сірий» (20) *dark* «темний».

В українській мові БР цього семантичного типу мають структуру односкладних дієслівних (21) і прислівникових речень (22):

(21) *Вечоріло* (27, 65).

(22) *Стало сиро й холодно* (26, 675).

БР (21) є повним односкладним реченням на позначення зміни стану навколишнього середови-

ща, головний член якого виражений за допомогою безособового дієслова *вечоріло*.

Приклад (22) має синтаксичну структуру повного односкладного прислівникового речення, вираженого структурною моделлю $V_{\text{link}} - Adv$ зі значенням зміни стану природи.

Найменш уживаними в обох мовах є амбієнтні акціональні БР, які налічують в англійській мові 10 одиниць (4,9%), а в українській – 31 одиницю (11,6%). Цей тип АБР в обох мовах представлено двома підтипами (табл. 1).

Амбієнтні БР зі значенням «Метеорологічна дія, що має місце в певний час/у місці/характеризується ознакою» є найбільш частотними як в англійській мові, так і в українській, і налічують в першій 9 одиниць, а в другій – 29 одиниць.

(23) *It's raining hard* (28, 229) «Дощить дуже сильно».

(24) *За темними вікнами шурхотів тоскно дощ* (26, 781).

БР цього типу є семантично нерозчленованими, але на формально-синтаксичному рівні репрезентовані в обох мовах повними двоскладними реченнями зі структурою $S - P - (Adv_{\text{time/place/manner}})$. У прикладі (23) підмет виражено безособовим займенником *It*, що не має семантичного значення і виконує функцію формального підмета, а присудок – дієсловом зі значенням атмосферної дії *is raining* «лле (дощ)», що характеризується за своєю інтенсивністю і має ознаку *Attr hard* «дуже сильно». У прикладі (24) синтаксичний суб'єкт виражено іменником зі значенням метеорологічного явища *дощ*, а присудок – дієсловом на позначення дії *шурхотів*, у місці за вікном.

На відміну від англійської мови, акціональні БР цього типу в українській мові репрезентовані також повними односкладними реченнями зі структурною моделлю $V - O/O\emptyset - (Adv_{\text{place/manner/time}})$:

(25) *Снігу намело по груді* (26, 519).

У прикладі (25) БР виражено дієсловом третьої особи однини у минулому часі *намело*,

що відноситься до іменника *сніг* у функції додатка і має кількісну характеристику *по груді* (*багато*).

Другий тип амбієнтних АБР зі значенням «Початок або кінець метеорологічної дії» не є продуктивним у жодній із досліджуваних мов (англ. 1 од.; укр. 2 од.).

(26) *The rain is over* (28, 157) «Дощ скінчився».

(27) *Злива ще не вщухла* (26, 716).

Наведені БР в обох мовах мають структуру двоскладних речень $S - P$, в яких значення дії передається за допомогою підмета, вираженого іменником *the rain* «дощ» (26), *злива* (27), а категорія фазовості дії знаходить своє відображення у значенні присудків БР – (26) *is over* «скінчився», (27) *вщухла*.

Амбієнтні безсуб'єктні речення або семантично нерозчленовані ситуативні речення, що називають подію, явище, ситуацію як одне ціле, не є частотними в мовах дослідження відносно загальної кількості аналізованих безсуб'єктних речень і нараховують 203 БР (13,5%) в англійській мові і 269 БР (17,9%) в українській мові.

Ізоморфізм амбієнтних БР англійської і української мов простежується на семантичному рівні, про що свідчить виокремлення однакових семантичних типів БР та їх підтипів (табл. 1). Відмінність спостерігається у частотності вживання того чи іншого типу або підтипу БР у кожній з мов дослідження.

Аломорфізм структурної організації БР англійської і української мов виявлено під час синтаксичного аналізу амбієнтних БР. Дослідження показало, що БР амбієнтної семантики є більш різноманітними за своєю структурою в українській мові, ніж в англійській через наявність дієслівних і односкладних прислівникових речень, що не є характерними для англійської мови.

Перспектива подальшого дослідження амбієнтних БР полягає у залученні більшої кількості різноструктурних мов.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл : логико-семантические проблемы / Н.Д. Арутюнова. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 384 с.
2. Белошапкова В.А. Глагольные безличные предложения в синтаксической системе русского языка / В.А. Белошапкова, Т.И. Шмелева // Исследования по семантике. Семантические аспекты синтаксиса. – Уфа, 1985. – С. 34–47.
3. Василевская Л.И. Безличные предложения в типологии синтаксических конструкций (на материале русского языка) : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Л.И. Василевская. – М., 1976. – 24 с.
4. Вихованець І.Р. Семантико-синтаксична структура речення : [монографія] / І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, В.М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1983. – 220 с.
5. Георгиев И. Безличные предложения, выражающие состояние природы и окружающей среды (на материале русского и болгарского языков) / И. Георгиев // Трудове на великотърноския университет Кирил и Методий. – София, 1979. – Т. 14. – Кн. 2. – С. 102–135.
6. Григорян Г.Ф. Объектно-предикативные биномы категории состояния (на материале современного английского языка) / Г.Ф. Григорян // Содержательные аспекты языковых единиц. – К. : Вища школа, 1982. – С. 75–78.
7. Игнатюк Ю.С. Безличные предложения и особенности их функционирования в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ю.С. Игнатюк. – М., 1978. – 20 с.
8. Кабанова С.А. Безличные предложения со значением состояния : [учеб. метод. пос.] / С.А. Кабанова. – Саранск : Изд-во Мордов. ун-та, 1998. – 16 с.

9. Кавера Н.В. Семантична топологія предикатів стану : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.В. Кавера. – К., 2008 – 24 с.
10. Клонова О. Безличные предложения в русском и норвежском языках / О. Клонова // Русский язык в контрастивном аспекте. – Oslo, 2010. – № 2(3). — С. 511–525.
11. Левицкий А.Э. Сравнительная типология английского, немецкого, русского и украинского языков : [учеб. пособ.] / А.Э. Левицкий и др. – К. : Освита України, 2009. – 354 с.
12. Малинович М.В. Семантико-синтаксическая характеристика предложений экзистенции и их основные функции в тексте (на мат. англ. яз) / М.В. Малинович // Семантическая интерпретация простого предложения. – Иркутск, 1980. – С. 32–41.
13. Мещерякова Е.М. Фигура наблюдателя в видо-временной семантике (на материале русского и английского языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.М. Мещерякова. – М., 2009. – 29 с.
14. Падучева Е.В. Наблюдатель как эксперимент «за кадром» / Е.В. Падучева // Слово в тексте и в словаре : сб. ст. к 70-летию акад. Ю.Д. Апресяна. – М., 2000. – С. 185–194.
15. Селеменова О.А. Безличные предложения со значением состояния природы и окружающей среды в современном русском языке : структура, семантика и функционирование : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / О.А. Селеменова. – Елец, 2006. – 19 с.
16. Сусов И.П. Семантическая структура предложения / И.П. Сусов. – Тула : Тульский гос. пед. ин-т, 1973. – 142 с.
17. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер ; пер. с франц. / [редкол. Г.В. Степанов (пред.) и др.] ; вступ. ст. и общ. ред. В.Г. Гака. – М. : Прогресс, 1988. – 656 с.
18. Чейф У.Л. Значение и структура языка / У.Л. Чейф ; пер. с англ. Г.С. Щура ; послесл. С.Д. Кацнельсона. – М. : Прогресс, 1975. – 432 с.
19. Шрайбер Ц.Н. Безличные предложения в современном немецком языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Ц.Н. Шрайбер. – Ленинград, 1963. – 16 с.
20. Chomsky N. Deep structure, surface structure, and semantic interpretation / N. Chomsky // Semantics. – Cambridge : Cambridge University Press, 1971. – P. 183–216.
21. Dixon R.M.W. A Semantic Approach to English Grammar / R.M.W. Dixon. – 2nd ed. – New York : Oxford University Press, 2005. – 543 p.
22. Evans N. Semantic typology / N. Evans / ed. by J.J. Song // The Oxford Handbook of Linguistic Typology. – 2010. – P. 504–533.
23. Fries C.C. The structure of English : The introduction to the construction of English sentence / C.C. Fries. – London, Harlow : Longman, 1969. – 304 p.
24. Smith C.A. English syntax / C.A. Smith. – Boston : Gynn & Company, 1906. – 92 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

25. Гончар О. Собор // Циклон. Тронка. Собор : роман / О. Гончар. – К. : Рад. шк., 1990. – С. 399–589.
26. Дімаров А. Біль і гнів : роман / А. Дімаров. – К. : Україна, 2004. – 925 с.
27. Самчук У. Марія : роман / У. Самчук. – К. : Радянський письменник, 1991. – 190 с.
28. Fitzgerald F.S. This Side of Paradise : novel / F.S. Fitzgerald. – М. : Менеджер, 2002. – 288 p.
29. Galsworthy J. End of the Chapter. Maid is waiting. Flowering wildness : trilogy / J. Galsworthy. – М. : Foreign languages publishing house, 1960. – 602 p.
30. Gordon G. Let the day perish / G. Gordon. – М. : Foreign Languages publishing house, 1961. – 312 p.

УДК 821.521–3.09

Кузьменко Ю. С.

ВПЛИВ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕРНІСТСЬКОЇ ЕСТЕТИКИ НА РАННЮ ТВОРЧІСТЬ ТАНІДЗАКІ ДЖЮН'ІЧІРО

У статті здійснено спробу осмислити вплив західноєвропейського модернізму на ранню творчість японського письменника XX ст. Танідзакі Джюн'ічіро, а також простежити способи реалізації модерністської естетики на ідейно-тематичному та образному рівнях його художніх творів.

Ключові слова: модернізм, естетизм, концепція демонічної краси, образ митця-міфотворця.

Кузьменко Ю. С. Влияние западноевропейской модернистской эстетики на раннее творчество Танидзакі Дзюн'итиро. – Стаття.

В статье осмысливается влияние западноевропейского модернизма на раннее творчество японского писателя XX ст. Танидзакі Дзюн'итиро, а также отслеживаются способы реализации модернистской эстетики на идейно-тематическом и образном уровнях его художественных произведений.

Ключевые слова: модернизм, эстетизм, концепция демонической красоты, образ артиста-мифотворца.

Kuzmenko Yu. S. Influence of West European modernist aesthetics on early fiction of Tanizaki Jun'ichiro. – Article.

The article examines influence of the West European modernism on the early literary works of Japanese writer of XX century Tanizaki Jun'ichiro and tracing of the ways in which the modernist aesthetics is realized in his fiction.

Key words: modernism, aestheticism, concept of demonic beauty, artist as a creator of myth.

У творчості Танідзакі Джюн'ічіро (1886–1965 рр.) гармонійно поєднуються художні традиції японської літератури та здобутки західноєвропейських літератур кінця XIX – початку XX ст., невибаглива східна естетика та кричуща західна екстравагантність. Творче становлення письменника починалось із японської естетичної школи тамбіха (1908 – середина 1910-х рр.), основою для літературної платформи якої послужили принципи західноєвропейського естетизму – стильової течії в літературі та мистецтві Європи кінця XIX ст. Проте естетизм сповнився у творчій майстерні автора модерністським звучанням: його твори відрізнялись активним міфотворенням, синтезом західного змістового та формального матеріалу зі східним, а також художньої літератури з театральним мистецтвом і кінематографом, посиленою увагою до світу вигадки, ілюзії й уяви, підсвідомості та внутрішнього життя людини. Модерністські настрої письменника найголосніше лунають у його ранніх творах, написаних протягом 1910–1924 рр., а тому представляють собою цікавий матеріал для дослідження витоків питома японського модернізму, зріле становлення якого у 1920-х рр. пов'язують зі школою неосенсуалістів шінканкакуха.

Інтересом до впливу західноєвропейської літератури зламу XIX–XX ст. на творчість Танідзакі Джюн'ічіро відзначені праці низки зарубіжних дослідників: К.К. Іто, Ш. Като, Н. Мізути-Ліппіт, Я. Одзави, Д. Кіна, Г.Б. Петерсена, М.Й. Конрада, Н.І. Чегодар, К.Г. Саніної та ін. Нерідко твори японського естета порівнюють із такими роботами західних письменників, як «Таїс» А. Франса (1890 р.), «Спокуса Святого Антонія» Г. Флобера (1874 р.), «Портрет Доріана Грея» О. Уайльда (1890 р.). Однак малодослідженим залишається

вплив західноєвропейського модернізму на творчість письменника, що підтверджують поодинокі розвідки японських літературознавців М. Уеди та С.М. Ліппіта. Зокрема, М. Уеда простежує вплив фрейдівського вчення на Танідзакі, а С.М. Ліппіт припускає, що урбаністичні твори японського естета послужили предтечею для становлення питома японського модернізму [6], який формувався під впливом західноєвропейського авангардистського мистецтва. Іншими словами, зв'язок модерністських настроїв у ранніх творах Танідзакі із західноєвропейською літературою зламу століть і їхній вплив на подальше становлення питома японського модернізму потребують детальнішого опрацювання. У зв'язку з цим метою статті є осмислити вплив західноєвропейської модерністської естетики на ранню творчість Танідзакі Джюн'ічіро.

Рання творчість Танідзакі Джюн'ічіро охоплює період від 1910 р. по 1924 р. і характеризується модерним звучанням. У своїх перших творах письменник заявляє про власну переконаність у першочерговості творчої уяви та фантазії, а також виступає проти раціоналізму та достовірного життєпису, якого намагалися дотримуватись японські натуралісти. Протестуючи проти будь-якого обмеження творчого потенціалу, Танідзакі створює новаторські образи і торкається глибин внутрішнього світу особистості, апелюючи до проблем влади, краси й ілюзій. Його цікавить царина ірраціонального, гротескного та підсвідомого.

Європейський модернізм, який справив значний вплив на раннього Танідзакі, зародився у 1870-х рр. у Франції з досвіду «проклятих поетів» (Ш. Бодлера, Лотреамона, А. Рембо, П. Верлена) і, поширившись на інші європейські літератури, проіснував у Європі до середини XX ст. Серед

визначальних рис європейського модернізму виділяють антиутилітаризм, інтелектуалізм (внаслідок чого модернізм протиставляється масовій літературі), психологізм, заперечення натуралістичного та реалістичного художніх методів, перегляд традиційних наративних технік і винайдення прийомів «потoku свідомості», внутрішнього монологу й асоціативного монтажу. Крім того, європейські модерністи визнавали художній світ найвищою цінністю, що стоїть над емпіричною дійсністю, вважали, що сучасність випадає з гнізда тисячолітньої культури, а тому духовний світ сучасної людини заслуговує на іронічне ставлення, прагнули повернутися назад до духовних і культурних витоків людської історії [1, 42–51]. Їхні твори були відзначені синтезом мистецтв, орієнтацією на природне, еротичу та рафіновану вишуканість. Популярними серед європейських модерністів були ідеї пробудження, росту та становлення, прояву людських пристрастей на межі можливого, екстазу, вмирання, відчаю та безвиході тощо [3, 279–281].

Проникненню європейського модернізму до Японії сприяла активізація перекладацьких зусиль літературних і культурних діячів країни за часів демократії Тайшю (1912–1926 рр.). Тогочасне перекладацтво, здебільшого націлене на американську, російську та західноєвропейські літератури XIX–XX ст., забезпечило японців можливістю вільно знайомитись із провідними надбаннями західної літератури, мистецтва та філософії. Так, японські естети, серед яких були поети Кітахара Хакушю (1885–1942 рр.), Хагівара Сакутаро (1886–1942 рр.), Кіношіта Мокутаро (1885–1945 рр.) та Хінацу Коносукі (1890–1971 рр.), письменники Сато Харуо (1892–1964 рр.), Нагаї Кафу (1879–1959 рр.) і Танідзакі Джюн'ічіро, творили під впливом праць англійського поета-містика Вільяма Блейка (1757–1827 рр.), основоположника теорії трансценденталізму Ральфа Волдо Емерсона (1803–1882 рр.), прерафаелітів (1848–1853 рр.), які протестували проти академічних традицій і сліпого наслідування класичних зразків, головного ідеолога європейського естетизму В. Пейтера (1839–1894 рр.), представника англійського естетизму та модерну Обрі Вінсента Бердслі (1872–1898 рр.) й англійського письменника О. Уайльда (1854–1900 рр.). Внаслідок цього у творчості японських естетів гармонійно поєдналися декадентські (наприклад, культ краси як вища цінність у житті та мистецтві, тенденція до ескапізму внаслідок неприйняття реальної дійсності, ігнорування соціальної проблематики) та модерністські настрої (антиутилітаризм, інтелектуалізм, активне міфотворення, віра у силу художнього слова, психологізм). Ці та інші модерністські настрої простежуються на ідейно-тематичному та образному рівнях ранньої прози Танідзакі, у його

щоденниках та есе, що засвідчує значний вплив на японського письменника західноєвропейської модерністської естетики.

Як показує аналіз автобіографічних джерел і художніх творів Танідзакі Джюн'ічіро, антиутилітаризм становив невід'ємну частину його системи світоглядних і художньо-естетичних цінностей. Японський естет був переконаний у тому, що мистецтво наслідує природу не тільки в її видимих проявах, але й допомагає відтворювати її приховані глибини. Для письменника мистецтво виступало засобом трансформації дійсності, оскільки допомагало створити уявний світ. Про такий підхід свідчить ціла низка образів митців-міфотворців у ранніх оповіданнях автора, які прагнуть змінити дійсність, оголити приховане та створити світ власної уяви: татуювальник Сейкічі з оповідання «Татуювання» («*Шісей*», 1910 р.) створює світ жаху та тілесного болю для своїх клієнтів, оповідач із «Таємниці» («*Хіміцу*», 1911 р.) поринає у примарний світ вигадки, щовечора перевдягаючись і вдаючи з себе жінку, дівчина Міцуко з «Дітлахів» («*Сейнен*», 1911 р.) винаходить світ жаху для хлопчиків, що так довго над нею знущалися тощо. У цих образах відображене бачення письменником справжнього митця, який, на думку Танідзакі, має бути «людиною, хворою на «творчу лихоманку» [6, 61]. Однак митець у Танідзакі здебільшого пасивний, оскільки його головне завдання полягає у тому, щоб розкрити приховані глибини своєї чи чужої душі та дозволити підсвідомим фантазіям заволодіти свідомістю. Він не створює нічого матеріально ціннісного: його царина – світ вигадки та ілюзії.

Протест проти японського натуралістично-реалістичного методу, який займав ключові позиції в літературному дискурсі країни у 1900-х рр., проявився у незламній переконаності Танідзакі у тому, що витвори мистецтва відтворюють правду життя, яку можна збагнути тільки за допомогою творчої уяви, що її намагались уникати японські натуралісти. Головне завдання митця, на його думку, полягає у створенні «автономного всесвіту», в якому автор може вільно маніпулювати характеристиками та подіями [6, 57–58]. Досягти такої мети можливо лише тоді, коли матеріал для твору максимально віддалений у просторовому та часовому планах від особистого життя самого автора. Крім того, любов Танідзакі до експериментів на змістовому рівні художнього твору виходила за межі постулату японських натуралістів достовірно фіксувати людське життя без будь-яких художніх прикрас. Він писав: «Нещодавно у мене з'явилась погана звичка. Пишучи власні твори або ж читаючи твори інших, я залишаюсь невдоволеним доти, доки переді мною не опиниться твір, сповнений вигадки. Я не налаштований писати або читати будь-що, побудоване на дійсних фактах» [6, 58].

У центрі зацікавлень раннього Танідзакі – царина підсвідомого, питання подружньої зради, ревності, ненависті, жорстокості та інших неоднозначних емоцій, які, на його думку, становили невід’ємну частину будь-якого жіночого психотипу, навіть добродесної жінки неоконфуціанського виховання. Він прагнув дослідити та простежити, яким чином ці психологічні вади жіночої натури, замасковані під її вродою, здатні вплинути та змінити життя чоловіка [6, 57–58]. Також психологізм Танідзакі проявляється в його посиленій увазі до сексу як одночасно деструктивної та конструктивної сили, сексуальності та тілесності, які часто заповнюють ідейно-тематичний рівень його творів (наприклад, одержимість Лін-гуна тілом і зовнішністю Нань-цзи в оповіданні «Цілінь» («Кірін», 1910 р.), насолода хлопчика Ея від фізичного болю в «Дітлахах» (1911 р.) тощо).

Вплив модерністської естетики на систему естетичних цінностей раннього Танідзакі проявляється також у тому, що на цьому етапі свого творчого становлення письменник розбудовує концепцію демонічної краси. Наприкінці XIX – на початку XX ст. образ фатальної жінки (з франц. *la femme fatale*) став доволі розповсюдженим у європейському та північноамериканському мистецькому просторі. Його можна було зустріти на сторінках книжок (наприклад, у творі «Саломея» (1894 р.) англійського естета О. Уайльда, оповіданні «Лігея» (1838 р.) американського «готичного» романтика А.Е. По, новелі «Ніч Клеопатри» (1838 р.) французького декадента Т. Готьє (1811–1872 рр.) тощо), екранах кінотеатрів («демонічні» образи, втілені американськими акторками Ліліан Гіш (1893–1993 рр.), Мері Пікфорд (1892–1979 рр.) і Тедою Бара (188–1955 рр.)) і картинах (французького художника та представника символізму Густава Моро (1826–1898 рр.), норвезького живописця Едварда Мунка (1863–1944 рр.), німецького художника, символіста й експресіоніста Франца фон Штука (1863–1928 рр.) та ін.). Іншими словами, цей образ був доволі популярним серед західних декадентів, символістів і модерністів. Зокрема, західноєвропейські декаденти зверталися до нього з метою відтворити світ інтриги, морального розладу та неприродних розваг, у якому живуть люди за часів економічного триумфу та технічного прогресу. Така жінка (активна, жорстока та егоїстична) не здатна кохати, а тому її образ стає уособленням деструктивних сил у творах декадентів. Новим звучанням цей образ сповнився у творчій майстерні західних модерністів, які створили новий тип героїні, здатної відверто проявляти свої почуття та демонструвати свій внутрішній стан. Фатальна жінка енергійна, спокуслива та незалежна від чоловіків, наділена тілесністю. Її образ виписується європейськими модерністами з високим рівнем еротики, що проявляється в посиленій увазі до тем сексу та тіла.

Демонічна краса, концепцію якої розробляє у своїй ранній творчості Танідзакі Джюн’ічіро, є одночасно й альтернативою, й антиподом традиційно японської краси. Її уособленням постає жорстока вродлива жінка із садистськими нахилами, одержима прагненням домінувати та владарювати, підкорювати чоловіків і жити у своє задоволення (наприклад, молода гейша із оповідання «Татування» (1910 р.), спокуслива Нань-цзи із «Ціліня» (1910 р.), Онуї з «Джьотаро» («Джьотаро», 1914 р.) тощо). Фатальна красуня надзвичайно вродлива, чуттєва й егоїстична. Іноді, стаючи жертвою чоловіків, як, наприклад, дівчина в оповіданні «Татування» (1910 р.), Міцуко з «Дітлахів» (1911 р.) та ін., вона відкриває свою справжню натуру – деспотичну та жорстоку. Проте за свідченням одного з ранніх героїв Танідзакі (Джьотаро з однойменного оповідання 1914 р.) з двох красунь – доброї та злої – завжди привабливіша саме зла красуня. Таким чином, автор заявляє про свій ідеал жінки – незалежної, владної та здатної вільно демонструвати свій внутрішній стан.

Помітний вплив західноєвропейського модернізму на авторський стиль відчувається на ідейно-тематичному рівні, де на перше місце виступають теми життєвого та мистецького самопошуку (наприклад, в оповіданнях «Джьотаро» (1914 р.) і «Таємниця» («Хіміцу», 1911 р.)), стосунків між чоловіком і жінкою як двома протилежними полюсами, що разом утворюють ідеальне садомазохістське ціле (як у творах «Татування» та «Цілінь»), співіснування краси, мистецтва і дійсності («Ніжки Фуміко» («Фуміко но аши», 1919 р.)), становлення («Дітлахи» (1911 р.) та «Маленька країна» («Чісана ококу», 1918 р.)) тощо. Тобто людська особистість та підсвідомі порухи її душі становлять ядро проблемно-тематичного виміру ранніх творів письменника. Намагаючись дослідити найпотаємніші глибини людської психіки, Танідзакі вдається до створення нових реальностей, у яких стає можливою реалізація прихованих бажань і підсвідомих прагнень його персонажів. Як правило, такі реальності конструюються автором на фоні екзотичного минулого (наприклад, у п’єсі «Слон» («Дзо», 1910 р.) дія відбувається за доби Едо (1603–1868 рр.), в «Окуні та Гохей» («Окуні то гохей», 1922 р.) зображено події часів шьогунату Токугава (1603–1868 рр.) тощо), яке дає більший простір для лету фантазії, ніж сучасність. «Увага письменника прикута до минулого не тому, що він прагне відкрити досі невідомі факти або зобразити ще не змальовані характери, а тому, що минуле залишає простір для його уяви», – стверджував Танідзакі [6, 59]. Прагнення віднайти себе призводить до різного роду експериментів з боку головних героїв ранніх оповідань автора. Гонитва за насолодою робить із Ідзумі Джьотаро – головного

героя оповідання «Джьотаро» (1914 р.) – розпусного гедоніста, що проповідує аморальні ідеї та живе у світі примарної вигадки, доки одного дня не стає нікому непотрібним. Тема жінки та чоловіка як активного та пасивного полюсів у стосунках тісно пов'язана з концепцією демонічної краси: активна жінка прагне маніпулювати, а пасивний чоловік відчуває гостру потребу служити ідеалові – демонічно вродливій і жорсткій красуні. Молодий татуювальник Сейкічі з оповідання «Татуювання» (1910 р.) безжалісно мучить своїх клієнтів, за винятком однієї красуні (на його думку, майбутньої володарки багатьох чоловічих сердець), якій він наносить візерунок так, «наче голка ранила його власне серце» [2, 36]. Тобто він втрачає свою жорстокість у пориві служити прекрасній дияволиці. У своїх ранніх роботах Танідзакі також демонструє, що буденність, краса та мистецтво часом можуть співіснувати в доволі гротескному вигляді: захоплюючись вродливими ногами своєї молодой коханки, старий чоловік із оповідання «Ніжки Фуміко» (1919 р.) намагається увіковічити ці моменти з їхнього інтимного життя за допомогою мистецтва шляхом залучення молодого художника Ушіню до написання картин із Фуміко. Проте таке прагнення поєднати буденне та високе призводить до викривленого сприйняття дійсності – захоплення ногами набуває оргіастичного характеру. Ще одна наскрізна тема ранніх творів письменника – становлення, нерідко розкривається за допомогою мотиву гри. Гра допомагає персонажам проявити свою істинну

натуру та реалізувати приховані бажання. Наприклад, в оповіданні «Таємниця» (1911 р.) головний герой завдяки грі у жінку отримує можливість розкрити свою артистичну натуру та задовольнити високі естетичні потреби. Гра допомагає дітям із твору «Дітлахи» (1911 р.) продемонструвати свою істинну натуру, а не вдавати з себе тих, ким вони звикли бути у соціумі та родині: плакса Шін'ічі з аристократичної родини забуває про всі свої манери, коли знущується над іншими дітьми; звичайний хлопчик Ей відчуває досі невідоме задоволення від знущань та сцен насилля; бешкетник Сенкічі стає слухняною жертвою, а вихована дівчинка Міцуко прагне помсти та владарювання. Іншими словами, автор використовує мотив гри, щоб розкрити характери, проявити істинну суть героїв своїх оповідань, запропонувати оригінальний спосіб трансформації дійсності. Усі вищезазначені теми розкриваються Танідзакі в умовних художніх реальностях, в яких вигадка тісно переплетена з достовірністю.

Аналіз ранньої прози Танідзакі Джон'ічіро дає змогу зробити висновки про те, що письменник зазнав значного впливу з боку західноєвропейського модернізму. Такий вплив простежується на змістовому рівні його оповідань на прикладі антиутилітарного ставлення до мистецтва, заперечення натуралістичного методу японської літератури, переконаності у пріоритетах творчої уяви та здатності художнього слова трансформувати дійсність, посиленій увазі до ірраціональних, гротескних та підсвідомих сторін буття.

Література

1. Волощук С.В. Чарівна флейта Модерну. Духовно-естетичні тенденції німецькомовної модерністської літератури ХХ ст. у ліриці Р.М. Рільке, прозі Т. Манна, драматургії М. Фріша : [монографія]. – К. : Видавничий дім Д. Бураго, 2008. – 528 с.
2. Дзюньитиро Танидзакі. Избранные произведения в 2-х т. / Д. Танидзакі. – Т. 1. – М. : Художественная литература, 1986. – 543 с.
3. Культурологія : українська та зарубіжна культура : [навч. посіб.] / [М.М. Закович, І.А. Зязюн, О.Л. Шевнюк та ін.] ; за ред. М.М. Заковича. – 4-те вид. випр. і допов. – К. : Знання, 2009. – 589 с.
4. Keene D. Five modern Japanese novelists / D. Keene. – New York : Columbia University Press, 2003. – 113 p.
5. Lippit M.S. Topographies of Japanese modernism / M.S. Lippit. – New York : Columbia University Press, 2002. – 301 p.
6. Ueda M. Modern Japanese writers and the nature of literature / M. Ueda. – Stanford : Stanford University Press, 1976. – 292 p.

УДК 811.111'373'42

Лектоваров К. С.

ЯДЕРНО-МЕДИАЛЬНАЯ ЗОНА НОМИНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТА SECURITY

Статья посвящена исследованию номинативного поля англоязычного концепта SECURITY. С помощью дефиниционного анализа вербальных компонентов поля выявляются семные пучки смысловой ткани анализируемого поля. Лингвокогнитивный анализ этих пучков эксплицирует тематические доминанты, структурирующие поле. Делается вывод о том, что повышение плотности определенных участков номинативного поля коррелирует с салиентностью определенных фреймовых структур и культурных сценариев, отраженных в концепте SECURITY.

Ключевые слова: концепт, номинативное поле, сема, семема, лексема, фрейм, сценарий.

Лектоваров К. С. Ядерно-медіальна зона номінативного поля концепту SECURITY. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню номінативного поля англomовного концепту SECURITY. За допомогою дефініційного аналізу вербальних компонентів поля виявляються семні пучки змістової тканини аналізованого поля. Лінгвокогнітивний аналіз цих пучків експлікує тематичні домінанти, які структурують поле. Робиться висновок про те, що підвищення щільності окремих ділянок номінативного поля корелює із салиєнтністю певних фреймових структур і культурних сценаріїв, відбитих у концепті SECURITY.

Ключові слова: концепт, номінативне поле, сема, семема, лексема, фрейм, сценарій.

Lektovarov K. S. Nuclear-medial zone of the concept SECURITY nominative field. – Article.

The article deals with investigation of the concept SECURITY nominative field. Definitive analysis of the field verbal components reveals certain seme bunches of the topical tissue of the analyzed field. Linguocognitive analysis of the bunches explicates topical dominants, which structure the field. We come to a conclusion that the increase of density in certain parts of the nominative field correlates with salience of certain frame structures and cultural scenarios, as they are reflected in the concept SECURITY.

Key words: concept, nominative field, seme, sememe, lexeme, frame, scenario.

Человек определяет и классифицирует действительность средствами языка, причем это «квантование» мира идей и вещей происходит на уровне концептов [2, 95]. Е.С. Кубрякова констатирует, что язык отражает опыт человека по взаимодействию со средой, и именно такой объективированный в языке опыт в своей совокупной целостности образует языковую картину мира [5, 32]. Каждый естественный язык, как пишет Ю.Д. Апресян, отражает определенный способ концептуализации (восприятия и организации) мира, при этом значения, которые выражаются в языке, формируют единую систему взглядов, представляющую собой некую «коллективную философию», которая «навязывается» всем носителям этого языка в качестве обязательной [1]. Следовательно, тщательное изучение концептов как фрагментов картины мира дает в руки исследователя ключ к пониманию подобной «коллективной философии».

Настоящее исследование выполнено с опорой на *полевую модель концепта*, разработанную И.А. Стерниным для описания его многослойной структуры в терминах ядра и периферии. Мы, однако, оперируем трехслойной схемой структурирования номинативного поля концепта: ядро, медиальная зона и периферия. При этом смысловое наполнение ядра поля, вслед за И.А. Стерниным, отождествляем с семным набором базовых лексем-репрезентантов изучаемого концепта [7, 201]. Нам близка позиция С.А. Жаботинской, которая рассматривает концепт как ментальное образование, *активируемое* языковыми единицами: «Концепты, или кванты информации, содер-

жатся не в языке, а в человеческой мысли. Язык предназначен для активации концептов» [3, 255].

В свое время В.И. Карасик ввел в научный узус термин «*номинативная плотность*» [4, 111]. Опираясь на этот термин, З.Д. Попова и И.А. Стернин утверждают, что «наличие большого количества номинаций концепта, или (в терминах В.И. Карасика) его высокая номинативная плотность отражает актуальность вербализуемого концепта для сознания народа» [6, 8]. Нам представляется такая позиция чрезвычайно плодотворной, т.к. определяя различную степень номинативной плотности, исследователь получает верифицируемые данные о степени салиентности отдельных смыслов, формирующих когнитивную сущность вербализованного концепта.

Объектом настоящего исследования является номинативное поле англоязычного концепта SECURITY. Предметом выступают лексикографически зафиксированные единицы, номинирующие понятие *security* и имеющие формат слова и словосочетания.

Ядерной зоной анализируемого номинативного поля выступают 10 семем (в иной терминологической парадигме – лексико-семантических вариантов) лексем *security*, которые по признаку смыслового родства были объединены нами в три группы. В результате такой группировки ядро поля представляет собой единство трех смысловых сегментов.

Сегмент 1 обозначаем обобщенным названием *свобода от предчувствия чего-то нежелательного/опасного*. В этот сегмент включены семемы *security* со следующими дефинициями:

(1.1) *freedom from danger, risk; safety* (свобода от опасности);

(1.2) *freedom from fear, anxiety, destitution, doubt; confidence* (свобода от тревоги);

(1.3) *freedom from the prospect of being laid off; dependability* (свобода от угрозы безработицы).

Сегмент 2 называется нами *финансовое/юридическое поручительство* и объединяет семемы *security*, дефинируемые в словарях как:

(2.1) *smth given, deposited, or pledged as assurance of fulfillment of an obligation; pledge* (залог);

(2.2) *surety; a person who undertakes to fulfill another person's obligation if that person cannot or does not* (поручитель);

(2.3) *a guarantee, a right conferred on a creditor to make him sure of recovery* (правовые отношения займа);

(2.4) *a document indicating ownership or creditorship; stock certificate or bond in evidence of debt or property* (облигации).

Сегмент 3 ядра номинативного поля *security*, обозначаемый как *защита от агрессивного воздействия*, образуют семемы со следующим значением:

(3.1) *protection; smth that gives or acquires safety* (защита от угрозы, нападения);

(3.2) *protection against espionage, sabotage* (защита от шпионажа);

(3.3) *an organization whose task is protection against espionage; a group or department to provide safety* (охрана).

Ядерная зона номинативного поля *security* граничит с *медиальной зоной*, в которую включаем лексикографически зарегистрированные синонимы и словосочетания со словом *security*. Анализ этого материала показывает, что различные сегменты ядра по-разному участвуют в формировании медиальной зоны. Иначе говоря, некоторые смысловые участки вербального поля оказываются более плотными, некоторые менее плотными. Под плотностью номинативного поля понимается большее или меньшее количество словарных единиц с соответствующей семантикой.

Так, например, первый сегмент ядра образует сегмент медиальной зоны с невысокой плотностью: только одно словосочетание, но в трех значениях, зарегистрировано в англоязычных словарях. Это *security blanket*, первоначально терминологическое (из области психологии) обозначение предмета, в котором испуганный ребенок ищет защиты: кутаясь в одеяльце, испуганный ребенок чувствует себя защищенным. В процессе семантической генерализации данное словосочетание приобрело значение *любой знакомый предмет, который успокаивает* (ребенка и не только). Впоследствии наглядный образ детского одеяльца (как средства обеспечения чувства безопасности) в британском варианте английского

языка получает совершенно новую метафорическую трактовку: *замалчивание информации для обеспечения безопасности* в обществе.

Семемам первого сегмента ядерной зоны с общим значением *свобода от предчувствия чего-то нежелательного/опасного* соответствуют в медиальной зоне синонимические цепочки: (1.1) *security – safety, safeness, protection*; (1.2) *security – confidence*; (1.3) *security – dependability*.

В первом сегменте ядерной и медиальной зон номинативного поля концепта SECURITY отражен фрейм СВОБОДА ОТ ЧЕГО-ТО НЕЖЕЛАТЕЛЬНОГО. Слот ЧТО-ТО НЕЖЕЛАТЕЛЬНОЕ по-разному конкретизируется в разных семемах: *риск, опасность, тревога, страх, бедность, увольнение с работы*. Медиальная зона уточняет также слот СВОБОДА, называя средство обретения такой свободы – *любой знакомый предмет*, (изначально *детское одеяльце*), который дает ощущение защищенности. Соответствующий смысловой участок англоязычного номинативного поля не отличается высокой плотностью заполнения вербальными единицами. Кроме того, не все из обнаруженных нами единиц одинаково широко представлены в разных лексикографических источниках. Так, семемы (1.1) и (1.2) зафиксированы во всех словарях выборки (4 толковых и 2 переводных), а семеме (1.3) (со значением *свобода от угрозы безработицы*) регистрируют только два толковых словаря.

Сегмент 2 ядерной зоны, названный нами *финансовое/юридическое поручительство*, «прорастает» в соответствующий сегмент медиальной зоны за счет образования трех словосочетаний и десяти синонимов.

Рассматриваемые здесь семемы в совокупности своих значений актуализируют такой культурный фрейм, как ОДАЛЖИВАНИЕ СРЕДСТВ с устоявшимся распределением ролей тех, кто принимает участие в подобной транзакции, с устоявшимся сценарием их действий относительно возвращения долга, с фиксацией процедур и документов, задействованных в разворачивающейся ситуации и, главное, с четко прописанными обязательствами сторон. Вербализация различных аспектов этого фрейма прослеживается в медиальной зоне номинативного поля. Это, прежде всего, такие аспекты, как правовые отношения и процедуры займа.

Ядерные семемы этого сектора образуют номинативные словосочетания, построенные по модели N + N с семемой *security* в атрибутивной функции. Так, номинативная поликомпонентная единица *security interest* имеет следующее лексикографически зафиксированное толкование: *the rights that a creditor has in the personal property of a debtor that secures an obligation; lien*. Дефиниционный анализ второй ступени свидетельствует,

что слово *lien* – это юридический термин, впервые зафиксированный в 1531 г. и означающий *a legal claim that someone has on the property of another person until a debt has been paid back*. Иными словами, речь идет о *праве кредитора на определенную часть имущества должника до того времени, пока долг не будет возвращен*. Как видим, в англоязычной картине мира глубоко укоренен культурный сценарий *одолживание/возвращение долга* с четким определением прав и обязанностей сторон подобной трансакции.

Взаимоотношения, связанные с исполнением финансовых обязательств займа, могут иметь место между людьми, организациями, компаниями. Так, например, словосочетание *security analysis* предполагает выяснение «кредитной истории» организации. В словаре оно имеет следующее толкование: *изучение финансовой деятельности компании*. В Соединенных Штатах Америки имеется даже специальный правительственный орган *Securities and Exchange Commission*, чья функция состоит в обеспечении соблюдения правовых интересов инвесторов на рынке облигаций – *a US government agency that supervises the exchange of securities so as to protect investors against malpractice*.

Актуальность семантического комплекса *финансовое/юридическое поручительство* в смысловой структуре понятия *security* проявляется наличием поликомпонентных номинативных единиц, а также значительным набором синонимов к семемам *security* соответствующего ядерного сегмента.

Так, семема *security*, имеющая значение *залог*, образует целую цепочку синонимов, многие из которых, согласно словарям, функционируют в английском языке, начиная с XIV в.: *pledge, gage, pawn, guaranty, guarantee*. Семема *security*, обозначающая *поручитель*, имеет синоним *surety*. Слово *security* со значением *правовые отношения* лексикографически фиксируется как синоним к слову *guarantee*. А семема *security*, обозначающая *облигации*, т.е. документы, подтверждающие трансакцию займа, имеет словарно зарегистрированный синоним *bonds*.

Третий сегмент ядерной зоны вербализованного концепта SECURITY, обобщенно называемый *защита от агрессивного воздействия*, имеет наибольшее разветвление в медиальной зоне за счет наличия многочисленных синонимов и номинативных словосочетаний, построенных по модели *security + N*.

Семема *security* (3.1) со значением *защита от угрозы, нападения* входит в словосочетания, в которых угроза интерпретируется как разглашение секретной информации. Так, *security check* имеет два значения: *проверка для допуска к секретным документам* и *проверка благонадежности*

при приеме на работу, а словосочетание *security black-out* означает *засекречивание*. Объектом защиты может выступать не только информация, но и мир, что отражено в названии такой организации как Совет Безопасности ООН *Security Council – a permanent council of the United Nations with primary responsibility for maintaining peace and security*.

Эта же семема *security* (3.1) со значением *не-что, обеспечивающее защиту от угрозы и вреда*, имеет наибольшее количество лексикографически зафиксированных синонимов. Словари предлагают два эквонимичных синонима и семь гипонимичных. К первым относятся слова *defense* и *protection*, имеющие генерализованное значение: *state of being kept from harm/act of defending smb. from attack*, т.е. *состояние или действие по обеспечению безопасности*. К числу гипонимических синонимов причисляем слова с более конкретным значением, уточняющим *что именно (сооружение/устройство) защищает от опасности*: *safeguard, cover, ammunition, armor, screen, shield, wall*. Полагаем, что большое количество синонимов этой группы исторически объясняется важностью для англоговорящего социума проблемы защиты от физического насилия. Согласно словарям, эти единицы существуют в английском языке не первое столетие, появление некоторых датируется XII в. (*shield, wall*), XIII в. (*armor*) и т.д.

Семема *security* (3.2) со значением *защита от шпионажа* имеет только один лексикографический синоним-гипероним *defense* и образует единственное словосочетание *security risk*, метонимически обозначающее неблагонадежного человека: *somebody that is considered a threat to the security of the country, organization etc., because of the possibility of subversion*. Название абстрактного понятия *risk, угроза безопасности страны/организации* переносится на конкретное понятие *человек, который способен на подрывную деятельность, т.е. представляет угрозу для безопасности страны*.

Семема *security* (3.3) со значением *охрана = организация/группа/человек, обеспечивающий безопасность*, весьма активно образует парадигматические связи, имея четыре синонима *buckler, ward, guard, aegis/egis* и входя в ряд словосочетаний. Так, номинативная единица *security police/service* обозначает две разные организации: *police engaged in counterespionage = служба безопасности* и *air police/military police of an air force = полиция военно-воздушных сил*. Сотрудник первой из этих двух организаций обозначается словосочетанием *security officer = офицер службы безопасности, офицер контрразведки*. Семема (3.3) образует также словосочетание *security guard*, которое дефинируется как *a person employed to guard a building, a person, etc = охранник, конвоир*.

Как свидетельствует даже поверхностный анализ дефиниционных признаков семем третьего ядерного сегмента, смысловая близость этих лексических единиц базируется на общей для них всех семе *protection against smth*, которая, в свою очередь, дефинируется следующим образом: *smth that keeps a person or thing from being harmed; measures adopted to prevent a crime*. Смысловая пропозиция, свернутая в семантике выражения *to protect smb/smth against smth*, может быть сформулирована как: *агента упраздняет возможную угрозу пациенту или агент действует таким образом, чтобы пациенту не был нанесен вред*. Заполнение слотов этой пропозиции варьирует в разных семемах этого сегмента. Однако общим для них всех оказывается позитивная окрашенность слотов *агента* и *действовать* и негативная окрашенность слота *объект действия* (*угроза, вред*).

Завершая этот этап нашего исследования, сформулируем следующие выводы. Англоязычная картина мира содержит концепт SECURITY. Полисемант *security*, выбранный в качестве имени концепта, представляет собой 10 семем, которые совокупно образуют ядро вербального поля соответствующего концепта, членимое на три сегмента. Каждый сегмент номинирует определенный смысловой блок, называемый нами: 1) *свобода от предчувствия чего-то нежелательного/опасного*, 2) *финансовое/юридическое поручительство*, 3) *защита от агрессивного воздействия*.

Дефиниционный анализ и лингвокогнитивная интерпретация полученных данных показали пропозициональное структурирование смыслового слоя ядра поля и предоставили возможность его культурологической интерпретации, а именно – выявили базисные этические, правовые, моральные предписания, согласно которым строится мировоззрение англоязычного социума.

В медиальную зону номинативного поля входят тридцать идеографических синонимов и пятнадцать устоявшихся словосочетаний по модели *security + N*, зарегистрированных в словарях английского языка. Судя по количеству узуальных синонимов и поликомпонентных номинативных единиц, можно делать выводы о салиентности определенных смыслов в структуре номинативного поля концепта SECURITY в англоязычной картине мира. Наиболее высвеченной, актуальной представляется семантическая составляющая *защита от агрессивного воздействия*. На нее приходится наибольшее число синонимов (14) и поликомпонентных единиц (9). На основании этого считаем возможным утверждать, что концепт SECURITY в англоязычной картине мира, прежде всего, акцентирует идею безопасности и защиты от агрессии. Следующей по степени актуальности идет идея финансовой/юридической безопасности и наименее салиентной оказывается идея свободы от предчувствия опасности.

Литература

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды / Ю.Д. Апресян. – Т. 2 : Интегральное описание языка и системная лексикография – М. : Языки русской культуры, 1995. – 767 с.
2. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А.П. Бабушкин. – Воронеж : Изд-во Воронежского гос. ун-та, 1996. – 104 с.
3. Жаботинская С.А. Концепт. Домен : Матричная и сетевая модели / С.А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – Т. 1. – Симферополь : Таврический нац. ун-т им. В.И. Вернадского, 2009. – № 168. – С. 254–259.
4. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.
5. Кубрякова Е.С. Сознание человека и его связь с языком и языковой картиной мира / Е.С. Кубрякова // Филология и культура : матер. IV международной научной конференции 16–18 апреля 2003 г. / ред. Н.Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2003. – С. 32–34.
6. Попова З.Д., Стернин И.А. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку / З.Д. Попова, И.А. Стернин / Антология концептов / ред. В.Н. Карасик, И.А. Стернин. – М. : Гнозис, 2007. – С. 7–9.
7. Стернин И.А., Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / И.А. Стернин, З.Д. Попова. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.

УДК 811.161.2'374.82

Лісна М. І.

КОМПЛЕКСНИЙ МЕТОД ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ОПРАЦЮВАННЯ РЕАЛІЙ

У статті запропоновано комплексний метод опрацювання культурологічно безеквівалентних одиниць у перекладних словниках. Виокремлено шість принципів міжмовної транспозиції реалій, кожен із яких забезпечено відповідною методикою. Наведено приклади лексикографічного опрацювання чотирьох реалій англійської та німецької мов.

Ключові слова: культурологічно безеквівалентні одиниці, реалії, лексикографічне опрацювання, двомовні словники.

Lisna M. I. Комплексный метод лексикографического представления реалий. – Статья.

В статье предложен комплексный метод представления культурологически безэквивалентных единиц в переводных словарях. Выделены шесть принципов межъязыковой транспозиции реалий, каждый из которых обеспечен соответствующей методикой. Приведены примеры лексикографического представления четырех реалий английского и немецкого языков.

Ключевые слова: культурологически безэквивалентные единицы, реалии, лексикографическое представление, двуязычные словари.

Lisna M. I. Complex method of lexicographic handling of realia. – Article.

The complex method of representing the culturologically non-equivalent units in translational dictionaries is proposed in the article. The six principles for translingual transposition of realia are discriminated, each of the principles being supported by the relevant methodology. The examples of lexicographic handling of the four realia from the English and German languages are provided.

Key words: culturologically non-equivalent units, realia, lexicographic handling, bilingual dictionaries.

Однією з важливих проблем перекладного словникарства є міжмовна транспозиція реалій, тобто слів, значення яких указують на етноунікальний референт. Реалії, які також можна назвати культурологічними безеквівалентами, вербалізують особливості побуту, культури, історії, природного світу, суспільного й політичного устрою певного етносу. Складність лексикографічної репрезентації реалій пов'язана з тим, що вони, як підкреслює О. Бурда-Лассен, є носіями національного й історичного колориту, тобто фоново-конотаційного елемента семантики та прагматики лексичних одиниць, який відбиває особливості предметного й уявного світів певного етносу у відповідний період [1, 6]. У зарубіжному мовознавстві висловлено пропозиції щодо методики лексикографічного опрацювання культурологічних безеквівалентів. Зокрема, на думку О. Іванова, для перекладання нових реалій слід використовувати всі сучасні технології, передусім Інтернет. Послідовність дій має бути така: словник – енциклопедії – пошук бібліографії в електронних каталогах бібліотек – аналіз знайдених джерел [2, 164–166]. Зауважмо, що українські науковці не робили спроб узагальнити методику перекладання безеквівалентів, що зумовлює актуальність нашої розвідки. Завдання статті полягає у виробленні комплексного методу репрезентації реалій у двомовних словниках.

На нашу думку, під час опрацювання культурологічних безеквівалентів лексикограф має керуватися такими настановами: точне й повне передання змісту реалії, збереження їхнього національного колориту (якщо можливо), наведення компактних відповідників, залучення альтернативних способів семантизації (ілюстрацій та лінгвокультурологічних коментарів). Ми пропонуємо комплексний метод лексикографічного

опрацювання реалій, який передбачає дотримання наведених нижче принципів. Утілення кожного принципу в лексикографічну практику має бути забезпечено певною методикою.

Принцип 1. Точність.

Методика:

а) бібліографічне підготування (вивчення семантики реалії за допомогою наявних інформаційних джерел, зокрема електронних і паперових словників та енциклопедій вхідної мови);

б) передання релевантних компонентів змісту культурологічного безеквівалента у перекладній частині лексикографічної статті.

Принцип 2. Повнота, переважання докладності перекладу над міркуваннями економії місця в словнику.

Методика:

а) наведення наявних варіантних відповідників культурологічного безеквівалента;

б) подання додаткового пояснення, якщо є потреба поглибити семантизацію культурологічного безеквівалента.

Принцип 3. Збереження національного колориту культурологічних безеквівалентів (якщо можливо).

Методика:

а) подання ремарок для культурологічних безеквівалентів, територіально обмежених у вживанні (для національно-специфічних одиниць англійських країн – австрал., амер., брит., ірл., канад., шотл., німецькомовних – австр., швейц.);

б) залучення до перекладного відповідника скалькованих або транскодованих елементів.

Принцип 4. Коректність.

Методика:

а) дотримання нормативних та стилістичних вимог сучасної української мови під час перекладання культурологічного безеквівалента;

б) транскодування реалій відповідно до вимог ISO. Принцип 5. Зручність для користувача.

Методика: наведення компактних перекладних відповідників, а не лише опису реалії.

Принцип 6. Наочність.

Методика: використання графічної візуалізації для реалій на позначення етноунікальних матеріальних об'єктів (у разі потреби).

Пропонуємо переклад декількох англійських та німецьких реалій, не опрацьованих в українських двомовних словниках, виконаний згідно з наведеними вище принципами та запропонованою методикою.

1. Реалію *pocket-veto* словники та енциклопедії англійської мови тлумачать таким чином (пер. М.Л.):

– «the indirect veto of a bill received by the President within ten days of the adjournment of Congress, effected by retaining the bill unsigned until Congress adjourns» [7], тобто «непряме вето закону, отриманого Президентом протягом десяти днів до закриття сесії конгресу, яке починає діяти через непідписання закону до закриття сесії Конгресу»;

– «the action of the President in retaining unsigned a bill passed by Congress within the last ten days of a session and thus causing it to die» [4], тобто «дія Президента щодо утримання непідписаним закону, переданого Конгресом протягом останніх десяти днів сесії, що таким чином позбавляє його чинності»;

– «a method of indirect veto in which the president of the USA or the governor of a state leaves a bill presented to him within a few days of adjournment unsigned until Congress has adjourned» [8], тобто «спосіб непрямого вето, коли президент США або губернатор штату залишає закон, переданий йому за декілька днів до закриття сесії, не підписаним, доки сесію Конгресу буде закрито»;

– «a legislative manoeuvre in federal lawmaking that allows the President to indirectly veto a bill» [9], тобто «прийом у федеральному законодавстві, що дає змогу Президенту непрямо заветувати закон».

Інтернет-енциклопедія Wikipedia подає таку довідку: Конституція США зобов'язує Президента підписати або заветувати будь-який переданий йому закон протягом десяти днів під час роботи американського конгресу. Якщо президент не підписує закон протягом визначеного терміну, він набирає чинності. Утім, якщо сесію Конгресу закрито до завершення десятиденного терміну, а Президент досі не підписав закон, він не набирає чинності. Wikipedia повідомляє, що реалія *pocket-veto* (від англ. *кишеня*, *вето*) семантично пов'язана зі словосполученням «to put a bill in one's pocket/покласти закон собі в кишеню». Оскільки ця лексема поширена в США, пропонуємо подати в перекладній части-

ні словникової статті ремарку «амер.». З огляду на часткову мотивацію змісту реалії семантикою її складників оптимальним способом перекладання вважаємо комбінацію кальки та пояснення. Отже, перекладна частина статті реалії *pocket-veto* може бути такою: «амер. кишенькове вето (непряме вето Президента або губернатора штату, яке починає діяти через непідписання закону до закриття сесії конгресу)».

2. Електронні та паперові довідкові джерела інтерпретують семантику англ. *greats* таким чином:

– «the Honour School of Literae Humaniores, involving the study of Greek and Roman history, literature, philosophy and final examinations at the end of this course» [4], тобто «навчальний курс із класичних навчальних дисциплін, який включає вивчення історії, літератури, філософії Греції, Давнього Риму та випускні іспити наприкінці цього курсу»;

– «the Oxford BA final examination, esp. that for honours in Literae Humaniores (classics) or the course of study for it» [8], тобто «випускний іспит бакалавра гуманітарних наук в Оксфордському університеті, зокрема із класичних навчальних дисциплін, або відповідний навчальний курс»;

– «study of Classics (philosophy, humanities and ancient history) at Oxford University and other universities» [3], тобто «вивчення класичних предметів (філософії, гуманітарних дисциплін та історії давнього світу)».

Оскільки англ. *greats* навряд чи найближчим часом буде засвоєна українською мовою, ми вважаємо недоцільним застосування фонетико-графічного запозичення і неможливим створення кальки для лексикографічної репрезентації цієї реалії (з огляду на просту морфемну будову вхідного слова). Суттєвими компонентами значення англ. *greats* є «курс класичних дисциплін» та «випускний іспит із курсу класичних дисциплін», решту інформації має містити пояснення. Відповідно, у двомовному словнику переклад цієї реалії має бути таким: англ. *greats* – укр. «1) курс класичних гуманітарних дисциплін (в Оксфордському університеті), 2) випускний іспит із цього курсу (на ступінь бакалавра)».

3. Реалію *Wams* у паперових та електронних довідкових джерелах німецької мови передано так:

– «unter dem Panzer getragenes Untergewand der Ritter und den Oberkörper bedeckendes, meist hochgeschlossenes, eng anliegendes Kleidungsstück für Männer» [5], тобто «спідній одяг лицаря, який одягали під панцер і закритий, обтислий елемент чоловічого одягу, що закриває верхню частину тіла»;

– «ursprünglich die gepolsterte Jacke, die der Ritter unter der Rüstung trug; dann allgemein seit Anfang des 14. Jahrh. Bezeichnung für ein kurzes,

eng anliegendes Oberkleid der Männer» [6], тобто «первісно ватний жакет, який лицарі одягали під обладунок; далі, починаючи з 14 ст., назва короткого верхнього одягу для чоловіків, який щільно облягає фігуру»;

– «ursprünglich die Unterjacke der fränkischen Panzerreiter, die unter der Rüstung getragen wurde» [9], тобто «первісно спідній жакет франкських кінників, який одягали під обладунок».

У плані змісту реалії *Wams* виділяємо семени «частина одягу лицаря» та «елемент національного костюма», які пропонуємо подати разом із транскодуванням «вамс» (з огляду на просту морфемну структуру цього слова та специфічне денотативне наповнення). Відповідна стаття в німецько-українській лексикографічній праці може бути такою: нім. *Wams* – укр. «вамс 1) спідній ватний жакет лицаря (який одягали під обладунок); 2) вузька чоловіча безрукавка (частина національного костюма)». Окрім того, вважаємо доцільним подати у цій словниковій статті графічну візуалізацію до обох значень (рис. 1).

Рис. 1. Приклад можливої ілюстрації реалії *Wams* у німецько-українському словнику

4. Ми пропонуємо включити до сучасних німецько-українських словників переклад реалії *Pflegeversicherung*, надзвичайно важливої для німців, яку німецька лексикографічна праця та Інтернет-джерело пояснюють так:

– «Versicherung, die für die Kosten der Pflege bei Pflegebedürftigkeit eintritt» [5], тобто «страхування, яке покриває вартість догляду в разі потреби догляду»;

– «Sozialversicherung, die Fälle der Pflegebedürftigkeit abdeckt» [9], тобто «вид соціального страхування, що покриває випадки потреби догляду».

Інтернет-енциклопедія Wikipedia повідомляє, що за потреби в догляді за людиною протягом більше шести місяців, *Pflegeversicherung* покриває вартість такого забезпечення в стаціонарі або вдома. Запозичення звукової чи графічної форми неможливе передесім з огляду на складну морфологічну структуру цього слова. Будь-які варіанти калькування складників композита *Pflege* (догляд) і *Versicherung* (страхування) не відбивають його змісту. Оскільки це поняття семантично містке, а також цілком незвичне для українських мовців, найбільш вдалим варіантом його перекладання є німецько-українському словнику є комбінація описового відповідника й пояснення: нім. *Pflegeversicherung* – укр. «страхування на випадок потреби в догляді (у разі тривалої втрати працездатності)».

Таким чином, перекладання реалій у двомовному словнику базується на поєднанні стратегій екзотизації та адаптації, тобто передбачає привнесення елементів чужого, незвичного до тексту відповідника разом із намаганням зробити зміст іншомовного слова максимально прозорим, зрозумілим. Запропонований метод лексикографічного опрацювання національно-специфічних мовних одиниць утілює принципи комплексного аналізу реалій, що дає змогу досягти адекватності їхнього перекладання.

Удосконалення лексикографічного опрацювання культурологічних безеквівалентів має йти в напрямку розширення функцій двомовного словника: окрім адекватних перекладних відповідників, користувач потребує відомостей, які дали б йому змогу наблизитися до розуміння чужої культури, засвоєної носієм вхідної мови з дитинства. Подальший розвиток української перекладної лексикографії пов'язаний зі створенням словників, що будуть одночасно і лінгвістичним довідником, і країнознавчою енциклопедією.

Література

1. Бурда-Лассен О. В. Переклад як процес декодування ментальної ідентичності нації (на матеріалі українських і німецьких етнолексем міфологічного походження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Бурда-Лассен Олена Василівна. – К., 2005. – 20 с.
2. Иванов А. О. Безэквивалентная лексика : учебное пособие / Иванов А. О. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2006. – 192 с.
3. Babylon [Electronic Resource]. – Way of access : <http://dictionary.babylon.com>. – Title from the screen.
4. Collins English Dictionary. Complete and Unabridged. – Glasgow : HarperCollins Publishers, 2003. – 1787 p.
5. Duden : Deutsches Universalwörterbuch. – Auflage 6, überarb. u. erw. – Mannheim: Bibliographisches Institut, 2006. – 2016 S.
6. Meyer's Großes Konversations-Lexikon [Elektronische Ressource]. – Das Zútrittregime : <http://www.zeno.org/Meyers-1905>. – Der Titel von dem Schirm.
7. The American Heritage Dictionary of the English language. – 3rd ed. — Boston ; New York ; London : Mifflin, 1992. – XLIV, 2140 p.
8. Webster's ninth New Collegiate Dictionary. – Springfield, Massachusetts : Merriam-Webster, 1991. – 1564 p.
9. Wikipedia [Electronic Resource]. – Way of access : <http://www.wikipedia.org/>. – Title from the screen.

УДК 811.111:[81'42]

Максименко Е. В.

ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ЧЕРТЫ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ШАХМАТНОГО ДИСКУРСА

В статье определен статус шахматного дискурса как особой разновидности спортивного дискурса. Шахматный дискурс охарактеризован по таким критериям, как модус, жанр и функциональный стиль. Рассмотрены языковые особенности шахматного дискурса.

Ключевые слова: жанр, модус, функциональный стиль, шахматный дискурс.

Максименко О. В. Відмінні риси англомовного шахового дискурсу. – Стаття.

У статті визначено статус шахового дискурсу як особливого різновиду спортивного дискурсу. Шаховий дискурс охарактеризовано за такими параметрами, як модус, жанр та функціональний стиль. Розглянуто мовні особливості шахового дискурсу.

Ключові слова: жанр, модус, функціональний стиль, шаховий дискурс.

Maksymenko E. V. Characteristic features of English chess discourse. – Article.

This article considers chess discourse as a specific variety of sports discourse. Chess discourse is characterized according to such parameters as mode, genre and functional style. Language features of chess discourse are considered.

Key words: genre, mode, functional style, chess discourse.

П. Серіо характеризує дискурс як поняття, яке частіше використовують, ніж визначають [9, 10]. І дійсно, термін «дискурс» є одним з найбільш поширених в сучасній мовознавстві і при цьому одним з найбільш багатозначних. В силу цього необхідно з самого початку визначити, як трактується зміст цього терміна в поточній роботі.

Згідно з однією з трактувань, дискурс визначається як контекстуалізована мислительсько-комунікативна діяльність, яка здійснюється за допомогою природної мови, є єдиним процесом і результатом і охоплює екстралінгвістичний і власне лінгвістичний аспекти [13, 37]. Іншими словами, під дискурсом тут розуміється, з однієї сторони, єдиний текст або висловлювання, розглядає в контекстному оточенні (дискурс як комунікативне подія), з іншої сторони, сукупність текстів або висловлювань, які мають загальні риси (дискурс як тип комунікативного подія). В цьому дослідженні термін «дискурс» трактується во второму значенні – як сукупність текстів, пов'язаних по ряду параметрів, таких як соціальна сфера функціонування, комунікативна спрямованість, ролі учасників, мовні характеристики і т.п.

Таким чином дискурс є досить поширеним в східно-європейській лінгвістиці [13]. Дослідники, які займаються такою теоретичною позицією, вивчають особливості дискурсів, які виділяються в відповідності з найбільш важливими сферами людської діяльності, таких як політика (політичний дискурс), масові інформаційні засоби (дискурс ЗМІ), інформаційні технології (комп'ютерний дискурс), економіка (економічний дискурс) і т.п.

К числу дискурсів, які виділяються за цим принципом, належить спортивний дискурс, дослідженню якого присвячено ряд лінгвістичних досліджень [3; 4; 5; 7; 8; 19]. Їх аналіз дозволяє зробити висновок, що різновиди спортивного дискурсу, як правило, не виділяються в відповідності з видами спорту. Причина, на нашу думку, полягає в тому, що в фокусі уваги дослідників знаходяться переважно ті види спорту, які передбачають певні фізичні навички. Відповідні тексти мають більше спільного, ніж відмінностей (останні стосуються, в першу чергу, термінології цього або іншого виду спорту).

Ми, однак, вважаємо обґрунтованим виділення шахматного дискурсу в межах спортивного дискурсу, оскільки він є одним з них, говорячи словами Ю.С. Степанова, «мова в мові», існуючий в текстах, за якими стоїть особливий лексикон, особливі правила словоупотреблення і синтаксису, особлива семантика, в кінцевому рахунку – особливий світ [12, 44]. В особливому світі шахматного дискурсу діють свої закономірності переносу значення, значимість яких для носіїв англійської мови настільки велика, що ряд «шахматних метафор» виходить за межі шахматного дискурсу в сферу англоязычного дискурсу в цілому.

Таким чином, звернення до дослідження англоязычного шахматного дискурсу є актуальним, оскільки сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується неослабеваючим інтересом до типології дискурсів і опису відмінних особливостей типів і видів останніх.

Об'єктом цього дослідження виступає шахматний дискурс, а предметом – його лінгвальні характеристики.

Мета статті полягає в обґрунтуванні правомірності і цільовості виділення в межах

спортивного дискурса его особой разновидностью – шахматного дискурса. Поставленная цель предполагает необходимость решения таких задач: 1) охарактеризовать шахматный дискурс по его модусным признакам, жанровому составу и функционально-стилевым признакам; 2) выявить его языковые особенности.

Согласно А.Е. Кибрику, таксономия дискурсов является направлением анализа дискурса, в рамках которого исследуются разновидности дискурсов и классификационные параметры, которые могут использоваться для их типологизации [6, 1–2]. Исследователь предлагает классифицировать дискурсы по нескольким независимым друг от друга основаниям – модусу, жанру и функциональному стилю.

Первым параметром классификации дискурсов является *модус*, тип которого определяется в зависимости от канала передачи информации. Исследователи выделяют устный, письменный, мысленный и жестовый модусы [6; 10; 17]. В каждом из этих модусов можно выделить субмодусы в соответствии с типом носителя информации. Существуют и гибридные модусы дискурса, например, электронный. Этот модус сочетает в себе характеристики письменного и устного модусов [6, 7]. Подобно письменному дискурсу, электронный дискурс использует графический способ фиксации информации; подобно устному дискурсу, он отличается мимолетностью и неформальностью. Исследование особенностей электронно-опосредованной коммуникации является одной из активно развивающихся областей современного дискурсивного анализа [15; 18].

Примечательно, что «первичным» модусом шахматного дискурса является мысленный модус (мыслительная деятельность основных участников шахматной партии, которая объективируется в их символических действиях – ходах). Однако этот модус шахматного дискурса невозможно исследовать с помощью лингвистических инструментов и методов, поэтому в нашем исследовании мы обращаемся к эксплицитным модусам шахматного дискурса – устному и письменному, которые для него являются онтологически вторичными, поскольку представляют собой метадискурсивную деятельность субъектов.

Экстериоризированный шахматный дискурс представлен как устными, так и письменными текстами, однако большинство современных шахматных текстов существует в электронном виде. Такие тексты (шахматные блоги, чаты), несмотря на письменную форму фиксации, отличаются неформальностью и приближенностью к устной речи. Компьютерно-опосредованное общение в рамках шахматного дискурса возможно и в устной форме: оно может осуществляться не только между двумя собеседниками, но и между

комментатором и большой аудиторией любителей шахмат, пользующихся Интернетом.

Вторым критерием классификации дискурсов, задействованных при выделении шахматного дискурса, является *жанр*. После фундаментальной работы М.М. Бахтина [1] понятие жанра стало применяться не только к литературным произведениям, но и к нехудожественным [2; 16; 20]. С позиций коммуникативно ориентированной лингвистики *жанр* определяется как типизированная разновидность высказывания, как ратифицированный обществом стереотип социального действия [14, 109–110]. Соотношение понятий дискурса и жанра Т.В. Яхонтова определяет следующим образом: дискурс «имеет» жанры, а жанры, в свою очередь, «вбирают» в себя дискурс [14, 121].

Жанры могут быть идентифицированы различными способами. Одним из них является выделение жанров в соответствии с *жанровой схемой*, определяемой как последовательность смысловых компонентов, обязательных для дискурса этого жанра [6, 8].

Шахматный дискурс не отличается жанровым своеобразием по сравнению с другими разновидностями спортивного дискурса, которым также присущи такие жанры, как комментарий, рассказ, интервью и т.д. В то же время шахматный дискурс может претендовать на наличие некоего подобия жанровой схемы, поскольку словесный анализ партии и комментарии к ней имеют определенную последовательность компонентов, как и сама партия, содержащая начало, развитие и конец (дебют, миттельшпиль и эндшпиль).

В-третьих, дискурсы могут различаться *функциональным стилем*, который обычно определяется в соответствии со сферами человеческой жизни: бытовой, научный, официальный, публицистический, художественный [11, 86–89]. Каждый функциональный стиль обладает комплексом фонетических, лексических и грамматических особенностей. Следует отметить, что в отличие от жанров, функциональные стили не имеют жестких схем и легче поддаются смешению – внедрению элементов одного функционального стиля в другие. Так, например, шахматы могут быть профессиональным занятием, а могут выступать и как хобби. Ввиду этого, в шахматном дискурсе наблюдается пересечение бытового, научного и публицистического функционального стилей. Отличительные особенности шахматного дискурса сосредоточены именно в области его функционально-стилевых характеристик.

Отличительными чертами спортивного функционального стиля является его тематическая привязанность и оценочность, обусловленная тем, что спорт – это состязание, где оценивается сам процесс и результат. В функционально-стиле-

вом аспекте шахматный дискурс характеризуется специализированной терминологией. Он, однако, понятен широкой аудитории благодаря ограниченности и определенности этой терминологии, а также и четкости правил игры, что отражается в синтаксисе шахматного дискурса. Эти характеристики послужили основой многочисленных и разнообразных связей шахматного дискурса с другими сферами человеческого опыта, по отношению к которым он выступает в качестве эталона.

Для иллюстрации языковых характеристик шахматного дискурса обратимся к одному из его жанров – интервью с шахматистами – и рассмотрим текстовые фрагменты, отобранные из материалов пресс-конференции, проведенной после первой партии матча 2013 года за звание чемпиона мира по шахматам.

Отвечая в интервью на вопрос о первой партии и впечатлениях от начала матча, оба игрока описывают ход партии, выражают свои идеи и оценивают определенные ходы и позиции.

В изложении материала отмечается наличие последовательности и развития, очевидное для того, кто знаком с шахматным дискурсом: 1) *As for the game, it developed kind of fast <...>* 2) *he goes 11.c5, I played 11<...> Nc4 <...>* 3) *13<...> Nb4 getting very unpleasant for white and after 13.Qb3 I can force this draw* (24). В наличии в адресата шахматного дискурса соответствующих знаний заключается основная особенность адресации этого дискурса. Так, для адекватного понимания текста комментариев необходимо знание шахматных терминов, например: *draw* – ничья или ничейный результат, *black* и *white* – черные и белые фигуры. Примечательно, что в зависимости от контекста эти субстантивированные прилагательные могут обозначать и игроков, играющих фигурами соответствующего цвета (метонимический перенос значения).

Рассказывая о ходе партии, комментаторы дают ходам оценку: 4) *10 <...> Nb6 is a rather sharp idea <...>* 5) *11<...> Be6 black is doing fine <...>* 6) *13<...> Nb4 getting very unpleasant for white <...>* 7) *14.a4 which was playable <...>* 8) *13<...> Nb4 is very strong* (24).

Для аудитории болельщиков – как для профессиональных спортсменов, так и для любителей – личные впечатления шахматистов также представляют значительный интерес, поэтому игроки охотно эксплицируют в интервью свои мысли и чувства: 9) *to be honest I expected 11.Qb3 <...>* 10) *12.Bc1 was a bit of a surprise <...>* 11) *I was seriously considering playing 13<...> b5 <...>* 12) *16.Ne5 I thought was keeping the balance reasonably well, so I decided to repeat <...>* 13) *I thought he would go for cb6 <...>* 14) *I missed as Vishy mentioned earlier, move 13. Qe1 <...>* 15) *I had to pull emergency brakes, and had to go for draw* (24).

Шахматный дискурс неразрывно связан с шахматной партией, с её анализом, комментариями и результатом. Из вышеприведенных примеров видно, что существенную часть шахматного дискурса составляет запись партии – последовательное конспектирование ходов, выполняемых обоими игроками. Передвижение фигур по шахматной доске определяется по её координатам – алгебраическому обозначению (*algebraic notation or system*). Словари шахматных терминов (21; 22) трактуют алгебраическое обозначение как общепринятую комбинацию букв и цифр (от латинской «a» до «h» и от 1 до 8) для обозначения каждой из 64 клеток шахматной доски. Запись сделанного хода представляет собой комбинацию символов – сокращенное название перемещаемой фигуры (кроме пешек) и координаты поля, куда её переместил игрок (23). Фигуры обозначаются заглавными первыми буквами их наименований: *queen* – Q; *king* – K; *bishop* – B; *knight* – K; *rook* – R. Отсутствие буквы перед координатами поля обозначает, что ход был сделан пешкой (*pawn*), например, «e4», «c5». Существует также ряд общепринятых аббревиатур: 0-0 = короткая рокировка (с ладьей h1 или ладьей h8 на королевском фланге (*kingside castling*)); 0-0-0 = длинная рокировка (с ладьей a1 или ладьей a8 на ферзевом фланге (*queenside castling*)); x = взятие (*captures*); + = шах (*check*); ++ или # = шах и мат (*checkmate*); e.p. = взятие на проходе (*captures «en passant»*). Последние четыре не являются обязательными.

Таким образом, представляется возможным выделить шахматный дискурс как особую разновидность спортивного дискурса, поскольку он обладает особыми модусными (первичный/имплицитный модус – мысленный; вторичные/эксплицитные модусы – устный, письменный, электронно-опосредованный) характеристиками, жанровым составом, который он разделяет с другими жанрами спортивного дискурса (комментарий, рассказ, интервью), отличительными функционально-стилевыми чертами (в первую очередь, термины и символы, знание которых позволяет адресатам шахматного дискурса понимать комментарии к шахматной партии).

Вышеизложенное дает основания полагать, что шахматный дискурс может быть наделен статусом особого вида спортивного дискурса не только на основе его специфических экстралингвистических характеристик (в первую очередь, принадлежности его участников к определенному дискурсивному сообществу), но и на основе его языковых параметров. Перспективным направлением анализа последних представляется анализ метафоричности шахматного дискурса и его интертекстуальных связей с текстами иной дискурсивной принадлежности.

Литература

1. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / М.М. Бахтин // Литературно-критические статьи / М.М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1953/1986. – С. 428–472.
2. Дейк Т.А. ван. Анализ новостей как дискурса / Т.А. ван Дейк ; пер. с англ. С. Медведевой // Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – С. 111–160.
3. Дубчак І.Є. Спортивний дискурс в російському масмедійному комунікативному просторі : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 / І.Є. Дубчак. – К., 2009. – 238 с.
4. Завгородний С.Г. Вербализация концепта Chess / Шахматы в современной англоязычной картине мира (лингводикуссивное исследование на материале словарей и текстов) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02 / С.Г. Завгородний. – Одесса, 2013. – 224 с.
5. Зильберт А.Б. Спортивный дискурс : точки пересечения с другими дискурсами (проблемы интертекстуальности) / А.Б. Зильберт // Язык, сознание, коммуникация. – 2001. – № 19. – С. 103–112.
6. Кибрик А.А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов / А.А. Кибрик [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://iling-ran.ru/kibrik/Discourse_classification@VJa_2009.pdf.
7. Кудрин С.А. Базовые метафоры спортивного дискурса как текстопорождающие модели : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / С.А. Кудрин. – М., 2011. – 212 с.
8. Мальшева Е.Г. Русский спортивный дискурс : лингвокогнитивное исследование / Е.Г. Мальшева. – Омск : ОмГУ, 2011. – 324 с.
9. Серио П. Почему Бахтин – не Пеше? Об одном большом недоразумении по поводу анализа дискурса / П. Серио ; пер. с франц. В. Кашкина // Язык, коммуникация и социальная среда. – 2012. – № 10. – С. 8–21.
10. Сиротинина О.Б. Разговорная речь в системе функциональных стилей современного русского литературного языка / О.Б. Сиротинина, Э.А. Столярова, Н.И. Кузнецова. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 256 с.
11. Солганик Г.Я. Стилистика текста : [учеб. пособие] / Г.Я. Солганик. – М. : Флинта, Наука, 1997. – 256 с.
12. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности / Ю.С. Степанов // Язык и наука конца XX века. – М. : Наука, 1995. – С. 35–73.
13. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник Харківського нац. університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія». Методика викладання іноземних мов. – 2003. – № 586. – С. 33–38.
14. Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : [монографія] / Т.В. Яхонтова. – Львів : Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. І.Я. Франка, 2009. – 420 с.
15. Baron N.S. Alphabet to email : How written English evolved and where it's heading / N. Baron. – L. : Routledge, 2000. – 316 p.
16. Biber D. A typology of English texts / D. Biber // Linguistics. – 1989. – № 27. – P. 3–43.
17. Chafe W. Integration and involvement in speaking, writing, and oral literature / W. Chafe // Spoken and written language : Exploring orality and literacy / ed. D. Tannen. – Norwood, N.J. : Ablex, 1982. – P. 35–54.
18. Herring S.C. Computer-Mediated Discourse / S.C. Herring. // Handbook of Discourse Analysis. – 2001. – P. 612–634.
19. Schirato T. Sports Discourse / T. Schirato. – L. : Bloomsbury Publishing, 2013. – 224 p.
20. Swales J. Genre Analysis : English in academic and research settings / J. Swales. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 260 p.

Источники иллюстративного материала

21. Chess Glossary [Electronic resource] – Mode of access : http://www.chess-poster.com/english/glossary/chess_glossary.htm.
22. Glossary of Chess Terms [Electronic resource] – Mode of access : <http://www.arkangles.com/kchess/glossary.html>.
23. Laws of Chess : For competitions starting on or after 1 July 2014 [Electronic resource] – Mode of access : <http://www.fide.com/fide/handbook.html?id=171&view=article>.
24. FIDE World Chess Championship Match [Electronic resource]. – Mode of access : <http://chennai2013.fide.com/game-one-press-conference/>.

УДК 81.111'42

Марчишина А. А.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ» У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню репрезентації гендерної ідентичності у постмодерністському публіцистичному дискурсі. У роботі аналізуються вербалізовані ознаки маскулінності й фемінності як основні компоненти поняття гендерної ідентичності.

Ключові слова: ідентичність, гендерна ідентичність, маскулінність, фемінність, постмодернізм.

Марчишина А. А. Актуализация понятия «гендерная идентичность» в постмодернистском дискурсе. – Статья. Статья посвящена исследованию репрезентации гендерной идентичности в постмодернистском публицистическом дискурсе. В работе анализируются вербализованные признаки маскулинности и феминности как основные компоненты понятия гендерной идентичности.

Ключевые слова: идентичность, гендерная идентичность, маскулинность, феминность, постмодернизм.

Marchyshyna A. A. Actualization of the notion of „gender identity” in postmodern discourse. – Article. The paper deals with the investigation of gender identity representation in postmodern publicist discourse. The verbalized features of masculinity and femininity as basic components of gender identity notion are being analysed in the paper.

Key words: identity, gender identity, masculinity, femininity, postmodernism.

Складний і багатоаспектний феномен ідентичності перебуває у фокусі досліджень найрізноманітніших галузей знань та на перетинах наукових парадигм.

На зламі тисячоліть, коли глобалізаційні течії супроводжуються руйнуванням ціннісних систем, значущість проблематики ідентичності загострюється. Ідентичність (особистісна, групова, етнічна, релігійна, національна, професійна чи будь-яка інша) більше не сприймається як константа, а потребує оновленого визначення, позиціонування, структурування чи реструктурування у наш час всеохоплюючого виру суперечливих, конфліктуючих сил у наукових пошуках [11]. Синкретизм векторів міждисциплінарного підходу до вивчення ідентичності слугує перспективі створення комплексної лінгвістичної теорії ідентичності.

Масштабні трансформаційні процеси в сучасному суспільстві у першу чергу впливають на особистість: її цінності, потреби, моделі поведінки. Зміни відбуваються всередині конкретної особистості, яка, поміж іншим, утврджує власні гендерні пріоритети. Ідентифікація особи за гендерною ознакою визначається параметрами, визнаними в соціально-культурному середовищі як фенотип природжених і набутих особливостей, що дозволяє характеризувати людину за ознаками маскулінності або фемінності. Достеменно невідомо, хто першим використав термін «гендер» у науковому дискурсі, але його появу найчастіше пов'язують з гендерною соціологією Е. Оуклі (70-ті рр. ХХ ст.) і трактують як компонент індивідуальної і колективної свідомості, що охоплює когнітивний, культурний, соціальний, мовний аспекти існування індивіда в суспільстві.

Відношення між мовою й ідентичністю розглядаються в соціолінгвістичній площині (Дж. Едвардс, Дж. Джозеф, А. Табуре-Келлер). У такому контексті

вибір мовних засобів конструює, виражає та інтерпретує певну ідентичність. Психолінгвістика зосереджує увагу на способах вербалізації самоідентифікаційного досвіду й формуванні комунікативної ідентичності (М. Виноградова, Т. Сазонова, Хватова). Психосемантика заглиблюється у розшифрування почуття тотожності індивіда з соціальною спільнотою (Т. Баранова). Когнітивно-лінгвістична парадигма встановлює закономірності зв'язку між ідентичністю й ментальними процесами концептуалізації, категоризації й ідентифікації (С. Воркачов, В. Карасик, О. Кубрякова). Фрейдівська ідея про формування ідентичності на дитячому усвідомленні самості, обмеженому власним его, розвивається в парадигмі когнітивної семантики й реалізується у мовленнєвій самоідентифікації людини (Х. Ортега-і-Гассет, П. Рікер, Ю. Хабермас).

Згідно з Е. Еріксоном, ідентичність – це почуття самототожності, власної істинності, повноцінності, зв'язку зі світом і з іншими людьми [9].

О.П. Матузкова пропонує розуміння ідентичності як феномену і наукового поняття, за яким зазначене явище розглядається як трирівнева структура. Когнітивно-емоційний, індивідуально-колективний та суб'єктно-об'єктний рівні забезпечують ієрархічність структури ідентичності, у якій взаємодія різноманітних характеристик спричинює систему видів, підвидів і різновидів ідентичності [5, 13–14]. Гендерна ідентичність вважається видом особистої, підвидом індивідуальної та різновидом ідентичності в цілому.

Мета статті: встановити лінгвокультурні та когнітивно-семантичні параметри гендерної ідентичності у постмодерністському публіцистичному дискурсі.

Завдання статті:

– уточнити зміст поняття гендерної ідентичності в поезії постмодерністського дискурсу;

– визначити основні риси та ідентифікаційні ознаки фемінності й маскулінності як складників гендерної ідентичності;

– проаналізувати когнітивно-семантичний зміст гендерної ідентичності у постмодерністському публіцистичному дискурсі.

Розширення меж особистісної свободи дає можливість реалізувати той тип гендерної ідентичності, який є результатом індивідуального досвіду і сконструйований соціальною, етнічною, професійною, віковою та іншими групами, до яких входить особистість, тому ми приймаємо твердження про те, що ідентичність є предметом рефлексії [10, 130–133]. У нашій роботі ми розглядаємо проблему смислових механізмів реалізації гендерної ідентичності у постмодерністському дискурсі як у середовищі, де відображаються базові потреби, віддзеркалюється суб'єктивно-психологічний профіль, формуються структурно-динамічні характеристики гендерної ідентичності завдяки компонентам дискурсу, що фіксують демонстрацію людиною власної гендерної самості. Ця ідея висловлювалась ще у теорії мови В. Гумбольдта, згідно з якою мова формує свідомість людини, а матеріальна й духовна культура втілюються в мові.

Конструювання ідентичності у тексті відбувається завдяки відображенню біологічної категорії статі й соціальної категорії гендеру. Цілісний образ гендерної ідентичності є наслідком когнітивно-емоційного процесу осмислення індивідом певної системи цінностей та отождолення себе із цією системою.

Гендерна ідентичність є сукупністю характеристик і параметрів, що виявляються у виборі засобів вербалізації дійсності у публіцистичних текстах. Усвідомлення власної гендерної ідентичності впливає на вибір мовних одиниць, що полягає в позначенні соціального, культурологічного, діяльнісного, комунікативного статусів.

Наш погляд на текстовий прояв гендерної ідентичності суголосний із О.П. Матузковою, яка простором вербалізації ідентичності як лінгвокультурного концепту вважає дискурс ідентичності, що становить собою вербалізовану мовленнево-розумову діяльність і що об'єднує процес і результат та має лінгвальний та екстралінгвальний плани [5, 20].

Зміна системи традиційних понять у соціогуманітарних та філософських дослідженнях сучасності відбиває реакцію науки на різку зміну соціокультурних умов. Потреба розгляду гендерної ідентичності через призму постмодернізму зумовлена розвитком лінгвістичних досліджень та відображенням гендерних характеристик у мові як системі, а також зміною традиційної мовленневої поведінки чоловіків і жінок, відображеної в дискурсивних практиках.

Новітнє уявлення про глобалізовану людину, космополіта, передбачає звільнення від спадку моралі традиційної ідентичності й провокує зміну ментальності, ігнорування історії й традиції, толерування вільного вибору ідентичності.

Постмодернізм відтворює ризоматичну модель світу, в якій набувають чинності мінливість, фрагментарність, поліморфність, оскільки сучасне мислення припускає певний естетичний демократизм, плюралізм і багатополосність культури, звідси – неможливість сприйняття будь-яких централізованих структур [1, 202]. Тому логічним є створення альтернативи логічно структурованій дійсності, яка базується, зокрема, на певних бінарних опозиціях, до яких належить гендерна діада маскулінності-фемінності.

Серед наслідків впливу філософії постмодернізму на гендерну ідентичність відзначаються, зокрема, змішування соціальних і комунікативних гендерних ролей, що порушує усталені соціальні настанови й руйнує жорстку ієрархічну модель суспільства [4, 226]. Представники постструктуралістської (постмодерністської) методології (зокрема, Т. де Лауретіс) вважали, що настав час ревізії існуючих моделей гендерної ідентичності, які базуються на статевих опозиціях «чоловічого» і «жіночого», а також сексуальних опозиціях «гетеросексуального» та «гомосексуального». Специфіка постструктуралізму як сучасного типу знання полягає в тому, що він існує не як низка певних істин, а як проблемне поле [2, 27]. І проблему власної гендерної ідентичності кожен вирішує для себе.

Лінгвістичні дослідження акумулюють емпіричні дані, що засвідчують відповідний вияв гендерної ідентичності в мові й мовленні, а тому стають каналом доступу до когнітивних структур свідомості та верифікують філософські й соціолого-психологічні зміни в сприйнятті аналізованого поняття.

Поняття «гендерна ідентичність» вважаємо гіперконцептом, оскільки: 1) як будь-який концепт, воно є ментальним утворенням, у якому сконцентровано знання про самість людини, її бачення себе із відправної точки біологічної статі та її осмислення й сприйняття крізь призму індивідуального досвіду, а також є 2) культурно маркованим вербалізованим смислом, представленим у плані вираження певним репертуаром мовних реалізацій; 3) як гіперконцепт – відображає вищий ступінь абстракції та є одним із способів членування й категоризації світу; до складу гіперконцепту входять таксономії нижчого рівня, структуруючи ієрархію абстракції [6]. Гіперконцепт є схематизованою когнітивно-семантичною системою, яка зазвичай характеризується мінливістю, що пов'язано із накопиченням досвіду й набуття людиною нових знань. Тому руйнування

когнітивних механізмів сприйняття дійсності зумовлює трансформацію лінгвоментальних структур – концептів.

Гіперконцепт ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ актуалізується за допомогою своїх складників – концептів МАСКУЛІННІСТЬ і ФЕМІННІСТЬ, які об'єктивують ментальні номінації та специфікують семантичне наповнення гіперконцепту. Ядерні ознаки зазначеної діади концептів складають план змісту цих мовних знаків, що сформувалися під впливом найрізноманітніших чинників: біологічних, соціальних, культурних, і фактично віддзеркалюють бінарну опозицію одноїменних стереотипів.

Простором вербалізації досліджуваного поняття є дискурс ідентичності, що реалізується в тексті й піддається в нашій роботі безпосередньому лінгвістичному аналізу. Його різновид – публіцистичний дискурс – представлений сукупністю текстів, сконструйованих відповідно до параметрів публіцистичного стилю. Постмодерністські публіцистичні тексти є чутливими до зміни суспільних настроїв та оперативно реагують на модифікацію світосприйняття крізь призму осмислення особистісної самобутності.

Для розгляду когнітивно-семантичного змісту гендерної ідентичності можна скористатися терміном «ідентифікатор», уведеним до наукового обігу О.П. Матузковою [5, 266]. Він позначає дискурсивний мікрофрагмент, у якому вербалізуються концептуальні ознаки описуваного гіперконцепту – «маркери» ідентичності. Наведемо приклад тексту:

The father figure steps into adulthood and, as the term father implies, also receives the privileges of complicity masculinity (12, 42).

Традиційний, патріархальний стереотип батьківства (маркер *father*) передбачає спадкове завоювання його елементів. Однак автор тексту, після аналізу емпіричних даних проведеного дослідження, доходить висновку:

... all these masculine identities are contextually linked to other social determinants of men's health in ways that might restrain men's choices or afford an array of options – depending on how the men think and engage with their dominant discourses of masculinity (12, 42) (виділено автором – G. Creighton).

Таким чином, психологічний стан і душевні переживання створюють рольовий конфлікт, у якому особистість більше не може задовольняти традиційні соціальні очікування (*social determinants ... restrain men's choices*) від представника чоловічої статі й змушена вирішувати для себе проблему власної гендерної ідентичності (*the men think and engage with their dominant discourses of masculinity*). Тут архетипні елементи концепту чоловік відображають менталітет представника певного етносу, однак інші смисли цього концеп-

туального утворення є соціально зумовленими, а тому – історично змінними.

Постмодерністський дискурс є лінгвосоціокультурним феноменом, який характеризується ірраціональністю й відмовою від логоцентричності [7, 6]. Нівелювання усталених канонів маскулінності та фемінності у постмодернізмі вбачається у відмові від біологічної біполярності як визначального фактора конструювання гендерної ідентичності:

... discursive production of identity based on sexual practices occurred during the ascendancy of the medical profession and served the explicit – and oppressive – purpose of categorising, medicalising, and regulating people (14, 6)).

Як видно із наведеного фрагменту, медичний погляд на стать більше не слугує категоризації за гендерною ознакою і не регулює стосунки між людьми. Відмова від цього гнітючого (*oppressive*) стереотипу не тяжіє над сучасниками, які вільні у виборі гендерної ідентичності, суголосної із власними гендерними уявленнями, самооцінкою та індивідуальним досвідом. На мовному рівні цей ідентифікатор містить лексеми-номінанти функцій, що традиційно приписувались біологічній статі (*categorising, medicalising, regulating*), однак той стереотип, за яким статеві ознака (*sexual practices*) є основою формування ідентичності, руйнується.

Зростання ролі освіти для досягнення соціального статусу та послаблення моральних вимог до громадян у розвинутих суспільствах сприяють розумінню й публічному прояву гендерної ідентичності, що засвідчує, зокрема, такий фрагмент:

... the positive relationship between education and favourable attitudes toward gays and lesbians was a result of education's association with support of civil liberties and its connection to cognitive sophistication... education encourages people to tolerate differences and to view basic civil liberties as essential for everyone (13).

Наведений уривок демонструє, що світобачення постмодерну вміщує нічим не стримувані форми «суб'єктивності й самореалізації», які покликані відобразити «багатозначність світу» [3, 191]. Лексеми-номінанти різновидів гендерної ідентичності (*gays, lesbians*) є одночасно і назвами субконцептів, що входять до складу концепту як глобальної, структурованої, багатомірної одиниці ментального рівня [8, 13]. Поділ гіперконцепту ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ на інші субрівневі структури, окрім концептів ФЕМІННІСТЬ і МАСКУЛІННІСТЬ, зумовлений певними причинами, вираженими атрибутивними словосполученнями *civil liberties, cognitive sophistication, education's association*. Концептуальна схема DIFFERENCES AND LIBERTIES ARE ESSENTIAL (ВІДМІННОСТІ ТА СВОБОДИ Є СУТТЄВИМИ) постулює основу для створення нових гендер-

них ідентичностей. Мова, яка у філософії постмодерну розглядається як інструмент соціальної комунікації [2, 16], завдяки вербалізованим параметрам новітнього пізнання самості сприятиме пошуку особистістю гендерного осмислення власного «Я».

Неможливість вичерпного аналізу гендерної ідентичності у постмодерністському дискурсі зумовлена поліморфністю самого поняття та багатозначною глибиною прочитання тексту. Однак

із розглянутого матеріалу можна зробити узагальнення, що гіперконцепт ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ на когнітивному рівні представлений концептами МАСКУЛІННІСТЬ і ФЕМІННІСТЬ, які семантизуються переважно номінативними одиницями та атрибутивними структурами. Віддзеркалюючи загальнолюдські засади мислення, досліджувані поняття є динамічними системами, вербалізація яких втілює деконструкцію суспільної системи цінностей й верифікує їх лінгвосоціальну детермінованість.

Література

1. Бабелюк О.А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми : [монографія] / О.А. Бабелюк. – Дрогобич : Вимір, 2009. – 296 с.
2. Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия : эволюция научного мифа / И.П. Ильин. – М. : Интрада, 1998. – 255 с.
3. Козловски П. Культура постмодерна : общественно-культурные последствия технического развития / пер. с нем. / П. Козловски. – М. : Республика, 1997. – 240 с.
4. Космеда Т.А. Гендерна лінгвістика в Україні : історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колект. моногр.] / [Т.А.Космеда, Н.А. Карпенко, Т.Ф. Осіпова, Л.М. Саліонович, О.В. Халіман] ; за наук. ред. проф. Т.А. Космеда. – Х. : Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди, Дрогобич : Коло, 2014. – 472 с.
5. Матузкова О.П. Англійська ідентичність як лінгвокультурний феномен : когнітивно-дискурсивний аспект : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.П. Матузкова. – Одеса, 2014. – 40 с.
6. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми у когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
7. Стуліна М.В. Німецький постмодерністський дискурс : лінгвоконцептуальний і лінгвопоетичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М.В. Стуліна. – Одеса, 2011. – 22 с.
8. Токарев Г.В. Проблемы лингвокультурологического описания концепта (на примере концепта «трудовая деятельность») / Г.В. Токарев. – Тула : Изд-во Тул. гос. пед. ун-та, 2000. – 92 с.
9. Эрикссон Э. Идентичность : юность и кризис / Э. Эрикссон ; пер. с англ. А.В. Толстых. – М. : Прогресс, 1996. – 344 с.
10. Assman J. Das Kulturelle Gedachtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identitat in fruhen Hochkulturen / J. Assman. – Verlag Beck Munchen, 2000. – 344 s.
11. Identity Issues : Literary and Linguistic Landscapes / ed. by V. Lopičić and B.M. Ilić]. – Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2010. – 293 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

12. Creighton G. After the death of a friend : Young Men's grief and masculine identities / G. Creighton et al. // Social Science & Medicine. – 2013. – Vol. 84. – P. 35–43.
13. Schwartz J. Investigating Differences in Public Support for Gay Rights Issues / J. Schwartz // Journal of Homosexuality. – 2010. – Vol. 57 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tandfonline.com/doi/ful/10.1080/00918369.2010.485875>.
14. Tilsen J. Resisting normativity : Queer musings on politics, identity, and the performance of therapy / J. Tilsen, D. Nylund // The International Journal of Narrative Therapy and Communitive Work. – 2010. – № 3. – P. 64–70.

УДК 811.161.2'373.48

Назаревич Л. Т., Гавдида Н. І.

ПРОФЕСІЙНИЙ ТА МОЛОДІЖНИЙ ЖАРГОНІ: ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглянуто жаргонну лексику та її функціонування у студентському середовищі. Проаналізовано семантико-функціональні особливості жаргонної лексики, її використання у розмовному стилі. Виокремлено професійний, молодіжний і власне університетський жаргон. Акцентовано на важливості дотримання мовних норм сучасної української літературної мови у повсякденному житті. Виокремлено функції, які виконує професійна жаргонна лексика у мовленні її носіїв.

Ключові слова: жаргон, жаргонізми, лексема, оцінно знижена лексика, функція, семантика, літературна мова, стиль.

Назаревич Л. Т., Гавдида Н. І. Профессиональный и молодежный жаргоны: особенности применения в студенческой среде. – Статья.

В статье рассматривается жаргонная лексика и ее функционирование в студенческой среде. Проанализированы семантико-функциональные особенности жаргонной лексики и ее использования в разговорном стиле. Выделены профессиональный, молодежный и собственно университетский жаргон. Акцентировано на важности соблюдения языковых норм современного украинского литературного языка в повседневной жизни. Очерчены функции, которые выполняет профессиональная жаргонная лексика в речи ее носителей.

Ключевые слова: жаргон, жаргонизмы, лексема, оценочно сниженная лексика, функция, семантика, литературный язык, стиль.

Nazarevych L. T., Havdyda N. I. Professional and youth slangs, features of its use among students. – Article.

The article deals with the slang vocabulary and its functioning in students. The analysis of semantic and functional features of slang vocabulary and its use in a conversational style is made. Author determined professional, youth and university's own jargon. The attention is paid to the importance of keeping to the rules of modern Ukrainian literary language in everyday life. Functions performed by professional slang vocabulary in speech of native speakers are shaped out.

Key words: slang vocabulary, slang, token, reduced vocabulary evaluative function, semantics, literary language, style.

Відомо, що кожна національна мова містить велику кількість субмов: окрім літературної мови, до неї входять діалекти, сленг, жаргон, мови різних наук, професій. Людина може неоднаково володіти різними реєстрами СУЛМ, проте завжди послуговується її розмовно-побутовою формою.

Науковці Л. Паламар та Г. Кацавець вважають, що професійне мовлення продуктивно створює емоційно забарвлені фахові неологізми, які досить детально характеризують рід занять, дії чи предмети, що безпосередньо стосуються сфери діяльності відповідної професії [2, 104]. Спільні інтереси фахівців формують систему професіоналізмів, розрізняючи термінологізовані та професійні жаргонізми. Останні можемо кваліфікувати як такі, що не виражають наукового поняття й не мають чітких формулювань, задовольняючи потреби професійного спілкування у певній галузі. Дослідження функціонування жаргонної лексики у студентському середовищі показали, що вона створює особливий колорит мовлення, надає йому легкості у живому спілкуванні, проте в офіційно-діловому стилі свідчить про недбале ставлення мовця до культури власного висловлювання.

Мета нашої розвідки – проаналізувати професійний та молодіжний жаргон як особливий прошарок лексики, а також з'ясувати функції, які виконує професійна лексика у мовленні її носіїв. Описовий метод став основним, оскільки він включає лінгвістичне спостереження, аналіз і систематизацію мовних явищ. Об'єктом дослідження є жаргон студентської молоді Тернопільсь-

кого національного технічного університету імені Івана Пулюя. Тема актуальна, оскільки мовлення студентів на розмовно-побутовому рівні насичене жаргонною лексикою, сленгом.

Варто зауважити, що молодим людям, які систематично послуговуються жаргонною лексикою, важко контролювати своє мовлення, що свідчить про низький рівень володіння літературною мовою. Тому завдання викладача-словесника полягає у тому, щоб застосувати принцип спільності праці, що передбачає ненав'язливе коригування мовних огріхів під час коротких публічних виступів на заняттях. Це дозволить оцінити їх, пояснити причини виникнення мовленнєвих помилок, сприяти утвердженню літературних норм.

У сучасному мовознавстві є низка праць, присвячених проблемі появи та функціонування жаргонної лексики. Серед найавторитетніших дослідників цієї проблеми була Л. Савицька [5]. Її праці «Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови», «Короткий російсько-український словник контрастивної лексики» (у співавторстві), «Короткий словник жаргонної лексики української мови», «Український жаргон. Словник» довели, що українська мова, всотуючи нові лексеми, може обслуговувати різні сфери спілкування. Не залишилися осторонь згаданого питання й такі науковці, як А. Д'яков, О. Пономарів, О. Сербенська, Л. Масенко, З. Куньч, Л. Харчук, Булик-Верхола, Т. Кияк, З. Куделько, Р. Зорівчак та ін.

Спираючись на «Словник лінгвістичних термінів», зазначимо: «Жаргон (фр. jargon – «пташина мова, незрозуміла мова») – соціальний діалект,

вирізняється від літературної мови специфічною лексикою, вимовою, але не має власної граматичної й фонетичної системи. Жаргон існує не окремо і не самостійно, а завжди на основі певної мови» [4, 78]. Під жаргоном розуміють різновид мовлення, що використовується в усному спілкуванні окремою соціальною групою, яка об'єднує людей за ознакою професії, інтересів, звичок, занять, суспільного середовища чи віку.

Незважаючи на те, що жаргонна лексика охоплює невелике коло понять і предметів і є змінною в часі, її цінність у невимушеності, емоційності, експресивності, у тому, що це жива, рухлива мова в мові, а також у синонімії, що й дає можливість виразити думку гостро, виявити грубувато-фамільярне ставлення до співрозмовника. Наприклад, змінивши у мовленні слово «гарний» на «суперовий» чи «відпадний», або «некрасивий» на «фіговий», можна точніше передати емоції. На думку О. Пономаріва, «мовленнєва експресія є важливим засобом стилістики. Вона служить для підсилення виразності висловлювання, збільшення сили сказаного» [3, 99].

Мовознавці виділяють такі рівні володіння літературною мовою: *елітарний або еталонний рівень* (вільне володіння усіма можливостями мови, творче використання мови; суворе дотримання всіх норм, безумовна заборона грубих висловлювань), *напівлітературний* (неповне дотримання норм, надмірне насичення мовлення книжними або розмовними словами), *літературно-розмовний* (володіння нормами лише розмовного стилю, недостатня писемна грамотність), *фамільярно-розмовний* (володіння нормами лише розмовного стилю, однак спостерігається стилістична зниженість й огрубленість мовлення, недостатня писемна грамотність), *просторічний* (усно-розмовна мова осіб, мало знайомих із літературними нормами внаслідок недостатньої освіченості).

Неабияку роль у формуванні мовленнєвих навичок відіграє розмовний стиль, який вирізняється з-поміж інших своєю структурою та сферою використання. Тому й не дивно, що він всотує такі комунікативні модули, як діалекти, соціолекти (жаргони, арго, сленг), просторіччя. Так, на відміну від сталих лексичних одиниць, жаргон є підсистемою, яка має вторинний характер, а тому й обмежену сферу використання. Жаргон – це перекодування слів первинного коду. Ознайомившись із вищесказаним, можна зробити висновок: якщо мовець вільно володіє всіма нормами літературної мови, то йому легко перекодуватися, переходячи з просторічного на елітарний рівень чи навпаки, а якщо ж людина є носієм лише просторіччя, то перекодування не відбувається або відбувається частково.

Провівши соціальне опитування, ми зробили висновок – більшість молоді віком від 18 до 25 років не може обійтися без жаргону. У мо-

лодіжних колективах, зокрема в студентських, на розмовно-побутовому рівні часто вживаною є жаргонна лексика, яка виникає у зв'язку з тим, що її носії намагаються вразити співрозмовника дотепністю, хочуть показати свою зневагу чи байдужість до предмета розмови, посилити або пом'якшити враження від сказаного. Більшість молодих людей використовують такі мовні одиниці для того, аби затерти пишномовні слова та вирази. Носіїв вторинної лексики, до якої входить жаргон, супроводжує бажання іти в ногу з часом – бути модними, сучасними, зробити зміст своєї розмови малодоступним для людей літнього віку. Це бажання, безсумнівно, існує тільки на підсвідомому рівні. Студенти швидко засвоюють та творять нові лексеми, застосовують їх залежно від ситуації. Часто на ознаку одного слова наводять десятки відповідників.

Наведемо кілька прикладів жаргонізмів, якими послуговуються студенти Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя. Деякі предмети вони номінують так: «вишка» (вища математика), «матан» (математичний аналіз), «тут моя могила» (теорія машин і механізмів. Походить від аббревіатури ТММ), «терористична механіка» (теоретична механіка) «укрмова» (українська мова за професійним спрямуванням), «нагламова» (англійська мова. Назва пішла від скорочення в розкладі: англ. мова), «франца» (французька мова).

Заслужують на увагу номінації на позначення фаху, який здобувають студенти. Так, «консерви» (студенти факультету машинобудування та харчових технологій (ФХМ), «хаошники» – ті, що навчаються в групі ХО, «емтешиники» (студенти групи МТ), «есеницики» вчать в групі СН за напрямом комп'ютерні науки, «айтішники» – ті, хто вивчає комп'ютерне програмування, «будівельники» — студенти спеціальності «Будівельна механіка». А сам університет називають «бляхарнею під мостом», що зумовлено місцем розташування вишу та його зовнішнім виглядом, або «кузнею талантів», оскільки одnogрупники під час спілкування на перервах з'ясовують, що багато із них мріяли здобувати якусь іншу спеціальність. «Технар» – професійний жаргонізм, ним йменують усіх, хто закінчив ТНТУ або здобуває там освіту. До цієї ж групи належать лексеми: «комп'ютерщик», «радист». Дослідження у цій галузі підкреслили, що у студентів неабияке почуття гумору. Про це свідчать назви кафедр, спеціальностей, житлових приміщень у неофіційному спілкуванні: «кафедрою зварювання» номінують кафедру зварювання, кафедру комп'ютерних наук жартома називають «кафедрою комп'ютерних казок», менеджера з екології називають «двірником» (бо у нього завжди є робота), «захристіє» – частина закритої частини аудиторії, «кріпаками» – сту-

дентів, що мешкають у гуртожитках, «тошинілівка» – їдальня, «тошнотики» – біляші, «чебурґени» – чебуреки, «шпаківня» – приміщення, де сидить черговий або «архарівець» гуртожитку.

Лише у ТНТУ кажуть на залікову книжку «зла книжка» або «хлібна книжка», «богема» – адміністрація університету, «сходка» – засідання вченої ради. Найоригінальнішим новотвором виявилися мовні одиниці «кран-кола» або «хлорка-кола», що означає вода з-під крану, яку довелося пити, «трактор» – той, хто вимагає у викладача вищу оцінку, «тягач» – родич, який, вступивши до університету, вважає, що родина має допомагати складати іспити.

Здебільшого молодіжний жаргон позначає те середовище, в якому перебуває молодь: спілкування за допомогою переписки в інтернеті – *чататися*, поставити у Фейсбуці вподобання – *лайкнути*, попроситися у соцмережах в друзі – *зафрендитись*, зайти в мережу – *законектитись*. Необхідно підкреслити, що переважна більшість комп'ютерного жаргону – мовні одиниці іншомовного походження. До цього переліку варто додати й інші лексеми. «Монік», «екран», «телевізор» – засіб виводу інформації (монітор). Основна частина комп'ютера – системний блок або «системник». Пристрої вводу інформації – клавіатура або «клава» чи «піаніно», мишка або «гризун» чи «маніпулятор».

Невід'ємною складовою, «серцем» комп'ютера, є системний блок, відомий як «системник», «гроб», «ящик», «тачка». Потужність комп'ютера зумовила низку лексем, семантика яких свідчить про швидкість машини. Отож, якщо «комп'ютер» старий і повільний, то про нього кажуть: «відро», «корито», а якщо «комп'ютер» швидкий і сучасний, то можна почути: «Крута машина!». Основною частиною складових комп'ютера є материнська плата, відома у середовищі «комп'ютерициків» як «мама», «мамка», «мать», «материнка». На ній містяться основні компоненти комп'ютера, що забезпечують його роботу. Наприклад, оперативна пам'ять – «оперативка»; вінчестер – «вінт», «вінч», «хард». Синонімічні назви процесора – це «проц», «голова». На окреслення відеокарти носії жаргону вживають слово «відюха».

Часто респонденти на ознаку одного слова наводять десятки відповідників, що дозволяє говорити про синонімію. Наприклад, до лексеми «сміятися» зафіксовано такий синонімічний ряд: пертися, волочитися, виганятися, лахати, прикалуватися, скалитися, ржати, приколюватися. Не скласти сесію зі своєї вини або, на думку «жертви», з вини викладача – *завалити*, *мати зальот*, *обломатися*, *накосячити*, *зрізати*, *зарубати*. З погляду мети використання, ці лексеми належать до емоційної лексики, що інформують і про дію, і про людину, яка вживає ті чи інші жаргонізми.

Дехто з наших респондентів, особливо старшого віку, вважає, що жаргонізми засмічують українську мову, не дають їй простору для розвитку, що їх треба викорінювати, як шкідливий бур'ян, мотивуючи такі думки тим, що молодь вживає надто грубі, надто брутальні слова, навіть незважаючи на присутність старших, що жаргон обмежує словниковий запас лексем літературного походження. З погляду інших опитаних, жаргонізми в лексиконі освіченої, начитаної, інтелектуально розвинутої особистості є виявом безпосередності у спілкуванні та свідченням того, що вона вміє використовувати весь лексико-семантичний склад мови залежно від комунікативної ситуації. Проте ці ж самі слова з вуст неосвіченого, малокультурного мовця, у якого лексичний запас не сягає задовільного рівня, а літературне слово служить, так би мовити, для зв'язки жаргонних лексем – вияв низького розумового розвитку, обмеженості та байдужості до культури рідної мови. Таке явище вимагає впливу авторитетної людини, яка могла б прищепити бажання вдосконалювати свій мовний рівень. Вважаємо, що праці «Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити», «Між мовою і язиком» Л. Масенко, «Неправильно – правильно» М. Волощак, «Як ми говоримо» Ю. Антоненка-Давидовича стануть доброю основою для людини, яка прагне викоринити просторічний пласт лексики, підмогою у її прагненні дотримуватися норм СУЛМ й правил ділового етикету.

Належить також констатувати, що серед розмовно-просторічних слів у студентському середовищі існують і такі, які сприймаються як знижені, згрубілі, вульгарні (дебілько, тупак, ручнік, нулячий, ботан, задрот, лох, лось, йолоп тощо). Семантика цих лексем очевидна: так говорять про недалекоглядність або розумову обмеженість індивідуума. Подібні слова перебувають на периферії лексичного складу СУЛМ, а іноді навіть і випадають з її системи, переходячи в розряд слів позалітературних.

Слід зауважити, що переважна більшість емоційно забарвлених слів побутового словника молоді має інтержаргонний характер.

Тернопільяни у розмовно-побутовому стилі найчастіше вживають слова, характерні для лексикону будь-якого молодіжного жаргону: махнути (обміняти що-небудь), кумекати, шурупати, шарити, доганяти, варити, в'їжджати (розуміти), купити, надути, намахати, розвести, наламати, наколотити (пожартувати, обманути, викликати віру в те, чого насправді не було), *обламати* (поставити на місце), замалажувати, зажимболювати, зажигати, амурити, клинці підбивати або тертися (залицятися) і. т.д. Існування інтержаргонного шару лексики, елементи якого відносно легко поширюються в розмовному мовленні різних соціальних груп, свідчить про взаємопроникність лексики.

Розглянемо дієслівні жаргонізми, що є носіями динамічної ознаки, тобто представлені як дія або процес, якому властиві певні часові показники: тривалість, нетривалість, початок процесу, ознаку закінченості, стали чи змінну ознаку та ін. Нам вдалося записати чимало експресивних синонімів до дієслова «випити» (спиртного): вгасити, вмазати, вмастити, врізати, гахнути, дзюкнути, жльокнути, забамбурити, закласти, залити баки, залити в себе, замочити, кирнути, набухатися, навалитися, назюзокатися, нахрюкатися, передозувати, хильнути, хрюкнути, чвакнути.

Ми виявили такі найуживаніші жаргонізми-відповідники до слова «говорити» (казати) – базарити, забазарити (домовитися), без базара (без слів), вопити, пінитися (кричати), цвірінкати, цвєскати (говорити не по суті), тараторити, тріпатися (говорити без перестану), шелестіти, шуршати (говорити пошепки, остерігаючись когось чи чогось), хрюкати, чесати (обманювати), терти, парити (настояти на своєму). Серед деяких опитуваних почули й такі вислови у наказовому способі: *крути барабан* (починай говорити), не сміти (говори нормативною мовою), не макаронься (не говори «суржилом»), не рипайся, не смикайся (мовчи), не пудри мозгів (не обманюй), не присідай на вуха (поменше говори). Безумовно, такі синоніми додають мові її носія виразності та експресії. Всіх їх об'єднує в синонімічний ряд одне основне значення, яке покликане повідомити про щось, а всі інші жаргонізми вирізняються семантичною забарвленістю.

Розглянемо притаманні студентському середовищу оцінні синоніми до нейтральних слів: схвати, хавнути, втиснути, втопати, хряпнути, заіндячити, ляснути, злопати, впихнути, навалитися, напхатися, кусьнути, сперти – замість слова-домінанти «з'їсти». Серед дієслівних жаргонізмів виявлено групу слів, які можуть передати цілу гаму різних почуттів: іронію, зневагу, гнів, байдужість. Так, лексема «*набридати*» перебуває в одному синонімічному ряду зі словами *заколупати, дістати, закумарити* та значно вульгарнішими, які виходять за межі досліджуваного контексту. Про «*роздратування*» кажуть *трафляє, бісить, ерошить, вурдить, кундибасить, мозолить, задрочує, пресує, давить*. Мовці, що послугуються такими лексемами, характеризують їх як найвиразніші елементи психічного роздратування. Про безініціативних та повільних людей висловлюються так: «Вони *провтикали* (не виконали вчасно), *стормозили, служили, загальмували, заморозились* (виявили нерішучість)». Почуття емоційного піднесення та радості передають такими лексемами: *торчати, волочитися, балдіти*. Емоційність слів досягається не тільки їхнім безпосереднім значенням, а й контекстом ситуації, інтонацією.

Як бачимо, словниковий запас жаргонізмів у сучасної молоді досить-таки багатий, але переважно це слова із негативним емоційним забарвленням, які часто нагадують грубу лайку. Більшість лексем характеризують мовців із непривабливого боку.

Окрім дієслівних жаргонізмів, існують прикметникові, прислівникові, іменникові. Як правило, прикметникові покликані вказати на ознаки чи то особливості індивідуума. Більшість лексем характеризується негативною конотацією: *потухлою, причмеленою або тормозною* називають людину, яка не може вчасно зреагувати; *підстреленою* – ту, що не зі смаком одягнута; *приструшеною* або *контуженою* – неадекватну; *кіпінною, суєтною* – надто непосидючу. Дослідження у цій галузі довели, що у мовленні також функціонують слова з позитивним емоційним навантаженням. Про речі, які захоплюють, мовці висловлюються так: *класний, класючий, суперовий, ладнюткий, офігенний, сочний, потужний, прикольний*. До прислівника «байдуже» зафіксовано низку синонімічних відповідників, які вносять у висловлювання найтонші емоційні відтінки: *по фені, нафік, по барабану, паралельно, перпендикулярно, фіолетово, до лампочки, по язику, виштко єдно, пофік, впахло (щось робити), болт забити*. Необхідно підкреслити, що вищезгадані лексеми виступають як захисна реакція – людина свої внутрішні переживання завуальовує такими жаргонізмами. Можна погодитися з твердженням М. Левицької, яка зауважує, що в жаргоні «домінує репрезентативна (представницька), а не комунікативна, а тим більше не криптологічна (прихована, таємнича) функція. Коли студент каже «нафік», він застосовує це слово не для комунікації, не для мовного обміну, а щоб продемонструвати співрозмовникам, що ми, мовляв, обидва з тобою хулігани...» [6, 102]. Маємо й інші приклади, але не акцентуватимемо на них уваги, оскільки вони є зросійщеним варіантом, що свідчить про суржик як поширене і негативне явище серед молоді.

Увиразнюють розмовний стиль мовлення звертання-перифрази, а також такі, що вживаються у значенні іменників. Усі подані нижче слова-жаргонізми класифіковано за такими тематичними групами: назви осіб, частин тіла, станів людини, професійних лексичних одиниць, приміщень, одягу. Проаналізуємо лише деякі з них. У колективі хлопців було зафіксовано емоційно забарвлені лексеми, якими називають дівчат: *діваха* (дівчина), *бабеська* (простачка), *матрона* (високомірна), *кобіта* (симпатична), *чувіха* (модна). Про дівчат, які не викликають симпатії, кажуть: *чума, паплюга, жаба, крокодил, мавпа, шкапа, мармиза*; про дівчину легкої поведінки кажуть: *чікса, клава, фіфа, профура, м'ясо, бейжа, шалава, клюшка, лахундра, вівця* (обмежена дівчина), *шмара, бікса*

(жаргонізм на ознаку сучасного стилю, якого дотримується дівчина).

Звертань до хлопців зафіксовано набагато більше, що закономірно, адже чоловіки самі собі придумують т.зв. клички: мачо, чувак, перець, рагуль, бик, лох, штріх, халік, кобель, вжик, шустрік, фраер, блатняга, драбуга, тіп, пацик, чудак, льолік, штуцер. Якщо жаргонізмом хочуть підкреслити скупість хлопця, то про нього висловлюються так: жлобище, жлоб'яра, скупак, снобище, ничкар. Про згрубілість та зневажливе ставлення свідчать суфікси -ищ-, -яр-, -ак-. У середовищі футболістів використовуються експресивно забарвлені жаргонізми, що виникли внаслідок перенесення однієї ознаки на іншу: каліка, інвалід (той, що втратив можливість забити гол), телега (той, що промахнувся), валянок (не зумів вчасно зорієнтуватися), нещастя (гірше, ніж «каліка», бо постійно на футбольному полі зазнає невдач), табуретка (воротар).

Отож, жаргон як явище мови є соціальним діалектом, який відрізняється від літературної мови специфічною лексикою, вимовою, але не має власної фонетичної системи. Жаргон існує тільки на основі певної мови, а не окремо, не самостійно. Більшість жаргонізмів здебільшого є неологіз-

мами, які часто використовуються з негативною емоційною оцінкою та зазнають змін.

Особливо важливо вказати тут на те, що жаргонні лексичні одиниці легко ввійшли до загального вжитку. Але це аж ніяк не означає, що ними можна користуватися без будь-яких застережень. Надмірне їх уживання засмічує літературне мовлення, підриває засади нормативної мови, часто виховує погані смаки в галузі мовної культури, знижуючи вплив слова як комунікативної одиниці та як засобу естетичного виховання.

Попри вищевказані мінуси, існують і позитивні вияви цього явища: жаргон забезпечує мовне функціонування всіх верств суспільства, яке ним послуговується. Погоджуємося із думкою М. Левицької, що наявність жаргонної лексики «в живій українській мові свідчить про її природне формування» [4, 107]. Зважаючи на те, що літературна мова формується на основі розмовної мови, можемо констатувати, що й жаргон сприяє її розвитку. «Тому не варто відмежовуватися від нього, оскільки можна допустити блокування розвитку літературної мови не тільки в її усному різновиді, але й писемному, зупинити здатність літературної мови реагувати на живу реальність» [4, 107].

Література

1. Д'яков А.С. Основи термінотворення : семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К. : Вид. дім «KM Academia», 2000. – 218 с.
2. Паламар Л.М. Мова ділових паперів : [практ. посібник] / Л.М. Паламар, Г.М. Кацавець. – 4-те вид. – К. : Либідь, 2000. – 296 с.
3. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови [підручник] / О.Д. Пономарів. – 3-є вид. перероб. і доповн. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
4. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
5. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг : соціальна диференціація української мови / Л. Ставицька – К. : Критика, 2005. – 464 с.
6. Сучасна українська мова : Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : [конспект лекцій для студентів спеціальності «Видавнича справа та редагування»] / М.Я. Левицька. – Львів : Вид-во Української академії друкарства, 2010. – 159 с.

УДК 81-11:81'42

Новосельцева І. В.

ПРИРОДА ПОЛЯ ЗІ СТАТИЧНИМИ КОМПОНЕНТАМИ У ЛІНГВАЛЬНИХ ГЕШТАЛЬТАХ ІНВЕСТУВАННЯ VS ІНВЕСТИРОВАНИЕ

У статті вирішується проблема природи польової структури лінгвального гешталту як лінгвістичної універсалії та як унікальної риси лінгвального явища; подано опис поверхневої та внутрішньої структури поля у лінгвальних гешталях ІНВЕСТУВАННЯ та ІНВЕСТИРОВАНИЕ.

Ключові слова: лінгвальний гештальт, лінгвістична універсалія, польова теорія, синтаксичний концепт, структура поля, макроконцепт, мікроконцепт.

Новосельцева И. В. Природа поля со статическими компонентами в лингвальных гешталях ИНВЕСТУВАННЯ vs ИНВЕСТИРОВАНИЕ. – Статья.

В статье решается проблема природы полевой структуры лингвального гешталта как лингвистической универсалии и как уникальной черты лингвистического явления; представлено описание поверхностной и внутренней структуры поля в лингвальных гешталях ИНВЕСТУВАННЯ и ИНВЕСТИРОВАНИЕ.

Ключевые слова: лингвальный гештальт, лингвистическая универсалия, полевая теория, синтаксический концепт, структура поля, макроконцепт, микроконцепт.

Novoseltseva I. V. The nature of the field with static components in the lingual gestalts ИНВЕСТУВАННЯ vs ИНВЕСТИРОВАНИЕ. – Article.

The article deals with the problem of the nature of the lingual gestalt field structure: as a linguistic universal and as a unique feature of a linguistic phenomenon; gives the description of the external and internal structure of the lingual gestalts ИНВЕСТУВАННЯ vs ИНВЕСТИРОВАНИЕ.

Key words: lingual gestalt, linguistic universal, theory of the field, syntactic concept, structure of the field, macroconcept, microconcept.

У лінгвістиці часто використовують польові підходи для опису різних мовних явищ. Уперше теорія поля з'явилася в німецькій лінгвістиці (К. Хейзе і Й. Трір) під впливом відповідних понять у фізиці й інших науках природного циклу. Біля витоків цієї теорії в російському мовознавстві стояв О.В. Бондарко, вивчаючи більш детально функціонально-семантичні поля. Польова організація лінгвального явища проявляється в існуванні таких видів полів, як функціонально-семантичне, номінативно-функціональне, номінативне поле концепту, семантичне і лексичне поля, лексико-фразеологічне, асоціативне тощо. У лінгвальних гешталях, з огляду на те, що це новий феномен в лінгвістиці, природа поля та його структура відрізняються від існуючих. Так, виникає необхідність пояснити природу та описати структуру поля лінгвальних гешталтів, що становить проблему нашого дослідження. Актуальність зумовлена загальними тенденціями когнітивної лінгвістики до вивчення нових явищ з позиції теорії поля.

Мета дослідження – визначити природу поля зі статичними компонентами у лінгвальних гешталях ІНВЕСТУВАННЯ та ІНВЕСТИРОВАНИЕ. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: 1) визначити концептуальний склад полів в обох лінгвальних гешталях; 2) описати концепти простого, складного та ускладненого речень як компонентів поля; 3) порівняти компонентний склад полів гешталтів.

Поле зі статичними компонентами лінгвального гешталту складається з синтаксичних концептів простого, складного та ускладненого речень, в чому полягає універсальність його при-

роди. Синтаксичні концепти простого речення у лінгвальному гешталі будь-якого мовного етносу поділяються на два макроконцепти: АКСЦІОНАЛЬНІСТЬ та ЕКСИСТЕНЦІАЛЬНІСТЬ, – що ми також відносимо до універсальної сторони природи поля. Унікальна природа поля зі статичними компонентами лінгвального гешталту полягає у наборі мікроконцептів у складі макроконцептів та семантичних доміант кожного з них.

Так, синтаксичний макроконцепт АКСЦІОНАЛЬНІСТЬ поля зі статичними компонентами лінгвального гешталту ІНВЕСТУВАННЯ складається з двох мікроконцептів: ОБ'ЄКТНІСТЬ та МОДАЛЬНІСТЬ:

об'єктність: з домінуючим семантичним компонентом:

– дії, направленої на бенефіціара (зробить Фейсбук дорожчим за багатьох гігантів, створюють продукти);

– дії з інструментом (заробила 1 млрд доларів, приносить найбільший зарібок компанії, використовує чітко націлену рекламу);

– дії, націленої на когось/щось (приваблює рекламодавців, нав'язує рекламу людям);

модальність: з домінуючим семантичним компонентом:

– здатності (зможє монетизувати цей величезний пил, може опинитися під питанням);

– поради (не можна не відзначити зростання доходів, варто відзначити);

– обов'язку (доведеться знайти способи підвищення);

– бажання (хоче досягти успіху в його завоюванні).

У мікроконцепті *ОБ'ЄКТНІСТЬ* наявні три семантичні компоненти: дія, направлена на бенефіціара, дія з інструментом та дія, націлена на когось/щось. Мікроконцепт *МОДАЛЬНІСТЬ* характеризується більшою кількістю домінуючих семантичних компонентів, їх налічується чотири: здатність, порада, обов'язок та бажання.

Синтаксичний макроконцепт *ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІСТЬ* складається з таких синтаксичних мікроконцептів, як *БУТТЯ*, *ЗМІНА СТАНУ* та *МЕНТАЛЬНА АКЦІОНАЛЬНІСТЬ*:

– *буття* (*показують* *впевнене зростання, становить 28,4%, є привабливою інвестицією, свідчать не на користь* *Фейсбуку, присутні в цьому секторі, ґрунтуються на збереженні швидкого зростання*);

– *зміна стану* (*стане найбільшим розміщенням технологічних компаній, перевищить випуск акцій, сягне 100 млрд доларів, наближається до одного мільярда, втратила 72% вартості, впав на 40%*);

– *ментальна акціональність* (*визнає серйозну конкуренцію = проводить аналіз конкурентів на ринку та робить висновок, що*).

За підрядними зв'язками в українській мові ми визначили такі синтаксичні концепти складного речення:

– *з'ясування* (*обмеженість проникнення на нові ринки призведе до того, що компанії доведеться знайти способи підвищення середнього доходу на кожного користувача; Проте не зовсім зрозуміло, наскільки стійкою виявиться нинішня модель зростання Facebook для отримання великих прибутків у майбутньому, і, відповідно, чи виправдана настільки висока оцінка вартості компанії*);

– *консеквенція* (*Капіталізація сягне 100 млрд доларів, що зробить Facebook дорожчим за багатьох гігантів фондового ринку; Частка засновника Марка Цукерберга становить 28,4%, що прирівнює його статок до 25 млрд доларів*);

– *поступка* (*і хоча ставити Facebook в один ряд з іншими учасниками ринку не варто, простежується ряд загальних негативних моментів*);

– *протиставлення* (*Однак треба визнати, що вражаючі темпи росту з моменту запуску буде підтримувати вкрай важко, в той час як оцінки вартості компанії ґрунтуються на збереженні такого швидкого зростання в майбутньому*);

– *уточнення* (*В абсолютних величинах це 557 млн доларів, що становить лише 15% від загальної виручки*);

– *каузація-консеквенція* (*умовність*) (*Очікується, що до 2016 року ринок досягне позначки в 11 млрд, і якщо Facebook хоче досягти успіху в його завоюванні, йому доведеться витримати жорстку конкуренцію з пошуковим гігантом*);

– *атрибутивність* (*Варто відзначити, що компаній, які швидко розвиваються, з історично адекватним рівнем Р/Е, є 20–30*);

– *каузація* (*причинність*) (*У секторі соціальних мереж домінування Facebook може опинитися під питанням, оскільки деякі користувачі віддають перевагу іншим платформам*);

– *темпоральність* (*Кращі інвестиційні рішення приймаються, коли про них мало хто знає*).

У процесуальному лінгвальному гештальті *ИНВЕСТУВАННЯ* ми виявили три синтаксичних концепти ускладненого речення: *УТОЧНЕННЯ*, *ПРИЧИННІСТЬ* та *КОНСЕКВЕНЦІЯ*:

уточнення:

– додаток, ускладнений вільним словосполученням (*при виході компанії на біржу акцент в оцінці вартості ставиться на фінансові показники, головним чином майбутній прибуток; при цьому не можна не відзначити зростання доходів від платних сервісів, таких, наприклад, як платні послуги для онлайн-ігор*);

порівняння:

– складова частина складного іменного присудка, ускладнена вільним словосполученням (*на перший погляд, Facebook в цьому плані є привабливою інвестицією, особливо порівняно з іншими інтернет-компаніями*);

атрибутивність:

– додаток, ускладнений вільним словосполученням (*Facebook же нав'язує рекламу людям, зацікавленим суто соціальним аспектом*);

каузація:

– присудок, ускладнений дієприслівниковим зворотом (*проте у довгостроковій перспективі ми не бачимо підстав для такої високої оцінки вартості компанії, ґрунтуючись на її нинішніх показниках*).

Синтаксичний макроконцепт поля зі статичними компонентами лінгвального гештальту *ИНВЕСТИРОВАНИЕ АКЦІОНАЛЬНІСТЬ* складається з двох мікроконцептів: *ОБ'ЄКТНІСТЬ* та *ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ*:

об'єктність: з домінуючим семантичним компонентом:

– дії з інструментом (*вкладають їх в, приступили к их активной распродаже*);

– процесуальності (*начали масштабный вывод, начали искать применение, будут догонять развитие рынки*);

– наслідковості (*привело бы к ещё одному раунду*);

– *темпоральності*: з домінуючим семантичним компонентом:

– послідовності (*началось после завершения*).

У мікроконцепті *ОБ'ЄКТНІСТЬ* наявні три семантичні компоненти: дія з інструментом, процесуальність та наслідковість. Мікроконцепт *ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ* характеризується меншою кількістю домінуючих семантичних компонентів, налічується лише один – послідовність.

Синтаксичний макроконцепт *ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІСТЬ* складається з таких синтаксичних мікроконцептів: *БУТТЯ*, *ЗМІНА СТАНУ* та *МЕНТАЛЬНА АКЦІОНАЛЬНІСТЬ*:

– *буття* (*стал* первым *месяцем*, *продолжалась* в начале этого года, *пострадали* особенно сильно, *столкнулись* с проблемами, *послужило* бы сильнейшим негативным шоком);

– *зміна стану* (*меняется* к лучшему, *прибавил* 10%, *превзойдут* их, *снизились* на 2–3%, *продемонстрировали* резкое снижение, *рухнул* до отметки, *потерял* почти 2,5%, *опустились* к значениям, *поднялся* до максимального значения, *зафиксировали* приток капитала.);

– *ментальна акціональність* (*проявляют энтузиазм* по отношению к = інвестори або ринки активно аналізують фінансові показники індустрії, передчуваючи перспективи її прибутковості).

За підрядними зв'язками в російській мові ми визначили такі синтаксичні концепти складного речення:

– *з'ясування* (*так или иначе, некоторые эксперты считают, что* *emerging markets* *еще столкнутся с проблемами*);

– *поступка* (*рынок на волне деэскалации конфликта и спокойной подготовки к проведению выборов на Украине вернулся к февральским уровням, хотя на деле ни одна из важных проблем не была решена*);

– *протиставлення* (*в последние годы инвесторы совсем разлюбили развивающиеся рынки, но сейчас ситуация меняется к лучшему, и многие экономисты ожидают, что emerging markets готовы догнать развитые рынки*);

– *атрибутивність* (*апрель стал первым месяцем в году, когда биржевые фонды (ETF) и ПИФы, ориентированные на развивающиеся рынки, зафиксировали приток капитала; среди прочих проблем, которые могут способствовать оттоку средств из развивающихся рынков, отмечают ужесточение политики ФРС и структурные проблемы в экономике стран БРИК*);

– *темпоральність* (*самым неприятным периодом для emerging markets стала весна прошлого года, когда ФРС впервые заговорила о сокращении программы выкупа активов*).

У процесуальному лінгвальному гештальті *ИНВЕСТИРОВАНИЕ* ми зафіксували чотири синтаксичні концепти ускладненого речення: *УТОЧНЕННЯ*, *ПРОТИСТАВЛЕННЯ*, *КАУЗАЦІЯ* та *ПОРІВНЯННЯ*:

уточнення:

– підмет, ускладнений дієприкметниковим зворотом (*апрель стал первым месяцем в году, когда биржевые фонды (ETF) и ПИФы, ориентированные на развивающиеся рынки, зафиксировали приток капитала*);

– присудок, ускладнений дієприслівниковим зворотом (*чистая процентная маржа в первом квартале 2014 года составила 4,5%, сохранившись на уровне первого квартала прошлого года и снизившись на 20 б. п. по сравнению с четвертым кварталом 2013 года; к 17:30 по московскому времени индекс потерял почти 2,5%, откатившись к отметке 1 412,6 пункта; индекс РТС к этому времени потерял 3,2%, достигнув отметки 1 292,7 пункта*);

– підмет, ускладнений вільним словосполученням (*необходимость создания дополнительных резервов, в том числе по украинским активам, негативно отразилось на финансовом результате*);

– додаток, ускладнений дієприслівниковим зворотом (*этот результат оказался значительно хуже консенсус-прогноза, опубликованного накануне «Интерфакс-АФИ»*);

протиставлення:

– додаток, ускладнений дієприслівниковим зворотом (*больше всего средств привлекают фонды, инвестирующие в целом в развивающиеся рынки, а не в отдельные страны*);

– присудок, ускладнений дієприслівниковим зворотом (*в Capital Economics, например, считают, что развивающиеся рынки будут догонять развитые, но не превзойдут их*);

каузація:

– присудок, ускладнений дієприслівниковим зворотом (*в результате акции банки ВТБ оказались в числе аутсайдеров сегодняшних биржевых торгов, потеряв в цене к середине дня 4,3*);

порівняння:

– компонент складного іменного присудка, ускладнений вільним словосполученням (*чистые комиссионные доходы группы за отчетный квартал составили 14,3 млрд руб., что на 24,3% выше прошлогоднего показателя; расходы на создание резерва под обесценение долговых финансовых активов в отчетном квартале составили 47,6 млрд руб., более чем вдвое превысив показатели прошлого года*);

– обставина, ускладнена вільним словосполученням (*сразу после открытия биржевых торгов индекс ММВБ рухнул до отметки 1 431 пункт, что на 1,3% ниже закрытия понедельника*).

Синтаксичні концепти простого речення в полі зі статичними компонентами процесуальних лінгвальних гештальтів *ИНВЕСТИВАННЯ* та *ИНВЕСТИРОВАНИЕ* утворюють два макроконцепти: *АКЦІОНАЛЬНІСТЬ* та *ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІСТЬ*. У макроконцепті *АКЦІОНАЛЬНІСТЬ* в українській та російській мовах спільним мікроконцептом є *ОБ'ЄКТНІСТЬ* (з домінуючим семантичним компонентом дії з інструментом). У макроконцепті *ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІСТЬ* в українській та російській мовах спільними мікроконцептами є *БУТТЯ*, *ЗМІНА СТАНУ*, *МЕНТАЛЬНА АКЦІОНАЛЬНІСТЬ*.

Нами виявлені такі синтаксичні концепти складного речення в українській мові: *З'ЯСУВАННЯ, КОНСЕКВЕНЦІЯ, КАУЗАЦІЯ, УМОВНІСТЬ, УТОЧНЕННЯ, АТРИБУТИВНІСТЬ, ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ*, в російській мові – *З'ЯСУВАННЯ, ПРОТИСТАВЛЕННЯ, АТРИБУТИВНІСТЬ, ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ, ПОСТУПКА*. Спільними у гештальтах *ІНВЕСТУВАННЯ* та *ІНВЕСТИРОВАНИЕ* є концепти *З'ЯСУВАННЯ, АТРИБУТИВНІСТЬ, УТОЧНЕННЯ, ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ*.

До синтаксичних концептів ускладненого речення у гештальті *ІНВЕСТУВАННЯ* належать *УТОЧНЕННЯ, ПРИЧИННІСТЬ (КАУЗАЦІЯ), АТРИБУТИВНІСТЬ, ПОРІВНЯННЯ*, у гештальті *ІНВЕСТИРОВАНИЕ – УТОЧНЕННЯ, ПРОТИСТАВЛЕННЯ, ПРИЧИННІСТЬ (КАУЗАЦІЯ), ПОРІВНЯННЯ*. Спільними концептами є *УТОЧ-*

НЕННЯ, ПРИЧИННІСТЬ (КАУЗАЦІЯ), ПОРІВНЯННЯ.

Таким чином, природа поля зі статичними компонентами лінгвального гештальту універсальна та унікальна одночасно. Її універсальність полягає у поверхневій будові поля. Незалежно від мови, до складу поля входять синтаксичні мікрота макроконцепти простого речення, синтаксичні концепти складного та ускладненого речень. Внутрішня будова, або наповнення, поля вже різниться залежно від конкретного досліджуваного гештальту, що визначає його унікальність. Під внутрішньою будовою, або наповненням, ми розуміємо концептуальний склад поля. Перспективою дослідження є подальше вивчення двоаспектної природи польової структури гештальту в мовних картинах світу різних етносів.

Література

1. Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А.В. Бондарко. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 208 с.
2. Попова З.Д. Синтаксический концепт и межкультурная коммуникация / З.Д. Попова // Вестник ВГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2004. – № 2. – С. 27–31.
3. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2011. – 844 с.

УДК 811.531'342.2

Охріменко В. О.

ОНОМАТОПЕЇЧНА ЛЕКСИКА ЯК ПРЕДМЕТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ КОРЕЙСЬКОЇ МОВИ)

Статтю присвячено вивченню ономотопеїчної лексики в сучасній корейській мові. У роботі здійснено комплексний аналіз наявних досліджень звуконаслідування у корейській мові. Проаналізовано основні моделі ономотопеїчних слів з урахуванням їх фонетичних та семантичних особливостей. Наведено типи слів кожного класу та розглянуто їх будову.

Ключові слова: ономотопея, ономотопеїчна лексика, звуконаслідувальні слова, корейська мова.

Охрименко В. А. Ономотопеїческая лексика как предмет лингвистического исследования (на материале современного корейского языка). – Статья.

Статья посвящена исследованию ономотопеической лексики современного корейского языка. В работе проведен комплексный анализ существующих исследований звукоподражания в корейском языке. Проанализированы основные модели ономотопеических слов с учетом их фонетических и семантических особенностей. Рассмотрены типы слов каждого класса и их строение.

Ключевые слова: ономотопея, ономотопеїческая лексика, звукоподражательные слова, корейский язык.

Okhrimenko V. O. Onomatopoeic lexis as a subject of linguistic study (based on the material of modern Korean language). – Article.

The article is dedicated to the study of onomatopoeic lexis of a modern Korean language. The paper presents a comprehensive analysis of current studies on sound symbolism in Korean language. The research analyzes the essential and basic models of onomatopoeic words considering their phonetic and semantic peculiarities and performs a revision of word types of every class and its structural composition.

Key words: onomatopoeia, onomatopoeic lexis, sound symbolism, Korean language.

Звуки оточуючого нас природного середовища постають як абсолютно ідентичні для органів сприйняття людиною будь-якої національності. Шелестіння листя, дзюрчання води, курликання журавлів є однаковими повсюди у світі. Різними ці звуки постають лише в мовах, оскільки ідентифікуються і репродукуються мовцями залежно від особливостей їхньої рідної мови, будучи пропущеними крізь призму (іноді дуже своєрідну) тієї чи іншої конкретної мови: її фонетичну і фонологічну системи; стереотипні фонетико-семантичні асоціативні зв'язки, притаманні мовній свідомості будь-якого історично сталого колективу мовців; специфіку звичних з дитинства для мовців артикуляційних рухів їх мовленевого апарату тощо [10, 28].

Вивчення ономотопеї посідає значне місце у вирішенні надзвичайно важливих мовознавчих питань, зокрема проблеми мотивованості знака та походження мови. Отже, інтерес мовознавців, що виявляється до цього мовного явища, є цілком закономірним. Пропоновану статтю присвячено розгляду ономотопеїчних слів сучасної корейської мови, яка постає як одна з найбагатших мов світу щодо такого виду лексики.

Дослідження ономотопеї, в якій віддзеркалюється подібність або схожість між позамовною реальністю і її відтворенням у мові, – це одна з традиційних тем лінгвістичних досліджень. Серед видатних лінгвістів, які в своїх працях приділяли значну увагу явищу звуконаслідування можна відзначити В. фон Гумбольдта, Ф. де Соссюра, О.І. Бодуена де Куртене, М.С. Трубецького, Л. Блумфілда, Е. Бенвеніста, О.О. Потебню, Л.В. Щербу, Р. Якобсона та ін.

Осмиленню цієї проблеми в українському мовознавстві сприяли роботи Л.І. Мацько [7; 8]. Згадування про звуконаслідувальні слова можна знайти також і у працях Т.М. Возного [1], Є.А. Карпіловської [9], що присвячені словотвору східнослов'янських мов. У зазначених працях авторами були зроблені спроби простежити словотвірну та семантичну структуру дієслів звуконаслідувального походження у східнослов'янських мовах. Типологічні особливості звуконаслідувальних слів досліджує І.О. Гаценко [4]. У всіх роботах увага дослідників звертається передусім на звуконаслідувальні слова як на наочний приклад мотивованості мовного знака.

Корейська мова надзвичайно цікава з точки зору дослідження ономотопеїчної лексики. У теоретичному плані цей лексичний пласт привертає увагу через наявність низки ознак, які виокремлюють його в окремий лексичний клас, при цьому далеко не обмежений словами на позначення наслідування звукових явищ позамовної реальності, але й такий, до складу якого входить мовне зображення зорових і інших сенсорних відчуттів, механічних впливів, динамічних станів, психологічних і інших характеристик людини.

Питання, пов'язані з природою і принципами функціонування ономотопеїчної лексики в корейській мові, частково досліджуються у роботах корейських лінгвістів [14; 17; 21], а також у зарубіжній корейстиці [5; 13; 15; 16]. Подекуди ці питання були об'єктом досліджень і на теренах колишнього Радянського Союзу [11; 12]. Проте досі не існує комплексного дослідження структурно-семантичних особливостей, а також специфіки функціонування ономотопеїчної лексики у корейській мові.

Саме тому актуальність нашого дослідження зумовлюється комунікативною значущістю та частотністю використання оноματοпеїчної лексики у сучасній корейській мові, ступенем її представленості у національній картині світу і, насамперед, у розмовно-побутовому стилі корейського мовлення.

Методика запропонована в цій статті дослідження має комплексний характер, що зумовило паралельне застосування цілої низки відповідних методів наукового дослідження мовного матеріалу. Зокрема описового методу, який дав змогу висвітлити таксономічний аспект проблематики, а також методів контекстуального, компонентного, аналізу, використання яких уможливило здійснення дослідження корейської оноματοпеїчної лексики в семасіологічному та функціональному аспектах.

Мета дослідження полягає у вивченні явища ономатопеї у сучасному корейському мовознавстві, а також в обґрунтуванні поширення оноματοпеїчної лексики у сучасній корейській мові.

Як стає зрозуміло зі вступної частини, об'єктом дослідження постає оноματοпеїчна лексика сучасної корейської мови. Предметом дослідження в запропонованій статті є структурні й семантичні особливості оноματοпеїчної лексики сучасної корейської мови.

Залучений до дослідження матеріал – це ономатопи, зафіксовані в письмових джерелах, перш за все у тлумачних, спеціальних енциклопедичних словниках, а також узяті з національного корпусу корейської мови.

За спостереженнями відомого російського лінгвіста С.В. Вороніна, звуконаслідування (ономатопея) – це закономірний, недовільний, фонетично мотивований зв'язок між фонемами слова та звуковою (акустичною) ознакою денотата (мотивом), що лежить в основі номінації [2, 16], умовна словесна імітація звуків оточуючого світу засобами певної мови [3, 25].

У дисертаційному дослідженні І.О. Гаценко звуконаслідувальні слова визначаються «як самостійна категорія слів, яка має однотипну будову, численні варіанти, особливу структуру, словотвір» [4, 5]. На думку дослідниці, звуконаслідувальна лексика має свою історію та зумовлена буттям і мисленням людини.

Досліджуючи фонетичну вмотивованість слова, В.В. Левицький наголошує, що одне і те ж звучання передається у різних мовах подібним, проте не ідентичним набором фонем [6, 297]. З огляду на це особливості відтворення ономатопів оригіналу засобами мови-сприймача представляють цікавий матеріал для лінгвістичного дослідження.

У корейській мові всередині цілісної категорії оноματοпеїчної лексики виділяються дві семантичні групи – *образотворчі слова* (의태어), які

імітують рух і зовнішній вид предмета, і *звуконаслідувальні слова* (의성어), що імітують звуки людей, тварин, птахів, тощо [18, 33]. Обидві категорії винятково широко представлені в корейській мові, і досі не були предметом детального дослідження навіть у корейському мовознавстві. Відомості, надані з цього питання деякими лінгвістами, носять дещо уривчастий характер і не можуть повною мірою компенсувати відсутність спеціального дослідження.

Як зазначають дослідники [19; с. 20], відмінність між звуконаслідувальними і образотворчими словами корейської мови полягає у такому: *образотворчі слова* наслідують рух або зовнішній вигляд предмета, наприклад, 밤하늘에 별들이 반짝반짝 빛나고 있었다 (досл.: у нічному небі сяяли зірки, де образотворче слово 반짝반짝 імітує мерехкотіння, сяяння зірок); 그 사람은 술에 취해 비틀비틀 걸었다 (досл.: та людина сп'яніла і йшла похитуючись, де 비틀비틀 імітує і акустично передає рухи невпевненої, сп'янілої ходи людини); 그 영화를 보고 너무 슬퍼서 눈물을 툭툭 흘렸 습니다 (досл.: оскільки фільм, який я переглядав, був дуже сумний, у мене полилися (закапали) сльози, де образотворче слово 툭툭 у парі із дієсловом 흘리다 (проливати) набули відтінку «сльози покотилися/посипалися градом»); 우박이 지붕위에 우두둑우두둑 떨어진다 (досл.: град зі стукотом падав на землю, де 우두둑우두둑 вживається для підсилення опису того, наскільки важкими і інтенсивними є опади у вигляді граду); 시냇물이 졸졸 흐른다 (досл.: дзюрчить струмочок, де 졸졸 використано для передачі рухливості води, дзюрчання). Іншу групу оноματοпеїчної лексики складають звуконаслідувальні слова, які імітують звуки людей, тварин, птахів, об'єктів неживої природи, тощо, наприклад, 동생이 감기에 걸렸 지 밤새도록 쿨쿨쿨 기침을 했다 (досл.: брат захворів і всю ніч важко, хрипло кашляв, де звуконаслідувальне слова 쿨쿨쿨 передає важкий, ускладнений хрипом кашель); 옛취 (звук, подібний до нашого апчі)» 쫃쫃 (звук поцокування, клацання, який відтворюється за допомогою язика і передає відтінки від здивування, обурення до непогодження зі словами співрозмовника тощо); звуки істот і природних явищ, такі як 야옹야옹 (мяу-мяу), 멍멍(гав-гав), 음매음매 (му-му), 쿵 (бах, бум, бац), 풍덩(плюх, шубовсь у воду), 따르릉 따르릉 (звук велосипеда, що сигналізує), 칙칙 푹푹 (звуки потягу під час руху), 우적우적 (звук хрустоту чипсів, або чогось хрумкого), 꿀꺽 꿀꺽 (звуки, які імітують швидке випивання напоїв, схоже на ковть-ковть в українській мові).

Отже, звуконаслідувальні слова – це слова, які імітують звук: звуки тварин, предметів, явищ природи і т.ін [20, 80]. Тобто це звуконаслідувальна лексика з так званім акустичним денотатом, наприклад, 멍멍 mong mong (гав-гав), 땡땡 tteng

tteng (дзень-дзень), 탕탕 thang thang (пах-пах), 꿀꺽 꿀꺽 kkulkkok kkulkkok (ковть-ковть).

Образотворчі слова – це ті, які передають образ, звучання і вид дії, тобто це звуко-символічні слова з неакустичним денотатом. Однак в корейській мові в одному слові рідко можна зустріти поєднання образу і звуку. Як приклади таких слів, можемо навести таке: 아장 아장 ajang ajang (шкутильгати), 엉금 엉금 ungum ungum (повільно повзти), 번쩍 번쩍 ponjjok ponjjok (блищати), 대굴 대굴 taegul taegul (котитися), 방긋 방긋 bangut bangut (трішки посміхатися).

За рідкісним винятком образотворчі слова можуть переходити у звуконаслідувальні, оскільки звуконаслідування носить умовний характер. Образотворчі слова у своєму звучанні умовно відтворюють слухові враження, копіюють рухові образи або передають смакові, дотикові, нюхові, і більш складні внутрішні відчуття [19, 50]. Звукова символіка у звуконаслідувальних словах носить інший характер, ніж у образотворчих. Звуконаслідувальне слово власне звучанням своїм відтворює звук [20, 70]. Образотворчі слова мають своєрідну звукову структуру і схильні до таких явищ, як сингармонізм, чергування звуків та повторення основ.

Для носіїв корейської мови значення загальноприйнятих звуконаслідувань зрозуміле і поза контекстом. Так, будь-який носій корейської мови без зусиль зрозуміє, що виражають такі звуконаслідувальні слова, як 땡땡 (dong-dong), 하하하 (ha-ha-ha), 멍멍 (mong-mong), 야옹 야옹 (yaong-yaong) або такі образотворчі слова, як 졸졸 (djol djol), 새큰새큰 (sekhun sekhun), 강충 강충 (kkang chung kkang chung), 벌벌 (pol pol), 칙칙폭폭 (chikchik phokphok) тощо.

Обидві групи мають як загальні, так і відмінні риси. І образотворчі, і звуконаслідувальні слова виражають, але не називають звукові й рухові образи. Відмінність між ними полягає у тому, що звуконаслідувальні слова передають звуки істот або природних явищ, а образотворчі слова дають уявлення про рухи, дії цих істот або явищ. У нашому дисертаційному дослідженні ми розглядатимемо ономатопої сучасної корейської мови в межах образотворчих і звуконаслідувальних слів, об'єднуючи їх одним загальним поняттям – «ономатопоїчна лексика».

Значна частина звуконаслідувальних та образотворчих слів постає як складні утворення. Проте будова складних звуконаслідувальних і образотворчих слів має свою специфіку, яка відображає їх особливий морфологічний розвиток. Своєрідність структури таких слів слугує однією з вагомих підстав для виділення їх в особливу лексичну категорію. Проте висловлювання окремих авторів щодо питання структури звуконаслідувальних і образотворчих слів уривчасті і вельми

суперечливі. Одні [17; 20] відносять образотворчі і звуконаслідувальні слова до прислівників, інші розглядають їх як особливий розряд слів [21, 38], а дехто [19] навіть виключає їх з розряду прислівників і включає до вигуків. Але це не зовсім вірно, оскільки вигуки – це розряд слів, який слугує для найкоротшого вираження почуттів і вольових імпульсів без найменування цих почуттів. Що ж до звуконаслідувальних слів, то вони не виражають певних почуттів, виявів волі і т.і, хоча і володіють великим стилістичним різноманіттям експресій.

Дані про структуру ономатопоїв корейської мови видаються вельми суперечливими, тому для вибудови власної концепції розглянемо більш детально структурні особливості звуконаслідувальної лексики корейської мови.

Так, відповідно до останніх досліджень [12; 16], корейська ономатопоїчна система має багатий інструментарій варіювання відтінків значення в плані структури ономатопоїв. У корейській мові ономатопоїчні слова утворюються за допомогою так званої основи – початкового кореня, до якого приєднуються нові утворення – нарощування. Нарощування можуть поставати як окремі приголосні, наприклад, [k], [t], так і склади. Розподіляються вони окремо для звуконаслідувальних, дієслівних і ад'єктивних коренів і також можуть варіюватися.

У більшості корейських ономатопоїв, які мають більш ніж один склад, як стверджує С. Мартін [16], характерними є дериваційні суфікси. У таких ономатопоїях можуть мати місце римовані повтори, парні сполучення, а також спеціальні морфемні сполуки, що можуть передавати прискорену дію. Усі інші більш мілкі структурні особливості ономатопоїв розглядаються при цьому в рамках загальної категорії варіювання. Наприклад, це сто-сується подовження приголосних, що передають більш тривалу дію або явище (наприклад, 강충 강충 (kkang chung kkang chung), 꿀꺽 꿀꺽 (kulkkok kulkkok), 철썩철썩 싸아아아 (cholsok cholsok swaaa)).

У своїх роботах деякі дослідники [12; 16] вказують також на існування закономірностей у використанні варіантів приголосних, що передають різний ступінь інтенсивності ознаки. Варіювання голосних в корейській ономатопої означає не взаємовідношення з іншими словами, а виключно нюанси значення, тобто мають не синтаксичну, а лексичну природу.

Звуконаслідувальні та образотворчі слова утворюються різними способами: чергуванням голосних і приголосних звуків, шляхом повтору, стягнення основи, нарощення кореня [17, 216]. Загальноприйняті звуконаслідування у корейській мові мають постійний фонемний склад, наприклад, 야옹야옹 (yaong-yaong), 멍멍 (mong-mong), 구구구 (gu-gu-gu), 땡땡 (dong-dong), 하하하 (ha-ha-ha).

Наведені приклади свідчать, що у загальному плані формальна структура ономотопів може бути представлена як дворівнева: по-перше, це елемент, у якому зосереджено фонетичне вираження образу, який передає ономотоп (у подальшому дисертаційному дослідженні – ядро), а, по-друге, інші елементи (суфікси, префікси), що оформлюють ядро при утворенні лексичної одиниці.

На завершення хотілося б відмітити, що практично всі корейські дослідники ономотопії розуміли і розуміють під цим мовним явищем та відповідним терміном (чи термінами), яким це явище позначається, те ж саме, що і їхні європейські та вітчизняні колеги, а саме – закономірний фонетично мотивований зв'язок між звуковим складом слова й акустичною ознакою відповідного денотата, умовну імітацію різноманітних звуків природного довкілля фонетичними засобами даної конкретної мови. Однак завдяки розповсюдженості явища звуконаслідування у сучасній корейській мові, а також багатству та різноманітності лексичних одиниць, які традиційно уналежнюють

до ономотопічних слів, у корейській лінгвістиці воно розглядається і тлумачиться значно ширше і глибше, ніж у європейській чи вітчизняній.

Корейська мова має різнотипні засоби відтворення звукових реалій. Вони є частиною культури корейського народу, оскільки обумовлюються фонетичними, лексичними і граматичними особливостями сучасної корейської мови, визначаються асоціаціями між звуками і їх відтворенням у мові.

Не дивлячись на те, що на сьогодні суперечливим і неоднозначним залишається питання щодо структури ономотопічних слів, корейська ономотопічна лексика традиційно розмежується на звуконаслідувальну лексику з акустичним денотатом (звуконаслідувальні слова) і на звуко символічну лексику з неакустичним денотатом (образотворчі слова). Проведене нами дослідження показало, що в корейській мові формальна структура ономотопів має дворівневу структуру.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці класифікації ономотопічної лексики сучасної корейської мови.

Література

1. Возний Т.М. Словотвір дієслів в українській мові в порівнянні з російською та білоруською мовами – Т.М. Возний. – Львів : Вища школа, 1981. – 187 с.
2. Воронин С.В. Основы фоносемантики / С.В. Воронин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1982. – 244 с.
3. Воронин С.В. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании: очерки и извлечения / С.В. Воронин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1990. – 200 с.
4. Гаценко І.О. Типологічні особливості звуконаслідувальних слів (на матеріалі української, російської та англійської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / І.О. Гаценко ; Інституту мовознавства імені О.О. Потебні. – К., 2003. – 19 с.
5. Жанчипова Д.Б. Корень корейського звуко символічного слова / Д.Б. Жанчипова // Вестник Бурятского государственного университета. – 2010. – № 8. – С. 93–96.
6. Левицкий В.В. Семасиология / В.В. Левицкий. – Винница : Новая книга, 2006. – 512 с.
7. Мацько Л.І. Ономотопи в семантико-синтаксичній структурі речення – Л.І. Мацько // Граматичні аспекти української мови : зб. наук. Праць / відп. ред. Г.М. Удовиченко ; КДПІ імені О.М. Горького. – К. : КДПІ. – 1985. – С. 50–57.
8. Мацько Л.І. Семантика вигуків і звуконаслідувань – Л.І. Мацько // Українська мова і література в школі. – 1985. – № 2. – С. 56–62.
9. Карпіловська Є.А. Особливості семантики дієслів звучання в сучасній українській літературній мові – Є.А. Карпіловська // Структура і семантика мовних одиниць : збірник наукових праць. – 1985. – С. 45–50.
10. Кобелянська О.І. Ономотопоетична система сучасної японської мови (таксономічний, семасиологічний, функціональний та лінгводидактичний аспекти) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.13 «Мови народів Азії, Африки, аборигенів Америки та Австралії» – О.І. Кобелянська. – К., 2012. – 303 с.
11. Концевич Л.Р. Корееведение. Избранные работы / Л.Р. Концевич. – М. : Издательский дом «Муравей-Гайд», 2001. – 608 с.
12. Пак Г.А. Изобразительные слова в корейском языке : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Г.А. Пак ; Ленинградский государственный университет им. А. А. Жданова. – Л., 1958. – 15 с.
13. Сундуева Е.В. Звуки и образы: фоносемантическое исследование лексем с корневыми согласными [r/m] в монгольских языках : [монография] / Е.В. Сундуева. – Улан-Удэ : Изд-во Бурятского научн. центра СО РАН, 2011. – 344 с.
14. Kim Young-Seok. Ideophones in Korean: A non-linear analysis – Yong-Seok Kim // Linguistics in the Morning Calm / Linguistic Society of Korea. – Seoul : Hanshin Publishing Co, 1988. – P. 443–466.
15. Lee Jin-Seong. Phonology and Sound Symbolism of Korean Ideophones : Ph. D. dissertation / Jin-Seong Lee ; Indiana University. – Bloomington, 1992. – 189 p.
16. Martin S.E. Phonetic symbolism in Korean / S.E. Martin // American Studies in Altaic Linguistics / ed. N. Poppe. – Bloomington : Indiana University Press., 2005. – P. 177–189.
17. 주경희. 교과학적 변환의 필요성과 방법 : 의성어의태어를 중심으로 / 주경희 // 배달말통권. – 2010. – 제41호. – 페이지 233–255.
18. 처선문학사. – 평양, 2010. – 페이지 28–34.
19. 김홍범. 한국어 교육을 위한 수준별 의성어 : 학위논문(석사) / 김홍범 ; 계명대학교 대학원 ; 한국학과, 2008. – 페이지 23–57.
20. 조창규. 의성어 의태어, 무엇을 어떻게 교육할 것인가 (How to teach Onomatopoeia and Mimetic Words) / 조창규 // 언어학. – 2012. – 제13권. – 제3호. – 페이지 61–84.
21. 김하명. 우리나라커칭문학 / 김하명. – 평양, 2011. – 페이지 47–53.

УДК 811.161.2: 81'374

Паночко М. М.

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано лексичні особливості юридичних термінів, які фіксуються в українських джерелах початку ХХ століття. Описано особливості полісемії, омонімії, синонімії та антонімії української юридичної термінології.

Ключові слова: українська юридична термінологія, багатозначність слова, антоніми, омоніми, синоніми.

Паночко М. М. Лексические особенности украинской юридической терминологии начала ХХ века. – Статья.

В статье проанализированы лексические особенности юридических терминов, зафиксированных в украинских источниках начала ХХ века. Описаны особенности полисемии, омонимии, синонимии и антонимии украинской юридической терминологии.

Ключевые слова: украинская юридическая терминология, многозначность слова, антонимы, омонимы, синонимы.

Panochko M. M. Lexical peculiarities of the Ukrainian juridical terminology at the beginning of the 20th century. – Article.

Taking into consideration conditions of Ukrainian juridical terminology functioning at the beginning of the 20th century the author tries to reveal and investigate peculiarities of its polysemy, homonymy, synonymy and antonymy resorting to various linguistic methods.

Key words: Ukrainian juridical terminology, significance of word, antonyms, homonyms, synonyms.

Основа для розвитку української суспільно-політичної термінології склалася уже в ХІХ ст. Упродовж століття словниковий склад української мови переживав справжню революцію. Взаємодія споріднених літературних мов, літературні контакти, передусім міжслов'янські зв'язки у період національного відродження відчутно збагатили лексичний склад української мови. Соціально-історичні умови, що впливали на особливості мовної ситуації в Україні, багато в чому визначали характер розвитку її юридичної термінології.

Досягнення наукової думки початку ХХ ст. активізували потенційні засоби мови для розвитку, збагачення й стабілізації термінології у кожній із наук. Питання порядкування термінів у правничій сфері набуло особливого значення. Сформувавшись, юридична термінологічна лексика поступово ставала компонентом самої мови, її внутрішнім надбанням. Звичайно, наука постійно нагадувала про себе, викликаючи до життя все нові й нові спеціальні назви, окремі з яких зберегли вузькоспеціальне значення, а більшість ставали надбанням широкого загалу.

Проблема становлення юридичної термінології вже була предметом досліджень в українському мовознавстві (праці Н.В. Артикуці [1], М.Б. Вербенец [2], І.М. Кочан [6], М. Мозера [5], О.А. Сербенської [8] та ін.), однак особливості семантичних процесів в юридичній термінолексичі, зафіксованої у словниках початку ХХ ст. та її зв'язок із сучасною українською юридичною термінологією все ще потребує детального розгляду та вивчення.

Мета статті – виявити та дослідити особливості полісемії, омонімії, синонімії та антонімії української юридичної термінології початку ХХ ст. Для висвітлення цього завдання потрібно звернути увагу на умови функціонування юридичної

термінології цього періоду, застосувати описовий метод, що реалізується через прийоми лінгвістичного спостереження та лексикологічного зіставлення. Частково використовується зіставний метод для вияву специфічних рис лексичних одиниць.

Важливо відзначити, що у науковій літературі однією з основних ознак терміна визнається його однозначність, тобто співвіднесеність лише з одним поняттям. Вимога наявності одного значення у термінах сформульована і виражена у лінгвістичних дослідженнях науково-дослідного і навчального характеру, зокрема у працях Р.О. Будагова, Л.А. Булаховського, Д.С. Лотте. Інші науковці, зокрема Б.М. Головін, О.А. Земська, Н.А. Ляшук, менш категорично розглядають питання про однозначність термінів, визнаючи тенденцію до однозначності у термінології.

Полісемія, що її традиційно вважають хибою термінології, є суттєвим недоліком юридичної термінології. Аргументується це тим, що при наявності полісемії термін втрапить першу і найважливішу функцію – розрізнення, з одного боку, а з іншого – «сама природа знака-терміна з однозначним співвідношенням позначуваного і позначеного не дає йому ніяких передумов для полісемії» [3, 65].

Деякі дослідники, зокрема В. Даниленко, виправдовують явище полісемії в термінології, яке в основному виявляється як категорія багатозначності і «на основі метонімічного та синекдохального перенесення значення» [3, 205]. Вагомою, на наш погляд, є позиція О.С. Ахманової, В.П. Даниленко, І.С. Куликової, які визнають термінологію частиною загальнолітературної мови, а отже, терміни, на думку мовознавців, реалізують усі ті лексико-семантичні процеси, за якими розвивається словниковий склад літературної мови в цілому: звуження та розширення значення, перенесення

за суміжністю чи схожістю та деякі інші. На наш погляд, полісемія в термінотворенні – явище неминуче і природне.

Однак для системної єдності юридичної термінології необхідно, аби при позначенні в нормативному тексті певного поняття послідовно вживався один і той самий термін, а при позначенні різних понять, що не збігаються між собою, завжди використовувалися різні терміни, тобто йдеться про функціональну точність вислову. Інакше можливі поняттєва плутанина, нечіткість і навіть помилки у правовій діяльності. У зв'язку з цим зрозуміло, чому про необхідність єдності юридичної термінології говорять практично всі вчені, що займаються проблемами термінології.

На основі розщеплення значень полісемантів у термінології виникають омоніми. Визначити межу між полісемією та омонімією досить складно, для цього необхідно розглядати зовнішні й внутрішні ознаки в нерозривній єдності, брати до уваги наявність чи відсутність внутрішнього смислового зв'язку між значеннями співзвучних слів, і лише при втраті мотивування спільної ознаки в семантичній структурі слів вважати їх омонімами. Одним з найважливіших аспектів єдності юридичної термінології є необхідність уникнення в законодавчих текстах термінів із різним значенням і однаковим звуковим складом. Це, по-суті, за мовними функціями – термінологічна омонімія.

Проблема омонімії в західноукраїнських джерелах існувала у зв'язку з неунормованістю та недосконалістю наявних юридичних словників. Словники часто не відповідали вимогам та потребам реальної юридичної практики, адже потреби життя висували перед термінологією нові вимоги.

Ці лексикографічні праці фіксували цілу низку проблем щодо вживання юридичної термінології: це і паралельне застосування, часом навіть у межах одного тексту, двох термінів для характеристики одного й того ж поняття (*правничий* і *правний*, *речинець* і *термін* та ін.); це і омонімія, коли один український термін вживається для позначення зовсім різних юридичних понять (*угода* може бути відповідником поняття *порозуміння* і *транзакція*; *договір* – документ та договір про щось між кимось, *термін* визначається в системі українських правовідносин і як час виконання певної правової чи договірної дії, і як період позбавлення волі внаслідок скоєння злочину та ін.).

Омонімія, яка виникає між термінами різних терміносистем, не має таких негативних наслідків, як міжмовна, особливо при перекладі текстів близькоспоріднених мов, як, наприклад, з української на польську і навпаки. У таких випадках дуже легко припуститися помилки, яка може суттєво змінити обсяг і логічну стрункість інформації. Наприклад, термін *держава* (країна з її вну-

трішнім порядком), який не має нічого спільного з пол. *dzierżawa* (оренда). Однак ще в першій половині ХХ ст. в галицьких правничих часописах вживалося запозичене польське значення «оренда» паралельно з іншим значенням, що є в українській літературній мові [2, 24].

Термінологічна омонімія може викликати змішування значення понять у правовому акті, тому її необхідно максимально редагувати, що також дозволить уніфікувати юридичну термінологію та досягти єдності смислів у правовій сфері.

Розглядаючи українську юридичну термінологію, слід звернути особливу увагу на антоніми, які в цій терміносистемі займають вагоме місце, адже будь-яке явище, поняття, предмет сприймається глибше і яскравіше при зіставленні чи протиставленні, віднаходженні антитези, діаметрально протилежного значення. Для встановлення антонімічності наукових понять визначальним є з'ясування семантики терміна.

Антонімія термінів властива юридичним текстам початку ХХ ст. переважно в тому випадку, коли термінами стають якісно-оцінні поняття (*винний*, *провинен*, *виноватий* – *невиноватий*, *невинний*, *неповинний*, *безвинний*; *доказане*, *заосмотрене доказами* – *недоказаність*, *брак доказу*), або лексеми, що виражають дію (*запобігти чомусь* – *призвести до чогось*). Частково антоніми можна визначити і серед назв предметів (іменників) (*призволене*, *дозвіл*, *поблажене*, *призвіл* – *заборона*, *заповіджене*; *правотар*, *адвокат*, *речник* – *прокуратор*, *прокурор* та ін.). Антоніми, що використовувалися в тогочасній юридичній термінології, могли мати кілька антонімічних пар у межах одного нормативного акту. Проте зазначимо, що термінам в субмові права, в основному іменникам, що досягли у своєму вживанні однозначності, антонімія не властива.

Антонімія в юридичній термінології, як і в кожній іншій, відіграє виключно позитивну роль в організації терміносистеми. Антонімічні відношення дозволяють виділити глибинну сутність протиставлених понять, допомагають визначити місце кожного терміна в юридичній термінології і сприяють системному та цілісному сприйняттю наукової інформації.

Мовознавці по-різному визначають і трактують синоніми: одні з них визнають синонімами лише слова, які повністю збігаються за своїм значенням, тобто є тотожними; інші вважають синонімами також слова, близькі за значенням. Синоніми в тексті виконують доволі різні функції: це засіб тонкої диференціації, засіб вираження експресії, створення стилістичних розрізень, емоційних відтінків та оцінок. Проте правнича мова не потребує додаткової експресії. Тому необхідність вживання синонімів у такому тексті

обмежена. Синоніми в юридичному тексті, за дослідженнями вчених, скоріше виявляють не відтінки значень, а відтінки часу прийняття певних законів. Тому в кожному окремому випадку необхідною є обов'язкова ідентифікація семантичних еквівалентів, історичний підхід до них і велика обережність у використанні.

До екстралінгвальних факторів, які спричинили виникнення синонімії в українських юридичних текстах першої половини ХХ ст., можна додати варіації семантико-стильових зіставлень і протиставлень, що виявляються у співвіднесеності запозиченого та «свого» або давно запозиченого терміна і того, що має відтінок «іншомовного». У таких випадках маємо справу з контекстуальним заміщенням різних за обсягом значення понять, поверненням запозиченому слову (виразу) «справжнього» значення, заміщенням поняття його розгорнутим семантичним еквівалентом.

Розглянемо синонімічні ряди, похідні від різних твірних основ, які зафіксовані в лексикографічних джерелах Західної України: *акт, діланс, чинність* [1, 178]; *арештант, придержанець, вязень* [2, 23]; *вывідець, шпигунь, соглядатель* [4, 24]; *надзорець, доглядник, інспектор* [1, 193]; *дописувач, кореспондент* [1, 214]; *обезпечене, асекурація* [2, 432]; *переписка, дописоване, кореспонденція* [1, 214]; *прибочникъ, адъютантъ* [4, 6]; *списанье, постись, конскрипція* [4, 54]; *управа, заряд, адміністрація* [1, 438] тощо.

Ці терміни-синоніми мають однакове значення і можуть замінювати один одного без зміни семантики, але вони відрізняються стилістичними відтінками. Запозичення у зв'язку із втратою внутрішньої форми безпосередньо виражають термінне значення, а українські терміни зберігають асоціативний зв'язок з лексикою української мови. Тому в наукових працях перевагу надавали юридичним термінам іншомовного походження, у науково-популярних виданнях частіше вживали їх українські відповідники. Проте більшість термінів утворені на українській народно-розмовній основі.

Словотвірні синоніми вперше в українському мовознавстві описує І.І. Ковалик, виділяючи два різновиди: гомоосновні та гетероосновні [4, 305]. У юридичній термінології досліджуваного періоду трапляється значна кількість словотвірних синонімів:

1. Гомоосновні синоніми, тобто спільнокореневі похідні, які мають тотожні або близькі лексичні та словотвірні значення, незалежно від того, як вони утворені: *вивідник, вивідець* [1, 193]; *вимушене, вимус* [1, 210]; *власник, властитель* [1, 84]; *дань, данина, дачка* [3, I, 357]; *державець, держитель* [1, 191]; *доказанье, доказъ* [4, 58]; *засуд, засуджене* [2, 209]; *надавець, надавник* [1, 25]; *обвинський, обвиненець* [4, 38]; *позовниця, позовнич-*

ка [1, 205]; *посідник, посідач* [1, 52]; *призволене, дозвіл* [1, 94]; *самоволя, самовільність* [2, 83]; *службодавець, службодавець* [1, 73]; *спротивлене, спротив* [1, 92]; *оуговорь, договорь* [4, 55] тощо.

2. Гетероосновні синоніми, тобто такі, у яких відмінними є і твірні основи, і словотвірні суфікси: *вербунок, затагане, набір* [1, 21; 3, I, 134]; *виконуване, справоване* [1, 35]; *діловодець, справничник* [1, 157]; *оборонець, зашитник, речник* [1, 20]; *перемитникъ, пачкаръ* [4, 193; 2, 211]; *спадщина, дідицтво* [1, 106]; *схователь, покладоприймець* [4, 58]; *убуток, шкода, кривда* [1, 93]; *утеча, збігство* [1, 103] та ін.

Структурні синоніми – це терміни різних структурних рівнів. Переважно це поєднання складеного і простого термінів: *авскультант, судовий прислухач* [1, 153]; *адюнкт, судовий помісничий* [1, 153]; *віритель, виказуючий належність* [1, 232]; *декрет, настановляюче письмо* [1, 69]; *депеша, скоро вість* [4, 58]; *доживоте, досмертне уживане* [2, 8]; *едикт, зазивний обклик* [1, 446]; *інспекторат, надзирна власть* [1, 193]; *конфіскація, забране маєтку* [1, 209]; *маніфестъ, повелительний вирокъ* [4, 143]; *секвестр, примусовий завідовник* [1, 340] тощо.

Структурні синоніми переважно не відрізняються один від одного ні семантично, ні стилістично. Заміну складеного терміна простим пояснюємо бажанням зменшити кількість слів у висловлюванні або прагненням не повторювати його кілька разів. До того ж складені терміни тут – це в основному українські відповідники, які слугували для перекладів латинізмів чи германізмів. Деякі з них були створені укладачами перекладних словників, але більшість була взята з розмовних джерел.

Паралельне використання в межах однієї терміносистеми цілком рівноправних із погляду загальнолітературної мови синонімів заважає її нормальному функціонуванню, адже користувач-практик підходить до термінології зі своїми прагматичними мірками. Він прагне не тільки точності, а й автоматизму у володінні своїм термінологічним апаратом. Проте відсутність певного відповідника у самій мові, і отже, потреба в його створенні, далеко не завжди завершувалася винайденням одного бездоганного в усіх аспектах еквівалента, а частіше «реалізовувалася в появі кількох слів шляхом «намацування» семантично найточнішого і стилістично найдоречнішого з них» [9, 8].

Вважаємо, що синонімія є небажаним явищем у термінології, на противагу літературній мові в цілому, і засвідчує процес формування і становлення, тому на певних етапах розвитку без синонімії не обходиться жодна терміносистема. Але, враховуючи специфічні, іноді вкрай несприятливі умови формування української наукової мови у стані без-

державності, коли проводилась тенденція уніфікації, наявність значного розмаїття при найменуванні правничих реалій слід вважати позитивним явищем. Сьогодні перебуваємо у стані потреби збору і фіксації синонімічних назв на позначення юридичних термінів. Цьому, зокрема, має сприяти і аналіз української юридичної термінології початку ХХ ст. За більш сприятливих умов розвитку української юридичної термінології можна буде успішно провести відбір кращих найменувань.

Точне та однозначне визначення юридичних термінів досягається лише при максимально чіткому і небагатослівному визначенні в нормативних актах. Логіка понятійності в цьому випадку визначає мовну форму юридичної категорії.

Відзначимо, що способом уникнення синонімії та багатозначності є також уніфікація та стандартизація юридичної термінології.

Отже, повна уніфікація юридичної термінології – важлива передумова підвищення формальної визначеності права, ліквідації суперечностей у розумінні правових текстів, підвищення їхньої доступності. За загальним правилом, більш впорядкований у термінологічному аспекті текст більшою мірою сприяє досягненню необхідної ефективності, ніж менш впорядкований. Ця вимога завжди ставилася до правових текстів, проте не завжди необхідною мірою дотримувалася, про що свідчить аналіз української юридичної термінології початку ХХ ст.

Література

1. Артикуца Н.В. Мова права і юридична термінологія : [навч. посібник] / Н.В. Артикуца. – К. : Стило, 2002. – 196 с.
2. Вербенец М.Б. Кілька зауваг щодо омонімічних пар (із досліджень над міжмовними юридичними омонімами) / М.Б. Вербенец // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 13. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – С. 22–28.
3. Даниленко В.П. Русская термінологія : Опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
4. Ковалик І.І. Вчення про словотвір. Вибрані праці / І.І. Ковалик. – Івано-Франківськ, Львів : Місто НВ, 2007. – 404 с.
5. Мозер М. Причинки до історії української мови / за заг. ред. С. Вакуленка. – Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2008. – XVI, 832 с.
6. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство : [підручник] / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
7. Прадід Ю. Юридична лінгвістика (проблематика досліджень) / Ю. Прадід // Мовознавство. – 2002. – № 4–5. – С. 21–25.
8. Сербенська О.А. Про розроблення української юридичної термінології / О.А. Сербенська // Радянське право. – 1958. – № 4. – С. 106–112.
9. Тараненко О.О., Брицин В.М. Російсько-український словник (сфера ділового спілкування) / О.О. Тараненко, В.М. Брицин. – К. : Рідна мова, 1996. – 287 с.
10. Трач Н.С. Словники галицької правничої термінології II половини ХІХ – початку ХХ століття / Н.С. Трач // Українське мовознавство. Міжвідомчий науковий збірник. – Вип. 38. – К., 2008. – С. 248–251.
11. Hałas B. Terminologia języka prawnego / B. Hałas. – Zielona Góra : Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. T.Kotarbińskiego, 1995. – 107 s.
12. Leksykon prawniczy / Aut. : J. Braciak et al.; pod red. U. Kaliny-Prasznic. – 2 wyd. uzup. i poszerz., stan prawny na dzień 30.03.1999 r. – Wrocław : Atla 2, 1999. – 620 s.

Джерела ілюстративного матеріалу

13. Левицький К. Німецько-український правничий словар / К. Левицький. – Відень, 1920. – 494 с.
14. Німецько-руський словар висловів правничих і адміністраційних / уклад. К. Левицький. – Л. : НТШ, 1893. – 528 с.
15. Словарь української мови / упоряд. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко. – Т. 1–4. – К. : Наук. думка, 1996–1997.
16. Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Von der Commission für slavische juristisch-politische Terminologie. Deutsch-ruthenische Separat-Ausgabe. – Wien : Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1851. – 296 s.

Потенко Л. О.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ДЕРИВАТИВ

У статті розглянуто методологічні підходи до вивчення емотивної семантики німецьких твірних і похідних фразеологічних одиниць. У запропонованій науковій праці визначаються лінгвістичні методи і прийоми аналізу репрезентації емоцій у фразеологічних дериватах німецької мови.

Ключові слова: методологія, лінгвістичний метод, твірні та похідні фразеологізми.

Потенко Л. О. Методология исследования эмотивности немецких фразеологических дериватов. – Статья.

В статье рассмотрены методологические подходы к изучению эмотивной семантики немецких производящих и производных фразеологических единиц. В предлагаемой научной работе определяются лингвистические методы и приемы анализа репрезентации эмоций во фразеологических дериватах немецкого языка.

Ключевые слова: методология, лингвистический метод, образующие и производные фразеологизмы.

Potenko L. O. Research methodology of the emotivity of German phraseological derivatives. – Article.

Methodological approaches to the study of emotional semantics of German formative and derivative phraseological units have been studied in the article. Linguistic methods and techniques of the analysis of representation of emotions in German phraseological derivatives are determined in the proposed work.

Key words: methodology, linguistic method, formative and derivative phraseological units.

Ґрунтовне наукове дослідження спирається на концептуальні засади, підходи, методологію і визначається методологічною культурою дослідника, яка базується на певних методологічних знаннях. Оскільки методика наукової роботи суттєво впливає на її ефективність, вона повинна бути продуктивною, надійною, простою, зрозумілою і практичною. Актуальність цієї наукової розвідки зумовлена невідомим зростанням ролі методології при вирішенні проблем розширення спеціалізованого знання. Успішність наукової діяльності неможлива без знання її методології, теорії, технології, методів та організації [5, 3].

Мета статті полягає у встановленні методологічних підходів до вивчення фразеологічних одиниць (далі – ФО) емотивної семантики та визначенні певних методів і прийомів з метою аналізу засобів репрезентації емоцій у фразеологічних дериватах німецької мови.

На сучасному етапі наукових пошуків проблемам методології, вивченню різних методів дослідження присвячені праці багатьох учених: А. Баскаков, Богдан, Т. Горбаченко, Б. Головіна, П. Дудик, В. Захожай, Я. Єрмоленко, В. Ковальчук, А. Конверський, М. Кочерган, О. Крушельницька, Н. Кушнарєнко, В. Лубський, Л. Моїсєєв, О. Пешковський, А. Пушкарь, І. П'ятницька-Позднякова, О. Селіванова, Д. Стеченко та ін.

Питання методології виявляється досить складним, оскільки саме це поняття тлумачиться по-різному. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію й методи дослідження. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як систему наукових принципів, на основі яких базується наукова розвідка і здійснюється вибір певних пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження. Під методикою розуміють сукупність прийомів дослідження,

включаючи техніку й різноманітні операції з фактичним матеріалом.

У наукових працях неодноразово вказувалось на відсутність у сучасному мовознавстві однозначного і чіткого трактування термінів «метод», «прийом», «методика». Зокрема, М. Кочерган констатує, що термін «метод» «використовують у загальнонауковому, філософському значенні, у спеціально науковому, тобто такому, яке стосується окремої галузі науки і, врешті-решт, у значенні, яке збігається зі значенням терміна *методика*» [6, 207]. Причину цього О. Селіванова вбачає в ототожненні пізнавального та процедурного компонентів лінгвометодології. Саме в диференціації методів на загальні та спеціальні виникає суперечність, «адже не можна розділити явища різного порядку та статусу, оскільки загальні методи є епістемологічною площиною дослідження, а спеціальні методи лежать в інструментальній площині аналізу об'єкта» [9, 180].

Будь-який науковий метод становить систематичну процедуру, складену з послідовності конкретних дій та операцій, знання яких і утворює те, що називають методологією певного наукового пізнання. Метод тлумачиться як певний підхід до явища, що вивчається, певний комплекс положень, наукових та суто технічних прийомів, застосування котрих дає можливість вивчити це явище. Це також набір прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вивченню конкретного завдання.

Метод (від грецької *metodos*) у широкому розумінні слова – «шлях до чогось», шлях дослідження, шлях пізнання, теорія, вчення, свідомий спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності, вирішення певних задач [5, 24]. Англійський філософ Ф. Бекон, досліджуючи роль методу, порівнював його з ліхтарем, який освітлює

шлях ученому, оскільки навіть кульгавий, який йде з ліхтарем по дорозі, випередить того, хто біжить у п'їтьмі. «Метод – це шлях, який прокладають до істини, а методика – інструменти, потрібні для розчищення цього шляху» [3]. У структурі методу можна виділити два основні компоненти: «теоретичне обґрунтування певного підходу до аналізу мовних і мовленнєвих фактів» і «методику дослідження, що з нього випливає» [4, 245].

Термін «лінгвістичні методи» означає шлях пізнання і витлумачення мовних явищ, що втілюються в певну систему логічних, послідовних дій мовознавця для збору, обробки й узагальнення фактів лінгвістичного дослідження. *Методи лінгвістичного аналізу* – це сукупність різних прийомів аналізу мовного матеріалу, за допомогою яких формуються знання про закономірності функціонування мови; способи теоретичного освоєння, спостереженого і виявленого в процесі дослідження.

Запропонована наукова розвідка ґрунтується на вивченні історичного досвіду, визначенні етапів розвитку загальних процесів фразотворення, фразеологічної деривації й лінгвістики емоцій (емоціології). Матеріалом для цієї роботи слугував корпус із прикладів фразеологічних дериватів, одержаний методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел (одномовних і двомовних фразеологічних словників, етимологічних і тлумачних словників німецької мови, онлайн-електронних німецьких словників).

Для вивчення емотивного потенціалу фразеологічних дериватів послуговуємось *принципом антропоцентризму*. «ФО – одиниці подвійного антропоцентризму, оскільки ці знаки вторинної номінації двічі використовують антропоцентричність як стратегію найменування [1]. Згідно з принципом антропоцентризму, головним фактором, що регламентує розвиток і функціонування фразеологічного фонду будь-якої мови, а також характер його одиниць, є людський фактор у мові. Людина, точніше її мова, стає точкою відліку в аналізі емотивного аспекту структурно-семантичних змін і функціональних особливостей німецьких фразеологічних дериватів.

Методи, що розробляються у фразеології, відрізняються різноманітністю. У структурно-семантичному описі переважає системно-класифікаційний метод; при орієнтації на слово переважає дослідження фразотвірних властивостей слів-компонентів і динамічний підхід до опису структурної організації фразеологізмів. Розробляються методи класифікаційного опису ФО, що використовують зіставлення елементів структури фразеологізму з вільним словосполученням, а також прийоми дистрибутивного аналізу – опис відношень між елементами структури фразеологізмів і особливостей їх зовнішнього оточення.

Аналіз твірних фразеологізмів і ФО-дериватів (похідних фразеологізмів) здійснюється за допомогою методів, які є традиційними для лінгвістичного дослідження. Зазвичай прийоми, які дослідники використовують у своїх працях, залежать від певного методу і базуються переважно на процедурах фіксації й зіставлення мовних явищ, встановлення в них спільного й відмінного, виділенні їх складових частин тощо. Схиляємось до думки, що у лінгвістиці не може бути одного універсального методу для аналізу мови. Саме тому для вивчення окремих мовних явищ використовуємо різні методи лінгвістичного аналізу.

Розмежуємо *первинні методи*, що використовуються з метою збору інформації, вивчення джерел, спостереження тощо, і *вторинні методи*, які застосовуються з метою обробки й аналізу отриманих даних – кількісний та якісний аналіз даних, їх систематизація.

До первинних методів дослідження належить *метод лінгвістичного опису й спостереження*, суть якого полягає в інвентаризації та систематизації, класифікації й інтерпретації явищ і фактів. У процесі інвентаризації корпусу фразеологізмів послуговуємось *маркерами* (стилістичними позначками), які допомагають виявити емотивний компонент у складі ФО сучасної німецької мови: *umgangsprachlich; salopp; neutral; gehoben/dichterisch; vulgär/derb* тощо. Емотивна семантика може визначатись у словниках також такими ремарками: *familiär/vertraulich* (фамільярний); *zärtlich/scherzhaft* (пестливий/жартівливий); *ironisch/spöttisch/humorvoll* (іронічний/насмішливий); *verhüllend/euphemistisch* (евфемістичний); *schimpflich* (лайливий). Словникові позначки *verächtlich/verwerflich* (презирливий/ганебний, осудний); *geringschätzig/abwertend* (зневажливий); *billigend/missbilligend* (схвальний/несхвальний); *emotional negativ/positiv* (емоційно негативний/емоційно позитивний); *verschlechternd/abschätzig* (принизливий) слугують для з'ясування змісту емотивності – позитивного чи негативного почуття (на зразок презирства, зневажливості, принизливості), схвалення або несхвалення тощо, яке зазнає суб'єкт по відношенню до того, що позначене.

Окрім зазначених маркерів критеріями інвентаризації корпусу ФО виступають модальні (емотивні) частки (*doch, schon, ja, bloß, nur, wohl, mal, auch, etwa, eben, halt, denn, aber*), які надають фразеологізмам (переважно вигуківим) додаткового модального значення сумніву, здивування, розчарування тощо. Вони передають найтонші смислові відтінки і насичують мовлення емоціями. Наприклад, *Aber, aber!* – вираження здивування, застереження; *Da soll doch der Donner drein schlagen!* – вираження невдоволення; *Wie finde ich denn das?* – вираз здивування, обурення.

Окрім загальнонаукових методів аналізу фактичного матеріалу в науковій праці виділяємо також спеціальні методи лінгвістичного пошуку, які зорієнтовані на складніші завдання і використовуються для відстеження фразеологізмів у мові й у мовленні. Зважаючи на багатогранність фразеології, жоден окремих метод не може претендувати на домінуюче положення.

Методи дослідження фразеологізмів стосуються насамперед засобів їх вичленування, встановлення їх характеристик, властивостей і диференційних ознак. Зокрема, порівняльний аналіз лексикографічних і фразеографічних джерел дав змогу зіпівставити лексикографічні експлікації значень твірних і похідних фразеологізмів у словниках, виданих у різні періоди, з метою верифікації їхньої емотивної семантики і з метою підтвердження гіпотези про структурні й семантичні видозміни твірних фразеологічних одиниць. Для прикладу наведемо фразеологізм *j-n auf die Matte legen*, який увійшов в обіг у XIX ст. зі значенням 1) *jmdn. besiegen*; 2) *jmdn. übervorteilen* [15, 314]. На початку XX ст. з'явилося інше значення цього виразу «*mit j-m geschlechtlich verkehren*» [16, 525]. У похідній ФО, на відміну від твірної одиниці, реалізується сема негативної емотивної оцінки, емотивного тону «осуду», «несхвалення».

Для адекватного аналізу стану фразотворчих процесів застосовуємо *діахронно-зіставний метод*, який проводиться шляхом порівняння фразеологічного матеріалу різних синхронних зрізів. Зіставлення зрізів дає змогу визначити зміни, що відбуваються в системі, і встановити діахронічні відношення (відношення історичної тотожності, генетичної тотожності, переосмислення й структурної тотожності та їхнього взаємозв'язку). При порівнянні ФО в межах деривативної пари інвентаризація досліджуваних одиниць супроводжувалась в окремих випадках складанням *лінгвокраїнознавчих коментарів*. Такий підхід уможливив відстеження емотивних властивостей ФО-дериватів у синхронному розрізі з урахуванням діахронії.

Прикладом може слугувати похідна ФО *in Buxtehude* – (*ugs.*) «*irgendwo in, aus einem kleinen, unbedeutenden, abgelegenen Ort*» [14, 296]. Твірний фразеологізм *wie in Buxtehude, wo die Hunde mit dem Schwanz bellen* – «*ein entlegener/rückständiger Ort*» [12] має давнє походження. Загасання вихідного образу ФО зумовило її народноетимологічне переосмислення. Погане знання жителями містечка Букстехуде голандської мови призвело до того, що підрядне речення *wo die Hunde mit dem Schwanz bellen* перекладається буквально «де собаки гавкають хвостом». Цей сталий вираз виник через нерозуміння голанд. *Hunte* («дзвін») замість *Hund* («собака»), а також дієслова *bellen*, яке по-голандськи означає «дзвонити»,

а по-німецьки – «гавкати»; затерта руками церковних дзвонарів мотузка дійсно схожа була на собачий хвіст (*Schwanz*). У результаті скорочення ФО вихідне поняття доповнилось новими диференційними семами («щось невідоме, далеке від цивілізації місце»), які підсилюють образність та інтенсифікують емотивність новоствореного фразеологізму.

Метод *етимологічного аналізу* (прийом наукового етимологізування слов'янських фразеологізмів В.М. Мокієнка), який базується на методі структурно-семантичного моделювання, полягає у «поседнанні літературного звороту з його численними варіантами в слов'янських діалектах і мовах» [8, 5].

Завдяки методу етимологічного аналізу здійснюється відновлення первинного образу внутрішньої форми фразеологізму, який провокує ту чи іншу емотивність сталого виразу, історичної мотивації семантики досліджуваних ФО.

Для прикладу наведемо фразеологічну одиницю *Butter auf dem Kopf haben* – (*südd., österr. ugs.*) *ein schlechtes Gewissen haben* [14, 296], тобто «мати неспокійну совість» або «підмочену репутацію» [11, Т. 1, 132]. Звертаючись для роз'яснення семантики цієї ФО до німецьких словників, з'ясовуємо, що вона виникла шляхом вичленування з прислів'я *wer Butter auf dem Kopf hat, soll nicht in die Sonne gehen*. Буквальне прочитання фразеологізму *Butter auf dem Kopf haben* – «мати масло на голові» нагадує про звичай жінок у багатьох народів носити на голові кошик з товаром, фруктами або овочами. Якщо будь-хто покладе у кошик масло і вийде з ним у спекотний день, того чекає розчарування у вигляді рідкого масла, яке могло забруднити людину. Поступово в німецькій мові цей фразеологізм отримав логічну за своєю природою мотивацію, тобто став інтерпретуватись як ознака «підмоченої репутації». Залучення фонових знань вносить у семантику ПФО додаткові смисли, які виражені диференційними семами: «неможливість приховати провину», «настанову не дорікати іншим через помилки, яких мовець припустився сам» та емосемою «несхвалення».

Застосування *методу структурно-семантичного моделювання* дозволяє виокремити в роботі основні прийоми структурно-семантичних змін ФО *якісного* (субституція) та *кількісного* (перерозподіл, контамінація, звуження, розширення кількісного складу ФО) порядку. Механізми структурних і семантичних видозмін ФО, у ході яких відбувається модифікація складників емотивного компонента значення цих одиниць, відносимо до основних механізмів фразеологічної деривації. Дослідження структурно-семантичних моделей дає уявлення про типові шляхи поповнення фразеологічного складу, про закономірності фразеологічної номінації [10, 43].

Використання *методу фразеологічного аналізу*, який існує у двох різновидах: як *метод фразеологічної ідентифікації* і як *метод фразеологічного опису* – зумовлено вивченням системних зв'язків ФО, явища фразеологічної деривації. *Метод фразеологічної ідентифікації*, розроблений О.В. Куніним, був уперше запропонований у 1964 р. Він служить для виявлення фразеологічності того чи іншого сполучення слів та приналежності його до ідіомів. Цей метод базується на різних типах фразеологічних значень, співвідношенні елементів до всієї структури, а також допомагає виділити фразеологічні одиниці серед складних слів та словосполучень.

ФО досліджуємо з позиції єдності форми і змісту з обов'язковим урахуванням смислу мовних знаків, на основі чого проводиться розмежування сталих словосполучень нефразеологічного характеру від усталених словосполучень – ФО. *Метод фразеологічного аналізу* був використаний у роботі для відмежування ПФО від їх твірних основ; узуальних фразеологічних одиниць, цитат, крилатих висловів, біблеїзмів тощо від індивідуально-авторських зворотів, okazіональних фразеологізмів. Наприклад, похідний фразеологізм *seine Rappenheimer kennen* «добре знати, з ким мати справу» за свідченням збірника Бюхмана [13] та ін. започаткована в цитаті з твору Ф. Шіллера «Смерть Валленштайна» (17, 71): «*Daran erkenn*

ich meine Rappenheimer» – «тут пізнаю своїх я паппенгеймців» (паппенгеймці – полк у війську Валленштайна, сформований з жителів Паппенгайма) [11, Т. 2, 95]. При подальшому семантичному зрушенні цитата, відірвавшись від авторського контексту, шляхом граматичної трансформації її елементів «*erkenn*» – «*kenne*», втратила додаткові відтінки значення (емотивне забарвлення). Сьогодні цей вираз вживається з переосмисленим узагальнено-образним характером значення: *ich kenne meine Rappenheimer* – «Я добре знаю, з ким маю справу».

Згаданий метод поєднується з *аналізом словникових дефініцій*, що дозволяє визначити семну структуру, емотивний характер ФО, виявити змістовний мінімум досліджуваних фразеологізмів, створює базу для подальшого вивчення значення як твірної, так і похідної фразеологічної одиниці.

Висновки. Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої дослідницької проблеми спричиняють необхідність її вивчення в системі координат, що задається різними рівнями методології науки. Науковий підхід до вивчення методології як теорії науково-пізнавальної діяльності скеровує вчених на пошук і розробку методів наукового пізнання. Лінгвістичні методи дослідження фразеологізмів стосуються насамперед засобів їх вицелювання, встановлення характеристик, властивостей і диференційних ознак.

Література

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології / М.Ф. Алефіренко. – Х. : Вища школа, 1987. – 133 с.
2. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии / Н.Н. Амосова. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1963. – 208 с.
3. Головин Б.Н. Введение в языкознание : [учеб. пособие для студентов филологических спец. педвузов] / Б.Н. Головин – 5-е изд. – М. : Высшая школа, 2005. – 231 с.
4. Иванова Л.П. Общее языкознание. Курс лекций : [науч. пособие] / Л.П. Иванова. – К. : Освіта України, 2010. – 432 с.
5. Конверський А.Є. Основи методології та організації наукових досліджень : [навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів] / за ред. А.Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://p-for.com/book_99.html.
6. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : [підручник] / М.П. Кочерган. – К. : Видав. центр «Академія», 1999. – 288 с.
7. Методи лінгвістичних досліджень [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://knowledge.allbest.ru/languages/2c0a65625b3ac68a5c53b88521216c27_0.html.
8. Мокиєнко В.М. Славянська фразеологія : [учеб. пособ. для вузов по спец. «Русский язык и литература»] / В.М. Мокиєнко. – 2-е изд. – М., 1989. – 287 с.
9. Селіванова О.О. Проблеми класифікації методів лінгвістики / О.О. Селіванова // Методи лінгвістичних досліджень : матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Слов'янськ : СДПУ, 2010. – С. 180–186.
10. Школярєнко В.І. Динаміка розвитку фразеологічної системи німецької мови XIX–XX ст. : [монографія] / В.І. Школярєнко. – Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2003. – 324 с.
11. Німецько-український фразеологічний словник / уклад. В.І. Гаврись, О.П. Пророченко. – Т. 1. – К. : Радянська школа, 1981. – 416 с. – Т. 2. – К. : Радянська школа, 1981 – 382 с.
12. Електронний німецький фразеологічний словник онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://redensarten-index.de/suche.php>.
13. Büchmann, G. Geflügelte Worte. Der Zitatenschatz des deutschen Volkes. – Berlin : Verlag der Haude & Spenerischen Buchhandlung, 1929. – 378 s.
14. Duden. Deutsches Universalwörterbuch / hrsg. und bearb. / vom Wissenschaftlichen Rat und Mitarbeitern der Dudenredaktion. – Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverl., 2002. – 1816 s.
15. Friedrich W. Moderne deutsche Idiomatik / W. Friedrich. – München : Max Hueber Verlag, (1966). 2. Auflage, 1973. – S. 565.
16. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache / H. Küpper. – 1. Aufl., 4. Nachdr. – Stuttgart : Klett für Wissen und Bildung GmbH, 1990. – S. 959.

Джерела ілюстративного матеріалу

17. Schiller F. Wallenstein : Ein dramatisches Gedicht. Band II : Wallensteins / F. Schiller [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.searchengine.org.uk/ebooks/06/63.pdf>.

КРЕОЛИЗАЦИЯ ВЕРБАЛЬНЫХ И ВИЗУАЛЬНЫХ МЕТАФОР В РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ УБЕЖДЕНИЯ

Статья посвящена проблеме воздействия и убеждения реципиента посредством вербальных и визуальных метафор, взаимодействующих в карикатурах политического дискурса. В исследовании анализируются принципы креолизации вербальных и визуальных метафор.

Ключевые слова: креолизованный текст, вербальные и визуальные метафоры, политическая карикатура, политическая коммуникация, стратегии убеждения.

Румянцева О. А. Креолизи́ція верба́льних і візуальних метафор в реалізації стратегії переконання. – Стаття.

Стаття присвячена проблемі впливу і переконання реципієнта за допомогою вербальних і візуальних метафор, що взаємодіють у карикатурах політичного дискурсу. У дослідженні аналізуються принципи креолізації вербальних і візуальних метафор.

Ключові слова: креолізований текст, вербальні і візуальні метафори, політична карикатура, політична комунікація, стратегії переконання.

Rumyantseva E. A. Creolization of verbal and visual metaphors in persuasion strategies realization. – Article.

The article deals with the problem of influence and persuasion of recipient by means of verbal and visual metaphors, which interact in the political discourse caricatures. The principles of verbal and visual metaphors creolization are analysed in the research.

Key words: creolized text, verbal and visual metaphors, political caricature, political communication, persuasion strategies.

Целью исследования, результаты которого представлены в данной статье, является изучение креолизации вербальной и визуальной метафоры в политическом дискурсе, **объект** исследования – карикатуры политического дискурса англоязычных СМИ, включающие как вербальную составляющую (сопровождающий карикатуру текст), так и визуальный образ.

Актуальность исследования обусловлена тем, что с одной стороны, метафора столь глубоко и повсеместно проникла в язык именно потому, что она отражает устойчивые и систематические процессы, составляющие метафорическую природу нашего сознания, т.е. метафоричность является неотъемлемым свойством человеческого сознания; с другой стороны важность использования стратегий убеждения в СМИ в последнее время значительно возросла и продолжает возрастать по той причине, что в мире политики впечатления и ожидания реципиентов информации, то есть социума, влияют на формирование реальности. В свою очередь, использование визуальных образов во взаимодействии с вербальными средствами коммуникации – один из самых мощных приёмов убеждающей политической коммуникации.

Исследование ментальных конструктов, осуществляемое в рамках современной когнитивной лингвистики, так же демонстрирует роль личности в политике и истории страны, точнее насколько существенна роль того или иного политика в формировании концептуальной системы нации.

Лидирующее место в исследовании невербальных политических метафор занимают работы по метафорам в политической карикатуре. Систематические исследования визуальных метафор в политической карикатуре начинаются с 80-х гг. прошлого века, и, хотя в этот период авторы не акцентировали внимание на сравнении вер-

бальных и невербальных метафор, уже первые результаты показали, что между этими уровнями политической семиотики наблюдаются регулярные корреляции. Карикатуры рассматриваются не только как средство критики, но и как значимый источник данных о взаимоотношениях между людьми, политическими событиями и властью. Как отмечает М. Даймонд, исследователи привыкли рассматривать политическую карикатуру как графическую работу и средство сатиры, однако «низведение политических карикатур до юмора и сатиры неверно, так как сатира и юмор не обязательные элементы карикатуры», карикатуры следует рассматривать как «политические знаки» [8, 252]. Лингвисты отмечают важную связь между визуальным рядом и политической метафорой: политические метафоры «часто дают начало сериям карикатур, основанным на метафорических следствиях» [3, 138]. Таким образом, визуальный ряд рассматривался как одна из форм существования политических метафор.

Представитель Йельской школы убеждающей коммуникации Карл Ховланд еще в 40-х годах выделил три этапа убеждения: внимание, понимание, принятие. В 1953 году К. Ховланд, И. Джанис и Г. Келли опубликовали книгу «Коммуникация и убеждение», в которой определили убеждающую коммуникацию как «процесс, с помощью которого индивид (коммуникатор) распространяет стимулы с целью изменения поведения других индивидов (аудитории)» [9; 10, 244-252].

Г.Г. Почепцов считает, что политические коммуникации включают политический PR (формирует доверие), политическую пропаганду (формирует политические убеждения и определенный тип политического поведения) и политическую рекламу (побуждает проголосовать за определенную политическую партию или деятеля) [4, 117].

Таким образом, политическая коммуникация – своего рода конвергенция пропаганды и рекламы, так или иначе связанная с получением и удержанием политической власти.

Сопоставление политических фактов, событий, результатов, прогнозов воспринимается адресатом как убедительные аргументы [2, 94-104]. Наиболее частотными в современной политической коммуникации оказалась стратегии убеждения, которые подразделяются следующим образом:

1) аргументативная стратегия (тактика контрастного анализа; тактика перспективы; тактика обоснованных оценок; тактика иллюстрирования);

2) стратегия призыва к действию (тактика обещания; тактика призыва);

3) стратегия формирования положительной реакции аудитории (тактика учета ценностных ориентиров и тактика обращения к эмоциям адресата);

4) стратегия невербального воздействия (тактика использования поз, жестов, мимики оратора; тактика ответной реакции (смех, улыбки, аплодисменты));

5) стратегия использования взаимодействия вербальных и невербальных средств (тактика использования агитационных плакатов, политических карикатур).

Эффективность убеждающего воздействия во многом зависит от правильного выбора его формы и содержания. Итог и цель любого политического сообщения – воздействие на адресата. В речи СМИ данное сообщение организуется и планируется заранее. От эффективности воздействия на реципиента зависит его отношение к тому или иному политическому событию, его понимание картины мира в целом.

Исследование современного политического дискурса показывает, что важным в исследовании эффективности влияния становится анализ креолизованных текстов, содержащих вербальный и невербальный компоненты. В рамках современной лингвистики интерес к невербальным средствам коммуникации значительно возрос, что отмечается в исследованиях Е.Е. Анисимовой, М.А. Бойко и др. Исследования метафор в политических карикатурах направлены на выявление ролей, приписываемых политикам [5], на анализ визуальных образов внешнего врага [8]. Особенно большой интерес исследователей привлекают метафоры в карикатурах, изображающих президентов, поскольку президент олицетворяет страну. Визуальные метафоры напоминают об общих ценностях, имплицитно их поддерживают и воспроизводят [3]. Исследование показывает, что в политической карикатуре политики могут представляться клоунами, артистами и спортсменами так же часто, как и в вербализированных метафорах политического дискурса. Для определения корреляций между вербальной и невербальной политической метафорикой нами были проанализированы метафорические образы в политических карикатурах [12], освещающих события, происходящие в Украине за период с января 2014 по март 2015.

Исследование современного политического дискурса в средствах массовой информации показывает, что для осмысления международных отношений используется приём персонификации, в частности задействована метафора «Государство – это индивидуум». Реализация осуществляется в виде метафор «Государство – насильник», «Государство – жертва» и «Государство – защитник» (Рис. 1, Рис. 2), данные метафоры часто используются, когда речь идёт о военном конфликте или военном вмешательстве во внутренние дела какого-либо государства [11].

Рис. 1. Рис. 2. Реализация метафор «Государство – насильник», «Государство – жертва», «Государство – защитник» в карикатурах

На многих карикатурах изображена украинская девушка (персонификация Украины), которая подвергается домогательствам и насилию со стороны зловещего медведя, дикаря, русского мужика или В. Путина (персонификация России).

Исследование вербальных метафор в политическом дискурсе указывает на то обстоятельство, что оппоненты часто стремятся дегуманизировать политического противника или внешнего врага с помощью различных метафорических

образов – от дикаря и насильника до жестокого зверя. Похожие выводы следуют из исследования невербальной политической метафоры. Цель взаимодействия вербальных и невербальных метафор в карикатурах – воздействие прежде всего на подсознательную сферу, поэтому очень важна символическая составляющая и единство метафорического образа. Рассмотрим принципы креолизации вербальных и визуальных метафор с целью реализации стратегии убеждения на примерах, приведённых ниже.

Принцип аргументации использует тактику обоснованных оценок и тактику иллюстрирования (Рис. 3), где образ выступает в качестве аргумента. В данном случае визуальная метафора демонстрирует истинность или адекватность высказывания. Изображение В. Януковича на руках у В. Путина подтверждает мысль о том, что бывший президент Украины являлся куклой-марионеткой в руках Путина, и демонстрирует истинность вербальной части карикатуры – “*Viktor Yanukovich... Putin's man in Ukraine*”.

Рис. 3. Пример использования принципа аргументации в карикатуре (тактика иллюстрирования)

Принцип аргументации также может задействовать тактику перспективы (Рис. 4): перспектива развития страны и общества, с точки зрения президента России, выражена в припеве песни: “*Back in the USSR!!!*”.

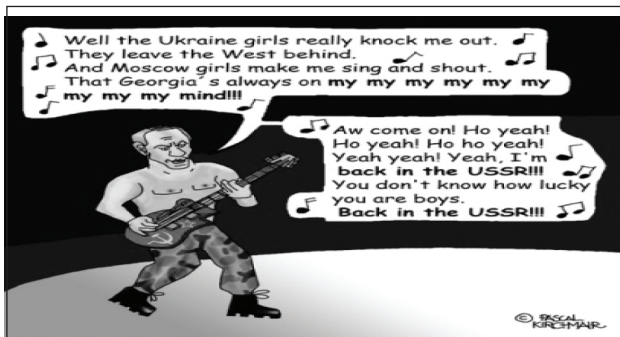

Рис. 4. Пример использования принципа аргументации в карикатуре (тактика перспективы)

Принцип дискредитации реализуется в карикатуре посредством противопоставления образа

высказыванию (Рис. 5). Президент России В. Путин заявляет: “*I will tomorrow withdraw all troops from Donetsk, Luhansk and the Crimea!*” Однако на карикатуре изображён актёр на сцене, показательной является также реакция зрителей – все они смеются. Окончательный этап воздействия – это надпись внизу: “*Comedy in Russia*”.

Рис. 5. Пример использования принципа дискредитации в карикатуре

Принцип задействования смысловой связи: используются определённые семантические связи между элементами визуального образа. Эти ассоциации возникают благодаря экстра-лингвистическому знанию и активируются с помощью образа. Рисунок 6 и изображает Германию (в образе Ангелы Меркель) в весьма двойственном положении – с одной стороны она всеми силами пытается преградить дорогу танку Путина, а с другой стороны – находится в зависимости от российского газа: дуло танка изображено в виде газовой трубы с вентилем, который Путин демонстративно перекрывает. На Рис. 7 мысли президента России “*Should I flex more muscle on Ukraine?*” и “*Let me check with my personal trainer*” сопровождаются мысленным образом так называемого «персонального тренера», в котором без труда угадывается фигура Сталина.

Рис. 6. Рис. 7. Пример использования принципа смысловой связи

Принцип «часть вместо целого» или синекдоха (Рис. 8) представляет более широкое понятие (Украину) через более узкое понятие – Крым (бифштекс, который доедает Путин, имеет надпись “*Crimea*”). Президенты Барак Обама и Ангела Меркель в качестве официантов подают блюда с надписью “*sanctions*”.

Рис. 8. Пример использования принципа «часть вместо целого» или синекдохи

Принцип персонификации: представление стран через образы президентов этих стран (Рис. 9). Играет один Путин, остальные президенты с удивлением и ужасом наблюдают за ним. В нормандском квартете явно отсутствует взаимодействие между музыкантами, что усиливает трагизм ситуации.

Рис. 9. Пример использования принципа персонификации в карикатуре

Принцип определения значения: текст только «намекает» на высказывание, которое становится очевидным благодаря визуальному образу (Рис. 10). На избирательном участке во время крымского референдума о присоединении к России: фраза “we are the international observers” подкрепляется образом российского танка, направленного на избирателя.

Рис. 10. Пример использования принципа определения значения в карикатуре

Принцип «причина – следствие»: образ реализует следствие того, о чем говорится “our next step will be annexing London in order to protect the Russians who live in Chelsea”. Между визуальным образом и высказыванием возникает причинно-следственная связь (Рис. 11).

Рис. 11. Пример использования принципа «причина – следствие» в карикатуре

Принцип дополнения: текстовое высказывание дополняется с помощью визуального образа (Рис. 12). Визуальный образ добавляет собственное значение к общему высказыванию: “Maybe if you exercise and get big muscles, he’ll go away”.

Рис. 12. Пример использования принципа дополнения в карикатуре

Принцип связывания: целевой объект взаимно связан с другим объектом с помощью изобразительной подачи (вереница троянских коней – гуманитарная помощь из России). Создан контекст “Auf der Fernstraße Moskau-Donetsk”, в котором происходит ассимиляция элементов изображения (Рис. 13).

Рис. 13. Пример использования принципа связывания в карикатуре

Принцип символизации: визуальный образ превращает высказывание в символ (Рис. 14). Лежащее в основе символическое понятие может вмещать очень многое. Понимание символов предполагает наличие определённой подготовки или опыта реципиента информации.

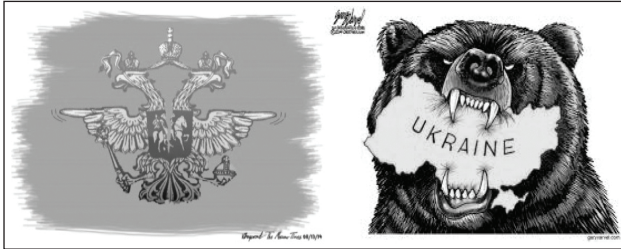

Рис. 14. Пример использования принципа символизации в карикатуре

Принцип усиления воздействия: Визуальный образ усиливает текстовое высказывание, вплоть до преувеличения (Рис. 15). Заголовок над карикатурой *“Nervous world awaits Putin’s next move”* подкрепляются недвусмысленными действиями – Аляска отбуксируется в сторону России.

Рис. 15. Пример использования принципа усиления воздействия в карикатуре

Исследователи сходятся во мнении, что метафоры в политической карикатуре отражают индивидуальную интерпретацию событий, но эта интерпретация несёт на себе отпечаток национального коллективного сознания. Визуальные метафоры напоминают об общих ценностях, имплицитно их поддерживают и воспроизводят. Исследование показало, что визуальная метафора может поддерживать, дополнять и расширять смысл вербальной метафоры, либо даже вступать в конфликт.

В связи с этим можно сделать **вывод:** визуальная метафора столь же значимый источник данных об общественном сознании, как и вербальная метафора. В процессе сравнения вербальных и невербальных метафор в рамках политической карикатуры, результаты исследования свидетельствуют, что между этими уровнями политической семиотики наблюдаются регулярные корреляции.

Визуальные метафоры напоминают об общих ценностях, имплицитно их поддерживают и воспроизводят. Исследования показывают, что в политической карикатуре политики могут представляться артистами, клоунами, спортсменами так же часто, как и в вербализованных метафорах политического дискурса. Метафоры в политической карикатуре хотя и отражают индивидуальную интерпретацию событий, но эта интерпретация несёт на себе отпечаток национального коллективного сознания.

Изучение невербальной политической метафоры подтверждает постулат о когнитивной природе метафоры, дополняет результаты исследований вербальной метафоры и способствует более глубокому пониманию той роли, которую метафора играет в осмыслении и конструировании политической действительности. Использование лингвистических средств во взаимодействии с невербальными средствами задействует подсознательный уровень восприятия. Невербальные средства передают эмоциональную сторону коммуникации и обеспечивают более быстрое и эффективное восприятие за счёт экономики усилий.

Перспективы исследования: наибольший интерес представляет сопоставление вербальных и невербальных политических метафор в рамках одной работы, это позволит достоверно проследить, как при осмыслении определённых событий концептуальная политическая метафора реализуется на вербальном и невербальном уровнях политической семиотики, при этом анализ может производиться на материале различных политических жанров. Особый интерес представляет: сопоставление метафор в коммуникативной практике политиков разных государств, когда вопрос касается одной и той же политической ситуации или события; сопоставление метафор одного политика на протяжении определённого промежутка времени.

Литература

1. Баранов А.Н. Политическая метафорика публицистического текста: возможности лингвистического мониторинг/ А.Н. Баранов // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. – М., 2003. – С. 134-140.
2. Румянцева Е.А. Стратегии и тактики речевого убеждения (на материале речи Президента Украины Петра Порошенко в Конгрессе США) / Е.А. Румянцева // Записки з романо-германської філології. – Одеса: КП ОМД, 2014. – Вип.2 (33). – С. 94-104.
3. Румянцева Е.А. Политическая метафора в Украине (на материале англоязычных СМИ) / Е.А. Румянцева // М 74 Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. – Вип.17. – Т.ІІІ (171). – 416 с. – С. 18 – 28.

4. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – М.; Киев, 2001. – С. 117.
5. Benoit W.L., Klyukovski A.A., Mchale J.P., Airne D. A fantasy theme analysis of political cartoons on the Clinton-Lewinsky-Starr affair/W.L. Benoit, A.A. Klyukovski // *Critical Studies in Media Communication*. 2001. Vol. 18 (4). – P. 337-394.
6. Buell E. H., Maus M. Is the pen mightier than the word? Editorial cartoons and 1988 presidential nominating politics/ E.H. Buell, M. Maus // *Political Science and Politics*. 1988. Vol. 21(3). – 847 p.
7. DeSousa M.A., Medhurst M.J. Political cartoons and American culture: Significant symbols of campaign 1980/M.A. DeSousa, M.J. Medhurst // *Studies in Communication*. 1982. Vol.8. – P. 66-84.
8. Diamond M. No laughing matter: Post-September 11 political cartoons in Arab/Muslim newspapers/ M. Diamond // *Political Communication*. 2002. Vol. 19(2). – P. 251-272.
9. Hovland C. I., Janis I. L., Kelly H. H. *Communication and Persuasion: Psychological Studies of Opinion Change* / C. I. Hovland, I. L. Janis. – New Haven, 1953.
10. Hovland, Carl I.; Harvey, O. J.; Sherif, Muzafer Assimilation and contrast effects in reactions to communication and attitude change / Carl I. Hovland; O. J. Harvey// *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol 55(2), Sep. 1957. – P. 244-252.
11. Lakoff G. Metaphor and War. The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://georgelakoff.com/writings/> – 1991.

Источники иллюстрационного материала

12. [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://www.cartoonstock.com/>

УДК 811.161.1'42

Савченко А. В.

СЛОВСОЧЕТАНИЕ КАК РАЗНОВИДНОСТЬ ТЕКСТА УЛИЦЫ

Статья посвящена рассмотрению структурной организации русскоязычного текста улицы. Проводится анализ словосочетаний, встречающихся среди надписей и вывесок г. Днепропетровска.

Ключевые слова: текст улицы, лингвистика текста, словосочетание.

Савченко О. В. Словосполучення як різновид тексту вулиці. – Стаття.

Стаття присвячена розгляду структурної організації російськомовного тексту вулиці. Здійснюється аналіз словосполучень, які зустрічаються серед написів та вивісок м. Дніпропетровська.

Ключові слова: текст вулиці, лінгвістика тексту, словосполучення.

Savchenko O. V. Word combination as a kind of street text. – Article.

The article deals with structural organization of the Russian-language street text. Word combinations that can be found among inscriptions and signboards of Dnipropetrovsk city are analyzed.

Key words: street text, linguistics of text, word combination.

В развитии современной лингвистики текста, начало формирования которой как отдельной языковедческой дисциплины принято обозначать концом 50-х – началом 70-х гг. XX столетия, можно выделить два периода. На первом этапе (60-е – нач. 70-х гг.) ведущим в анализе и интерпретации текста был подход, сформированный структуральной парадигмой, в пределах которой текст рассматривался как предметный статический объект, который раскладывается на части, когерентное множество единиц. Этот подход предусматривал изучение текста путем анализа его компонентов – абзацев, межфразовых связей, тема-рематических последовательностей, анафорических структур, механизмов семантического повтора, под влиянием идей генеративной грамматики создавались грамматики текста, а также семантико-информационные модели текста, необходимые для решения прикладных задач.

На втором этапе лингвистики текста, начало которого приходится на середину 70-х гг., под влиянием идей языковой прагматики, социолингвистики, когнитивной психологии постепенно осуществилась переориентация на изучение текста с позиций языковой деятельности. Текст начал анализироваться как коммуникативное произведение, которое интегрирует в себе образ внетекстовой действительности, коммуникативное действие, специфическую формальную структуру. В концептуальный аппарат лингвистики текста вошли понятия интенция текста, текстуальность, интертекстуальность, адресованность и др. Начались детальные исследования конкретных текстовых классов (научные, газетные, рекламные, деловые, художественные тексты, астрологические и экономические прогнозы и т. д.), благодаря чему в значительной степени была расширена эмпи-

рическая база лингвистики текста и получено более глубокое представление относительно коммуникативно-прагматических особенностей разных текстов создавались классификации и типологии текстов по коммуникативно-когнитивным признакам.

Такая тенденция позволила нам рассматривать в качестве текста «любое нормативное и формально завершенное речевое образование, содержащее в себе прагматически ориентированную информацию» [5, 170]. Поскольку данное определение приводит к мысли что, текст, несущий определенную смысловую информацию, не имеет строгих рамок относительно объема и может состоять как из одного слова, так и бесконечного количества предложений, появляется возможность проанализировать надписи и вывески города с позиций лингвистики текста.

Вязькознании существуют работы, посвященные исследованию рекламных текстов [2; 4; 9], и работы, посвященные анализу городских наименований [6; 10; 11], однако не проводилось комплексного исследования этих явлений в рамках одной научной работы. Мы попытались заполнить эту нишу и проанализировать тексты улицы, под которыми мы понимаем все письменные лингвистические образования, имеющиеся в городе и способные идентифицироваться как текст, независимо от их характера, размера или содержания [7, 40].

Исследуемые нами русскоязычные надписи и вывески г. Днепропетровска структурно представлены следующими вариантами:

- слово;
- словосочетание;
- предложение;
- сверхфразовое единство.

Количественное соотношение данных типов представлено в диаграмме 1.

Диаграмма 1

Целью данной статьи мы бы хотели обозначить рассмотрение наиболее значительной части массива текстов города, представляющей собой словосочетания, которые насчитывают около 40% всех единиц.

В достижении этой цели нам помогут следующие задачи:

- проанализировать существующие исследования понятия словосочетания;
- применить их к имеющемуся фактическому материалу.

Рассмотрев имеющиеся на данный момент точки зрения на проблему словосочетания, мы сосредоточили наше внимание на трех направлениях исследования последнего.

1. В формально-грамматическом направлении под словосочетанием понимается любое сочетание полнозначных слов, оформленное грамматическими и смысловыми показателями, независимо от их формы и назначения в речи. В этом случае и предложение как грамматически организованная единица относилось к разряду словосочетаний, а весь синтаксис объявлялся учением о словосочетании [1].

2. С точки зрения В. В. Виноградова, словосочетание – особая синтаксическая единица, представляющая собой результат синтаксического распространения знаменательного слова. Поэтому словосочетание существует только на основе присловной подчинительной связи и имеет номинативную функцию [3].

3. С точки зрения В. А. Белошапковой, словосочетание противопоставлено предложению (простому) как единица непредикативная единице предикативной. При таком подходе к словосочетаниям относятся не только подчинительные, но и сочинительные соединения слов как непредикативные образования [8].

Покажем эти различные трактовки словосочетания на примерах текстов, вошедших в массив нашего фактического материала:

1. *Цены растут.*
2. *Растущие цены.*
3. *Деньги и цены.*

С формально-грамматической точки зрения, все три примера представляют собой словосо-

четания. В соответствии с взглядами В. А. Белошапковой к словосочетаниям относятся непредикативные образования (т.е. примеры 2 и 3) [8]. По теории В. В. Виноградова, к словосочетаниям следует отнести только пример 2 – как подчинительное сочетание, результат распространения слова [3].

Концепция В. В. Виноградова получила наибольшее распространение, и поэтому именно ее мы возьмем в качестве основы в нашем исследовании.

С точки зрения В. В. Виноградова, словосочетание – это распространенное слово. Знаменательные слова обладают свойством синтаксической сочетаемости или синтаксической валентности. Это значит, что слово в силу своих категориальных свойств сочетается с определенными словоформами. Синтаксическая валентность слова определяется рядом факторов, которые В. В. Виноградов назвал правилами образования словосочетаний. Учитывая эти факторы, рассмотрим примеры типичных текстов улицы.

Как первый фактор рассматривается общая категориальная характеристика слова, принадлежность его к определенной части речи. Так, имена существительные сочетаются с прилагательными, глаголы сочетаются с наречиями и с падежными или предложно-падежными формами существительных, что иллюстрируется следующими текстами:

СИГАРНЫЙ ДОМ, Мебельный салон, Охотничий магазин, ИГОРНЫЙ ДОМ, ДИАГНОСТИЧЕСКИЙ КАБИНЕТ, Деловая столица, Выучить Английский за 2 недели, СДЕЛАТЬ ПРАВИЛЬНЫЙ ВЫБОР

Следующим фактором, определяющим построение словосочетаний, являются частные морфологические свойства слова. Например, переходные глаголы сочетаются с формой винительного падежа со значением прямого объекта, компаратив любой части речи сочетается с формой родительного падежа:

Умнее мудреца, БЫСТРЕЕ СВЕТА.

При построении словосочетаний важное значение имеют словообразовательные связи слова. Например, имена существительные, образованные от переходных глаголов, сочетаются с родительным падежом или с предложно-падежной формой «с + дат. падеж», если существительное обозначает проявление отношения:

ОБМЕН ВАЛЮТ, ВЫДАЧА БЛАНКОВ, МОЙКА АВТОМОБИЛЕЙ, РЕГИСТРАЦИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ, СКУПКА ЗОЛОТА И СЕРЕБРА, Кровля крыши, Лечение зубов, ПЕРЕВОЗКА ПАСАЖИРОВ, С любовью к городу.

Ряд других факторов, касающихся построения словосочетаний (принадлежность слова к

определенной семантической группе, морфемная структура слова), на наш взгляд, менее значимы для коротких сжатых текстов, которыми являются тексты улицы.

Подводя итог, следует сказать, что коммуникативно-когнитивные тенденции в лингвистике позволяют посмотреть на структуру текста с иного ракурса, делая возможным появление и изучение такого понятия как текст улицы. Данное явление,

как мы видим, представлено довольно разнообразно на улицах города. Можно встретить как надписи, состоящие всего лишь из одного слова, так и вывески, состоящие из достаточно большого количества предложений. Рассмотренная в данной статье категория словосочетания подтверждает многообразие текста улицы и создает перспективы для дальнейшего изучения данного явления с точки зрения коммуникативной и когнитивной лингвистики.

Литература

1. Беловольская Л. А. Синтаксис словосочетания и простого предложения [Электронный ресурс] / Беловольская Л. А. – Таганрог, 2001. – 55 с. – Режим доступа: <http://www.lingvotech.com/belovolskaya-01>.
2. Бове К. Л. Современная реклама. Творчество в составлении рекламных текстов / Бове К. Л., Аренс У. Ф. – М.: ДеНово, 1995.
3. Грамматика русского языка / Под ред. акад. В. В. Виноградова. – М., 1960. – Т. 2. – 930 с.
4. Ильясова С. В. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы / Ильясова С. В., Амири Л. П. – М.: Флинта, Наука, 2012.
5. Меньшиков И. И. Текст как синтаксическая единица / И.И. Меньшиков // Вісник ДНУ. – Серія Мовознавство. – 2003. – Вип. 9. – С. 167-170.
6. Отин Е. С. Топонимия Донецка / Е. С. Отин; Донецкий национальный университет. Донецк: Юго-Восток, 2013. – 118 с.
7. Савченко А. В. Русскоязычный текст улицы: структурно-функциональный аспект: дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.02 «Русский язык» / А. В. Савченко. – Днепропетровск, 2010. – 215 с.
8. Современный русский язык / Под ред. В. А. Белошапковой. – М., 1989. – 800 с.
9. Хопкинск К. Реклама. Научный подход / Хопкинск К. – М.: Альфа Пресс, 2005.
10. Воробьев В. М. Тверской топонимический словарь.: Названия населённых мест / Воробьев В. М. – М., 2005. 472 с.
11. Жучкевич В. А. Краткий топонимический словарь Белоруссии / Жучкевич В. А. – Мн.: Изд-во БГУ, 1974. – 447 с.

УДК 821.161.2(092)

Савчин Н. Б.

ТВОРЧІСТЬ РОМАНА АНДРІЯШИКА В РЕЦЕПЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ КРИТИКИ

Стаття присвячена аналізу критичної і наукової рецепції прозової спадщини Романа Андріяшика в умовах радянського тоталітаризму 60-80-х років ХХ ст. Висвітлюється історія публікації та критичних оцінок у періодиці його романів «Люди зі страху», «Додому нема вороття», «Полтава», «Кровна справа», «Сад без листопаду», «Думна дорога» та «Сторонець».

Ключові слова: рецепція, роман, повість, літературна критика, періодика, журнал, стаття, рецензія.

Савчин Н. Б. Творчество Романа Андріяшика в рецепции советской критики. – Статья.

Статья посвящена анализу критической и научной рецепции прозаического наследия Романа Андріяшика в условиях советского тоталитаризма 60-80-х годов ХХ в. Раскрывается история публикации и критических оценок в периодике его романов «Люди со страха», «Домой нет возврата», «Полтва», «Кровное дело», «Сад без листьевада», «Думная дорога» и «Сторонец».

Ключевые слова: рецепция, роман, повесть, литературная критика, периодика, журнал, статья, рецензия.

Savchyn N. B. Creative works by Roman Andriyashyk in the reception of the soviet criticism. – Article.

The article is dedicated to the analysis of critical and scientific reception of Roman Andriyashyk's works in conditions of the Soviet totalitarianism in the 60-80s of the XX century in Ukraine. The history of publication and critical evaluation in the periodicals of his novels: „People in fright”, „No way home”, „Poltva”, „Blood deed”, „The garden without leaves”, „Elegy road”, „Storonets” are revealed.

Key words: reception, novel, story, literary criticism, periodicals, journal, article, review.

Незважаючи на те, що в останні роки з'явилося чимало публікацій Н. Зборовської [5], Л. Тарнашинської [5], В. Кузьменка [5], А. Шпиталю [5], І. Тищенко [13], А. Шатилова [15] та деяких інших дослідників, присвячених висвітленню багатогранного феномену мистецької спадщини Романа Андріяшика, до сьогодні ще в науці про літературу немає праць про співвіднесення творчості прозаїка й соцреалістичного канону, про специфіку рецепції його художнього доробку радянською критикою. Отже, актуальність дослідження зумовлена потребою об'єктивного осмислення літературно-критичної рецепції творчості Р. Андріяшика, позбавленої упередженого підходу рецензентів, авторів статей і відгуків про письменника, написаних упродовж 60–80-х рр. ХХ ст.

Мета статті полягає у розкритті особливостей рецепції романістики письменника радянською критикою.

Роман Андріяшик – «письменник наскрізь національний – від вишуканої мови, суто українських глобальних характеристик до твердої, фанатичної віри у нездоланність відродження народу, засудження пристосуванства і зрадництва» [5, 282].

Перший роман письменника «Люди зі страху» (1966) критика зустріла загалом доброзичливо («Друг читача», «Сільські вісті» та ін.). Головний герой роману – учасник Першої світової війни Прокіп Повсюда – усвідомлює безглуздість її для своєї нації.

Проте у відгуках на твір не обійшлося і без моралізаторських повчань, на кшталт того, що автор однобічно змалював образ комуніста Павлюка («Жовтень». – 1967. – № 7) і т. п. Натомість І. Чендей привітав появу в літературі талановитого письменника, назвавши свою рецензію про

твір Андріяшика «Романом про долю народну» [14]. Пітримав прозовий дебют «далеко не початківця» М. Шатилов, зауваживши, що це виняткове явище тогочасної романістики, дарма, що коло його прихильників нешироке [15, 23].

Наступні два романи з циклу творів прозаїка про ХХ ст. побачили світ у 1969 р. В «Історії української літератури ХХ ст.», підготовленої авторським колективом співробітників Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, як і в багатьох статтях про письменника, час виходу роману «Додому нема вороття» датується 1976 роком. Однак І. Тищенко спростувала це твердження, оскільки твір Р. Андріяшика з'явився в журналі «Дніпро» за 1969 р. [13, 6]. У тому ж 1969 р. часопис «Прапор» (№ 8-9) оприлюднив перші дві частини роману «Полтва». Отже, хронологічно «Полтва» мала з'явитися відразу за романом «Додому нема вороття», однак термін повної публікації було відкладено до 1976 р.

Другий роман письменника «Додому нема вороття» викликав досить гучний розголос у фаховій періодиці [12; 2; 7; 9]. Один із рецензентів побачив у творі співзвучність зі стильовою манерою Е. Хемінгуей, провівши паралель із романом «Прощай, зброє», в якому головний герой також є «зайвою людиною» [7, 204].

У романі «Додому нема вороття» автор зобразив розділену сусідами Україну, «невибагливе гуцульське життя й рабську долю нації – опору й годувальницю окупантів» [5, 276]. Заголовок роману ідентифікував трагічний смисл буття бездержавного народу: додому нема вороття тому, що немає дому, не існує такої держави, якою є батьківщина головного героя Оксена Супори.

Останнім твором своєрідної трилогії Р. Андріяшика, присвяченої ходінню героїв по муках тоталітарного пекла ХХ ст., виявився роман «Полтва». Після першої публікації в журналі «Прапор» значно перероблений, позбавлений головних ідейних акцентів, роман з'явився у 1982 р. під назвою «Думна дорога». В його основу покладено реальні історичні події, а саме – існування підпільного університету у Львові протягом 1920–1925 рр. в умовах окупації земель Західної України Польщею.

Символічною є назва твору. Полтва – це ріка, що тече під Львовом. Її замуровано в бетон. Однак люди пам'ятають, що «під чавунною декою клекоцуться і б'ються об мури темні запінені потоки» колись чистої річки Полтви. Забруднена нечистотами, вона виростає в романі до символу зіпсованого життя, підпорядкованого суспільному беззаконню.

У московському журналі «Дружба народів» з'явилася стаття Л. Новиченка «Наскільки це історично?..» [11], в якій були піддані критиці два романи – «Перші краплі дощу» В. Собка і «Полтва» Р. Андріяшика. Тоді ж були надруковані погромні статті і в «Літературній Україні» (редакційна – «Всупереч історичній правді» [1] та стаття І. Дорошенка «А з позицій реалізму?» [4]). «Радянська Україна» оприлюднила критичну статтю Б. Дудикевича «Чисті джерела теми в потоці суб'єктивізму» (8 грудня 1970 р.) та ін.

Проте, якщо після суворого «аналізу» критиків В. Собко продовжував спокійно писати й надалі, а згодом у 1974 р. навіть одержав Шевченківську премію за «Лихобор», відзначений П. Загребельним як один з кращих творів в українській прозі, то доля «Полтви» й самого Р. Андріяшика різко змінилась: він ніби зник з літературного обрію, лише промайнула згадка про письменника

19 травня 1971 р в «Літературній газеті». Зокрема, в огляді прози, аналізуючи доробок представників різних поколінь літераторів, Віталій Дончик констатував, що є ще й такий автор, «чий нещодавно виданий у Москві солідний том з двох романів «Люди зі страху» і «Додому нема вороття» здатен переконати не одного «скептика» в наявності ще недовикористаного по-справжньому і не усвідомленого нами як слід багатого запасу сил в українській прозі» [3].

Попри таку підтримку, Р. Андріяшик, по суті, на тривалий час був позбавлений можливості друкуватися, оскільки творив художній світ, що не вписувався в канони «соцреалістичного» мистецтва.

1978 року побачив світ роман «Кровна справа», в якому Р. Андріяшик звернувся до побуту криворізьких гірників, поклавши в основу сюжету життя депутата, Героя Соціалістичної Праці Якова Покори. Проте й тут прозаїк змоделивав екси-

стенційну ситуацію – у Покори в Карпатах гине родина і всі події відбуваються з героєм тоді, коли він перебуває в пригніченому стані, переймається думками лише про сім'ю, про минуле. Цей межовий стан автор намагався художньо «зняти» стосунками з друзями та колективом. Отже, «компромісний» роман «Кровна справа», написаний Андріяшиком задля демонстрації партійним і радянським функціонерам від літератури «роботи автора над помилками» після «доброзичливої, однак цілком об'єктивної критики», став одним з багатьох в українській літературі «твором на виробничу тематику».

«Вагомим здобутком романістики» назвав критик М. Наєнко «Сад без листопаду» Р. Андріяшика (1980) [10, 38]. Давній сюжет про ворогування двох родів розбудовувався тут на матеріалі тогочасної дійсності, персонажі опинилися по обидва боки ідеологічних барикад. Коли Петро Скидан був активним «творцем нового життя», то Юрко Верхоляк пішов до УПА. Куля, пущена ніби з обрізу Верхоляка, і досі в плечі у Скидана, та його син Михайло Скидан полюбив Ірину Верхоляк. Власне, Михайло і є головним героєм цього твору, позначеного екзистенційною напругою: молодий офіцер опромінений, і він не знає, коли помре. Його життя позначене девізом: кожний день, як останній. Коли він служив у ракетних військах, трапилась нештатна ситуація: Михайло опинився у шлюзовій камері, щоб відправити ракету в тунель. Ті дві хвилини перебування в зоні радіації і привели його до шпиталю, а потім і до списання з армії. Відмовившись від військової пенсії, герой починає життя спочатку. Його рідне село Виселки переселяють на нове місце (знайшли запаси сірки), будують великий комбінат.

Проблема «обрізаного коріння» завжди хвилювала українських письменників, їй присвячено «Поєму про море» О. Довженка, «Птахи полишають гнізда» І. Чендея та ін. Кожен автор по-своєму розробляв цю болючу тему, адже для кожної людини, що переїжджає на нове місце проживання, треба знайти відповідний художньо-психологічний підхід. Тому зрозумілими стають роздуми головного героя роману Р. Андріяшика про світ, якому загрожує атомна небезпека, про своїх односельців: «Я люблю життя... Я люблю людей. (Якби не любив, тебе б не поставили до начинених смертю сигар... Там це враховують у першу чергу). Я люблю людей...» (16, 102). Щоб зберегти пам'ять про минуле в житті земляків, щоб не стали вони в новозбудованому селищі безкореневими, він створює там краєзнавчий музей. Прагнення опанувати історичні закономірності життя, своєрідну тяглість художнього часу притаманне всім творам Р. Андріяшика. Влучно зауважив А. Кондратюк, аналізуючи «Сад без листопаду»: «Художнє чуття історичної перспективи Р. Андріяшика завжди

чільно узгоджується з перспективою психологічною, із сюжетно-композиційною структурою і зображувальними засобами» [8, 19]. Так, кількома штрихами прозаїк зобразив смерть Юрка Верхоляка, якого не любили в селі: *«Поховали Верхоляка, як годиться. Плакала, йдучи за домовиною, Пекла; зачервонили очі від сліз у дочок і зятів.*

Уже два місяці Юркове тіло в землі, та деколи привидиться: то комусь із рідні, то сусідові, то сусідці, то кумові, то сватові, то комусь із голошинських парубків. І без нього, без його п'яної, по-собачому кривобокої ходи вулиця стала ніби порожня» (16, 169).

На жаль, через редакторські втручання в текст роман «Сад без листопаду» потерпав від втрати художньої та композиційної цілісності. Найбільше шкодував письменник за вилученою колізією про трагедію дивізій, які під Семипалатинськом перебували в епіцентрі вибуху й одержали смертельну дозу радіації. Перші згадки про цей страшний злочин влади з'явилися лише в 1990 р.

В огляді романістики 1982 року М. Кодак відзначив своєрідність нового твору Р. Андріяшика «Думна дорога», віднісши його до психологічних творів не стільки матеріалом, як формами його побутування (внутрішні монологи і діалоги) [6]. Сталося так, що через 14 років після «Полтви» вийшов роман, який був певною мірою і «Полтвою», і новим твором. Попри те, що у ньому були зняті головні ідейні акценти та суворо відредаговано будь-яку згадку про національне питання, все ж деякі місця прозаїку вдалося зберегти, зокрема, про окупацію Польщею західних областей України: *«Усі складники окупації залишилися без змін: край стає колонією, землею визиску, переслідується українське слово, скорочуються українські видання, за винятком слуг колонізаторів, утискується українська інтелігенція»* (17, 136). Паралель з радянською владою наочна, а от щодо образу самого Юліана, то він тут – уже ідейно сформована особистість. І все це через те, що *«у Ворохті він десь роздобув брошури Леніна і з того моменту ніби перестав належати тому світові, – стверджує оповідач. – Скільки, наприклад, мовлено і писано про те, що українці – не державний від природи народ. А він же створив її – радянську державу»* (17, 155). Ці слова, очевидно, вписані редактором – ніби заперечення постулатів «Полтви» про українську ментальність.

Паралельне прочитання «Полтви» і «Думної дороги» показує, як жорстокий ідеологічний тиск на автора нівечить твір, залишаючи лише певну частку первинного авторського задуму. Загалом роман одержав високу оцінку критики. Наприклад, М. Кодак зазначав: «У романі Р. Андріяшика ми відчуваємо багатство індивідуалізуючих барв. Часом читачеві згадається С. Тудор, Ірина

Вільде, іноді асоціації будуть глибшими в часі (І. Франко, В. Стефаник), але завжди відчутна підпорядкованість притаманної автору поліфонії єдиного задуму, на який спрацьовує вся стильова палітра твору» [6, 22].

Притчевим втіленням проблеми «загубленої» української людини є сцена роману, коли пасажери корабля опускаються на коліна посеред океану – тут затонув корабель із галицькими емігрантами, яких було кілька тисяч. Та загубленість може бути не лише в просторі, хоч багато з тих, хто виїхав із рідної землі, її не втратив; а дехто навпаки – знайшов себе як українця саме на чужині. Найстрашніше – втратити себе на рідній землі.

1992 р. побачив світ написаний у 1984–1986 рр. у рідному селі в неймовірно важких і моральних умовах роман «Сторонець», за який у 1998 р. автор був удостоєний Державної премії України ім. Т. Шевченка. Це один із найбільш вдалих історичних творів Р. Андріяшика, присвячений Юрію Федьковичу. Про поета писали багато: І. Франко, М. Драгоманов, О. Маковей та ін. З-під пера Р. Андріяшика постав інтелектуальний роман-дискусія, твір про пошуки власної особистості в складному, суперечливому і жорстокому світі тогочасної Буковини, спольщеної й онімеченої.

Твір побудовано у формі суворо датованих монологів письменника, на високій думці, асоціативному, філософсько-полемічному мисленні, «тій геніальній, властивій для всіх попередніх романів ідеї мужності і непокороженості рідного краю, рідного народу» [5, 281]. Офіцер царської армії Осип Гординський, що ходив походом на Гарібальді, німецький поет, якого вже друкували і поважали, кидає військову службу і повертається додому в село Сторонець-Путилів, щоб Словом служити рідному народові. Саме ж поселення Сторонець розташоване в середгір'ї Карпат, де, за словами автора роману, збереглися ще язичницькі вірування, обряди, мовні формули, словом, доволодимирський менталітет. Тут асимілювались навіть консервативні німці і свавільні цигани. Мало свідомих українців прагнули розбудити своїх краян. Усвідомивши себе українцем, Юрій Федькович іноді сприймався диваком: *«І, знімечений буковинець, я шукав під шпінцрутенами свого народу, як конаючий Мойсей з господніми заповідями, а народу того й не було, бо він ще не родився...»* (18, 55).

Повернення є лейтмотивом твору. Ю. Федькович повертається додому, з католицизму у православ'я, у «рідну батьківську віру», в українську культуру.

Прозова спадщина Романа Андріяшика – одне з прикметних явищ у розвитку літературного процесу в Україні 60–80-х рр. ХХ ст. У своїх творах

митець зумів насамперед ідентифікував фундаментальні ознаки української національної ідеї, через що й вважався небезпечним для тоталітарного режиму. Радянська критика тенденційно підходила до оцінки романів митця, звинувачуючи його – справжнього патріота України у «фаль-

сифікації» історії, у «розпалюванні ворожнечі» між народами. Для можновладців була вибуховою, своєрідною міною уповільненої дії не лише художня творчість Р. Андріяшика, але також і його життєва позиція, бо вона персоніфікувала національну ідею народу України.

Література

1. Всупереч правді історії [редакційна стаття] // Літ. Україна. – 1971. – 12 січня. – С. 4.
 2. Загорулько Б. Багатий ужинок / Б. Загорулько // Жовтень. – 1969. – № 6. – С. 73-75.
 3. Дончик В. Проза: день сьогоднішній / Виталий Дончик // Лит. газета. – 1971. – 19 мая. – С. 5.
 4. Дорошенко І. А. А з позицій реалізму? / І. Дорошенко // Літ. Україна. – 1971. – 23 січня.
 5. Історія української літератури: ХХ – поч. ХХІ ст.: навч. посіб. : у 3 т. / В. І. Кузьменко, О. О. Гарачковська, М. В. Кузьменко та ін.; за ред. В. І. Кузьменка. – К. : Академвидав, 2014. – Т. 2. – 536 с.
 6. Кодак М. Роман 82 – від давнини до сучасності / М. Кодак // Рік'82. – К., 1983. – С. 19-22.
 7. Колісниченко А. Прорив до істини / А. Колісниченко // Вітчизна. – 1969. – № 8. – С. 203-207.
 8. Кондратюк А. Витоки художньої істини / А. Кондратюк // Укр. мова і літ. в шк. – 1987. – № 10. – С. 15-20.
 9. Кореневич Л. Гармонія правди / Л. Кореневич // Дружба народів. – 1969. – № 8. – С. 267-273.
 10. Наєнко М. П'ятиліття українського роману / Михайло Наєнко. – К. : Рад. письменник, 1985. – 135 с.
 11. Новиченко Л. Насколько это исторично? / Л. Новиченко // Дружба народів. – 1971. – № 1. – С. 221-227.
 12. П'янов В. Шляхи Оксена / В. П'янов // Літ. Україна. – 1969. – 11 березня.
 13. Тищенко І. Ю. Проблема «втраченої» людини у творчості Романа Андріяшика: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01 – українська література / І. Ю. Тищенко: Київський ун-т імені Бориса Грінченка. – К., 2011. – 18 с.
 14. Чендей І. Роман о доле народной / И. Чендей // Дружба народів. – 1967. – № 8. – С. 269-271.
 15. Шатилов М. Подоланий страх / М. Шатилов // Прапор. – 1968. – № 5. – С. 93-5.
- Джерела ілюстративного матеріалу***
16. Андріяшик Р. Сад без листопаду: Роман / Р. Андріяшик. – К. : Молодь, 1980. – 242 с.
 17. Андріяшик Р. Полтава: Роман / Р. Андріяшик. – К. : Дніпро, 1989. – 250 с. (Серія «Романи й повісті», № 5).
 18. Андріяшик Р. Сторонець: Роман / Р. Андріяшик. – К. : Укр. письменник, 1992. – 175 с.

УДК 811.112.2

Сарміна Г. Л.

ІННОВАЦІЙНІ МОВНІ ЯВИЩА В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ШАНТАЖНИХ ЛИСТАХ

Стаття присвячена дослідженню okazionalizmів та neologizmів як інноваційних лексичних одиниць у німецькомовних шантажних листах. Окреслені основні характеристики, роль та функції новотворів, виокремлено принципи їх розмежування.

Ключові слова: okazionalizm, neologizm, шантажний лист, аналіз тексту, деліктна комунікація, судова лінгвістика.

Sarmina A. L. Innovative language phenomena in German blackmail letters. – Article.

Стаття посвячена дослідженню okazionalizmів та neologizmів як інноваційних лексических одиниць в німецькомовних шантажних листах. Очерчені основні характеристики, роль і функції новообразований, виділені принципи їх розмежування.

Ключевые слова: okazionalizm, neologizm, шантажное письмо, анализ текста, деликтная коммуникация, судебная лингвистика.

Sarmina G. L. Innovative language phenomena in German blackmail letters. – Article.

The article is devoted to the investigation of occasionalisms and neologisms as innovation lexical units in the German blackmail letters. The main characteristics, role and functions of new formations have been defined; the principles of their differentiation were distinguished.

Key words: neologism, blackmail letter, text analysis, criminal communication, forensic linguistics.

Сучасний етап розвитку мовознавчої думки характеризується антропологічною спрямованістю, що передбачає актуалізацію наукових розвідок, пов'язаних з питаннями взаємодії мови і мислення. Динаміка лексичного складу мови, який є відкритою системою, що знаходиться у постійному процесі змін, ґрунтується на досвіді мовців, які володіють достатньою компетенцією реагувати на позамовну дійсність та водночас на змінні комунікативні потреби креативно та новаторські, послуговуючись не тільки узуальною лексикою. Для реалізації комунікативних потреб та намірів мовців виникають нові лексичні утворення, неабиякий вплив на котрі здійснюють екстралінгвальні чинники, зокрема, мовні феномени, соціокультурні явища та невпинний розвиток мовної спільноти. Опис численних реалій сьогодення супроводжується модифікаціями стандартних засобів висловлювання, поруч із традиційними, виникають новотвори лексичного рівня, що характеризуються своєрідністю форм та семантики їх вираження. Цей факт і визначає актуальність даного дослідження.

Об'єктом дослідження є neologizmi та okazionalizmi, як індивідуально-авторські новотвори, в німецькомовних шантажних листах, предметом – прагмалінгвістичні характеристики нових одиниць лексичного рівня. Матеріалом слугують автентичні німецькомовні шантажні листи.

Загальна проблема полягає у відсутності комплексного дослідження одиниць лексичного рівня та їх характеристик в німецькомовних шантажних листах, що передбачає розв'язання таких завдань:

- уточнити поняття «okazionalizm» і «neologizm»;
- визначити роль таких лексичних новотворів у шантажних листах;
- розглянути та проаналізувати okazionalizmi та neologizmi;

– окреслити перспективи подальших досліджень.

Серед новотворів лексичного рівня виокремлюють neologizmi та okazionalizmi, як мовні явища, що виникають під впливом контексту, комунікативної ситуації на основі наявної структури мови. Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких розглядається окреслена проблема, свідчить про те, що попри чисельні наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених О. І. Александрової, Х. Ельсен, О. А. Земської, Ж. В. Колоїз, О. С. Кубрякової, А. Е. Левицького, А. Г. Ликова, В. В. Лопатіна, О. М. Турчак, Е. І. Ханпіри, Г. Харрас, Д. Херберг, Т. Шіппан тощо, присвячених дослідженню neooneodiniy, розмежування понять «okazionalizm» та «neologizm» і досі залишається предметом наукових дискусій. Серед позначень лексичних новотворів В. В. Лопатін виокремлює «індивідуальні слова», «індивідуально-авторські neologizmi», «одноразові neologizmi», «слова-експромти», «слова-метеори», «індивідуально-стилістичні neologizmi», «літературні neologizmi», «neologizmi поета», «egologizm» тощо [4, 64-65].

Відсутність єдиної загальноприйнятої дефініції ускладнює відокремлення лексичних новотворів. Всупереч наявності спільних ознак усіх новотворів лексичного рівня, їх не можна розглядати як однорідні явища. Okazionalizmi є індивідуальними, одноразовими утвореннями, які виникають в рамках певної комунікативної ситуації, відтак не вживаються. «...Мовні утворення, які ми ідентифікуємо як слова, хоча вони не є складником лексики німецької мови, а виступають у певному тексті лише раз, є okazionalizmними» [11, 95].

Попри те, що основною функцією слова є номінативна, для okazionalizmu, як лексичного явища, номінативна функція є вторинною, а основ-

ною – функція розкриття додаткових ознак певного явища та реалізація суб'єктивного ставлення мовця до певних фактів або обставин дійсності, а також суб'єктивна оцінка подій, діянь. Уживання оказіональних номінацій увиразнює мовлення, що виявляє їхню роль у посиленні експресивності висловлювання. Таких новотворів уживають, як правило, з певною інтенцією, наприклад, з метою афектації або досягнення експресивного ефекту, і, як наслідок, оказіоналізми виникають та функціонують відповідно до комунікативної потреби мовця оновити засоби увиразнення.

Найбільш детально характеристики оказіоналізмів описані О. Г. Ликовим, серед яких він виокремлює: належність до мовлення, функціональна одноразовість, невідтворюваність, експресивність, синхронно-діахронна дифузність, індивідуальна належність [5, 35].

Питомою рисою оказіоналізмів є ненормативність, тобто, відхилення від мовних норм у процесі творення цих одиниць. Заплановані відхилення від нейтральності відбуваються з інтенцією справити ефективний емоційний вплив на реципієнта, отже, оказіоналізми є засобом реалізації індивідуальних намірів мовця.

Оказіональні утворення характеризуються стійкою залежністю від контексту: такі неодиниці формуються виключно під певний контекст та інтерпретуються в межах цього контексту. Вони не призначені для масової комунікації та не розраховані на широке поширення в узусі, а мають передавати індивідуальну інформацію. Проте правильна інтерпретація оказіоналізмів поза контекстом можлива завдяки високій продуктивності деяких моделей словотвору німецької мови, а також є наслідком активності певних лексем.

«Вони завжди експресивні, створюються конкретним автором, породжуються цілями висловлювання і контекстом, з яким пов'язані і поза яким не відтворюються. Основна їх функція не номінативна, як у звичайних неологізмів, а характеристична. Ці слова іноді стають загальноживаними, тобто входять в лексичну систему мови, проте така метаморфоза відбувається рідко і, головне, вони на неї не претендують, тому що це не просто слова, а особливі слова, спеціально призначені для експресивних та художніх цілей» [1, 123].

З погляду шантажного процесу оказіоналізми є інтенційними компонентами комунікації, оскільки виконують характеристичну функцію, а також підносять експресивність та впливають на зміст тексту. Завдяки оказіоналізмам укладач шантажного листа прагне підвищити емоційну напругу,

збудити негативні або позитивні почуття, адже маючи на меті успішний результат шантажного процесу, він застосовує усі можливі методи комунікативного впливу.

Отже, оказіоналізм є експресивним авторським новотвором індивідуального характеру, який не кодифікується словниками, а постає шляхом застосування стандартних і нестандартних способів словотвору.

Шантажні листи репрезентують чималу кількість оказіональних утворень, що пояснюється високим ступенем експресивності тексту і прагненням укладача такого листа мати успішне завершення шантажного процесу, уживши усіх можливих методів комунікативного впливу. Ми пропонуємо умовний поділ оказіоналізмів, що їх репрезентовано у шантажних листах, на такі групи:

1) оказіоналізми, які позначають суб'єктивне ставлення мовця до фактів, явищ та обставин дійсності. Їх ілюструють такі приклади:

- *Du fährst von der SName Straße (Ecke SName) rechts hoch in den Grüneburgpark Richtung Schwulenwäldchen/ SName;*

- *Für die medien ist das „der aasgeierhimmel,, auf erden;*

- *Und schaut zu – dass euer immer mal wieder auftretender egoscheiss euch das hirn nicht vernebelt;*

- *ich habe mir von einem Geldhai nach und nach 50 000 Euro leihen müssen und jetzt muss ich zurückzahlen.¹*

Позитивне або негативне ставлення автора оказіоналізму до предмета мовлення віддзеркалюють евфемістичні або пейоративні конструкції. Наведені приклади яскраво ілюструють негативну позицію адресанта шантажного листа, що знаходить своє відбиття в уживанні лексичних одиниць зниженого стилю.

2) оказіоналізми, які виконують номінативну функцію, тобто позначають новий предмет або явище. Застосування таких новотворів зумовлено не тільки прагненням дати назву тому, що її не має, а й тенденцією до економії мовних засобів, тобто уникнення задовгих описів невідомих предметів та явищ. Це можна проілюструвати такими прикладами:

- *Sollte nach dem Pyro-Scherz das Spiel nicht beginnen und ablaufen;*

- *Meidet den Giftmarkt;*

- *Es gibt jetzt keine Pyrotechnik und unscharfe Koffergeschichten meh.;*

- *Kein Mercedes Vito Tansporter mit Elektronik und allem Polizeischnickschnack.²*

Завдяки яскравій оригінальності оказіональні новотвори є характерною ознакою індивідуально-

¹ Пунктуацію та орфографію прикладів шантажних листів збережено

² Джерел ілюстративного матеріалу не зазначено; їх подано у формі, наданої автору з боку Федерального відомства кримінальної поліції Німеччини (без зазначення джерел)

го стилю, що відіграє неабияку роль у виявленні особи укладача шантажного листа.

З часом okazionalizmi можуть набувати статусу неологізмів, якщо семантика okazionalizma утворення стає суспільно актуальною, а передумовою є вихід за межі індивідуального вжитку. «Одноразові утворення – okazionalizmi одиниці не зараховуються до неологізмів, це відбувається, якщо вони долучаються до загальнономовного вжитку» [11, 244]. Набуття okazionalizmom статусу неологізму відбувається шляхом узалізації, сприйняття, лексикалізації, а також інтеграції до лексичного складу мови [10, 36]. Ці процеси активізуються через уживання okazionalizma новотвору іншими представниками мовної спільноти, тож за певних умов okazionalizmi можуть бути поступово сприйнятими, лексикалізованими та інтегрованими до узусу. «Усі мовні інновації є, силою потреби, індивідуальними, проте інновації, які були сприйняті та поширилися, достеменно відповідають інтеріндивідуальним комунікативним потребам» [8, 127]. Обов'язковою умовою набуття статусу неологізму є лексикографічна кодифікація неологізму.

На відміну від okazionalizma, основною функцією неологізму є номінативна, адже новотвори такого типу функціонують у багатьох сферах мови й задовольняють суспільні, а не індивідуальні комунікативні потреби. Неологізми потрібні для позначення нового предмета, явища або процесу (які раніше були невідомі), і з часом фіксуються у словниках. Неологізми поділяються на тимчасові та постійні. Тимчасові неологізми – це «модні» лексичні одиниці, що долучаються до тимчасового вжитку окремими соціальними групами мовної спільноти, а згодом їх заступають нові «модні» слова. Постійні неологізми формуються у зв'язку з потребами мовної спільноти, поступово входять до узального вжитку, з часом утрачають характеристику «нові» і долучаються до постійного словникового складу мови. Окрім того, статусу неологізму може набути така лексична одиниця, що дістала нове значення на певному етапі розвитку мови. Д. Герберг наголошує, що основною ознакою неологізму є «прилучення до загального вжитку, а отже, узалізація та збереження... у функції компонента словникового складу» [9, 227]. У цьому і полягає основ-

на відмінність неологізму від okazionalizma як одиниці, що не набула статусу лексеми. Неологізми – це нові слова або словосполучення, які постали в певний період розвитку суспільства і мають периферійне місце у лексичній системі мови, а okazionalizmi перебувають на межі лексичної системи мови і мови певних соціо- та ідіолектів [2, 16-21].

Неологізми, які репрезентовано в шантажних листах, за своїм тематичним спрямуванням характеризуються приналежністю до багатьох галузей суспільного життя, вони не обмежуються тематикою шантажного процесу. Неологізми в шантажних листах використовують на позначення технічних, медичних, інформаційно-технологічних явищ, суспільних та економічних явищ, професійної або соціальної належності, злочинної (терористичної) діяльності, що ілюструють такі приклади: *Handy, GPS, Selbstmordattentäter, Spam, Boulevardmedium, Schwarzgeldaffäre, Explosionsserie, Anschlagziel, Kindernachlässigung, Spammail, Terrorgruppe, Kofferbomber, Abzocke, Doppelanschlag, Geiseltragödie, Geheimdienstaffäre, Prekariat, Milzbranderreger, Milzbrandspore, Navigationsgerät, Aussageerpressung, Entgeltversicherung, Gesundheitsprämie, Spendenübergabe, Gutverdiener, Produkterpressung, DNA-Datei, Topterrorist, Kontaktdaten, Geheimzahl*.

Okazionalizmi новотвори та неологізми різняться насамперед функцією (мають функціональні відмінності). Проте жвава динаміка лексичного складу мови ускладнює точне розмежування неологізмів та okazionalizmів. Відсутність чіткого визначення, точного відокремлення цих понять, а також динамічні відношення між ними зумовлюють наявність перехідних полів. На нашу думку, диференційованими ознаками варто вважати узалізацію, лексикалізацію та інтеграцію, як постійні характеристики, які, окрім ознаки «новий», супроводжують неологізм.

Шантажні листи характеризуються значною кількістю інноваційних одиниць лексичного рівня, як явищ мовленнєвої діяльності в рамках злочинного дискурсу. Вивчення лексичних особливостей шантажних листів є вагомим елементом комплексного дослідження листів такого типу, проте необхідними є подальші розробки, що і зумовлює перспективи досліджень.

Література

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
2. Левицкий А. Е. Актуальные проблемы развития неологии (на материале английской мови) / А. Е. Левицкий // Вісник Житомирського держ. ун-ту. ім. І. Франка. – 2005. – № 23. – С. 16-21.
3. Левицкий А. Э. Функциональная переориентация номинативных единиц современного английского языка: [монографія] / А. Э. Левицкий – Житомир: Редакционно-издательский отдел ЖГПУ, 2001. – 168 с.
4. Лопатин В. В. Рождение слова: Неологизмы и окказиональные образования / В. В. Лопатин. – М. : Наука, 1973. – 150 с.

5. Лыков А. Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово): учебное пособие для филологических факультетов ун-тов / А. Г. Лыков. – М. : Высшая школа, 1976. – 120 с.
6. Фельдман Н. И. Окказиональные слова и лексикография / Н. И. Фельдман // Вопросы языкознания. – 1987. – № 4. – С. 64-73.
7. Ханпира Э. И. Окказиональные элементы в современной речи / Э. И. Ханпира // Стилистические исследования: Сб. статей; Моск. гос. ун-т. – М., 1972. – С. 245-317.
8. Elsen H. Neologismen: Formen und Funktionen neuer Wörter in verschiedenen Varietäten des Deutschen / H.Elsen – Tübingen: Narr Verlag, 2011. – 202 p.
9. Herberg D., Kinne M. Neuer Wortschatz. Neologismen der 90er Jahren in Dueschen / D. Herberg, M. Kinne – Berlin; New York: de Gruyter, 2004. – 370 p.
10. Jesencek V. Okkasionalismen. Ein Beitrag zur Lexikologie des Deutschen / V.Jesencek. – Maribor: Slavisticno drustvo, 1998. – 198 p.
11. Schippan T. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache / T. Schippan. – Tübingen: Niemeyer, 2002. – 306 p.
12. Quasthoff U. Deutsches Neologismenwörterbuch: Neue Wörter und Wortbedeutungen in der Gegenwartssprache / U. Quasthoff. – Berlin: de Gruyter, 2007. – 690 p.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ОСОБИСТІТЬ БЛАЗНЯ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ У. ШЕКСПІРА)

В статті проводиться аналіз мовної особистості англійського блазня у творах У. Шекспіра. Визначається його роль в побудові системи культурних цінностей в Англії XVI століття. Характеризуються особливості комунікативної поведінки блазня.

Ключові слова: мовна особистість блазня, стилістичні прийоми, комунікативна поведінка.

Скриль О. І. Лингвокультурная личность шута (на материале произведений У. Шекспира). – Статья.

В статье проводится анализ языковой личности английского шута в произведениях В. Шекспира. Определяется его роль в построении системы культурных ценностей в Англии XVI века. Характеризуются особенности коммуникативного поведения шута.

Ключевые слова: языковая личность шута, стилистические приемы, коммуникативное поведение.

Skryl O. I. Linguocultural personality of a fool (on the material of the plays by W. Shakespeare). – Article.

The article analyzes the linguistic identity of the English fool in the works by William Shakespeare. His role in building a system of cultural values in the XVI century England is also determined. Peculiar features of communicative behavior of a fool are characterized.

Key words: language personality of a fool, stylistic devices, communicative behavior.

В сучасних лінгвокультурологічних дослідженнях значна увага надається проблемі мовної особистості як носія культурно-мовних та комунікативно-діяльнісних цінностей та знань. Наразі це – ключове поняття психолінгвістики, соціолінгвістики, лінгвокультурології, прагмалінгвістики тощо. Без аналізу змісту вищезгаданого поняття неможливий адекватний опис культури, суспільства. Тобто місце будь-якої реалії в системі цінностей може бути визначено лише через ту роль, яку відіграє по відношенню до цієї реалії людина. Термін «мовна особистість», який набирає все більшої поширеності, можна зустріти у працях зарубіжних та вітчизняних науковців: І. Голубовська, В. Карасик, Ю. Караулов, В. Красних, В. Наумов, В. Самохіна, О. Селіванова та інші. Проте трактування цього поняття, як зазначають вчені, не є однозначним.

Мета даної статті – узагальнити погляди сучасних вчених-лінгвістів, щодо поняття мовна особистість та схарактеризувати шекспірівського блазня як елітарну та нестандартну лінгвокультурну мовну особистість. В представленій роботі зроблена спроба розкрити комунікативні здібності шекспірівського блазня XVI століття та охарактеризувати особливості використання ним певних стилістичних прийомів у різних типах дискурсу та визначити вплив такої мовної особистості на культуру Англії в цілому.

Мета передбачає такі завдання: здійснити аналіз дискурсу британської мовної особистості блазня XVI століття на матеріалів творів У. Шекспіра; описати особливості використання ним стилістичних прийомів та їх роль в англійській картині світу; визначити функцію висловлювань шекспірівського блазня в залежності від контексту. Об'єктом дослідження є особистість блазня на матеріалів творів У. Шекспіра. Предметом дослідження стали комунікативні особливості

створення експресивності у мові шекспірівського блазня XVI століття.

Поняття, «людина» нерозривно пов'язане з поняттям, «особистість». Людина набуває статусу особистості у соціумі. Отже, соціальна сфера і є одним з тим факторів, який творить особистість, включаючи й мовну особистість, яка являє собою наскрізну ідею, що, як показує досвід її аналізу і опису, пронизує різні аспекти вивчення мови і одночасно руйнує межі між дисциплінами, що вивчають людину. Так, в англійській лінгвокультурі виділяють соціально-культурний тип британського блазня, який істотно вплинув на розвиток гумористичного дискурсу в Англії.

Аналізуючи мовну особистість в цілому, увага дослідників, в основному, зосереджена на вивченні певного збірного образу, індивіда, що представляє той або інший соціальний колектив, мовна діяльність якого є похідною соціального поводження, його, «планом вираження» [3, 59].

Зокрема, В. Наумов розглядає мовну особистість як, «певного індивіда, що користується мовою і творить її». Мова, у свою чергу, тлумачиться як «людський феномен, а не як абстрактна сутність». Мовна особистість розуміється як носій мови, здатний реалізувати в мовній діяльності якусь сукупність мовних засобів, що характеризують певну частину мовного колективу (соціальну групу) у даний проміжок часу [3, 11-12].

В. І. Карасик визначає мовну особистість як складне утворення, єдність, яка змінюється, в якій співіснують різні соціально-ситуативні ролі, модуси поведінки, рівні комунікативної компетенції, а також суцільно індивідуальні особливості [2, 6]. Для лінгвіста важлива, насамперед, «мовна особистість» та її комунікативна діяльність.

Одним із модусів буття людини в мові є людина, яка сміється (homo ridens). Соціокультурне

буття особистості, що жартує, має дві іпостасі – блазень, як професіонал, як інституціональна роль (блазень при королі чи господарі) і жартівник як психологічний тип особистості, людина схильна до жартів [4, 385].

У рамках дослідження інтерес викликає комунікативно-виконавська майстерність особистості, в якій виявляються багато її навиків, і, перш за все, навик емоційно-психологічного саморегулювання, як управління своєю психофізичною органікою, внаслідок чого досягається адекватна комунікативно-виконавська діяльність емоційно-психологічного стану. Експресивні навик комунікативно-виконавської діяльності прийнято розглядати як систему умінь, що створюють єдність голосових, мімічних візуальних і моторних фізіолого-психологічних процесів. По своїй суті це – навик самоврядування виразної сфери комунікативно-виконавської діяльності. Експресивні навик особистості блазня виявляються у культурі мовних висловів, які підкріплюються жестами, позами, емоційно-мімічними висловами, що приводить до гумористичного ефекту.

Проведений аналіз доводить, що комунікативну культуру особистості англійського блазня можна розглядати як систему якостей, що включає: творче мислення, тобто його гнучкість та нестандартність, внаслідок чого спілкування постає як вид соціальної творчості; культуру мовної дії, що включає простоту і ясність викладу думок, образну виразність і чітке аргументування, адекватний ситуації спілкування тон, темп, інтонацію, дикцію; культуру самоналаднання на спілкування і психоемоційну регуляцію свого стану; культуру жестів; культуру сприйняття комунікативних дій партнера по спілкуванню; культуру емоцій як вираз емоційно-оцінних думок в спілкуванні та інші.

Шекспірівським блазням властиве нестандартне мислення, що виражається в їх своєрідних міркуваннях, які пройняті філософськими ідеями і наповнені цитатами з творів римських поетів, наприклад, Овідія. Ми бачимо яскраве, емоційне аргументування своїх думок, яке насичене гумором і стилістичними прийомами, що допомагає досягти своєї мети, яка полягає в тому, щоб розважати свого господаря і розплющувати йому очі на те, що від нього втаюють.

Існування блазня «при королі» як інституціональної ролі завершилося з закінченням епохи Відродження, проте сучасним аналогом середньовічного блазня як інституціональної ролі є сатирики, гумористи. Жартівник як комунікативна особистість є інваріантом низки реальних типажів – «блазня горохового», «весельчаки», «жартівника-циніка». Дані типажі стійко відрефлексовані мовною свідомістю, що відбилося в існуванні багатьох рольових номінацій, в моделях їх поєднання, в контекстах метамовної рефлексії.

Поводження з господарем як з приятелем було головною втіхою самих блазнів. Крім того спілкування проходило в зверхній манері та навіть з певним відтінком зневаги та непокори. Він споглядав події як істинний мудрець. Найцікавішим фактом є те, що стилістика мови блазня дає підстави стверджувати, що це була єдина розумна особистість, якого вважали самим дурним. Блазень виступав не тільки у ролі розважальника, але й клоуна-філософа, гірко мудреця та порадника [1, 50].

Його особа вважалась «коронованою», адже, його ковпак – це та ж корона наче вивернута навиворіт. Блазень уособлював тінь влади, її дзеркальне відображення і за сумісництвом таємного наставника. Це можна пояснити тим, що хоча б хтось повинен був мати право, обходячи етикет, говорити правду без образ. Хоча існувала одна умова: правда повинна була звучати дотепно.

Слід зазначити, що здавна кожний поважачий себе монарх вважав за необхідне тримати при дворі блазня для забави та розваг. Винятком не були й англійські королі. В Британії блазень називався «fool», що в буквальному перекладі означає «дурень». Він був загальноприйнятим дурнем і міг без наслідків говорити правду, так як він знаходився на державній службі і мав певного роду дипломатичну недоторканість [1, 50].

Образ англійського блазня в британській культурі легко вирізнити завдяки яскравим типажам У. Шекспіра. Він є своєрідною ланкою в побудові типу даної культури. Блазень є другорядним героєм, але завдяки своїй неординарності, яка полягає в тому, що це єдиний персонаж того століття, якому дозволялося говорити правду не дотримуючись правил етикету, при цьому інтерпретуючи події, що відбуваються, жартами і дурощами, ми можемо сприймати його як головного героя. Так, персонажі творів У. Шекспіра – це люди з потішною, чудернацькою поведінкою часто захоплені певним родом діяльності інтелектуально розвинуті. Хоча часто за своїми жартами ці типажі приховують свої істинні думки і переживання. Це натрути чуттєві, комізм їх інтелектуальний.

У контексті дослідження важливо зазначити, що головною функцією блазня була донести правду до свого господаря, що й передбачало його високий інтелект. Цей типаж володів практично усіма жанрами комічного. Крім того, його мовленнєва майстерність передбачає вміння не просто бути виконавцем гумористичних текстів, а ще й створювати свої власні. Все це свідчить про наявність високої мовленнєвої культури [4, 386].

У. Шекспір показує світу загострений гумор придворних блазнів. Серед незабутніх образів наділених справжніми людськими характеристиками – Йорик, Оселок, Фесте, Фальстаф та інші. Це – відомі знавці у сфері філософії, пси-

хології та літератури, що знаходить своє відображення в їхній мові: *Touch: I do remember a saying, 'The fool doth think he is wise, but the wise knows himself to be a fool' (5, 538).*

Це вислів блазня з п'єси У. Шекспіра «As You Like It», Оселка. Автор не просто так назвав героя Touchstone. Так в Англії називали пробний камінь, яким в давнину перевіряли чистоту золота чи срібла. Цю роль і повинен був виконувати блазень [1, 51].

Як видно із прикладу, це – розумний жартівник, який відрізняється нахилами до лінгвістичного парадоксу та гротеску. Невипадково автор називає його «глибоко мислячим» жартівником. Питання моралі та честі постійно турбують Оселка. Комунікативні мотиви й цілі комуніканта роз'яснюють вибір ним конкретних мовних засобів та стилістичних прийомів, вербальних і невербальних засобів спілкування. *Touchstone: I did dislike cut a certain courtier's beard: he sent me word, if I said his beard was not cut well, he was in mind it was: this is called «retort courteous». If I sent him word again, it was not well cut, he would send me word, he cut it to please himself: this is called «quip modest». If again, it was not well cut, he disabled my judgment: this is called «reply churlish». If again it was not well cut, he would answer, I spake not true: this is called «reproof valiant»: if again, it was not well cut, he would say, I lie: this is called «countercheck quarrelsome»: and so to «lie circumstantial», and «lie direct» [5, 541].*

Блазень XVI ст. не тільки добивається комічного ефекту, але і показує себе як освічену, ерудовану людину, яка прямо висловлює свою думку про інших людей. В своїй промові він використовує визначення понять семикратною спростованою брехні, а також наводить приклад до кожного з них, що допомагає нам більш точно і ясно розпізнати його мову.

Слід також зазначити, що свідомість блазня – свідомість людини, позаду якого стоїть багатовікова досвід простого народу, його самих незабезпечених верств, тих, хто горбом своїм пізнав істину, складову сутність панівного світопорядку. Саме простий люд першим зазнав те, що потім узагальнили філософи та соціальні мислителі. Задовго перед тим вони опанували кілька простих істин, і із них те, що місце людини у життя визначається володінням власністю. Саме вони знали, яку влада дає людям багатство.

Мова Оселка характеризується численним використанням фразеологізмів, в тому числі, й в цілях мовної гри. Як показує аналіз, блазень ніколи не користується шаблонними сталими виразами. Він віддає перевагу обіграванню фразеологізмів як стилістичного засобу для реалізації функції висміювання. Високий рівень креативності як риса елітарної мовної особистості проявляється у

вмінні пародіювати фразеологізми та створювати нові по аналогії з тими, що існують: *Touchstone: Come, shepherd, let us make an honourable retreat; though not with bag and baggage, yet with scrip and scrippage [5, 332].*

Аналізуючи мовлення шекспірівських блазнів, можна зазначити, що вони володіють характеристиками нестандартної мовної особистості, створюють тексти будь-якого об'єму, жанру, функціонального стилю, та легко переключаються з одного стилю на інший.

Так, блазень графині Олівії Фесте з комедії «The Twelfth Night» блискуче виконує роль священика, вміло вводячи в мовлення такі елементи релігійного дискурсу як лексика проповідника (*Peace in this prison!, Fie upon you!*), латинізми, алюзії до біблійного сюжету:

Malyolio: I am not mad, Sir Topas. I say to you this house is dark.

Feste: Madman? Thou errest. I say there is no darkness but ignorance, in which thou art more puzzled than the Egyptians in their fog [6, 9].

Лексика релігійного дискурсу також присутня у мові блазня. Це тому, що в його оточенні є священик, з яким Фесте веде розмови. Він розважає компанію сера Тобі, яка жартівна мимоволі. Саме тому Фесте здатен з легкістю наслідувати стиль філософських творів. Наступний вислів він приписує невідомому філософу. Хоча, з його ж слів – це його власне творіння: *Feste: Bonos dies, Sir Toby. For, as the old hermit of Prague, that never saw pen and ink, very wittily said to a niece of King Gorboduc, «That that is, is»; so I, being Master Parson, am Master Parson; for what is «that» but «that» and «is» but «is»? [6, 99].*

Достатньо високий рівень комунікабельності – основна характеристика Шекспірівських блазнів. Вони легко вступають у контакт, не намагаються без серйозної причини вийти з контакту, рідко уникають вступу у контакт, прагнуть спілкування та розширення кола знайомств, мають великий комунікативний досвід і солідну комунікативну компетенцію, їхні жарти наповнені глибоким філософським сенсом. Саме комунікативні властивості дозволяють їм блискуче виконувати свій основний професійний обов'язок – просвітити та повчати господаря, відкривати йому очі на істинне положення речей. Автор розкриває моральний, людський зміст образу блазня, який повною мірою втілює вільну особистість Ренесансу.

Проведений аналіз засвідчує, що шекспірівські комедії відображають реальний розквіт людської особистості в епоху Відродження. Однією з них є блазні У. Шекспіра, які відчують себе власителями долі та самі змінюють оточуючий світ. Описані вище характеристики комунікативної поведінки типажу британського блазня є основними ознаками даного комунікативного типу мовної

особистості XVI століття в Англії. За своїми мовленнєвими характеристиками блазня XVI століття можна відносити до елітарного та нестандартного типу мовної особистості. Проведене дослідження відкриває нові перспективи аналізу особливостей

поведінки мовних особистостей у творах У. Шекспіра виявити культурологічні класифікації особистостей-жартівників, що передбачають виділення тих особистісних типів, які істотно вплинули на поведінку представників даної культури.

Література

1. Гамбург Л. О. Сэр Джон Фальстаф, мистер Пиквик, Дживс и все-все-все...: Англ. юмор, его лит. и реал. Герои / Л. О. Гамбург. – К.: Грамота, 2003. – 272 с.
2. Карасик В. И. Лингвокультурный типаж: к определению понятия / В. И. Карасик, О. А. Дмитриева // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажи: Сб. науч. тр. / Под ред. В. И. Карасика – Волгоград: Парадигма, 2005. – С. 5-25.
3. Наумов В. В. Лингвистическая идентификация личности / В. В. Наумов. – М.: КомКнига, 2006. – 240 с.
4. Шейгал Е. И. Шут и шутник: профессия или хобби? / Е. И. Шейгал // Жанры речи: Сб. науч. статей. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Коледж», 2005. – Вып. 4. – С. 385-399.
5. Shakespeare W. As You Like it / W. Shakespeare // The Portable Shakespeare. – L.: Penguin Books, 1987. – P. 467-552.
6. Shakespeare W. The Twelfth Night / W. Shakespeare. – L.: Penguin Books, 1994. – 126 p.

УДК 811.111'373.7

Слізченко С. В.

**БРИТАНСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З СЕМАНТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ
МАРНОВІРСТВО/ЗАБОБОН: КОГНІТИВНО-СЕМАСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД
(НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ВАРІАНТУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)**

У статті з'ясовано особливості денотативного значення англомовних фразеологізмів з семантичним компонентом, виявлено когнітивно-семасіологічний підхід, виявлено зв'язок фразеологічної одиниці МАРНОВІРСТВО/ ЗАБОБОН з внутрішньою формою, розроблено класифікацію британських фразеологізмів з семантичним компонентом МАРНОВІРСТВО/ЗАБОБОН.

Ключові слова: фразеологічна одиниця МАРНОВІРСТВО/ЗАБОБОН, когнітивно-семасіологічний підхід, внутрішня форма.

Слізченко С. В. Британские фразеологизмы с семантическим компонентом СУЕВЕРИЯ/ПРЕДРАССУДКИ: когнитивно-семасиологический подход. – Статья.

В статье исследованы особенности денотативного значения англоязычных фразеологизмов с семантическим компонентом, выявлено когнитивно-семасиологический подход, выявлена связь фразеологической единицы СУЕВЕРИЯ/ПРЕДРАССУДКИ с внутренней формой, разработана классификация британских фразеологизмов с семантическим компонентом СУЕВЕРИЯ/ПРЕДРАССУДКИ.

Ключевые слова: фразеологическая единица СУЕВЕРИЯ/ ПРЕДРАССУДКИ, когнитивно-семасиологический подход, внутренняя форма.

Slizchenko S. V. British phrase logical units with semantic component SUPERSTITION/PREJUDICE: Cognitive semasiological approach. – Article.

The given article dialed with the denotative meaning of English phraseology with the semantic component, revealed the semasiological cognitive approach, discovered the connection between phrase logical unit SUPERSTITION/ PREJUDICE and the internal form, elaborated the classification of British phraseology semantic component of SUPERSTITION/PREJUDICE.

Key words: phrase logical unit SUPERSTITION/PREJUDICE, semasiological cognitive approach, internal form.

«Значення інфрадіює зв'язки, які охоплюють усі значення», як зазначає М. В. Нікітін [5, 60]. Когнітивні ідеї до семіологічних фразеологічних одиниць можуть надати нові данні.

Об'єктом дослідження виступають англомовні фразеологічні одиниці, що містять конотацію *МАРНОВІРСТВО/ЗАБОБОН*.

Предметом аналізу є структурні значення, що містять сему *МАРНОВІРСТВО/ЗАБОБОН*.

Метою роботи є виявлення місця конотації забобонів та марновірств з семантичною структурою фразеологічних одиниць. Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

- визначення змісту термінів «забобон» та «марновірство» та висвітлення різних підходів до їх вивчення;
- визначення та висвітлення релевантних понять фразеології;
- класифікація досліджуваних фразеологічних одиниць за типом денотата;
- класифікація одиниць, що становлять корпус дослідження, за типом джерела етнокультурної інформації.

Синонімічні терміни «фразеологізм» та «фразеологічна одиниця», (ФО), як зазначає В.В. Виноградов, – стійке за складом та структурою, лексично неподільне і цілісне за значенням словосполучення чи речення, яке виконує функцію окремої лексеми (словникової одиниці) [1, 35].

Конотативний компонент співвідноситься з «марновірством/забобон», який співвідноситься з внутрішньою формою. Елементом, що визначає культурну специфіку ФО та важливу роль для розуміння

значення фразеологізму грає поняття внутрішньої форми. За О. Потебнею, внутрішня форма слова є «образом імені», «найближчими етимологічним значення слова, тим засобом, яким виражається зміст», тобто, ознакою плану вираження, яка проектується у план змісту [7]. За словами В. В. Виноградова, «внутрішня форма слова, образ, що лежить в основі значення і вживання слова, може зменшитися тільки на тлі тієї матеріальної і духовної культури». Поза сумнівом, що внутрішня форма фразеологізму являється також і елементом змістовної сторони у синхронному аспекті семантики» [2, 34].

У значенні самого фразеологізму є дві сторони: план змісту, в якому слід розрізняти сигніфікативний, денотативний і конотативні аспекти, і план вираження, тобто матеріальна оболонка ФО.

Сигніфікативний компонент значення співвідноситься з комплексом ознак, складових поняття [5, 64].

Конотативний аспект – це стилістичне забарвлення ФО, їх емоційно-експресивний бік, тобто відношення носія мови до позамовними сутностями, або посилення ефективності мовної дії, без оцінного елементу [7, 263]. Конотативний аспект особливо важливий для семантики фразеологізму, що пояснюється двопланною семантичною структурою усіх ФО, побудованих на образному переосмисленні. Нині існує важлива функція значення фразеологізму як конотативно-культурологічна. Змістом якої є відношення, існуюче між образно-мотивованою формою мовних одиниць і включеною до неї культурно важливою асоціації [4, 183].

Під денотативним компонентом значення розуміється частина знака, що відбиває в узагальненій формі предмета і явища позамовний дійсності. Денотативний компонент позамовний об'єкт.

Класифіковано денотативну сферу фразеологізмів британського походження та виявлено джерела образів, на підґрунті котрих формується семантика цих одиниць. Цей компонент має відношення до традицій, географії, осіб. Одним із видів цих етнокультурних компонентів є ФО з семантичним компонентом *МАРНОВІРСТВО/ЗАБОБОН*.

На думку Д. І. Менделєєва, «Марновірство – це впевненість, що не ґрунтується на знанні» [6, 125]. Марновірство – різновид повір'я. За визначенням В. І. Даля, повір'ям ми називаємо будь-яку вкорінену в народі думку чи поняття, без розумного звіту про її обґрунтованість. Звідси повір'я може бути вірним або помилковим; в останньому випадку воно називається *марновірством*. *Забобон*, зокрема, є вірою в дію сил, які не можливо пояснити законами природи, та які здійснюють корисний або шкідливий вплив на життя людей і домашніх тварин, а також визначають відомі явища природи (погоду, зростання, народження, смерть). Забобони та марновірство є явищами, притаманними кожній культурі, та такими, що мають давнє походження, адже за їх допомогою в давнину людина намагалася пояснити незрозуміле та захистити свою свідомість від дискомфорту, викликаного невідомістю та страхом.

Усі забобони можна умовно поділити на три великі категорії: містичні, побутові та релігійні. Містичні прикмети стосуються втручання в життя людини потойбічних сил і зазвичай виконують функцію застереження. Побутові повір'я нагадують людині про правила елементарної обережності, попереджають про небезпеку фізичних травм та захворювань. Релігійні забобони виникають на підґрунті певних релігійних вірувань.

Забобони відіграють значну роль в житті суспільства, відчутною мірою впливаючи на поведінку громадян. Як психічне явище забобони посідають важливе місце в свідомості населення будь-якої країни, а їх вивчення є невід'ємною частиною соціальної психології. Видається можливим виділити ряд підходів до аналізу забобонів як психічного явища, а саме: когнітивний, афективно-мотиваційний, психоаналітичний, біхевіористський, соціально-етичний, еволюціоністський.

У когнітивному підході забобони аналізуються як уявлення, спроба зрозуміти незрозуміле і невідоме і дозволяють здійснювати пізнання у спрощеній, наочній формі без опори на абстрактні наукові поняття [5, 268], тобто за цим підходом забобони можна вважати елементарними засобами пам'яті та уяви, а також класифікації та узагальнення вражень від навколишньої дійсності

При розгляді корпусу дослідження можемо встановити, що забобони, що стали основою для формування фразеологізму, можна розділити на три групи: (1) забобони, що спираються на марновірне приписування певним об'єктам навколишньої дійсності специфічних властивостей, таких, як здатність приносити удачу або, навпаки, нещастя; (2) забобони, основою для походження яких стала певна легенда чи повір'я; (3) забобони, що ґрунтуються на вірі в те, що в житті людини постійно присутні певні потойбічні сили та що вони здатні втручатися в життя людини чи керувати ним.

Перша з названих груп є досить численною; значна кількість забобонних уявлень є або добрими прикметами, що додають людині впевненості, створюють почуття спокою, або поганими прикметами, тобто, такими, що попереджають людину про небезпеку, після чого вона може виконати певні дії, що захистять її від невдач.

Добрі прикмети являють собою приписування певним предметам чи явищам властивостей приносити удачу людині. Цікаво зазначити, що в обраному нами матеріалі дослідження значна частина таких предметів є компонентами флори та фауни, тобто частиною живої природи. Це можна пояснити їх давнім походженням, коли людина шукала підтримки та захисту в сил природи. Крім того, більша частина фразеологізмів, в основу яких покладено добрі прикмети, містить певне застереження чи нагадування про наслідки втрати таких предметів, що мають здатність приносити удачу. Наприклад, фразеологізм *albatross around your neck* (камінь за пазухою) ґрунтується на поемі Семюеля Тейлора Колріджа «Сказання про старого мореплавця», основою для якої стала легенда. В основі цієї легенди – розповсюджена серед мореплавців віра в те, що птах альбатрос приносить везіння під час плавання. За легендою, альбатрос спустився на борт корабля та був убитий капітаном, через що, як повірили інші моряки, корабель потрапив у тривалий шторм. Капітана змусили тривалий час носити альбатроса на мотузці, прив'язаної до шиї, в пам'ять про скоєну провину.

Як фразеологічні одиниці увійшли в мову назви певних речей-талісманів та певних дій, яким приписується властивість приносити удачу. Так, фразеологізми *crooked sixpence* (підкова на щастя) (10, 15), *Mother Marey's chicken* (птиця щастя) (11, 3) є, власне, назвами речей, що, за повір'ям, приносять удачу – зігнутої шестипенсової монети та птаха-альбатроса, є символом удачі в моряків.

При розгляді поганих прикмет, що є основою для виникнення фразеологізмів, можна помітити, що більшість з них так чи інакше пов'язані з тим, що злі сили шукають шляху втрутитись у життя людини, і слід всіляко уникати ситуацій, що відкривають для них такі шляхи. Так, фразеологічна

одиниця *left-handed compliment* (неоднозначний комплімент) (12, 2) пов'язана з тим, що ліва сторона тіла, особливо ліва рука, здавна вважалася гріховною, «нечистою», адже саме на лівому плечі в людини сидить диявол, що намагається схилити її до вчинення гріховних вчинків. Тому лівою рукою намагалися користуватися якомога менше, не бажано було її використовувати при їжі, при передачі будь-яких речей іншій людині. З тим самим повір'ям пов'язаний і фразеологізм *left eye* (злий погляд) (9, 35).

Найбільшу групу становлять забобони, основою для походження яких стала певна народна чи язичницька легенда чи повір'я, приписування певних властивостей предметам навколишньої дійсності.

Частина таких фразеологічних одиниць мають біблійне походження. Зокрема, це фразеологізми *fig leaf* (фіговий лист), (13, 2) основою для якого стала біблійна історія про те, що фігові листи використали Адам і Єва, щоб зшити собі одяг після того, як відчули свою наготу після гріхопадіння.

Інші перекази та оповіді мають не біблійне походження, наприклад, фразеологічна одиниця *vicar of Bray* (хамелеон) (10, 67) походить від імені напівлегендарного вікарія парафії Брея в Беркширі в XVI ст., що декілька разів змінив свою релігію, аби пристосуватись до нових умов життя. За часів Мері I вікарій став католиком, до протестантства він повернувся після сходження Єлизавети I на престол.

Багато існує також язичницьких, забобонних повір'їв, що лягли в основу фразеологізмів. Серед них виділяють, зокрема, значну кількість забобонів, пов'язаних із властивостями, що приписувалися тваринам. Частина таких властивостей є містичними та пов'язані знову ж таки зі втручанням потойбічних сил у життя людини. Так, за ірландською легендою вважалось, що відьми здатні перетворюватися на котів; тому ночі, коли особливо галасували коти, вважались ночами, коли гуляли відьми, та називалися *cat night* (горобині ночі) (11, с. 9).

Ряд повір'їв, що стали основою для виникнення фразеологічних одиниць, пов'язаний з вірою в існування духів та різних містичних істот. Так, моряки вірили в існування Дейві Джоунса – морського диявола, і вважалося, що нечестиві моряки після смерті потрапляли до його скрині, яка знаходилась на дні моря. Звідси – фразеологізм *Davy Jones's locker* (поховання у скрині Дейві Джоунса), (12) піратів же називали *Davy Jones's natural children* (діти Дейві Джоунса).

Досить значну кількість становлять також повір'я, пов'язані з життям самої людини, при цьому сюди належать як спроби пояснити незрозумілі фізіологічні процеси, так і соціальні упередження відносно певних груп людей. Наприклад, вираз

someone is walking over my grave (гусак ходить по моїй могилі) [9, с. 28] виник зі спроби пояснити випадки, коли людина без помітних причин здригається або відчуває мороз на шкірі. Вважалося, що вся доля людини, в тому числі й місце, де її буде поховано, призначено від народження, майбутня могила сумує за людиною і, коли хтось ходить по ній, кличе людину в надії, що це вона вже прийшла. Саме поклик могили й викликає тремтіння чи відчуття холоду.

Чимало повір'їв пов'язані з діяльністю середньовічних цілителів, адже саме їхні дії часто вважались загадковими, містичними, та була поширена віра у зв'язок цілителів з потойбічними силами. Тоді на позначення хвороби почав вживатися вираз *have a frog in your throat* (застуда взяла за горло) (14, с. 2).

Значна частина забобонів та марновірств пов'язана з приписуванням певним неживим об'єктам навколишньої дійсності містичних властивостей. Наприклад, виникнення виразу *head or tails?* (орел чи решка?) [10, с. 5] пов'язано з тим, що зазвичай спірне питання вирішували за допомогою підкидання монети – яка з двох можливих альтернатив випаде. На британських монетах з однієї сторони зображені обличчя королів, з іншої хвосту тварин. Вважалося, що доля скерує монету, і вона обов'язково підкаже правильний вибір.

Отже, забобони та марновірства, що стали основою для формування фразеологізму, можна розділити на три групи: (1) забобони, що спираються на марновірне приписування певним об'єктам навколишньої дійсності специфічних властивостей, таких, як здатність приносити удачу або, навпаки, нещастя; (2) забобони, основою для походження яких стала певна легенда чи повір'я; (3) забобони, що ґрунтуються на вірі в те, що в житті людини постійно присутні певні потойбічні сили та що вони здатні втручатися в життя людини чи керувати ним. Доцільною є також класифікація англійських фразеологізмів британського походження за типом джерела етнокультурної інформації. Нами було виокремлено такі його різновиди знання, що є джерелом виникнення англійських фразеологізмів: (1) знання, що є відбиттям у свідомості «типового» фрагмента реального світу (національні символи, стереотипи); (2) знання міфології та ритуалів (народні легенди й повір'я); (3) знання прецедентних ситуацій та текстів або висловлень; (4) мовне знання (особливості мовної форми та правила її застосування).

Перспективою є необхідність подальших досліджень та розробок, зокрема, стосовно збереження національного колориту при передачі фразеологічної одиниці іншими мовами, відносно фразеології англійської мови, зокрема фразеологізмів, що містять в своєму складі етнокультурні компоненти, такі як забобони та марновірство.

Література

1. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины / В.В. Виноградов // Труды юбилейной научной сессии. Секция «Филологические науки». – Л. : ЛГУ, 2011. – С. 59–73.
2. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В.В. Виноградов // Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В.В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – С. 140–161.
3. Кунин А.В. Английская фразеология: теоретический курс / А.В. Кунин. – М. : Высшая школа, 2012. – 344 с.
4. Нагорна О.О. Етнокультурні особливості семантики англійських фразеологізмів : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.О. Нагорна ; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. – К., 2012. – 276 с.
5. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики : [учебное пособие] / М.В. Никитин. – СПб. : Научный центр проблем диалога, 2011. – 760 с.
6. Менделеев Д.И. К познанию России / Д.И. Менделеев – СПб. : Издание А.С. Суворина, 2010. – 164 с.
7. Потебня А.А. Слово и миф / А.А. Потебня. – М. : Правда, 2010. – 358 с.
8. Телия В.Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов (от мировидения к миропониманию) / В.Н. Телия // XII Международный съезд славистов : доклады российской делегации / отв. ред. О.Н. Трубачев. – М. : Наука, 1998. – С. 55–58.

Джерела ілюстративного матеріалу

9. Gang A. A Word a Day / A. Gang. – N. Y.: Wiley, 2012. – 202 p.
10. Hargraves O. New Words / O. Hargraves. – Oxford: Oxford University Press, 2014. – 320 p.
11. Rawson H. Dictionary of Euphemisms and Other Doubletalk / H. Rawson. – Boston: Castle Books, 2013. – 463 p.
12. Phrases, Sayings and Idioms Home [Електронний ресурс] – Phrase Dictionary - Meanings and Origins – Режим доступу: <http://www.phrases.org.uk/meanings>.
13. Bartlett: Bartlett B. The Balanced Budget Amendment Decision / B. Bartlett // The New York Times. – 2014. – November, 25. – P. 2.
14. Byrne: Byrne D. Investment extra: Why the writing is on the wall for sterling / D. Byrne // The Daily Mail. – 2011. – December, 12. – P. 8.
15. Caldwell: Caldwell D. Chiefs Get a Left-Handed Compliment / D. Caldwell // The New York Times. – 2011. – December, 8. – P. 2.

УДК 811.411.21:355

Стацюк Р. В.

КАЛЬКУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ НОВИХ ТЕРМІНОЕЛЕМЕНТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ АРАБСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ)

Стаття присвячена дослідженню процесів калькування як одного з продуктивних способів формування військової лексики сучасної арабської літературної мови. У роботі розглянуто питання розмежування понять «калька» та «запозичення», з'ясовано структурні та семантичні види калькування, проаналізовані основні типи кальок, що функціонують у арабській військовій терміносистемі.

Ключові слова: калька, калькування, запозичення, військова терміносистема.

Стацюк Р. В. Калькирование как способ образования новых терминологических элементов (на материале военной терминологии современного арабского литературного языка). – Статья.

Статья посвящена исследованию процессов калькирования как одного из продуктивных способов формирования военной лексики современного арабского литературного языка. В работе рассмотрен вопрос разграничения понятий «калька» и «заимствование», изучены структурные и семантические виды калькирования, проанализированы основные типы кальек, функционирующих в арабской военной терминосистеме.

Ключевые слова: калька, калькирование, заимствование, военная терминосистема.

Statsyuk R. V. Calque as the way of new military terms formation (based on military terminology of Modern Standard Arabic language). – Article.

This article deals with calques as productive way of Modern Standard Arabic military lexis formation. The work discusses the question of the distinction between the notion of „calques” and „borrowings”. Some structural and semantic types of „calques” have been established. Some main types of „calques” that are used in the Arabic military terminological system have been analyzed.

Key words: calques, loan translation, borrowing, military terminological system.

Військова термінологія вже не раз ставала об'єктом лінгвістичних досліджень. Упродовж останніх років були опрацьовані різні пласти військових термінів багатьох мов світу (роботи А. А. Пашковського, Ф. П. Сороколетова, А. Н. Кожина, Л. Ф. Парпарова, Ю. П. Губанова, В. В. Терещенка, Я. П. Яремко та ін.), проте стан розробленості даної галузі лінгвістики залишається на сьогоднішній день дуже далеким від бажаного з наступних причин.

По-перше, велика частина робіт була виконана ще в 50-60-х роках ХХ ст. на відповідному для того періоду методологічному рівні. Багато з цих робіт мають явно описовий характер і не претендують на глибоке теоретичне осмислення фактичного матеріалу.

По-друге, всі роботи в цій області проводилися в основному на матеріалі лише однієї, окремо взятої мови і не містять теоретичних узагальнень міжмовного або загальномовного характеру.

По-третє, абсолютна більшість проведених досліджень виконана в синхронно-статичному плані і повністю ігнорує наявні в тій чи іншій військовій терміносистемі елементи динаміки.

Усе це робить надзвичайно важливим і актуальним подальшу розробку питань теорії військового терміна і військової терміносистеми сучасної арабської літературної мови.

Мета дослідження – визначити місце калькування як способу утворення військових термінів сучасної арабської літературної мови; охарактеризувати основні види калькування; здійснити структурний аналіз усіх типів кальок, що функціонують у арабській військовій терміносистемі.

Калькування як спосіб термінотворення в арабській мові відіграє помітну роль у збагаченні словника новими лексичними одиницями та значно розширює її словотворчі можливості. Утворені у такий спосіб слова без будь-яких обмежень входять до лексико-семантичної системи арабської мови і досить швидко засвоюються настільки, що практично не виділяються з-поміж одвічних слів. Висока продуктивність калькування у військовій термінології САЛМ, насамперед слугує свідченням того, що дана терміносистема ще до кінця не сформована.

Вагомий внесок у дослідження кальок зробили відомі вітчизняні лінгвісти Р. А. Будагов [4], Л. П. Єфремов [5], Т. Р. Кияк [6], О. О. Реформатський [11], М. М. Шанський [14] та ін. У своїх працях основну увагу вони приділяють питанню розмежування понять «калька» та «запозичення». Так, одні з них (Р. А. Будагов, О. С. Ахманова) вбачають у кальках позитивні мовні одиниці, що за своєю значущістю наближаються до запозичень і несуть із собою якісно нове значення або ж модель для створення аналогічної семантики на власному мовному матеріалі, а інші (О. О. Реформатський, В. К. Поржезинський) – схильні ототожнювати кальки з буквальним перекладом. Існує і третя група вітчизняних вчених (А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, Л. П. Єфремов), які вважають кальки самостійним, індивідуальним видом словотворення.

На особливу увагу також заслуговують і праці відомих арабістів-лексикологів В. М. Белкіна [2], В. Е. Шагаля [10], М. Є. Недоспасової [8], В. Мон-

тея [13], Ш. Юсефа [12], які порушують питання дослідження проблем калькування в САЛМ.

Термін «калька» (від фр. *calque* – копія) з'явився на рубежі XIX–XX століть і приписується одному із засновників женецької школи, швейцарському лінгвістові Шарлю Баллі, який вперше використав це поняття у своїй праці «Французька стилістика», опублікованій у 1909 році. Він писав: «Кальки – це слова та вирази, утворені механічно, шляхом буквального перекладу, за зразком виразів, перекладених з іноземної мови» [1, 69].

У лінгвістичній літературі термін «калька» визначається як лексична одиниця, утворена шляхом запозичення структури елемента чужої мови (слова або словосполучення) із заміною його матеріального втілення засобами рідної мови [17, 73]. Калькування – поморфемний переклад іншомовного слова. Під час калькування переймається лише значення іншомовного слова, а не його матеріальний експонент [8, 230].

Специфіка калькування як способу словотворення полягає в тому, що формальні і смислові відносини між дериватами еквівалентні. Починається калькування з аналізу, тобто розщеплення слова на складові елементи, але паралельно з цим одразу ж відбувається і синтез дериваційно-мотивуючих одиниць у новій єдності.

За висловом О. М. Сінькової, поява нового слова – це результат боротьби двох тенденцій: тенденції розвитку мови і тенденції її збереження. Так на стику двох тенденцій – до використання іншомовних запозичень і використання власних мовних засобів – народжується компроміс: семантичне запозичення, тобто калька [12, 88]. Цієї ж думки притримується і Л. П. Єфремов, який вважає, що кальковані одиниці не належать ані до запозичень, ані до питомих лексем і займають проміжну позицію в лексичному складі мови. Він зазначає: «... поява в мові кальок, як і поява запозичень, дійсно свідчить про вплив іншої мови, адже у кальки, як і в запозиченого слова, є чужомовний попередник, однак це ще не дає підстав вважати калькування «непрямим» запозиченням» [5, 80].

Найпереконливішими видаються спроби показати відмінність шляхів утворення в мові кальок та запозичень, виокремивши складники процесу створення кальок. Л. П. Єфремов розмежовує «перед калькування» (запозичення мотивації) та власне калькування як сукупність процесів перекладу та словотвору [5, 80]. С. Г. Бережан та А. К. Палій [3, 70] пропонують інший перелік «операцій»: «копіювання» внутрішньої форми, переклад частин калькованого слова, словотвір на основі перекладених морфем, «імітація» властивого прототипові відношення плану змісту та плану вираження.

Багато вітчизняних вчених погоджуються також із тим, що найбільшу небезпеку становить

калькування, яке прагне якнайближче відтворити морфемну й словотвірну будову прототипу з близькоспорідненої мови, адже це може призвести до недоцільної активізації пасивних словотворчих засобів. У відповідь на таку критику свого часу влучно висловився Д. С. Лотте, який зазначив, що «шлях буквального перекладу (як і шлях оригінального запозичення) – найлегший спосіб побудови термінів, але й найнебезпечніший» [9, 63]. На думку вченого, калькування як засіб термінотворення прийнятне, лише якщо «відповідний чужомовний прототип правильно відбиває ознаки означуваного поняття, якщо розглядати його не відірвано, а в колі понять одного ряду та коли образність терміна-прототипа не чужинна мові-запозичальниці» [9, 62].

Що ж стосується специфіки калькування як способу словотворення в арабській мові, то своєрідність цього процесу, на думку В. Монтея, полягає у тому, що запозичується не лексична одиниця, а копія слова, його модель, яка заповнюється «матеріалом» арабської мови [16, 134].

Відомий арабіст-лексиколог В. М. Белкін вважає, що головний недолік у створенні термінів шляхом перекладу полягає в тому, що арабській мові доводиться калькувати термінологію мов, в яких переважають складні слова з декількох кореневих морфем, тоді як переважаючий тип словотворення в САЛМ представлений внутрішньою флексією на базі одного кореня. Таким чином, іншомовні складні слова-терміни перекладаються арабськими термінологічними словосполученнями. Основна проблема, що виникає при цьому – пошук еквівалентних арабських лексичних одиниць для окремих іншомовних морфем і уніфікація їх вживання [2, 122].

Однак, на думку М. Є. Недоспасової та Ш. Юсефа [10, 11; 15, 24], основна проблема вивчення принципів калькування в САЛМ зумовлена тим, що здебільшого важко встановити мову-джерело калькування певної лексеми, оскільки в цьому процесі історично були задіяні декілька європейських мов, зокрема, французька та англійська. Більш-менш упевнено про лексичну одиницю-джерело калькування можна говорити, на їх погляд, лише тоді, коли сама внутрішня форма арабського складного терміна (словосполучення, фразеологізму тощо) вказує на відповідну конструкцію мови-джерела калькування.

Класифікація кальок представлена у роботах багатьох дослідників-термінознавців (С. В. Гриньов, Д. С. Лотте, О. М. Сінькова), однак у нашому дослідженні ми надаємо перевагу класифікації, запропонованій М. М. Шанським. Так, залежно від того, що калькується – слово чи словосполучення, він поділяє кальки на лексичні і фразеологічні. Лексичні кальки, у свою чергу, – на словотворчі і семантичні [14, 31]. Таким чином,

досліджуючи військову термінологію САЛМ, ми б хотіли зупинитись на детальному вивченні наступних типів кальок:

1. Словотворчі кальки – поморфемний переклад складного іншомовного слова [18, 211], в процесі якого, насамперед, відтворюється морфологічна структура слова. Словотворча калька зазвичай буває одночасно також семантичною, оскільки створене шляхом структурного перекладу слово копіює ув'язнене в слові-джерелі семантичне перенесення.

Одним із недоліків словотворчих кальок є їх неточність: при перекладі одна з морфем може передаватися приблизним еквівалентом; особливо часто це трапляється з приставками, у яких не завжди є точні міжмовні відповідності. Однак серед позитивних рис даного типу кальок найважливішою є та, що вони не сповільнюють розвиток внутрішніх ресурсів мови, а, навпаки, збуджують їхні словотворчі можливості.

В опрацьованому масиві військових термінів САЛМ значну частину таких кальок складають генитиви та атрибутивні конструкції, перший або другий компонент яких репрезентований словами, що є кальками префіксів європейських мов, продуктивних при формуванні композитів.

Словотворчі кальки, зокрема, виражають:

а) просте заперечення типу *غَيْرٌ* та *عَدَمٌ* «не-»: *النَّدْحَلُ* – «невтрчання», *عَدَمٌ الطَّاعَةِ* – «непокора», *عَدَمٌ الإِعْتِدَاءِ* – «ненапад», *عَدَمٌ الْمُصَالْحَةِ* – «непримиренність»; *غَيْرٌ مُدْرَعٌ* – «неброньований», *غَيْرٌ مُسَلَّحٌ* – «неозброєний», *غَيْرٌ مُلْعَمٌ* – «незамінований», *غَيْرٌ قَادِرٌ عَلَى الْقِتَالِ* – «небездатний». Як можна побачити з вищеведених прикладів, *عَدَمٌ* слугує для приіменникового, а *غَيْرٌ* – приприкметникового заперечення.

б) протидію поняттю, що виражене першим членом атрибутивної конструкції, шляхом використання частки *مُضَادٌّ* «контр-»: *إِجْرَاءَاتٌ مُضَادَّةٌ* – «контрзаходи», *ضَرْبَةٌ مُضَادَّةٌ* – «контрудар», *تَمْهِيدٌ مُضَادٌّ* – «контрпідготовка», *هَجْمَةٌ مُضَادَّةٌ* – «контрнаступ».

в) негативне ставлення до поняття, вираженого другим значущим компонентом конструкції, за допомогою частки *مُضَادٌّ لِ* «проти-»: *مُضَادٌّ لِلْجَوِّ* – «протиповітряний», *مُضَادٌّ لِلزَّنِثِ* – «зенітний», *مُضَادٌّ لِلسَّفِينِ* – «протикорабельний», *مُضَادٌّ لِلأَشْخَاصِ* – «протипіхотний», *مُضَادٌّ لِلصَّوَارِيخِ* – «протиракетний», *مُضَادٌّ لِلدَّبَابَاتِ* – «протитанковий».

2. Семантичні кальки – надання слову рідної мови відсутнього у нього раніше переносного значення за зразком слова іншої мови [18, 211]. Семантичне калькування знайшло широке застосування в САЛМ, оскільки відповідає основним типам розвитку семантичної структури арабського слова та не порушує його семантичну єдність. Як приклад семантичного калькування наведемо такі лексеми, сучасну термінологічну семантику яких було скальковано зі слів-термінів

європейських мов: *جَبْهَةٌ* – «фронт» (первинне значення – «чоло»), *إِصْلَاحٌ* – «реформа» (первинне значення – «покращення»).

3. Фразеологічні кальки – послівний переклад термінологічного ідіоматичного словосполучення [17, 139]. Арабська літературна мова калькує іншомовні військові терміни (з англійської та французької мов) переважно на рівні двокомпонентних як генитивних, так і атрибутивних термінологічних словосполучень, причому бінарним словосполученню в іноземній мові відповідає бінарне словосполучення в арабській: *حَامِلَةُ الطَّائِرَاتِ* – «авіаносець» (з англ. aircraft carrier), *أَسْلِحَةٌ صَغِيرَةٌ* – «стрілецька зброя» (з англ. small arms), *فَنُّ الْحَرْبِ* – «військове мистецтво» (з англ. art of war), *الْجَيْبُ النَّارِيُّ* – «вогняний мішок» (з англ. fire pocket), *طَائِرَةُ الإِسْتِطْلَاعِ* – «літак-розвідник» (з фр. avion de reconnaissance), *مَشَاةٌ إِلَى الْيَمِينِ* – «мотопіхота» (з фр. infanterie motorisée), *بُنْدُوقِيَّةُ الإِفْتِحَامِ* – «штурмова гвинтівка» (з фр. fusil d'assaut).

Поряд з бінарними словосполученнями у військовій термінології САЛМ часто можна зустріти і багатокомпонентні фразеологічні кальки: *طَائِرَةٌ بِدُونِ طَيَّارٍ* – «безпілотний літак» (з фр. avion sans pilote), *طَيَّرَانٌ قَائِمٌ مُقَاتِلٌ* – «винишувально-бомбардувальна авіація» (з англ. fighter-bomber aviation), *بُنْدُوقِيَّةٌ ذَاتِيَّةٌ التَّمْعِيرِ* – «самозарядна гвинтівка» (з англ. self-loading rifle).

4. Напівкальки – різновид словотворчих кальок, коли перекладається лише частина іноземного слова [18, 211]. У військовій термінології САЛМ значна кількість запозичених термінів функціонує саме у вигляді напівкальок, що утворюються шляхом запозичення основ іноземних слів та їх оформлення за допомогою арабських афіксів:

а) суфікс *ي* використовується для утворення арабських еквівалентів іншомовних відносних прикметників: *صَارُوحٌ بَالِيسْتِيكِيٌّ* – «балістичний» – *بَالِيسْتِيكِيٌّ* – «балістична ракета»; *مِيكَانِيكِيٌّ* – «механізований, мото-» – *مَشَاةٌ مِيكَانِيكِيَّةٌ* – «мотопіхота»; *تَكْتِيكِيٌّ* – «тактичний» – *إِسْتِطْلَاعٌ تَكْتِيكِيٌّ* – «тактична розвідка»; *إِسْتِرَاطِيكِيٌّ* – «стратегічний» – *طَيَّرَانٌ الْجَبْهَةِ* – «стратегічна авіація»; *تِلْسُكُوبِيٌّ* – «оптичний, телескопічний» – *مِهْدَافٌ تِلْسُكُوبِيٌّ* – «оптичний приціл»; *إِلِكْتُرُونِيٌّ* – «електронний» – *وَسَائِلُ الدَّفَاعِ* – «електронні засоби захисту».

б) суфікс *يَّةٌ* використовується для утворення еквівалентів іншомовних іменників з абстрактним значенням в арабській мові: *بَطَارِيَّةٌ* – «батарея», *إِسْتِرَاطِيكِيَّةٌ* – «стратегія».

Отже, калькування відіграє важливу роль у формуванні військової терміносистеми САЛМ, насамперед тому, що арабська мова виявляє схильність до використання питомого лексичного матеріалу шляхом запозичень сучасних значень слів із інших мов. Найчастіше при перекладі текстів військового спрямування вживаються лексичні та

фразеологічні кальки англійської та французької мов, що є свідченням свідомої цілеспрямованої діяльності двомовних суб'єктів, зумовленої взаємодією лінгвістичних факторів. З дослідження на-

копиченої бази військової лексики впливає і той факт, що при калькуванні, в залежності від його виду, запозичується семантична та морфологічна структура лексеми-джерела калькування.

Література

1. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : Изд-во Иностран. лит., 1961. – 394 с.
2. Белкин В. М. Арабская лексикология / В. М. Белкин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 200 с.
3. Бережан С. Г., Палій А. К. Калькирование внутренней формы как способ словообразования / С. Г. Бережан, А. К. Палій // Аффиксы и комбинирующиеся формы в научной терминологии и норме. – Владивосток: ДВНЦ, 1982. – С. 70-77.
4. Будагов Р. А. Сравнительно-семасиологические исследования. Романские языки / Р. А. Будагов. – М. : МГУ, 1963. – 303 с.
5. Ефремов Л. П. Основы теории лексического калькирования / Л. П. Ефремов. – Алма-Ата: КазГУ, 1974. – 191 с.
6. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения: Учебное пособие / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
7. Клименко Н. Ф. Калькування / Н. Ф. Клименко // Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін.. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2000. – С. 231.
8. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / М. П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2005. – 368 с.
9. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Д. С. Лотте. – М. : Наука, 1982. – 149 с.
10. Недоспасова М. Е. Вопросы развития современной арабской терминологии: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / М. Е. Недоспасова. – Тбилиси, 1964. – 18 с.
11. Реформатский А. А. Мысли о терминологии / А. А. Реформатский // Современные проблемы русской терминологии. – М. : 1986. – С. 164-189.
12. Синькова О. М. Способы словообразования компьютерной терминологии в арабском литературном языке: на материале современной прессы: дис. канд. филол. наук: 10.02.22 / О. М. Синькова. – М., 2007. – 147 с.
13. Шагаль В. Э. Языковой аспект национальных процессов в арабских странах / В. Э. Шагаль. – М. : Наука, 1987. – 248 с.
14. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию / Н. М. Шанский. – М. : МГУ, 1968. – 312 с.
15. Юсеф Ш. Перевод и заимствование как средство обогащения лексического состава арабского языка: автореф. дис. канд. филол. наук / Ш. Юсеф. – Тбилиси, 2006. – 40 с.
16. Monteil V. L'arabe moderne. These principale présentée pour le D-rat es letters / V. Monteil. – Paris: Klincksieck, 1960. – 386 с.
17. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. / за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 223 с.
18. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд., доп. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – 712 с.

УДК 659.13:[338.48.378]

Субота Л. А.

КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОМУ ЧИТАННЮ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У НЕМОВНОМУ ВНЗ

У статті розглянуто процес реалізації комунікативного підходу в навчанні професійно-орієнтованому читанню іноземних студентів немовних вузів на заняттях з російської/української мови, узагальнені основні види роботи з науковими текстами, що використовуються як дидактичний матеріал під час навчання мови спеціальності.

Ключові слова: комунікативний підхід, професійно-орієнтоване читання, мовленнєва діяльність, науковий стиль, компетенція, смисловий аналіз.

Субота Л. А. Коммуникативный подход в обучении профессионально-ориентированному чтению иностранных студентов неязыковых вузов. – Статья.

В статье рассмотрен процесс реализации коммуникативного подхода в обучении профессионально-ориентированному чтению иностранных студентов неязыковых вузов на занятиях по русскому/украинскому языку, обобщены основные виды работы с научными текстами, используемые в качестве дидактического материала при обучении языку специальности.

Ключевые слова: коммуникативный подход, профессионально-ориентированное чтение, речевая деятельность, научный стиль, компетенция, смысловой анализ.

Subota L. A. The communicative approach in teaching of professionally-oriented reading of foreign language teaching in higher education. – Article.

The article describes the process of implementation of the communicative approach in teaching of professionally-oriented reading of foreign students in the class room for the Russian/Ukrainian language at high schools, summary zest he main types of work with scientific texts that aroused searching materials for teaching language specialty.

Key words: communicative approach, professionally-oriented reading, speech activity, scientific style, competence, semantic analysis.

Процес навчання української/російської мови як іноземної побудований на комунікативній основі, підґрунтям якої є формування комунікативного підходу, що сприяє розвитку мовних, мовленнєвих та комунікативних компетенцій в умовах соціальної взаємодії та спрямований на практику спілкування. Володіння мовою як засобом спілкування передбачає моделювання основних, принципово важливих параметрів комунікації, створення таких умов, при яких засвоєння мовленнєвого матеріалу здійснювалося б природним шляхом, у процесі спілкування. У цьому зв'язку міжкультурна компетенція майбутнього спеціаліста стає не тільки показником володіння нормами мови, що вивчається, але і основою розуміння іншого культурного контексту. Теоретичні положення, практичні напрацювання, що викладені в дослідженнях значної кількості вітчизняних та зарубіжних учених, спрямовані на формування іншомовного професійно-орієнтованого читання студентів у немовному ВНЗ. Водночас у сучасних наукових дослідженнях комунікативний підхід у навчанні іноземних студентів українській/російській мові за професійним спрямуванням в достатній мірі не висвітлено. Основна увага дослідників звернена на розв'язання питань, пов'язаних із реалізацією комунікативного підходу в навчанні іноземних мов. Комунікативний підхід, що передбачає різнобічний мовленнєвий розвиток студентів на матеріалі наукового тексту становить найбільшу цікавість в контексті нашого дослідження.

Актуальність статті зумовлюється вивченням комунікативної організації професійно-орієнтованого читання та зростанням інтересу до наукового

аналізу процесів професійної мовленнєвої діяльності і, особливо, до практичних рекомендацій, які випливають з цього аналізу і покликані сформувати у іноземних студентів навички та вміння зрілого читання.

Головним напрямом комунікативного підходу є навчання мовлення під час якого реалізується його головна функція – комунікативна. Що не могло не вплинути на характер методичного осмислення наукових досягнень в галузі комунікативної лінгвістики, окремі аспекти якої знайшли своє відображення в роботах таких українських вчених як: В. І. Бадер, А. П. Загнітко, О. В. Караман, Т. М. Котик, І. М. Кочан, Н. В. Мордовцева, Л. В. Струганець, М. Я. Плющ, О. Н. Хорошковська (перспективи розвитку української лінгводидактики), О. М. Біляєв, І. В. Варнавська, М. С. Вашуленко, Н. М. Веніг, А. М. Богущ, Н. В. Гавриш, О. М. Горошкіна, Н. І. Луцан, Г. О. Михайловська, Л. В. Скурагівський, В. І. Статівка (формування комунікативно-мовленнєвих умінь), Л. І. Мацько, Л. М. Паламар, М. І. Пентилюк (застосування компетентнісного підходу при вивченні мовних одиниць), М. П. Кочерган, Т. В. Симоненко (мовленнєвий акт в комунікативній лінгвістиці). Оскільки особливий інтерес у руслі нашого дослідження становлять роботи тих авторів, які вивчають проблеми комунікативного підходу до навчання читання професійно-орієнтованих текстів, спробуємо розглянути їх більш детально. Зокрема наукові праці таких вітчизняних вчених, як Г. В. Барабанова, Л. В. Биркун, Л. А. Бондар, Р. О. Гришкова, Т. К. Донченко, Г. В. Кравчук, К. Ф. Кусько, О. С. Малюга, В. С. Поліна, Н. К. Склярєнко,

О. Б. Тарнопольський, І. В. Тимошук, Г. А. Чердніченко, які присвятили свої дослідження проблемі навчання професійно-орієнтованого читання. За Г. В. Барабановою, професійно-орієнтоване читання – це складна мовленнєва діяльність, обумовлена професійними інформаційними можливостями і потребами [1, 70-71]. У немовному ВНЗ універсальною дидактичною одиницею професійно-орієнтованого навчання є автентичний текст (від гр. *authenticos* – справжній, достовірний текст певного автора), який надає фактологічний матеріал для організації навчального спілкування [1, 36]. Комунікативний підхід спрямований на практику спілкування, на розвиток у студентів навичок та вмінь використовувати мовні форми для реалізації реальних комунікативних цілей, в реальних життєвих ситуаціях [6]. Для того щоб стати ефективним користувачем мови, студенти повинні не тільки здобувати мовні знання (орфографії, фонетики, лексики, граматики), а й розвивати практичні навички та вміння успішного спілкування. [6, 20-48.]. Зазвичай студент повинен досконало володіти знаннями мови країни, в якій він навчається. Вивчення мови здійснюється, паралельно з іншими видами пізнавальної діяльності, через спеціально відібрані навчальні тексти професійного спрямування.

В. С. Поліна поуточнює, що комунікативний підхід має на увазі навчання спілкуванню і формування певного рівня мовленнєвих умінь: «вміння усно спілкуватися в типових ситуаціях; вміння розуміти на слух основний зміст автентичних текстів; вміння читати й розуміти автентичні тексти різних стилів та жанрів з різним ступенем розуміння їхнього змісту; вміння зафіксувати й передати письмово інформацію» [8, 41-42]. Такий підхід покликаний підготувати студентів до використання мови в учбовому процесі та міжкультурному спілкуванні. Читання як вид мовленнєвої діяльності є практичною метою навчання й засобом навчання української / російської мови у вищій школі. Важливим складником іншомовної компетенції фахівців будь-якої галузі є професійно-орієнтоване читання.

Комунікативний підхід, як зазначає Р. О. Гришкова, розширює можливості навчання й вивчення іноземних мов, а саме: оволодіння іншомовним міжкультурним спілкуванням шляхом формування й розвитку міжкультурної комунікативної компетенції та її складових: мовленнєвої, мовної, соціокультурної, соціолінгвістичної, дискурсивної та стратегічної компетенцій, а також набуття вмінь долати розбіжності в повсякденному, професійному та академічному спілкуванні. Читання текстів фахового спрямування сприяє збагаченню загальної й професійно-орієнтованої термінологічної лексики як основи плідної інтерактивної мовленнєвої діяльності студентів, а також ситуа-

тивного моделювання, опрацювання на заняттях тематично прогнозованих ситуацій, характерних для реальної діяльності спеціалістів певного профілю, забезпечуючи тим самим оптимальну результативність формування професійно спрямованої комунікативної мовленнєвої компетенції фахівців відповідної сфери. [4, 10]. Відібрані тексти повинні бути цікаві з професійної точки зору, в них мають порушуватися питання, пов'язані з фаховим навчальним матеріалом, до того ж вони повинні відбивати прагматичні інтереси студентів з огляду на їхню майбутню професійну діяльність та бути соціально вмотивованими [5, 97].

Мета статті – пошук основних методів роботи з текстами за фахом, що спрямовані на формування вмінь професійно-орієнтованого читання іноземних студентів у немовному ВНЗ.

Необхідність розробки науково обґрунтованої системи роботи над текстом у навчанні української/ російської мови на сучасному етапі визначила цілий ряд питань, які потребують вирішення. Це, перш за все, особливості наукового тексту, його раціональний характер, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Враховуючи сказане вище звернемо особливу увагу на основні елементи наукового тексту, мовні особливості наукового стилю, закономірності побудови наукового тексту, питання відбору автентичних фахових текстів та створення завдань комунікативного характеру, що, безперечно, вимагає міцної теоретичної бази.

Тексти професійного спрямування займають важливу роль у навчанні української/російської мови. Такі тексти дають можливість контролювати та скеровувати процес читання (слухання) на активізацію нового лексичного чи граматичного матеріалу, на їх основі розвивати навички й уміння усного та писемного спілкування, створюючи комунікативні ситуації на основі тексту. О. Б. Тарнопольський підкреслює, що «потрібне глобальне, а не детальне розуміння прочитаного», позаяк саме цей метод є дуже продуктивним у немовному технічному ВНЗ, де недостатня кількість часу не дає можливості широко використовувати інші підходи до вивчення іноземної мови [11, 78]. У професійно орієнтованому навчанні вся увага викладача і студентів зосереджена на мові тієї чи іншої спеціальності. Предметний зміст цієї спеціальності також не залишається поза увагою, але він скоріше створює фон, на якому розгортається навчання, а не те, чому дійсно приділяється увага.

К.Ф. Кусько вважає, що «текст за фахом – це передусім засіб становлення та розвитку професійної, точніше мовно-професійної майстерності» [7, 17]. Від змісту тексту залежить ефективність організації навчальної інтерактивної діяльності з розуміння смислової інформації та результативність засвоєння термінологічної лексики при

вживанні її у висловлюванні студентів. Іншомовні автентичні тексти є цінним інформаційним та пізнавальним матеріалом, який доповнює отримані студентами під час вивчення спеціальних дисциплін знання. [12, 65].

На переконання Л. А. Бондар, характерними особливостями науково-технічного стилю є його інформативність, логічність, точність та об'єктивність, ясність та зрозумілість [2, 83]. Тексти, що належать до цього стилю, можуть по-різному виявляти відповідні ознаки, у всіх таких текстах переважає використання мовних засобів, які допомагають задовольнити потреби спілкування [3].

Дещо іншої думки притримується Н. К. Скляренко, яка вважає, що успішно навчити іноземної мови можливо лише на основі обґрунтованої системи вправ. Успішність реалізації навчання читання залежить не лише від відбору професійно-орієнтованих текстів, але й від правильно підібраних вправ, послідовності їх застосування на різних етапах навчальної діяльності. Погодилося, що ефективність процесу навчання читання може бути забезпечена завдяки професійно-орієнтованим текстам, а його кінцевий результат – методично обґрунтованій системі вправ [9, 8]. Дослідження з методики навчання іноземного професійно-орієнтованого читання студентів немовних ВНЗ (Г. А. Чередніченко, Л. Ю. Шапран, Л. І. Куниця) засвідчили, що педагогічно доцільними є наступні види робіт з оволодіння навичками читання літератури за фахом: робота з оригінальними професійно-орієнтованими текстами, а саме: аналітико-синтетичне (і обов'язково екстенсивне) читання з відповідним контролем розуміння прочитаного у процесі аудиторних занять; виконання ефективних вправ (на спеціально підібраному для цього матеріалі) до і після читання професійно-орієнтованих текстів [13, 152].

У підготовці до освоєння своєї майбутньої спеціальності, на основі набутих знань формуються навички та удосконалюються вміння читати загальнонаукову і профільну літературу, розвивається особистісна готовність іноземних студентів до своєї професійної діяльності. У світлі цього викладачеві потрібно враховувати методи і форми навчання, які, в свою чергу, провокують інтерес і зумовлюють необхідність в педагогічних дослідженнях. Приналежність до наукового стилю мовлення проявляється в лексико-граматичному наповненні тексту, оформленого граматичними конструкціями і насиченого науковою термінологією, що точно і однозначно називає спеціальні поняття наукової сфери спілкування і розкриває її зміст. Вихідною формою наукового мислення є поняття, адже майже кожна лексична одиниця в науковому стилі позначає поняття або абстрактний предмет. Тема наукового повідомлення визначає специфіку розвитку науки, її змістове ядро, що ор-

ганізовує навколо себе всі повідомлення і визначає структуру тексту. Відомо, що основними ознаками структури є зв'язність смислового змісту тексту та його цілісність. До структури твору відносять комунікативну та пізнавальну підструктури, що перебувають в постійному взаємозв'язку, забезпечують хід комунікативного акту та відображають особливості фрагмента дійсності. Структура твору підпорядкована меті, заради якої його написано. При розгляді структури наукового тексту, зауважуємо, що вдосконалення навичок писемного мовлення в рамках професійних потреб студентів і, насамперед, навичок побудови мовленнєвого висловлювання на основі тексту за фахом, оволодіння необхідними лексико-семантичними конструкціями, які використовуються при описі та аналізі наукового тексту, розуміння, засвоєння, відтворення й активне продукування текстів має для нас першочергове значення. Робота над текстом за фахом, підготовка яких передбачає використання ознайомлювального та вивчаючого видів читання, складається з наступних завдань: самостійний поділ тексту на смислові частини, абзаци; складання тексту з розрізнених абзців; знаходження логічних відповідностей в тексті; складання різних видів плану; виділення в тексті суттєвої інформації, яка підтверджує або спростовує основну тезу; знаходження в тексті фактичного матеріалу за певною ознакою і т. п. [10].

Вивчення загальної структури наукового тексту починаємо з абзацу. Зазвичай, перше та друге речення в абзаці складаються з ключових слів і основної фрази, що виражає його головну думку. Зміст кожного наступного речення пов'язаний з попередньою фразою тематичним зв'язком. Другорядні речення розширюють і поглиблюють основну інформацію, вони є істотною, але не головною в абзаці інформацією, за потреби вони доповнюють та ілюструють основні положення абзацу. Іноді в кінці абзацу подається висновок. Таким чином, інформативний центр абзацу в наукових текстах знаходиться на початку абзацу. У науково-популярних текстах можливі інші варіанти структури абзацу.

Розглянемо загальну структуру наукового тексту «Організм як єдине ціле» на прикладі смислового аналізу абзацу: *Організм є єдиною системою. У складному організмі клітини і міжклітинна речовина утворюють тканини, з тканин побудовані органи, органи об'єднані в системи. Всі клітини, тканини, органи і системи органів тісно пов'язані один з одним і взаємно один на одного впливають. В основі життєдіяльності живого організму лежить обмін речовин, що включає в себе процеси асиміляції і дисиміляції* (14, 7). Отже, як бачимо, у першому реченні задана тема абзацу: «Організм як система». Тема пов'язана з назвою тексту «Організм як єдине ціле» і формулюється в описовому плані, при

цьому використовуються конструкції: «що являє собою що, що – це що». Речення побудовано за схемою суб'єкт (S) → предикат (P) → об'єкт (O), де S – іменник (організм). Тема як змістовне ядро тексту організовує навколо себе всі повідомлення і визначає структуру тексту.

У другому реченні визначаємо структуру єдиної взаємозалежної системи в її компонентах за допомогою конструкції «що утворює що». Сюжет спочатку розвивається від загального до конкретного (наприклад: *У складному організмі клітини і міжклітинна речовина утворюють тканини*) (14, 7). Далі – від часткового до загального (наприклад: *З тканин побудовані органи, органи об'єднані в системи*) (14, 8). У даному реченні спостерігається нанизування, повторення знаменних слів. Нанизування забезпечує семантичну зв'язність тексту відповідно до логіки розвитку теми. Семантична зв'язність наукового тексту проявляється, насамперед, на лексичному рівні використанням однакових або семантично споріднених елементів. Цю функцію виконують лексичні повтори або синонімічні варіанти в словах-заступниках. Звертаємо увагу на те, що повторення знаменних слів є характерною рисою наукових текстів і розглядається як істотна ознака їх семантико-синтаксичної зв'язності. Комунікативна цілісність проявляється в тому, що кожне наступне речення опирається в комунікативному плані на попереднє, рухає висловлення від відомого до нового, у зв'язку з чим утворюється тематичний ланцюг, який має кінцевий характер. За кожною комунікативною ситуацією закріплені найбільш типові, поширені, частотні мовні засоби. Зв'язність тексту здійснюється за допомогою низки структурних та лексико-семантичних засобів. Для успішного спілкування у навчальній сфері необхідне знання мінімуму елементарних моделей речень, без яких навчання неможливе.

У третьому реченні (*Всі клітини, тканини, органи і системи органів тісно пов'язані один з одним і взаємно один на одного впливають*) спостерігаємо подальший розвиток теми за допомогою синтаксичного зв'язку (14, 8). Синтаксичний зв'язок у реченні здійснюється завдяки сполучникам (сурядних, підрядних), співвідносним словам або інтонації. Мета опису – створення цілісної уяви через відмінності предметів за істотними або несуттєвими ознаками. В описах перераховують у певній послідовності ознаки та властивості предмета чи явища, існуючі зв'язки і відношення між ними для того, щоб у читача склалося чітке закінчене уявлення про даний об'єкт.

В останньому реченні (*В основі життєдіяльності живого організму лежить обмін речовин, що включає в себе процеси асиміляції і дисиміляції*) розвиток думки здійснюється за принципами «від відомого до невідомого», «від простого до

складного» (14, 9). До елементів розвитку думки і зв'язності тексту відносяться відома і нова інформація. Якщо відома інформація тексту має узагальнене значення, характеризується в загальних рисах, то нова інформація розкриває, конкретизує фактичну інформацію, впливає на розвиток змісту. Текст створюється заради мети, яку ставить автор перед читачем, підпорядкований комунікативній меті висловлювання.

Відповідно до проведеного аналізу абзацу тексту ми пропонуємо наступні види завдань: 1) Найдіть компоненти – знаменні слова, які повторюються в даному абзаці. 2) Побудуйте схему взаємозв'язку компонентів, що входять до структури складного організму. 3) Назвіть ключові слова та словосполучення, за допомогою яких здійснюється семантична зв'язність фраз абзацу. 4) За допомогою якого синтаксичного зв'язку розвивається тема абзацу? 5) Як наступне речення продовжує і доповнює інформацію попереднього речення? 6) В якому напрямку розвивається сюжет розповіді: від загального до конкретного чи навпаки? 6) Визначте відоме і нове у структурі абзацу.

Враховуючи принцип комунікативного підходу до навчання української/російської мови у немовному ВНЗ, основне місце посідають комунікативні вправи, що моделюють ситуації реального спілкування. У зв'язку з цим навчальна діяльність іноземних студентів організовується таким чином, щоб вони виконували вмотивовані дії з мовленнєвим матеріалом для вирішення комунікативних завдань, спрямованих на досягнення цілей та намірів спілкування мовою, що вивчається. Комунікативний підхід до навчання професійно-орієнтованому читанню на заняттях з української/російської мови у немовному ВНЗ зорієнтований на вивчення мови через спілкування. Здійснення іншомовної мовленнєвої діяльності студентів на заняттях є ефективним засобом реалізації комунікативного підходу до вивчення мови.

Таким чином, ми розглянули особливості відбору та аналізу професійно орієнтованих текстів, мета яких формування у іноземних студентів навичок і вмінь компресії наукового тексту: виділення теми, мікротем, відомої та нової інформації, смислових частин і визначення зв'язків між ними. Звичайно, приведені види вправ не вичерпують великої кількості форм і методів навчання з розвитку та удосконалення писемного професійного мовлення іноземних студентів у вивченні письмового повідомлення на основі тексту за фахом. Використання комунікативного підходу в навчальному процесі означає, що формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь, оволодіння засобами спілкування спрямоване на їх практичне застосування, що є необхідною умовою професійної підготовки іноземних

студентів. Подальша робота в обраному напрямі буде спрямована на вдосконалення різних видів вправ, що забезпечують здійснення мовленнєвих умінь відповідно до вимог мовленнєвої ситуації та комунікативного завдання, доцільне викори-

стання мовних засобів вираження думки, правил мовленнєвої поведінки. Проблема навчання читання іншомовної літератури за фахом ще чекає своєї розробки як в теоретичному, так і в практичному плані.

Література

1. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ: [монографія] / Г.В. Барабанова. – Київ: ІН-КОС, 2005. – 315 с.
2. Бондар Л. А. Механізми перекладу англійських термінів-новоутворень українською мовою / Бондар Л. А. // Структура і семантика мовних одиниць. Філологічні студії. Наук. вісник Криворізького пед. ун-ту. Зб. наук. пр. – Вип. 6. – Ч. 2. – 2011. – С. 81-87.
3. Бондар Л. А. Механізми перекладу англійських термінів-новоутворень українською мовою [Електронний ресурс] / Л. А. Бондар – Режим доступу до ресурсу: journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/download/515/485.
4. Гришкова Р. О. Педагогічні засади формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі фахової підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктор. пед. наук: спец. 13.00.04 – «Теорія та методика професійної освіти» / Р. О. Гришкова. – Київ, 2007. – 38 с.
5. Гришкова Р. О. Реалізація оновленого змісту англійської підготовки студентів нефілологічних спеціальностей в умовах сьогодення / Р. О. Гришкова. // Педагогіка. Наукові праці. Том 123. – 2009. – С. 94-98.
6. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови / Перекл. з англ. мови та адаптація Л. В. Биркун, Вступ. В. В. Мошков. – Oxford: OxfordUniversityPress, 1998. – С. 20-48.
7. Кусько К. Ф. Лінгвістика тексту за фахом / К. Ф. Кусько // Лінгводидактична організація навчального процесу з іноземних мов у вузі. Колективна монографія. – Львів: Світ, 1996. – 134 с.
8. Поліна В. С. Нові методичні підходи до викладання іноземної мови в умовах навчального комплексу неперервної освіти / В. С. Поліна // Педагогіка і психологія : науково-теоретичний та інформаційний журнал АПН України. – К. : Педагогічна преса, 12/2004. – № 4 (45). – С. 36-46.
9. Склярєнко Н. К. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок та вмінь / Н. К. Склярєнко // Іноземні мови. – 1999. – № 3. – С. 3-8.
10. Субота Л. А. Русский язык / Л. А. Субота // Учебник для иностранных студентов высших учебных заведений Украины. – Ч. II. – X. : Майдан, 2009. – 344 с.
11. Тарнопольський О. Б. Методика навчання англійської мови на 2 курсі технічного вузу / О. Б. Тарнопольський. – К. : Вища школа, 1993. – 167 с. – С. 54.
12. Тимошук, І. В. Особливості викладання англійської мови професійного спрямування студентам економічних спеціальностей / І. В. Тимошук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2013. – Вип. 4. – С. 64-68.
13. Чередніченко Г. А. Методика навчання іншомовного професійно-орієнтованого читання студентів немовних вищих навчальних закладів / Г. А. Чередніченко, Л. Ю. Шапран, Л. І. Куниця // Вісник ХНУ. – 2010. – № 17. – С. 150-157.
14. Филянина Н. Н. Русский язык. Пособие по научному стилю речи для иностранных студентов 3-4 курсов медико-фармацевтического профиля / Н. Н. Филянина, В. В. Цыганенко, Т. В. Гаврюшенко, Т. В. Крысенко, Л. А. Субота, Л. В. Синявина, Е. А. Долгая. – Харків: НФаУ, 2011. – 424 с.

УДК 81'276.6:62+81.111

Томахів М. В.

АНГЛОМОВНИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті аналізуються сучасні підходи до визначення понять «дискурс» та «науковий дискурс», розглядаються характерні ознаки сучасного наукового англомовного дискурсу, його типологія та різноманітність жанрів.

Ключові слова: дискурс, науковий дискурс, ознаки наукового дискурсу, жанри наукового дискурсу, відеолекція.

Томахів М. В. Англоязычный научный дискурс: современное состояние и перспективы дальнейших исследований. – Статья.

В статье анализируются современные подходы к определению понятий «дискурс» и «научный дискурс», рассматриваются характерные черты современного научного англоязычного дискурса, его типология и разнообразность жанров.

Ключевые слова: дискурс, научный дискурс, признаки научного дискурса, жанры научного дискурса, видеолекция.

Tomakhiv M. V. Scientific English discourse: the current state of development and future prospects of study. – Article.

The article deals with modern approaches to the definitions of the notions «discourse» and «scientific discourse», describes the characteristic features of the English contemporary scientific discourse, its typology and diversity of genres.

Key words: discourse, scientific discourse, characteristic features of scientific discourse, genres of scientific discourse, video lecture.

На сучасному етапі розвитку гуманітарних наук дискурс є одним із найпопулярніших об'єктів наукових розвідок. Дискурс у своїх різних проявах, за допомогою мовних засобів, опосередковує нашу взаємодію один з одним та із соціальними, політичними, культурними та іншими важливими формуваннями нашого суспільства. У наш час все більше й більше уваги вчені приділяють дослідженням різних типів дискурсу, а наукового зокрема, у руслі прагматичного та лінгвокогнітивного підходів.

Англомовний науковий дискурс відіграє велику роль у сучасному науковому суспільстві – цей факт залишається незаперечним. Так, англійська мова в контексті глобалізації спілкування є основним засобом міжнародної комунікації у сфері науки, а тим паче такої популярної у наш час онлайн-комунікації. Сучасне реальне наукове товариство все більше звикає до віртуального світу, що розвивається із неймовірною швидкістю й спричиняє трансформації у сфері освіти та наукового спілкування. У технологічному XXI столітті віртуальна комунікація поступово витісняє реальну. Хронотопом наукового спілкування часто стають не реальні лекційні аудиторії, навчальні кабінети, конференційні зали, а віртуальні кімнати та віртуальне мережеве середовище. На сьогоднішній час можна брати участь у конференції, здобувати вищу освіту чи підвищувати свою кваліфікацію, вивчаючи певний курс, навіть не виходячи за межі свого дому, а маючи доступ до мережі Інтернет, комп'ютера, планшета, мобільного смартфона чи інших гаджетів. Проте варто наголосити, що більшість таких сервісів доступні саме англійською мовою – сучасною *lingua franca*, й учасники наукової спільноти найчастіше використовують саме її як засіб спілкування та порозуміння.

Технологічні зміни призводять до заміни середовища спілкування – каналу комунікації, і, у

свою чергу, провокують до змін у поведінці комунікантів, характеру та особливостей наукової мови та наукового спілкування. Всі ці фактори у своїй сукупності також впливають на метаморфози й розвиток у межах наукового дискурсу, так як мова – явище динамічне і змінюється у відповідь на зміни та прогрес у суспільстві.

Мета нашої статті полягає у тому, щоб шляхом критичного аналітичного огляду існуючих джерел дати відповіді на запитання – яким є сучасний англомовний науковий дискурс, яких змін він зазнав за останні роки, яке його місце у класифікації дискурсів, які його лінгвістичні особливості та характеристики, а також прослідкувати сучасну динаміку його розвитку та окреслити перспективи подальших досліджень.

Питанням дискурсу та аналізу дискурсу займалося багато зарубіжних та вітчизняних дослідників, зокрема З. Харріс, Дж. Граймс, Р. Лонгейк, Т. Гівона, У. Чейф, Т. ван Дейк, Е. Бенвеніст, А. В. Звєгінцев, О. О. Селіванова, О. С. Кубрякова, О. В. Александрова, В. І. Карасик, Н. Д. Артюнова, О. М. Ільченко, В. Є. Чернявська, А. І. Скрипак, О. М. Гніздечко та інші [4, 1]. Існує чимало підходів до аналізу та визначення дискурсу. Стверджують, що й досі немає чіткого визначення поняття дискурсу, яке б охоплювало всі сфери його вживання [7, 44]. У ранніх дослідженнях, присвячених дискурсу, він виступає як щось ототожене із текстом, але вже у середині XX століття простежується розмежування цих двох понять – «текст» та «дискурс», й останній починають розглядати як «функціонування мови в живому спілкуванні» [4]. Е. Бенвеніст був одним із перших, що надав дискурсу термінологічне значення та визначив його як «мовлення, що належить мовцю» [2, 296]. Власне одним із численних розумінь дискурсу у сучасній лінгвістиці якраз

охоплює поєднання тексту із ситуативним контекстом, системою комунікативно-прагматичних та когнітивних інтенцій автора, що здійснюється у взаємодії із адресатом [6, 39]. Таким чином, це поняття дещо еволюціонувало за історію свого становлення, позначаючи не лише дискурс як мовне, але й загальнокультурне явище. Так, М. Фуко розглядав дискурс як певну формацію, «атомом» якої є висловлювання. Формації ж, у свою чергу, складають такі аспекти людського життя, як медицина, політика, наука тощо [7, 45]. Все ж, всі сучасні визначення дискурсу об'єднані тим, що розглядають його крізь призму твердження - «людська поведінка як мовленнєва діяльність» [3, 3]. Українська дослідниця етикетизації наукового дискурсу, О. М. Ільченко, вслід за Н. Д. Артюною зазначає, що дискурс являє собою власне текст у поєднанні із екстралінгвістичними (соціальними, культурними, прагматичними, психологічними та іншими) чинниками, текст як «цілеспрямована соціальна дія, компонент взаємодії людей та механізмів їхньої свідомості, мова у житті». Ще одним свідченням цього є бачення дискурсу голландським вченим Т. ван Дейком, що є одним із авторів власне сучасних підходів до аналізу дискурсу. На погляд вченого, дискурс є проявом соціальної взаємодії та проявом її структури і самого процесу взаємодії [1, 136; 3, 3].

Вивчення дискурсу охоплює й вивчення його типології. Російська дослідниця Скрипак І. А. у своїй дисертаційній роботі зазначає, що й досі немає чіткої та всеохопної класифікації дискурсу, що враховувала би всі критерії, які допомагають визначити власне його тип, адже автори класифікацій часто мають різні точки зору та підходи до цього надскладного завдання [7, 55]. У своєму дослідженні ми опиратимемося на класифікацію Карасика В. І., що виділяє у загальному два типи дискурсу – персональний (розмовний, зорієнтований на міжособистісне спілкування) та інституційний (статусно-зорієнтований) [5, 6]. Різниця між цими двома типами полягає у тому, що у першому випадку, комунікація відбувається між співрозмовниками, які часто добре знайомі між собою, й у процесі розмови не лише передають певну інформацію та впливають один на одного, але й намагаються збагнути внутрішній світ адресата повідомлення. У свою чергу, другий тип дискурсу – статусно-орієнтований, передбачає професійне спілкування між особами, що належать до певної вузької групи людей, що якраз й утворює окремий професійний інститут [5, 6; 6, 39]. Таке спілкування відбувається відповідно до норм даного соціуму, що відображають цінності суспільства у загальному та певній окремій соціально-професійній спільноті зокрема, оскільки співрозмовники можуть не бути знайомі один із одним. Основною рисою інституційного дис-

курсу є взаємодія учасників спілкування у межах суспільних інститутів, та виконання певного кола ролей, що обмежені статусно-рольовими правилами поведінки, моделями суспільних та фахових знань, та специфічними видами комунікативних моделей та тактик. Логічно, що науковий дискурс відносимо до інституційного типу дискурсу. Спілкування у межах наукового дискурсу зумовлене соціальними функціями співрозмовників, є регламентованим як за змістом, так і за формою і відбувається у межах наукового функціонального стилю [6, 40].

Перші дослідження власне наукового дискурсу, як інституційного типу дискурсу, з'явилися на світ приблизно тридцять років тому у руслі прикладної лінгвістики – дисципліни, що вивчає педагогічні, соціальні та практичні аспекти мови. Науковий дискурс постає об'єктом наукових досліджень у працях таких авторів, як Н. М. Разинкіна, М. М. Глушко, І. М. Колегасва, В. І. Карабан, М. М. Кожина, Л. В. Славгородська, Л. І. Зільберман, О. М. Ільченко, Карасик В. І., С. Bazerman, D. Swales, A. Duszak, K. Nyland, A. Mauranen, E. Ventola [3, 3].

«Науковий дискурс актуалізує спеціальні знання із різних сфер наукової діяльності, саме тому він займає особливе місце в сучасних мовознавчих дослідженнях» – стверджує сучасна українська дослідниця наукового дискурсу Т. Б. Маслова [6, 40]. Англomовний науковий дискурс зокрема, як ми уже згадували вище, відіграє велику роль у науковому суспільстві, адже на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки наукова комунікація розглядається не інакше як цілеспрямована дискурсивна практика [там же]. Науковий дискурс цілком можна розглядати як особливий тип взаємодії, в ядрі якої – певні стратегії і тактики реалізації комунікативного наміру адресанта, що відбуваються як типологічні міжособистісні властивості наукового спілкування, так і етноспецифічні аспекти соціуму, до якого належать комуніканти. Стратегії, тактики та мовні засоби їх вираження мають особливий характер і реалізуються за допомогою цілої системи мовних одиниць, зокрема засобів текстуального та інтерперсонального метадискурсу. В основі концептуальної моделі наукового тексту – переконання адресата в істинності повідомлення [3, 7].

Сучасний науковий дискурс, як стверджує І. А. Скрипак, займає особливе місце у системі дискурсів, так як розбіжності між скороченою та установленою дистанціями спілкування вже не є визначальними. Так, хоча більшість наукової літератури створюється у соціально-фіксованій ситуації, з легкістю можна уявити двох науковців, що обговорюють певну наукову проблему у неформальній атмосфері [7, 50]. Особливістю сучасного наукового дискурсу, як стверджує вищезгаданий

автор, є його соціальна обумовленість – тобто його виникнення як відповідь на «соціальне замовлення» для задоволення соціальних потреб. Саме це і є визначальним фактором у формуванні власне мовної структури цього типу дискурсу – становлення особливої форми для викладу наукового матеріалу, наукових описів, наукових ідей, гіпотез, доказів та відкриттів.

Науковий дискурс сьогодення є явищем динамічним і зазнає певних змін. Можна простежити тенденцію до нівелювання жорсткої обумовленості висловлювань в науковому дискурсі, стандартизації лексичного складу, відмови від уживання наукових традиційних кліше, більш сміливе вживання засобів експресивності [7, 50]. Причиною цього є зміна епохи, а відповідно і соціально-лінгвістичної поведінки людей, зміна вербально-емоційної оцінки тих чи інших явищ, що провокує, відповідно, зміни наукових традицій. Пишучи, скажімо, наукову статтю, вчені намагаються не лише викласти фактичний матеріал, але й висловити свою оцінку стосовно поданих фактів по-новому, оригінально, навіть частково граючись із мовою (керують ними психологічний, прагматичний, стилістичний мотиви). Зміни у середовищі наукового спілкування породжуються змінами у спілкуванні суспільства. Основними рушійними силами змін є такі чинники, як діалогізація, плюралізація (наявність різних точок зору), персоніфікація (неповторність особистісного дискурсу) тощо спілкування, а також поява нових видів наукової діяльності, «розчеплення» науки у соціумі [там же]. У науковому дискурсі все більше починають з'являтися раніше не характерні для нього структури на різних рівнях мови – повторення, риторичні запитання, питально-відповідальні комплекси на синтаксичному рівні, метафори на лексичному. Як приклад, наведемо наступні речення (1, 5; 2, 5):

Приклад метафори: «I make an assumption that the production of discourse is at once controlled, selected, organized and canalized in every society – and that this is done by way of certain procedures whose task it is to subdue the powers and dangers of discourse, to evade its heavy and threatening materiality» (10).

Зразок риторичного запитання: «*Since it is almost certain (and will henceforth be assumed) that corrections to the theory are of the order of 25% even for Z as large as 64, the pragmatic reader might well ask: "What can the theory do for me?"*» (11).

Стосовно змін в англomовному науковому дискурсі зокрема, ось як висловлюється Скрипак І. А. у своїй дисертаційній роботі, присвяченій власне науковому дискурсу: «Життєва філософія західного суспільства стала поштовхом до де формалізації англійської мови у ХХ столітті. Свобода слова надала цьому процесу глобальні

масштаби. Час, що утвердив англійську як стійке явище, призвів до зміни мовної норми, що не могло не відобразитися на мовних нормах наукового дискурсу в англійській мові» [7, 52].

С. Perez-Llantada, іспанська дослідниця сучасної англійської наукової мови стверджує, що цьогочас англійська стала більш «вимушеною» мовою у науковій спільності, адже саме завдяки їй вчені з різних куточків світу мають можливість поширювати знання та ділитися своїми науковими здобутками. Цікавим є підхід авторки до сприйняття сучасного наукового дискурсу як «наукового ринку», на якому наукові статті, рецензії, матеріали конференцій, заявки на гранти тощо стають «товарами», які мають свою певну вартість [9].

Сучасному англomовному науковому дискурсу як лінгвістичному явищу притаманний ряд певних характерних ознак. Як зазначає О. М. Ільченко, сучасний англomовний науковий дискурс (англо-американський науковий дискурс, що представлений єдністю британського, австралійського та північноамериканського варіантів) є *регламентованим*. Йому притаманні вживання великої кількості пасивних конструкцій, розгалуженого термінологічного та номенклатурного апарату, стандартизованої загальнонаукової метамови. Сучасний англomовний науковий дискурс послуговується рядом засобів текстуального (різноманітні сполучні слова-конектори, візуально-риторичні елементи) та міжособистісного (маркери відношення автора та змісту пропозиції та т.п.) метадискурсу [3, 7].

Якщо вести мову про характерні ознаки наукового дискурсу, потрібно згадати про *лінеарність* наукового дискурсу як таку. Вона насамперед виявляється у характерній чіткій структурі наукового дискурсу, підпорядкованості мікропозицій макропозиціям, компресованості, уникненні відхилень від основної теми, й передається через ряд метадискурсивних мовних одиниць та риторичних фігур, що допомагають адресату краще орієнтуватися у науковому тексті [3, 5].

Скрипак І. А. виокремлює ще такі властивості наукового дискурсу як *інтертекстуальність* (міжтекстові відношення, посилання у тексті на попередні праці дослідників), *діалогічність* (проявляється у тому, що наукове спілкування – двосторонній акт, та будь-який науковий текст завжди адресований певній аудиторії), *прагматичність* (вплив наукового твору на читача) [7, с. 58-68]

Ще однією його особливою ознакою є *жанрова варіативність* [3, 9; 6, 41]. Існує чимало підходів до класифікації та систематизації жанрів наукового дискурсу, проте дане питання може стати окремим предметом дослідження. До базових жанрів англomовного наукового дискурсу належать зо-

крема наступні: оглядові та експериментальні статті, наукові статті, наукові статті типу «обговорення за круглим столом», «інтерв'ю», матеріали наукових конференцій, оголошення про майбутні конференції, повідомлення про минулі конференції, нові наукові та технічні розробки, анотації, рецензії, монографії, подання на отримання грантів, традиційна та електронна наукова кореспонденція, науково-технічний звіт, дисертація тощо. О. Троянська подає розширену класифікацію жанрів наукового дискурсу, та поділяє їх на «ядерні» (наприклад, наукова стаття, науково-технічний звіт, монографія, дисертація), «суміжні» (зокрема, підручник, довідник, рецензія, анотація, реферат, тези), «периферійні» (довідь, повідомлення, науковий діалог, патент, інструкція, лекція тощо) [8, 192]. Проте ми вважаємо, що цей перелік можна доповнити й жанрами, що з'явилися у зв'язку із розвитком інформаційних технологій, дистанційного навчання та комп'ютерно-опосередкованого навчання. До нових жанрів, що, на

нашу думку, претендують на місце у списку жанрів наукового дискурсу, можемо віднести такі зокрема, як *відеопрезентація* та *відеолекція*.

Отже, у даній статті ми проаналізували сучасні підходи до визначення понять «дискурс» у загальному, та «науковий дискурс» зокрема, розглянули основні типологічні характеристики сучасного наукового дискурсу та класифікацію жанрів наукового дискурсу. Провівши дане дослідження, можна підсумувати, що сучасний англomовний науковий дискурс являє собою багатостороннє динамічне лінгвістичне явище, що змінюється та розширюється під впливом часу та умов комунікації, тим самим формуючи нові горизонти для подальших досліджень. Особливо цікавими для чергових наукових розвідок є зміна лінгвістичної тканини наукового дискурсу та формація нових жанрів, зокрема, відеолекції, під впливом сучасних інформаційних комп'ютерних технологій та навчання за допомогою мережі Інтернет.

Література

1. Арутюнова, Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярецова – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – 3-е изд. – М. : Эдиториал УРСС, 2009. – 448 с.
3. Ільченко О. М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу: автореф. дис. д-ра філол. наук: 10.02.04 / О. М. Ільченко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2002. – 37 с.
4. Каменская Т. Н. Понятие дискурса в лингвистике / Т. Н. Каменская. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Philologia/60574.doc.htm.
5. Карасик В. И. О типах дискурса [Текст] / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 2000. – С. 5-20.
6. Маслова Т. Б. Типология наукового дискурсу в сучасній мовознавчій парадигмі / Т. Б. Маслова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://irbisnbnv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbnv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/antame_2013_10_13.pdf.
7. Скрипак И. А. Языковое выражение экспрессивности как способа речевого воздействия в современном научном дискурсе: на материале статей лингвистического профиля на русском и английском языках: диссертация ... кандидата филологических наук: 10.02.19 / И. А. Скрипак. – Ставрополь, 2008. – 199 с.
8. Троянская Е. С. Особенности жанров научной литературы и отбор текстов на различных этапах обучения научных работников иностранному языку / Е. С. Троянская // Функциональные стили. Лингвометодические аспекты. – М.: Наука, 1985. – С. 189-201.
9. Scientific Discourse and the Rhetoric of Globalization: The Impact of Culture and Language, C. Pe' rez-Llantada. Continuum, London, (2012): book review. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.researchgate.net/profile/Karen_Englander/publication/257475481_Scientific_Discourse_and_the_Rhetoric_of_Globalization_The_Impact_of_Culture_and_Language_C._Prez-Llantada_Continuum_London_\(2012\)/links/0c9605285346e3bfe5000000.pdf](http://www.researchgate.net/profile/Karen_Englander/publication/257475481_Scientific_Discourse_and_the_Rhetoric_of_Globalization_The_Impact_of_Culture_and_Language_C._Prez-Llantada_Continuum_London_(2012)/links/0c9605285346e3bfe5000000.pdf).

Джерела ілюстративного матеріалу:

10. Foucault M. The orders of discourse/ М. Foucault. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mcgill.ca/files/crc-law-discourse/Foucault.pdf>.
11. Friedman K. Writing a better scientific article / К. Friedman. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://d22izw7byeupn1.cloudfront.net/files/rmpguapa.pdf>.

УДК 82.091

Тьопенко Ю. А.

МІСЦЕ І РОЛЬ ПРООБРАЗУ УКРАЇНИ В АНГЛОМОВНОМУ РЕЦЕПТИВНО-ІНТЕРПРЕТАТИВНОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглянуто місце і роль в англomовному рецептивно-інтерпретативному дискурсі української літератури такого елемента, як Прообраз. Сформульовано авторське бачення його природи, особливостей, співвідношення з рецепцією, інтерпретацією, Образом-Іміджем.

Ключові слова: Прообраз, рецепція, інтерпретація, Образ-Імідж, українська література, англomовний рецептивний дискурс.

Тьопенко Ю. А. Место и роль Прообраза Украины в англоязычном рецептивно-интерпретативном дискурсе украинской литературы. – Статья.

В статье рассматриваются место и роль в англоязычном рецептивно-интерпретативном дискурсе украинской литературы такого элемента, как Прообраз. Формулируется авторское видение его природы, особенностей, соотношения с рецепцией, интерпретацией, Образом-Имиджем.

Ключевые слова: Прообраз, рецепция, интерпретация, Образ-Имидж, украинская литература, англоязычный рецептивный дискурс.

Topenko Ju. A. Place and role of Ukraine prototype in the English receptive-interpretive discourse of Ukrainian literature. – Article.

The article examines the role and place in the English receptive-interpretive discourse of Ukrainian literature of such an element as prototype. The author's point concerning its nature, peculiarities, coordination with reception, interpretation, image.

Key words: prototype, reception, interpretation, image, Ukrainian literature, English receptive discourse.

Закономірності формування і становлення національних образів (іміджів) і стереотипів в інонаціональному середовищі, специфіка їхнього функціонування, еволюції, взаємодії з іншими феноменами зі сфери між літературної взаємодії, – все те, що потрапляє до кола інтересів імагології, дедалі частіше привертає увагу науковців як у світі, так і в Україні. Для вітчизняної компаративістики імаго логічна проблематика набуває додаткової ваги у контексті активізації процесу входження української літератури до загальноєвропейського культурного простору і зумовленої цим потреби окреслення історичної й актуальної специфіки образу України, української культури у сприйнятті європейців.

Сформульована одним з провідних вітчизняних літературознавців, визнаним фахівцем з проблем рецепції української літератури у західноєвропейському світі, академіком Д. Наливайком широковідома і загальноприйнята у компаративістиці фундаментальна теза, згідно з якою «інонаціональна рецепція готує появу й розвиток більш складних форм літературних відносин» [1, 59], – не викликає заперечень. Так, рецептивна діяльність готує появу інших форм міжлітературної взаємодії, створюючи підґрунтя та передумови для переходу до них. Утім, чи рецепція, торуючи шлях іншим формам, є абсолютним початком усіх початків, дійсно, першим етапом сприйняття і тлумачення однією національною літературою іншої літератури? Чи не існує, бува, щось, що, своєю чергою, формує передумови для рецепції, «готує» її саму, що іде не після неї, а перед нею? Відповідь на це запитання, мала б, гадаємо, бути позитивною, стверджувальною: так, існує. Підготовчу роботу, спрямовану на вихід на рівень повноцінної літе-

ратурної рецепції, здійснюють передрецептивні уявлення. Їхнім джерелом є різноманітні як за змістом, так і за формою практичного втілення відомості про явище, яке згодом перетвориться на об'єкт рецепції, котрі з'являються протягом історичного розвитку до того моменту, коли рецепція вступає у свої права. Історія рецептивно-інтерпретативного дискурсу української літератури в англomовному культурному ареалі підтверджує це припущення.

Історію українських імагологічних студій навряд чи варто зараховувати до наукових напрямів з надто тривалою традицією, проте на рубежі ХХ–ХХІ ст. вони, завдяки зусиллям Д. Наливайка, Т. Денисової, Г. Сиваченко, І. Мегели, Л. Грицик, О. Астаф'єва, В. Орехова, Н. Жлуктенко, М. Павлишина й ін., набирають хід, їхній діапазон розширюється. Англійський і загалом англomовний імагологічний сегмент розробляють, спираючись на здобутки попередників, Р. Зорівчак, Н. Овчаренко, О. Дубініна, Л. Коломієць, Т. Зарицька, Т. Шмігер та ін. Новизну авторського підходу, пропонованого у статті визначено акцентом на такій складовій національного іміджу, як Прообраз.

Важливим для вітчизняної компаративістики етапом у процесі наукової рефлексії, спрямованої на осмислення рецепції української літератури у світі, виявилось повернення до популярного у 1980-і рр. системного підходу, але на новому рівні, який дає змогу говорити про системність нового зразку, можливо, навіть нового типу. Її фундаментальні засади було сформульовано у колективній монографії «Українська література в системі літератур Європи та Америки ХІХ–ХХ ст.» (1997) за редакцією Д. Наливайка [2]. Авторським колективом здійснено сміливу і, гадаємо, вдалу

спробу поєднання вимоги системності з вимогою розкриття імагологічного дискурсу в розумінні, запропонованому Х. Дизерінком і низкою інших західноєвропейських компаративістів. Серед висновків і узагальнень, які було обґрунтовано, на особливу увагу, з точки зору нашого дослідження, заслуговує теза, згідно з якою безпосередній перехід від «чистої», позбавленої інтерпретативної складової, рецепції до системності навряд чи можливий. Такий перехід неодмінно передбачає розрив поступовості, стрибок, вихід за рамки, котрі обмежують процес поступового накопичення рецептивних актів. Його здійснення пов'язано з іншою категорією – інтерпретацією, за посередництва якої виявляється можливим вийти на формування образу Іншого – національної літератури в інонаціональному сприйнятті. Нині на порядку дня компаративістики стоїть як одне з найбільш злободенних та невідкладних, на наш погляд, питань про продовження започаткованого авторами згаданого видання переходу від суто рецептивної моделі літературних контактів та взаємин до моделі інтерпретативної, наміченого й розпочатого Д. Наливайком у монографії «Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII століть» [3]. Така модель мала б містити у собі набір компонентів, використання яких дозволяло б вийти на рівень, достатній для побудови повноцінного образу Іншого. Одним з невід'ємних елементів цього останнього, своєю чергою, був би Прообраз Іншого як базис, з якого все починається і на якому з перебігом часу виростає вся архітектура сприйняття національної літератури в інонаціональному культурному середовищі.

Передрецептивні уявлення про іншу країну, історичну територію, націю, інонаціональну культуру, є, як правило, спорадичними, несистемними і несистематичними. Появу кожного конкретного факту з їхнього ряду вмотивовано переважно не об'єктивними, а суб'єктивними факторами, у багатьох випадках простежується виразний елемент випадковості, необов'язковості. Власне українська, присвячена Україні, пов'язана з нею складова нерідко виявляється включеною до інонаціонального масиву відомостей і оцінок. Тим не менше, саме на такого роду уявленнях ґрунтується Прообраз країни, на літературу якої згодом буде звернуто увагу у власне рецептивному форматі. Цей елемент національного образу (іміджу) має властивість зберігати свою значущість протягом тривалого часу.

Метою цієї статті є визначення місця і ролі початкових, передрецептивних уявлень (Прообразу) України в англійському рецептивно-інтерпретативному дискурсі під кутом зору їхнього впливу на сприйняття і тлумачення української літератури у Великій Британії, США, Канаді, інших країнах і територіях англофонного ареалу.

Перші власне літературні рецептивні акти – рубіж ХУІІІ і ХІХ століть, більш-менш об'ємна і регулярна рецептивна практика – перша половина ХІХ століття. «Перший переклад українського художнього слова англійською мовою зв'язаний з прізвищем М. Гетрі (1743–1807), шотландського лікаря з літературним талантом, – констатує Р. Зорівчак. – У його неопублікованому томі «Noctes Rossicae», над яким він працював у 1794–1806 рр. є коментований переклад старовинної української пісні «Ой під вишнею, під черешнею», що широко використовувалася у вертепних виставах» [4, 151]. Той факт, що першим текстом української культури, який потрапив до англофонів, виявився саме зразок усної народної творчості, є показовим у тому сенсі, що вказує на типологічну спорідненість у проникненні до англійського світу літератур і культур слов'янських народів. За тією самою схемою: від інтересу інонаціональних партнерів (представників англійської літератури та літератури європейської загалом) до фольклору – до їхнього інтересу до літератури, – розвивалися події не лише в українському, а й у болгарському, сербському, хорватському, рецептивному дискурсі, а також аналогічному дискурсі деяких інших слов'янських народів.

Визначальну роль української усної народної творчості на початковому етапі її проникнення до англійського світу було підтверджено наступними подіями, пов'язаними з рецепцією української культури у Великій Британії. Першим уже не рукописним, таким, який залишився у приватному архіві, так і не побачивши світу у вигляді публікації, а друкованим зразком українсько-англійського культурного обміну виявилася підготовлена Б.Бересфордом і видана 1816 р. у Лондоні збірка пісенних текстів і нот «Російський трубадур, або Збірка українських і інших національних мелодій». У ній, разом зі зразками російської пісенної творчості, було вміщено ряд українських матеріалів: пісню С. Климівського «Іхав козак за Дунай» і мелодію пісні «Вийшли в поле косарі» [4, 152]. За всієї недосконалості передачі українського слова в англійському перекладі (сам перекладач у передмові називав свої тексти не «перекладами», а «переливаннями» («transfusion»), тобто, переспівами, їхнє право хронологічної першості є незаперечним. Інтерес до українського фольклору зберігався у Великій Британії й надалі.

Протягом ХІХ–ХХ ст. англійський рецептивний дискурс української літератури набирає обертів, поповнюючись новими й новими актами, поступово набуваючи регулярності й відносної систематичності. Одним з факторів особливої ваги, які вплинули на його інтенсифікацію, виявилася знайомство англійців і англофонів з творчістю і постаттю Т. Шевченка. Англійська Шевченкіана, розпочавшись у 60-ті роки ХІХ ст. і розвиваючись

по наростаючій траєкторії увесь наступний час, привнесла до процесу сприйняття української літератури в англomовному культурному ареалі чимало нового, оригінального, важливого. Саме завдяки їй було розширено і поглиблено уявлення про українську культуру й її особливості, внесено істотні корективи до образу України та до розуміння української нації.

Щодо того, якою мірою саме перші спроби представлення української усної народної творчості, літератури, культури англomовному читачькому загалу й їхній досвід зіграли роль підґрунтя для наступного розширення, поглиблення, урізноманітнення англomовного рецептивного дискурсу українського красного письменства і художнього слова, можуть бути, певна річ, різні думки. Навіть якщо наполягати на цій точці зору, важко заперечити вплив на процес інших факторів, як літературних, так і позалітературних (на один з них вказує, приміром, Р.Зорівчак, говорячи про «вагомий екстралінгвальний чинник популяризації нашої літератури в англomовному світі» [4, 151]), маючи на увазі діяльність української діаспори у Великій Британії, США, Канаді, Австралії. У тому ж, що ці рецептивні дії певною мірою спиралися на попередній досвід, жодних сумнівів, гадаємо, бути не може. Щоправда, досвід, про який ідеться, мав переважно позалітературний характер. «Здавна свідчення іноземців як фактографічне джерело привертати увагу, насамперед, дослідників... історії, – пояснює ситуацію В.Орехов. – Згодом іноземні описи Київської Русі, України, Росії... потрапили до спектру інтересу природної історії, географії, етнографії, церковної історії, а ще пізніше – культурології, політології, соціології та, зрештою, порівняльного літературознавства... Коли 1992 р. вийшло в світ, по суті, перше спеціальне літературознавче дослідження Д.С.Наливайка, цілком присвячене іноземним оповідям про Україну – «Козацька християнська республіка (Запорізька Січ у західно-європейських літературних пам'ятках)», – автором довелося пояснювати, що це – насамперед історико-літературна праця» [5, 14].

Перші рецептивні акти у вигляді описів, згадок у приватних щоденниках, мемуарах, у різнопланових і різножанрових працях про інші країни та народи тощо датуються XVII-XVIII ст. Про Україну й українців у цю пору починають писати люди, далекі від літератури: мандрівники, дипломати, учені, інженери. Серед них: Р. Ноуллз, П. Гейлін, П. Рікоу, Е. Браун, Д. Белл, Д. Маршалл, В. Кокс та ін. Тексти з української тематики, нехай не на регулярній основі, але з'являються на шпальтах англійських газет «Меркуріус політикус», «Модерет інтеліджерсер», «Лондон газет» та ін. Новою формою контактів стає діяльність британських фахівців з різних галузей економіки, промисловості,

які, перебуваючи на службі російських царів, працюють на українських теренах і фіксують свої враження у письмовому вигляді. Йдеться, отже, про нелітературні або долітературні зв'язки, які не мали безпосереднього спрямування на сферу літератури і культури, але, разом з тим, у певному сенсі готують ґрунт для того, щоб таке спрямування згодом з'явилося, створюючи необхідні передумови для цього.

Враховуючи низку факторів і обставин, спокуса визнати саме за нелітературними рецептивними діями право першості є сильною. Проте й таке рішення було б, як з'ясується при уважнішому погляді, помилковим, бо й ці акти рецепції не були абсолютно першими, й до них було щось інше. На цю думку, крім іншого, мав б навести факт існування виданої 1938 р. у Львові книги В.Січинського «Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей та інших писань чужинців про Україну за десять століть». Звертає на себе увагу той факт, що ідеться не про два чи три, а про десять (!) століть.

«Відкриття» англomовним світом України й українців у XVII-XVIII ст. не було чимось подібним до відкриття Х.Колумбом Америки як абсолютно нового, незнайомого європейцям світу. Це, по суті, було повторне звернення до відомого, але призабутого матеріалу, з яким мешканці Великої Британії були знайомі в попередні часи, з яким у них існували живі й відносно плідні (з поправкою на конкретно-історичні обставини і продиктовані ними можливості), зв'язки, на певний час перервані внаслідок дії об'єктивних чинників та несприятливого з огляду на продовження і українсько-англійських контактів у різних сферах життя збігу історичних обставин.

Початкові відомості про українців, які здебільшого фіксували лише самий факт їхнього існування, що їх одержують англосакси, сягають своєї давнини, коли жили й діяли не представники цих сучасних націй, не їхні попередники з етногенезу з відповідних етнічних і протоетнічних спільнот, а далекі предки англосаксів і східних слов'ян з доісторичної доби. Вчені припускають, що перші, нехай і не надто виразні спогади про протоукраїнців англосакси принесли до Британії зі своєї германсько-ютландської прабатьківщини. Певні «сліди» цього збереглися у мові. Дехто з лінгвістів виділяє у давньоанглійській мові групу праслов'янських запозичень, які своїм походженням мають завдячувати спілкуванню праслов'ян із західними германцями у найдавніші часи. Починаючи з XI століття різноманітні згадки про зустрічі англосаксів і русичів-українців частішають, стають майже регулярними. У добу Київської Русі зв'язки між ними продовжилися, не припинившись навіть після того, як предки англійців не встояли перед норманами, і 1066 р. було знищене англосаксонське королівство. Наприкінці XI ст.

англійці, або, як їх тоді називали, «англіане», стають на Русі більш відомі. Єдина відома згадка про них у літературі Київської Русі домоногольського періоду належить літописцю-сучасникові Володимира Мономаха у редакції «Повісті временних літ», створеній біля 1100 р. «Англіан» згадують у переліку варязьких племен у списку варягів у статті 862 р., яка розповідає про запрошення Рюрика та варягів – «русси».

Після цього давньоруські літописці та автори інших текстів "англіан" не згадують. Вочевидь, далася взнаки відсутність хоча б більш-менш стійких і помітних контактів: нових династичних альянсів не виникало, про літературні взаємини у сучасному значенні цього поняття ще не йшлося, економічні ж зв'язки Русі-України з віддаленим, важкодоступним північно-західним королівством особливого значення у її житті й у долях її мешканців не відігравали. Натомість, в англійських джерелах XII-XIII ст. Русь, як це не дивно, згадується. На цю «честь» вона заслуговує через те, що є місцем походження екзотичних для британців товарів, які користувалися особливим попитом та популярністю серед заможних англійців: хутра білки та соболя. Хутряні соболячі вироби у тогочасній Англії, як і у всій Європі, вважалися предметом розкоші, вони цінувалися надзвичайно високо, одягнути їх на себе мали змогу лише дуже родовиті й багаті люди. Таке шанобливе ставлення знайшло своє відображення й у мові: назва соболя англійською – «Sable» – походить, як прийнято вважати, саме від слов'янського слова «соболь». Зі свого боку, англійські хроністи не обійшли увагою монгольське нашествя на Русь 1237–1241 рр. і його згубні наслідки для великої східноєвропейської держави. Одним з таких наслідків виявився практично повний розрив будь-яких зв'язків між давніми русичами та мешканцями Британських островів. Після цього розпочинається процес «забування» Русі в країнах Західної Європи, особливо, у таких віддалених у просторовому відношенні, як Англія.

Тут дозволимо собі зупинитися з викладом фактажу, який добре відомий, виявлений, описаний, систематизований, та від констатації самого факту наявності Прообразу України в англійському середовищі і його значущості, перейшовши до розмови про смислове наповнення цього елементу національного Образ. Дозволимо собі висловити припущення, згідно з яким Прообраз України станом на кінець ХУІІІ – початок ХІХ ст. було сформовано на основі двох фундаментальних компонентів: Київська Русь та «Україна козацька». Протягом наступних п'ятдесяти-шістдесяти років до них додається ще один – Україна Шевченкова.

Зв'язок другого елементу з першим в якийсь момент значно послабився, якщо й узагалі зберігся. «Україна козацька», коли на неї звернули увагу англійці, виявилася в їхньому сприйнятті помітно

більшою мірою автономним, самодостатнім утворенням, ніж феноменом, коріння якого сягають часів Київської Русі, виявляючи, до того ж, спадкоємний зв'язок з давньоруською державою. Із появою і розширенням рецепції Т. Шевченка українська література переходить з розряду літератур «землі козаків» до «національної» у сучасному розумінні цього терміну, прийнятому в європейському інтелектуальному дискурсі. Згодом, уже у ХХ столітті, у цій новій інтерпретації з'являється низка компонентів, які в їхній сукупності можна трактувати як вихід на рівень сприйняття України та української культури, щонайменше, як «не чужих» для Європи, як потенційно європейських як з ідеологічної, так і з естетичної точки зору.

Рецепція як нейтральне спостереження за емпіричними фактами, відбір цих фактів, їхнє засвоєння у тих чи інших формах, з іншого боку, інтерпретація як більш-менш активна й адекватна адаптація засвоєних фактів і їхніх контекстів до умов літератури, яка сприймає, – це в певному сенсі два боки однієї медалі або щось на кшталт двох різних варіацій однієї музичної теми. Вони відмінні одна від одної, але їхні відмінності відсилають одну до іншої саме як до різновидів тієї самої теми. Нескінчена система відмінностей серед варіацій є наслідком різниці між темою і тим, що до неї відсилає, тобто, полем можливих варіацій або варіаційним простором. Для теми, варіаціями якої можуть вважатися рецепція та інтерпретація, крім усього іншого, характерною є така особливість, як невизначеність, незаданість, неможливість прогнозування наперед, що, коли, яким чином відбуватиметься, а що – ні. Її не можна повністю охопити в усіх її параметрах, вона не до кінця окреслена. Ця тема – Образ. Образ іншої літератури, Образ нації, яка цю літературу створює, Образ країни, в якій ця нація існує, а також образи окремих їхніх – країни та нації – представників, нарешті, Образ історії, яку ця нація має. Можна стверджувати, що результатом будь-якої інтерпретації так чи інакше виявляється саме Образ. Проте так само вірним буде твердження, згідно з яким Образ випереджає інтерпретацію, значною мірою визначаючи наперед її характер та результати. У даному випадку точніше, мабуть, буде вести мову не про Образ як такий, а про Прообраз, який з'являється перед тим, як розпочинається процес сприйняття – рецепції – іншої літератури, культури, нації, Іншого як такого.

Застосувавши методику компонентного аналізу, наповнення Прообразу України з огляду на його інтерпретації можна було б «розкласти» на наступні компоненти: далека, інша, не наша, «чужа», екзотична, нижча за нас («презумпція цивілізаційної переваги»). Порядок розташування компонентів залежав від конкретної рецептивної ситуації, виявляючи здатність модифікуватися. Приблизно у такому вигляді Прообраз зберігав

свою роль і значення тривалий час, по суті, до останньої чверті ХХ століття, коли під впливом переважно позалітературних факторів і обставин (серед яких, насамперед, варто згадати здобуття Україною державної незалежності та її визначення на користь європейського вибору) стан справ дещо змінюється.

Один з висновків, які випливають з проведеного аналізу, полягає у твердженні, згідно з яким сприйняття української літератури у Великій Британії й в інших англофонних країнах світу протягом останніх майже двох століть може бути представлене у вигляді певної моделі, одним з ключових елементів якої є Прообраз України. В її рамках відбувається поетапний перехід від певного «нульового» циклу, в межах якого у літературі та у суспільній думці сторін, які сприймають, з'являється (не формується, а саме з'являється – цей нюанс видається вкрай важливим і принципово значущим) Прообраз майбутнього партнера по рецептивним діям. На наступних етапах процесу, про який ідеться, формується, розширюється, поглиблюється рецептивний дискурс, після чого (і до певної міри внаслідок чого) відбувається зсув від рецепції до інтерпретації, від простого сприйняття як ознайомлення з чужим досвідом до осмислення цього досвіду і його зіставлення з власними здобутками.

Другий висновок зводиться до тези, згідно з якою Прообраз: формує попереднє, передрецептивне уявлення про Україну українську літературу; закладає підвалини для рецептивного дискурсу, дає поштовх до його розвитку або, принаймні, бере участь в організації такого поштовху; здійснює вплив на Образ України української літератури.

Якщо рецепція – це фіксація фактів, їхній опис, вміщення їх у контекст, нейтральне (чи переважно нейтральне) спостереження за ними, а інтерпретація – активна адаптація окремо взятих фактів та загалом усього накопиченого фактажу до потреб власного літературного процесу, то Образ – це в певному сенсі результат фіксації, опису, спостереження, адаптації, а з іншого боку, – одна з найважливіших передумов їхньої репродукції та тягlosti. Образ не передує сприйняттю та адаптації, але й не слідує за ними. Він, радше, обрамлює, у той чи інший спосіб виявляючи себе як до того моменту, коли розпочинається інтенсивна й продуктивна стадія рецепції та інтерпретації національної літератури в інонаціональному літературному середовищі, так і після того, як ці процеси пішли повним ходом, набравши обертів і сформувавши відповідну базу. Образ з'являється спочатку у вигляді Прообразу, а на «виході», тобто, тоді, коли процес уже зайшов достатньо далеко, – у формі образу-Іміджу. В цей момент, власне, виникають відповідні передумови для імагологічного дослідження міжлітературних взаємин, зосередженого, за висловом Д. Наливайка, на «інтегрованих образах, специфічних етно- й соціокультурних дискурсах, що відзначаються значною стійкістю й тривалістю, на літературних образах/іміджах інших країн та іноземців, що створюються в певній національній чи регіональній свідомості й відбиваються в літературі – у широкому сенсі» [6, 5]. Після того, як Образ у його попередньому вигляді сформовано, Прообраз свою роль, втрачає, залишаючись існувати у вигляді рефлексії, яка час від часу нагадує про себе шляхом ситуативної актуалізації того чи іншого з окремих компонентів, про наявність яких у структурі феномену йшлося.

Література

1. Наливайко Д. Спільність і своєрідність: українська література в контексті європейського літературного процесу / Д. Наливайко. – К. : Дніпро, 1988. – 401 с.
2. Українська література в системі літератур Європи і Америки ХІХ – ХХ ст. / за ред. Д. Наливайка. – К. : Наукова думка, 1997. – 432 с.
3. Наливайко Д. Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі ХІ – ХУІІІ ст. / Д. Наливайко. – К. : Основи, 1998. – 476 с.
4. Зорівчак Р. Українська література в англomовному світі. / Р. Зорівчак // Слов'янські літератури : доповіді ХІ Міжнародного з'їзду славістів (м. Боратислава, 1993 р.). – К. : Наукова думка, 1993. – 272 с.
5. Орехов В. Русская литература и национальный имидж. Имагологический дискурс в русско-французском литературном диалоге первой половины ХІХ в. / В. Орехов. – Симферополь : АнтикВА, 2006. – 608 с.
6. Наливайко Д. Актуальні проблеми структури й стратегії літературної імагології / Д. Наливайко // Літературна компаративістика. – К. : Видавничий дім «Стилос», 2011. – Вип. ІV : Имагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. – Ч. І. – С. 4–60.

УДК 811.111-26

Форманова С. В.

ПРИКМЕТНИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ: АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ

У статті розглянуто асоціативний експеримент як спосіб виявлення мікросистеми оцінних назв в українській, російській та англійській мовах. На основі опитування респондентів визначено спільні та відмінні риси лексичної семантики прикметників на позначення негативної оцінки.

Ключові слова: асоціація, асоціативний експеримент, прикметники на позначення негативної оцінки, оцінні назви.

Форманова С. В. Прилагательные, обозначающие негативную оценку: ассоциативный эксперимент. – Статья.

В статье рассматривается ассоциативный эксперимент как возможность определения микросистемы оценочных названий в украинском, русском и английском языках. По результатам опроса респондентов определены общие и отличительные черты лексической семантики прилагательных, обозначающих негативную оценку.

Ключевые слова: ассоциация, ассоциативный эксперимент, прилагательные, обозначающие негативную оценку, оценочные названия.

Formanova S. V. Adjectives for designation negative assessment: associative experiment. – Article.

In the article an associative experiment as method of exposure of microsystem of the evaluation names is considered in Ukrainian, Russian and English languages. On the basis of questioning of respondents the general and excellent lines of lexical semantics of adjectives are determined on denotation of negative estimation.

Key words: association, associative experiment, adjectives on denotations of negative estimation, evaluation names.

Застосування міждисциплінарного підходу в сучасних дослідженнях із лексичної семантики надає особливої цінності результатам конкретних наукових розвідок. Урахування системності мови дозволяє проводити вивчення кожного семантичного об'єднання слів як невід'ємної частини загальної системи мови, що припускає можливість моделювання семантичних відношень у лексиці. Контрастивне дослідження лексико-семантичних об'єднань слів різних мов сприяє виявленню таких властивостей лексичної семантики, які відбивають специфіку світобачення лінгвосоціумів.

Нами проведено асоціативний експеримент як засіб виявлення мікросистеми оцінних назв в українській, російській та англійській мовах. Метою статті є виявлення спільного й відмінного в семантиці прикметників на позначення негативної оцінки як фрагмента мовної картини світу, а також визначення закономірностей семантичних розходжень та встановлення їхніх причин. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішити такі завдання: 1) описати асоціативний експеримент як об'єктивний чинник відтворення асоціативних зв'язків у свідомості мовців; 2) обґрунтувати спільне й відмінне в прикметниках на позначення негативної оцінки в українській, російській та англійській мовах; 3) узагальнити результати асоціативного експерименту.

Асоціативний експеримент уперше широко описано А. Тумбом і К. Марте в 1901 році. К. Юнг 1919 року використав його з метою виявлення імпліцитних потягів людини та визначив як прективний текст, що спочатку використовувався в психології для діагностики й психологічних досліджень. Значення експериментальних методик як засобу проникнення в систему мови підкреслювалося американськими психолінгвістами,

такими як Дж. Міллер, Ч. Осгуд, Д. Сусі. Психолінгвістика розвиває експериментальні дослідження мови, започатковані психологічною школою Л.С. Виготського, а також мовознавчими студіями Л.В. Щерби, який одним із перших зрозумів величезне теоретичне й практичне значення введення експерименту в семантику [11, 7]. Пізніше в російській психологічній науці його докладно й послідовно розробляла школа О.М. Леонтьєва та О.О. Леонтьєва як «чисто стохастичний (випадковий, вірогідний) підхід до мовленнєвої поведінки» [6, 45]. Є. Бартмінський зазначає, що повноцінний лінгвістичний аналіз повинен спиратися на дані, отримані з трьох найважливіших джерел: системи мови, матеріалів анкет і текстів [12, 66–67]. Як слушно зауважує Т.Ю. Ковалевська, асоціації є своєрідним експлікатором інфернальної архітекτονіки в статуарних інваріантах семантичних зв'язків та віртуальній динаміці смислових варіацій, що доводить необхідність поглибленого вивчення процесів і результатів асоціювання, можливість використання яких у різноманітних наукових дослідженнях (наприклад, мовознавстві, психолінгвістиці, теорії комунікації, сугестивній лінгвістиці, іміджелогії тощо) не підлягає сумнівам [1, 4].

У сучасній психолінгвістиці існують різноманітні методики, спрямовані на дослідження значення слова. Як зазначає О.О. Леонтьєв, вони можуть розподілятися на такі категорії:

- 1) експерименти з найменування;
- 2) експерименти з аплікації суб'єктивного змісту (типу «Що таке «х»?);
- 3) експерименти на можливість/неможливість уживання певного слова в певному контексті;
- 4) експеримент типу «Як це називається?»;
- 5) асоціативні експерименти;

6) експерименти із семантичної близькості слів;

7) експерименти з виявлення залежності психологічного оперування зі словами (наприклад, запам'ятовування) від їхніх змістових характеристик;

8) експерименти, спрямовані на вивчення актуалізації в оперуванні цими словами раніше сформованої установки;

9) експерименти із систематизації понять [7, 7].

Виділяються також експерименти синтагматичні (інформанти мають справу з певними повідомленнями або їхніми фрагментами, реченнями, словосполученнями) та парадигматичні (інформанти оперують окремо взятими словами й оцінюють їх), кількісні (інформанти дають кількісні оцінки значень, семантичної близькості слів тощо) та якісні (інформанти вставляють, замінюють, пересувають слова, не даючи безпосередні кількісні характеристики) [4, 7].

Успіх психолінгвістичного вивчення семантики обумовлюється застосуванням різноманітних методик, зіставленням результатів, отриманих різними методами, без абсолютизації матеріалів одних експериментів і недооцінки інших. Проте найбільш суттєвими методами семантичних досліджень, що розвиваються в межах психолінгвістики, вважаємо два: методику семантичного диференціалу Ч. Осгуда, яку модифіковано в роботах слов'янських дослідників, та методику асоціативного експерименту О.О. Залевської, О.М. Леонтєва.

Для кожного оцінюваного поняття існують два типи шкіл: прямі й метафоричні. Під час використання прямого диференціалу отримуємо деклароване ставлення до оцінюваного поняття, тобто значення поняття, яке людина сама більш-менш усвідомлює та висловлює, наприклад, під час бесіди, опитування чи анкетування. Тобто отримуємо той зріз реального ставлення, який лежить на поверхні й залежить від усвідомлюваних установок, інтересів, поглядів і пріоритетів людини. Натомість під час використання метафоричного диференціалу отримуємо глибинне, приховане, справжнє ставлення людини до оцінюваного поняття, яке вона може навіть не усвідомлювати. Однак саме глибинне ставлення лежить в основі мотивів людини та регулює її дії, вчинки, прийняття рішень тощо.

Психолінгвістичні дослідження фіксують живі асоціативні зв'язки, що існують у свідомості мовців. У монографії Ж. Вандрієса підкреслено: «Слово ніколи не виринає в нашій свідомості самостійно. Навіть коли одне слово в одному значенні присутнє в нашій свідомості, то інші, що залишаються в тіні, а також маса понять та емоцій, з ним пов'язаних найтоншими нитками, щохвилини готові увірватися в нашу свідомість»

[2, 45]. Такий психосемантичний зв'язок між різноманітними мовними одиницями або будь-якими явищами навколишнього світу виявляється в різних ментальних ефектах – виникненні в людській свідомості певних образів, фантомів, загадок в умовах певного вербального стимулювання, і навпаки, у вербальних реакціях на будь-які зовнішні враження, у тому числі й невербальні.

Про необхідність розмежування термінів «асоціація» як «об'єднання» (угрупкування слів) та «асоціювання», коли йдеться про психічні асоціації, зауважував Г.С. Шур, запропонувавши власну класифікацію лексичних асоціацій (вона певною мірою враховує класифікації зарубіжних психологів А. Валлона, В. Вундта, мовознавців Дж. Дженікса й С. Сапорти та два закони асоціації Дж. Діза):

1) елементи є асоціативно пов'язаними, якщо між ними існують специфічні й недвозначні розбіжності;

2) елементи є асоціативно пов'язаними, коли вони можуть бути об'єднаними в групу завдяки тому, що їх опис може здійснюватися на основі одного чи двох спільних показників, згідно з яким виділяється три типи асоціацій:

а) онтологічні, що відбивають парадигматичний аспект явищ або спосіб існування елементів, визначаються не суб'єктивним, а соціальним досвідом індивіда;

б) емпіричні, що лежать в основі угруповань елементів відповідно до суб'єктивного досвіду індивіда та так званих парадигматичних і синтагматичних асоціацій (вони обумовлюються екстралінгвістичними чинниками й відбивають їх);

в) психічні, до яких належать «індивідуальні», або «випадкові», асоціації та консоціації [10, 75].

Лексичні асоціації реєструються для вирішення різних наукових завдань. Вони застосовуються в дослідженнях із навчання парним асоціаціям та формування вербальних понять, у вивченні аспектів референції слова, у вимірюванні схожості між словами щодо асоціативних структур, у дослідженні так званого синтагматичного й парадигматичного аспектів опанування мовою.

Психологічна структура значення виявляється системою співвідносності й протиставлення слів у процесі вживання їх у діяльності, проте не в процесі їх зіставлення як одиниць лексики [7, 7].

Р. Ромметвейт розглядає асоціативний стан, викликаний словом, як стан виникнення потенційних асоціацій. Послідовності асоціативних реакцій відбивають тимчасово пов'язаний вибір серед цих потенційних асоціацій. Проведення експериментів, як вільних, так і спрямованих, може виявитися корисним також під час відділення сфери референції слова від його асоціативної структури та під час виділення чисто синтагматичних асо-

ціацій. Отримані результати допоможуть виділити тонкі аспекти моделей значення слова, що виявляють розбіжності, які ми інтуїтивно відчуваємо, наприклад, між поетичними й вульгарними словами, що мають майже однакові сфери референції [8, 53–56].

Сутність асоціативного експерименту полягає в тому, що респондентам пропонують якомога швидше відповісти на слова експериментатора першим словом, яке спаде на думку. За змістом відповідей або характером асоціацій можна говорити про емоції, настанови, уявлення респондента про те чи інше явище. Як слушно зауважує О.М. Леонтєв, сама можливість асоціативного експерименту зумовлюється тим, що послідовні елементи потоку мовлення пов'язані певною статичною залежністю, яка визначається більше екстралінгвістичними чинниками, ніж лінгвістичними [6, 45]. У такий спосіб результати асоціативних експериментів дають змогу не лише усвідомити механізми глибинних процесів інформаційної обробки, а й визначити адекватні шляхи конструювання ретіальних контекстів, через які здійснюється вагомий вплив на поведінку національної аудиторії, а отже, відбувається формування певних констант у площинах раціональної й аксіосистемної свідомості [1, 5].

Ми застосовували асоціативний експеримент для виявлення мікросистеми оцінних назв прикметників із негативною оцінкою та з метою дослідження конкретних виявлень оцінного континууму серед опитуваних. При цьому аналізувалися лексеми, які дозволяють судити про причини, мотиви й форми негативної оцінки та умови її вияву. Як зазначалося вище, асоціативний експеримент може бути вільним і спрямованим. У першому випадку вибір слова-асоціата не спрямовується експериментатором, а в другому інформанту задається установка на певний тип асоціацій. На думку О.О. Леонтєва, цінним джерелом інформації слугує вільний асоціативний експеримент, здійснений тоді, коли хочуть встановити об'єктивно наявні в психіці носіїв мови семантичні зв'язки слів [5, 9].

О.Ю. Карпенко зауважує, що асоціативний психолінгвістичний експеримент дійсно дозволяє пізнати індивідуальні, ідіолектні фрейми, а через встановлення асоціативних норм – також корпоративні й загальномовні фрейми [3, 187]. Дослідник стверджує, що поняття «асоціативні норми» чітко не окреслюється, оскільки фахівці не мають однозначної думки щодо цієї проблеми. Науковець зазначає, що у вільному асоціативному експерименті існують лише 2 типи реакцій: синтагматичні й парадигматичні. Асоціацій певного третього типу не існує [3, 188].

Н.В. Уфимцевою пораховано, що в російському асоціативному словнику 1977 року представлено

30,5% парадигматичних і 69,5% синтагматичних реакцій [9, 153].

Однак стандартна схема проведення вільного асоціативного експерименту є такою: інформантові пропонується перелік слів-стимулів (усно або письмово); після цього він повинен, не замислюючись, швидко відповісти або написати перше слово, яке спаде йому на думку. Це є реакцією на стимул. Перевага вільного асоціативного експерименту над спрямованим полягає у відносній легкості отримання масового експериментального матеріалу, що потім підлягає багатоаспектній обробці за багатьма параметрами. Щоправда, для аналізу експериментального матеріалу здебільшого використовуються універсальні параметри та схеми упорядкування, що не виходять за межі трьох стандартних типів асоціацій: синтагматичних, парадигматичних і тематичних. Опис такої методики та її результати подано в «Словаре асоціативних норм русского языка» за редакцією О.О. Леонтєва 1977 року, у «Словнику асоціативних норм української мови» Н.П. Бутенко 1979 року. Зразком спрямованого експерименту є «Словник асоціативних означень іменників в українській мові» Н.П. Бутенко 1989 року, двотомний «Український асоціативний словник» С.В. Мартінек 2007 року. Заслуговує на увагу також експеримент, проведений В.Д. Ужченком із метою визначення ступеня мотивованості ідіом української мови, коли від респондентів вимагалось відповісти на таке запитання: «Чому ми так говоримо?»

Методика проведення експериментів під час визначення прикметників зі значенням негативної оцінки (далі – НО) передбачає вирішення комплексу завдань:

- 1) добір прикметників зі значенням НО;
- 2) обґрунтування відбору інформантів;
- 3) підготовка завдань;
- 4) визначення часу, місця й способу проведення експерименту;
- 5) визначення методики обробки матеріалів;
- 6) перевірка результатів експерименту.

Перед формуванням конкретного завдання, а головне – під час вибору гіпотези, що перевіряється, необхідно виділити всередині дифузного поняття певне «ядро» та пам'ятати, що вірогідні результати експерименту стосуються саме цього «ядра», а не всього комплексу ідей, асоціацій, метафор, пов'язаних із вихідною метафорою – моделлю. Проте експериментальні дані, які не належать до «ядра», також є важливими для дослідження, оскільки в «периферійній зоні» експериментальних даних відбивається специфіка індивідуальної предикації й трансформування форм мовленнєвої діяльності, які психологізуються.

Прикметники на позначення НО відбивають особливості мовної картини світу соціуму на ос-

нові образного уявлення дійсності. Образна основа прикметників на позначення НО – один із способів, яким «дух народу» (за визначенням В. Гумбольдта) втілює себе у світобаченні, а через нього – у мові. Ефективним засобом його об'єктивізації виступає асоціативний експеримент, який дозволяє перевірити вищезазначене.

Нами було проведено вільний асоціативний експеримент студентів Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, Одеської національної академії будівництва й архітектури, Одеського національного медичного університету. Їм було запропоновано прикметники з НО, до яких слід було дібрати асоціації. Експеримент відбувався протягом семи місяців (січня – березня 2005 року та лютого – травня 2014 року) та реалізувався у формі анонімного письмового опитування.

В експерименті брали участь 250 респондентів віком від 17 до 26 років. Вік опитаних студентів нами було обрано не випадково. Цей період, окрім сформованої особистості, особливостей поведінки й стилів спілкування, характеризується сталістю певних стереотипів і мотивацією їх незмінності або спроб подолання. Перед початком експерименту інформанти проходили інструктаж, щоб відтворити реальні асоціації, закладені в підсвідомості. Потім експериментатор читав слова в такому темпі, щоб інформанти мали для написання слова-стимулу 5–7 секунд.

У мовознавстві оцінні назви розглядаються з позиції «оцінка маркована/немаркована», «оцінка позитивна/негативна». В українській і російській мовах через підвищену емоційність носіїв прикметники на позначення НО вживаються частіше, ніж в англійській мові, що свідчить про розбіжності у визначенні оцінки. Спільним у використанні прикметників на позначення НО в українській, російській та англійській мовах є те, що вони вживаються переважно зі зневажливою конотацією та позначають негативні якості. Порівняймо: рос. – *дурной*, укр. – *дурний*, англ. – *nasty*; рос. – *пьяный*, укр. – *п'яний*, англ. – *boozy*; рос. – *тупой*, *никудышний* (розм.), укр. – *великорозумний* (ірон.), *тупий* (лайл.), англ. – *stupid*.

Як засвідчують дані, отримані під час асоціативного експерименту, діапазон асоціативів аналізованих прикметників становить від найменшої кількості (укр. – *гіркий*, рос. – *голубой*, англ. – *sharp*) до найбільшої кількості (укр. – *недорікуватий*, рос. – *конченый*, англ. – *biped*). Більшість асоціацій у трьох мовах виникло з прикметниками, що характеризують людину. Підкласи характеристики волосся, очей, ваги, зовнішності в трьох мовах заповнено рівномірно. Наприклад, в українській мові з прикметником *жорсткий* виникли асоціації *волосся, одяг, поведінка, пасок, рука, светр, у*

російській – *взгляд, кулак, обувь, одежда*, в англійській – *boots, fabric, foot, hand, trousers*.

Асоціативний експеримент проводився серед студентів різних вищих навчальних закладів, серед них були також студенти-іноземці. Безумовно, такі чинники, як вік, професія, освіта, характер тощо, накладають певний відбиток на свідомість, тому відповіді учасників експерименту мали значні розбіжності, які залежали від їхньої ментальності й мовної картини світу. Наприклад, у студентів-медиків із прикметниками *гострий, тупий* виникли асоціації *біль, голка*, що характерно для їхнього фаху; у студентів-філологів із прикметниками *огидний, негарний* виникли асоціації *Квазимодо*; у студентів-будівельників із прикметниками *дурний, нахабний* виникла асоціація *прораб*.

Аналіз експериментальних даних дозволяє зробити такі висновки:

про конотативний потенціал українських, російських та англійських прикметників свідчать певні параметри (обсяг асоціативної структури прикметників на позначення НО складає від 1 до 12; прикметники на позначення НО у свідомості носіїв мови мають власний асоціативний потенціал та осмислюються ними як окремий мовний стимул);

2) результати аналізу даних асоціативного експерименту підтверджують думку про те, що конотація прикметників на позначення НО формується внаслідок взаємодії певного комплексу параметрів і залежить від національно-мовної картини світу;

3) більшість асоціацій у трьох мовах (з інформантами-носіями) виникли з прикметниками, які характеризують людину. Підкласи характеристики волосся, очей, ваги, зовнішності заповнено рівномірно;

4) значення негативної оцінки мають такі прикметники: укр. – *бракований, зламаний, знівечений, непридатний, негарний, підроблений, поганий, помилковий, жирний, розфарбований*; рос. – *испорченный, негодный, неправильный, поломанный, третьесортный, вредный, жирный*; англ. – *bad, unusable, fat, nutritious*;

5) українська, російська та англійська мови мають морфологічні розбіжності: в українській і російській мовах прикметник змінюється за родами, числами й відмінками; ці його форми залежать від іменника, з яким прикметник узгоджується (*поганий кінь, поганого коня, поганому коню* тощо); *голая телка, голой телке, голую телку* тощо); прикметник в англійській мові не змінюється ні за родами, ні за числами, ні за відмінками (*a cruel man, cruel people, with a cruel men*).

Отже, застосування психолінгвістичних підходів до вивчення семантичної структури слова є успішним і вдалим, оскільки дозволяє не лише виявити мікросистему оцінних назв, а й характеризувати їхні національно-мовні особливості.

Література

1. Асоціативний словник української рекламної лексики / : Т.Ю. Ковалевська, Г.Д. Сологуб, О.В. Ставченко. – О. : Астропринт, 2001. – 116 с.
2. Вандриес Ж. Лингвистическое введение в историю / Ж. Вандриес. – пер. с фр. – М. : СОЦЭКГИЗ, 1937. – 410 с.
3. Карпенко О.Ю. Проблематика когнітивної ономастики : [монографія] / О.Ю. Карпенко. – О. : Астропринт, 2006. – 328 с.
4. Клименко А.П. Психолінгвістика / А.П. Клименко. – Минск : Мин.ГПІИЯ, 1982. – 99 с.
5. Леонтьев А.А. Общие сведения об ассоциациях и ассоциативных нормах / А.А. Леонтьев // Словарь ассоциативных норм русского языка / под ред. А.А. Леонтьева. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1977. – С. 5–17.
6. Леонтьев А.Н. О социальной природе психики человека / А.Н. Леонтьев // Вопросы философии. – 1961. – № 1. – С. 26–40.
7. Леонтьев А.А. Психолінгвістический аспект языкового значения / А.А. Леонтьев // Принципы и методы семантических исследований / под ред. В.Н. Ярцевой. – М. : Наука, 1976. – С. 5–40.
8. Ромметвейт Р. Слова значения и сообщения / Р. Ромметвейт // Психолінгвістика за рубежом / отв. ред. : А.А. Леонтьев и Л.В. Сахарный. – М. : Наука, 1972. – С. 53–66.
9. Уфимцева Н.В. Опыт экспериментального исследования развития словесного значения / Н.В. Уфимцева // Психолінгвістические проблемы семантики / отв. ред. : А.А. Леонтьев, А.М. Шахнарович. – М. : Наука, 1983. – С. 140–180.
10. Шур Г.С. Теория поля в лингвистике / Г.С. Шур. – М. : Наука, 1974. – 256 с.
11. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.
12. Bartmiski J. Podstawy lingwistycznych badan nad stereotype – na przykladzie stereotypu matki / J. Bartmiski // Jezyk a kultura. – 1988. – № 12. – S. 66–67.

УДК 811.161.1'373.23

Ходоренко А. В.

ФРОНЕЗИС ИЛИ ЭФФЕКТИВНОЕ СУЖДЕНИЕ? НАРРАТИВНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ОБЩИЕ ВОПРОСЫ

В статье в общих чертах затронуты проблемы современной теории нарративных исследований, предложен материал для практического анализа нарратива с позиций и методов нарративных исследований. Выделены признаки нарратива. Приведены примеры анализа нарратива на примере сравнительной парадигмы англоязычной нарративной единицы и русского перевода.

Ключевые слова: нарратив, нарративные исследования, теория нарратива, единица нарративного дискурса, модальность.

Ходоренко Г. В. Фронезис чи ефективний вислів? Нарративні дослідження: загальні питання. – Стаття.

У статті в загальних рисах порушено проблеми сучасної теорії нарративних досліджень, запропоновано матеріал для практичного аналізу нарративу з позицій і методів нарративних досліджень. Надано особливі риси нарратива. Наведено приклади аналізу нарративу на прикладі порівняльної парадигми англійської нарративної одиниці та російського перекладу.

Ключові слова: нарратив, нарративні дослідження, теорія нарративу, одиниця нарративного дискурсу, модальність.

Khodorenko A. V. Phronesis or effective utterance? Narrative research: general issues. – Article.

The article outlines the problems affected by the modern theory of narrative studies. We suggested linguistic material for practical analysis of the narrative from the perspective of narrative techniques and research. Traits of narrative have been featured. The analysis of English-language narrative and its equivalent Russian translation has been made in the framework of comparative narrative paradigm.

Key words: narrative, narrative research, theory of narrative, unit of narrative discourse, modality.

В статье в общем виде ставится проблема определения нарратива, его характеристик в парадигме современной теории нарративных исследований в лингвистическом аспекте освещения. Материалом для практического анализа нарратива с позиций и методов нарративных исследований выбраны риторические тексты политиков, в частности, предвыборная речь Б. Обамы. Целью статьи является выделение характеристик нарратива в процессе лингвистического анализа нарратива на примере сравнительной парадигмы англоязычной нарративной единицы и русского перевода фактического материала исследования. Задачами для достижения поставленной цели являются уточнение термина и дефиниции нарратива в парадигме современных исследований.

Научный «голод» современной мысли определяет поиск подходов, а также постоянного поиска смысла того, что мы делаем в науке. В статье Д. Солиса «The Crisis of Personhood: Why We Need to Broaden Our View» мы читали о необходимости работы во имя будущего блага. Мысль не нова, но особенностью явилось то, что отличает нашу научную школу от западной (до сих пор еще отличает, на наш взгляд): простота изложения и признание неизбежности недостижения целей, в то же время поиск идей, осознание их ценности для науки и общества в целом [7].

Возможно, этим обоснован «нарративный поворот» в науке, поворот в отношении к действительности, концептуально другой взгляд на реальность, видение себя в реальности. Путь познания предположительно лежит через нарратив – хроникальное автобиографическое повествование, которое мы определяем как единицу эмоциональ-

ного интеллекта, а также как единицу фронезиса [1, 132].

Нарратив и предшествующие теории нарратива течения формировались в разное время и разными научными школами [1–10]. М. Крейсмор в статье «Trusting the Tale: Narrativist Turn in the Human Sciences» утверждает, что нарратив – это сфера кросс-дисциплинарных взаимодействий и медиаций, он собирает воедино все, что имеет отношение к нарративу в самых разных науках (филологии, историографии, психоанализе, философии, экономике и так далее), рассматривает его одновременно как предмет (форму письменного или устного дискурса) и как инструмент познания (например, нарративистское прочтение некоторых философских теорий), описывает сложную конфигурацию нарративного поворота, включающую множество «разнообразных троп» [2]. Современные исследователи спорят о схожести нарратива и психоанализа, однако сходятся в том, что общее заключается в повышенном интересе к человеку, его мыслям о себе, его заключениям о себе, о правильности поступков и о том, что, по их мнению, правильно или неправильно делать, к некоему фронезису Аристотеля, изложенному по-новому.

Метафора «нарративный поворот» близка к лакатосовской идее конкуренции научно-исследовательских программ, поскольку брендинг нового научного направления в качестве «поворота» обеспечивает ему неплохие шансы в том трансцендентальном поле, в который волей-неволей втянуто институционально оформленное научное мышление [2].

В. Фишер предложил термин «нарративная парадигма». Он пояснил, что имеет в виду не ту

или иную дисциплинарную парадигму, например, социологическую, а как бы «метaparadигму» как пограничную сферу, в которой встречаются различные гуманитарные науки [3]. Тем самым он нисколько не стремится отрицать существование или желательность существования частных жанров дискурса: «Нарративная парадигма не отрицает полезность осознания различий между макроформами дискурса (философией, риторикой, поэтикой и так далее) или микроформами дискурса (мифами, метафорами, аргументами и так далее)» [6]. В. Фишер перевел понятие парадигмы из плоскости методологии науки в плоскость практической теории коммуникации (в том числе научной) и коммуникативной этики, содержащие к тому же явные антропологические импликации, в плоскость фронезиса, помогающего в итоге принимать правильные решения. Нарративная парадигма, с его точки зрения, основана на так называемой нарративной рациональности, по контрасту с ковенциональной моделью формальной рациональности, которая, как предполагается, должна управлять человеческим общением [6]. Нарративная рациональность, согласно В. Фишеру, включает нарративную вероятность (согласованность и связность истории) и нарративную верность (наличие в рассказе *good reasons* для доверия к нему, то есть «веских причин» или «достаточных оснований»). Эти фишеровские неформально-логические характеристики нарратива можно смело добавлять к многочисленным дискуссиям о критериях нарратива, которые ведут представители классической нарратологии [2].

Эпистемологические основания нарративизма и научная интуиция подталкивают к исследованию той сферы коммуникативного материала, о которой говорит В. Фишер, – практической теории коммуникации (в том числе научной) и коммуникативной этики, содержащих антропологические импликации, плоскость фронезиса, помогающего принимать правильные решения.

В медицине, социологии или исторической науке личная история (рассказ о самом себе), а также признание смысла нарратива как рассказа о себе – это не только живая история, не только гуманистический путь к *public history*, например, но и особая этика, опыт выслушивания частного лица, затерянного на безличных исторических просторах, это способ, каким такое частное лицо может быть узнано, признано, найдено [3].

Мы взяли единицу нарративного дискурса и сделали его лингвистический анализ с точки зрения использования в нем нарративных элементов, говоря проще – единиц модальности, делающих из нейтрального текста нарратив, тем самым отличая его.

По нашим предположениям, нарратив – это всегда коммуникативно успешное риторическое

языковое целое, с наличием рема-тематических отношений, новизны, эмоциональной насыщенности, наличием единиц А-экспрессии, а также высоких показателей психолингвистических коэффициентов. Такие образования должны демонстрировать ярко выраженный эмоциональный интеллект – «способность человека осознавать эмоции, достигать и генерировать их так, чтобы содействовать мышлению, пониманию эмоций и того, что они означают, и, соответственно, управлять ими таким образом» [5].

Для анализа мы приводим речь Б. Обамы (*Democratic National Convention, 2004 г.*) и ее перевод:

«My parents shared not only an improbable love; they shared an abiding faith in the possibilities of this nation. They would give me an African name, Barack, or «blessed», believing that in a tolerant America your name is no barrier to success. They imagined me going to the best schools in the land, even though they weren't rich, because in a generous America you don't have to be rich to achieve your potential. They are both passed away now. Yet, I know that, on this night, they look down on me with pride». – «Мои родители не только невероятно любили друг друга; они твердо верили в возможности этой страны. Они дали мне африканское имя Барак, или «Благословенный», полагая, что в толерантной Америке имя не является препятствием к успеху. Не будучи богатыми, они хотели, чтобы я учился в одной из лучших школ в стране, потому что верили в то, что в щедрой Америке не нужно быть богатым, чтобы реализовать себя. Их уже нет в живых, тем не менее, я знаю, что в эту ночь они смотрят на меня с гордостью».

Приведем выделенные нами четыре признака, характеризующие нарратив:

1) событийность, выраженная глагольными формами простого прошедшего *shared imagined weren't rich*, а также формы *would* с инфинитивом в значении выражения действия в прошлом *would give me an African name*. Отметим, что такая форма носит модальность, интенсифицируя значение сказанного, реализуя при этом потенциал претерито-презентного глагола *will-would*, в значения которого входят семантические дериваты волеизъявления, воли, желания и его реализации;

2) завершенность, темпоральность (историчность), проявленная в автобиографическом отрезке детских воспоминаний;

3) хронологическая последовательность истории, причинно-следственная связь событий: *мои родители невероятно любили друг друга; они твердо верили в возможности этой страны; дали мне африканское имя Барак, или «Благословенный»; не будучи богатыми, они хотели, чтобы я учился в одной из лучших школ в стране, потому что верили;*

4) реализация функции установления причинно-следственной связи, коммуникативный «мост», «итог» вышеизложенного: «Их уже нет в живых, тем не менее, я знаю, что в эту ночь они смотрят на меня с гордостью».

Эпоха массового тиражирования визуальных образов, абсолютной демократизации их производства и потребления, их влияния на самые разные сферы индивидуальной жизни похоже на невероятную демократизацию нарративов, заполнение повседневного культурного контента, прежде всего медийного, индивидуальными повествованиями, в том числе бесчисленными автонарративами [2]. Нарративный разум, о котором еще в 1955 г. в работе «История как система» Х. Ортега-и-Гассет писал как о разуме, наиболее адекватном гуманитарным наукам, поскольку они заняты постижением изменчивого и свободного человеческого существования, в нынешнюю эпоху, в эпоху после распада больших нарративов, превратился в безразмерную и неконтролируемую массу микронарративов, пролиферация которых идет тем быстрее, чем больше появляется для этих целей подручных, технических средств. Термин Ж. Бодрийера «экстаз рассказа» функционально определяет компоненты нарратива, а именно «Narrago, ergo sum» («Повествую, следовательно, являюсь»), а также нарративную

интенсивность, при которой «тебя хотят слушать» [3].

Таким образом, в нарративе в лингвистическом аспекте его анализа выделены рема-тематические отношения, новизна идеи, эмоциональная насыщенность, наличие единиц А-экспрессии, высокие показатели психолингвистических коэффициентов, предположительно демонстрирующие эмоциональный интеллект языковой личности, способность человека осознавать эмоции, генерировать их для *содействия* мышлению, в языковой нарратив – фронезис. Последний, определенный изначально как суждения, способствующие действию по поводу ценностей и сущностей вещей, некий «экстаз рассказа», современный нарратив, в нашей экспликации приобретает характеристики эффективного высказывания, в котором единицы модальности демонстрируют в этом контексте особую важность для поддержания интереса слушающего в процессе познания через «нарративный поворот» в науке, поворот в отношении к действительности, новый взгляд на реальность через видение себя в реальности. Перспективой исследований является анализ языкового пути познания через нарратив – хроникальное автобиографическое повествование, единицу эмоционального интеллекта, единицу фронезиса, а также уточнение составляющих термина и дефиниции нарратива.

Литература

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель. – М. : Наука, 1976–1983. – Т. 2. – 1978. – 524 с.
2. Лехциер В.Л. Нарративный поворот и актуальность нарративного разума / В.Л. Лехциер [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.culturalnet.ru/main/person/830>.
3. Лехциер В.Л. Экстаз рассказа: о судьбах повествований до и после иконического поворота / В.Л. Лехциер [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cirkolimp-tv.ru/articles/117/ekstaz-rasskaza-osudbakh-povestvovanii-do-i-posle-ikonicheskogo-povorota20>.
4. Dijk T.A. van. Studies in the pragmatics of discourse / T.A. van Dijk. – Hague : Springer, 1981. – 331 p.
5. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ / D. Goleman. – Hague : Springer, 1996. – 129 p.
6. Fisher W.R. The Narrative Paradigm: An elaboration / W.R. Fisher. – Hague : Springer, 1985. – 350 p.
7. Solies D. The Crisis of Personhood: Why We Need to Broaden Our View / D. Solies [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vimeo.com/metanexus>.
8. Taine H. Formation de sa pensée / H. Taine. – Paris, 1932. – 305 p.
9. Verschueren J. Metapragmatics and universals of linguistic action / J. Verschueren // Linguistic action: Some empirical-conceptual studies / ed. by J. Verschueren. – Norwood, 1987. – P. 125–140.
10. Way E.C. Knowledge representation and metaphor / E.C. Way. – Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1991. – 350 p.

УДК 81'276.6 : 81'373

Цинова М. В.

ВЛИЯНИЕ ЭКСТРАЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ФАКТОРА НА ФОРМИРОВАНИЕ МОДАЛЬНОЙ ГЛАГОЛЬНОЙ КОНСТРУКЦИИ ТИПА «МОДАЛЬНЫЙ ГЛАГОЛ + BE + ПРИЛАГАТЕЛЬНОЕ» (НА МАТЕРИАЛЕ ТЕКСТОВ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ДИСКУРСА)

Статья описывает исследование модальных глагольных конструкций, встречающихся в текстовых корпусах, которые относятся к научному функциональному стилю, чтобы определить, в какой степени характер текстов научной коммуникации влияет на выбор конститuentов конструкций.

Ключевые слова: лексический слой, модальный глагол, текстовый корпус, частота использования.

Цинова М. В. Вплив екстралінгвістичного фактора на формування модальної дієслівної конструкції типу “модальне дієслово + be+прикметник” (на матеріалі текстів науково-технічного дискурсу). – Стаття.

Стаття представляє опис дослідження модальних дієслівних конструкцій, які зустрічаються у текстових корпусах наукового функціонального стилю, щоб визначити, якою мірою характер текстів наукової комунікації впливає на вибір конститuentів конструкції.

Ключові слова: лексичний пласт, модальне дієслово, текстовий корпус, частота використання.

Tsinovaya M. V. The influence of extralinguistic factor on the formation of modal verbal construction “modal verb + be + adjective” (on the material of texts of the scientific and technical discourse). – Article.

The paper describes the modal verbal constructions met in the text corpora of the scientific functional style in order to indicate to what extent the character of scientific communication texts influence on the construction constituents choice.

Key words: frequency of usage, lexical layer, modal verb, text corpus

В теоретической грамматике достаточно прочно установилось мнение о модально-глагольной конструкции (МГК) как о сочетании, в котором четко распределены «роли» каждого конститuenta: семантику представляет зависимый глагол, а главный (модальный) глагол несет дополнительное предикативное значение грамматизирующего характера [1; 2; 7]. Однако подобное определение, хотя по существу и верное, не предполагает того факта, что внутри самой конструкции возможен процесс взаимного влияния частей на грамматические и лексические характеристики друг друга.

Факт взаимодействия конститuentов МГК становится очевидным, если исследование проводится на материале текстового корпуса, созданного в результате сплошной выборки. Наблюдение за языковыми явлениями, встречающимися в текстах такого типа выборки, показывает, что взаимодействие частей в модально-грамматических конструкциях действительно существует, и что оно полностью зависит от экстралингвистических факторов, т.е. от характера исследуемых текстов.

В представляемой статье материалом послужили текстовые корпуса предметных областей «Теплотехника», «Электротехника» и «Автомобилестроение». Они были сформированы на основе текстов из соответствующих научных журналов, издаваемых в США и Великобритании: Power Engineering; Power; IEEE Transactions on Power Apparatus and Systems; Combustion; Automotive News; Control and Optimization; Machinery and Production Engineering; Automotive Engineer; Machine Design.

Статистические исследования текстовых корпусов научного функционального стиля показали, что он обладает сравнительно бедным набором глагольных конструкций, среди которых наиболее частотными являются модальные. Они составляют примерно 58% от всех других видов глагольных конструкций [4, 12]. Что касается конкретно МГК «модальный глагол + be + прилагательное», то можно сказать, что эта конструкция встречается достаточно часто в выбранных текстовых корпусах – 132 раза.

Цель настоящего исследования – рассмотреть конститuentы модальных глагольных конструкций (МГК) «модальный глагол + be + прилагательное», функционирующих в трех текстовых корпусах «Теплотехника», «Электротехника» и «Автомобилестроение», чтобы определить, в какой степени экстралингвистический фактор, т.е., характер текстов научного стиля, оказывает влияние на их лексическое и грамматическое взаимодействие.

Цель статьи обусловила выполнение следующих задач:

- скомпилировать и проанализировать список модальных глаголов, выступающих в качестве первого конститuenta МГК «модальный глагол + be + прилагательное»;
- составить частотный список имен прилагательных, входящих в МГК «модальный глагол + be + прилагательное»;
- разделить весь состав списка имен прилагательных на лексические слои для определения их лексических особенностей;

В таблице 1 даются количественные данные о первом конститuentе МГК, встречающихся в каждом из текстовых корпусов.

Таблица 1

**Частотное распределение первого конституента (модального глагола)
в МГК «модальный глагол + be + прилагательное» в исследуемых текстовых корпусах**

№	Первый конституент конструкции «модальный глагол + be + прилагательное»	Текстовые корпуса			F*
		Теплотехника	Электротехника	Автомобилестроение	
		F	F	F	
1.	may/might	26/2	23/3	7/2	63
2.	can/could	16/2	9/5	2/7	41
3.	must	10	10	6	26
4.	to have to	-	2	-	2
5.	to be to	-	-	-	-
	Всего:	56	52	24	132

Данные таблицы с очевидностью демонстрируют, что, несмотря на принадлежность всех трех текстовых корпусов к одному типу дискурса – научно-техническому – количественные величины у каждого корпуса имеют свои особенности. Так, практически одинаковые частотные параметры отмечаются в подязыках «Теплотехника» и «Электротехника», тексты которых реализуют данный тип синтаксического соединения предпочтительно с глаголами *may/might*. Тексты же подязыка «Автомобилестроение» в целом характеризуются незначительной частотой использования в них МГК типа «модальный глагол + be + прилагательное».

Избирательность модели проявляется также и в реализации морфологических категорий (временных форм) первых конституентов. Следует отметить преобладание форм настоящего времени у модальных глаголов *can* и *may* в подязыках

«Теплотехника» и «Электротехника». В подязыке «Автомобилестроение» временная форма *may* также более частотна, чем *might*. Однако глагол *can* в форме прошедшего времени в этом подязыке реализуется чаще. Таким образом, анализ показал, что частота употребления МГК типа «модальный глагол + be + прилагательное» с различными временными формами первого конституента может варьироваться в пределах одного функционального стиля в зависимости от подязыка и его научной тематики.

Для описания лексических и частотных характеристик второго конституента МГК «модальный глагол + be + прилагательное», т. е. имени прилагательного, был сформирован частотный список прилагательных, используемых с различными модальными глаголами. Данные представлены в таблице 2, в ней учтены прилагательные с абсолютной частотой более 1.

Таблица 2

**Частотные характеристики прилагательных, соединяющихся
с различными модальными глаголами в МГК «модальный глагол + be + прилагательное»**

№	Прилагательное	Модальный глагол						F*
		can	could	may	might	must	have to	
1.	high	7	5	12	2	3	-	27
2.	useful	4	5	7	1	2	-	17
3.	large	4	3	6	-	2	1	16
4.	possible	-	-	11	2	2	-	15
5.	appropriate	4	1	5	-	1	-	11
6.	advantageous	3	1	3	1	2	-	10
7.	important	3	2	3	-	1	-	9
8.	adequate	2	1	4	-	2	-	9
9.	available	-	-	4	-	4	-	8
10.	capable	-	-	-	-	4	1	5
11.	able	-	-	-	1	3	-	4
	Всего	27	14	56	7	26	2	132

Список имен прилагательных содержит 11 единиц, расположенных по убыванию частоты их использования в модальных глагольных конструкциях. Самые частотные прилагательные *high*, *useful*, *large*, *advantageous* соупотребляются почти со всеми модальными глаголами, за исключением одного. Три прилагательных – *appropriate*, *important*, *adequate* – занимающих средний частотный диапазон, не используются с двумя модальными глаголами. Остальные – *available*, *capable*, *able* – присоединяются в МГК только к двум модальным глаголам. Они имеют очень невысокую частоту употребления в конструкциях и располагаются, соответственно, внизу частотного списка. Сюда можно отнести и *possible*. Хотя это прилагательное имеет большое числовое значение и занимает четвертое место в списке, однако его использование с модальными глаголами ограничено тремя конституентами *may*, *might* и *must*. Дальнейшее описание анализа МГК «модальный глагол + *be* + прилагательное» даст объяснение такому положению прилагательного *possible*.

Таблица 2 демонстрирует одновременно частотные параметры прилагательных и грамматические формы первого конституента, что позволяет определить имплицитное содержание соединения частей МГК. Прилагательные *possible*, *capable*, *able*, *available* зарегистрированы в тезаурусе Вебстера [14] как синонимичные единицы смысла, т. е., они могут реализовываться в речи на правах функциональных заменителей. Можно сказать, что характерной особенностью вхождения в МГК данных лексем, имеющих общее абстрактное значение «возможный», является то, что в исследуемых текстовых корпусах они не употребляются с глаголом *can*. Это можно объяснить тем, что глагол *can* сам воспроизводит смысл возможности существования объективных характеристик предметов или явлений. Невозможность заполнения конструкции глаголом *can* и, например, прилагательным, *able* (*can be able*) диктуется еще и нормами реализации языковых средств в узусе. В рассматриваемых текстах в рамках одной конструкции не могут воспроизводиться тождественные смыслы в силу их несовместимости для обозначения конкретных свойств описываемых реалий. Однако для присоединения к модальному глаголу *must* таких ограничений не существует, поскольку их соупотребление не противоречит языковым и логическим нормам, например, *must be able to divide*, *must be possible to steer*, *must be capable of generating*.

Чтобы учесть практически все стороны конституентов исследуемых модальных грамматических конструкций, наряду с анализом их имплицитных особенностей соединения рассматривались лексические характеристики прилагательных, используемых в МГК, которые могли бы повли-

ять на сочетаемость обеих частей конструкции и количественные параметры их совместного функционирования.

Для определения лексических характеристик все прилагательные, приведенные в таблице 2, были разделены на стратификационные слои. За основу расслоения имен прилагательных был взят принцип, используемый в [13]. Он предусматривает распределение имен прилагательных по трем лексическим слоям – общеупотребительному, общенаучному и терминологическому – в соответствии с 1) лексико-семантическим вариантом слова, реализуемым в контексте; 2) экспертной оценкой, т. е., опросом специалистов рассматриваемых предметных областей; 3) сравнением словарных единиц родственных («Теплотехника», «Электротехника» [13], «Акустика и ультразвуковая техника» [3]) и не соприкасающихся («Автомобилестроение» [9], «Химическое машиностроение» [5]) по своей научной тематике областей знания, чтобы определить общие для этих подязыков единицы.

В соответствии с перечисленными методами стратификации 11 имен прилагательных были отнесены к следующим лексическим слоям: к общеупотребительному – 7 прилагательных *possible*, *high*, *useful*, *large*, *able*, *important*, *advantageous*, их суммарная частота – 98; к общенаучному – 4 прилагательных *capable*, *adequate*, *appropriate*, *available*, их суммарная частота почти в три раза меньше – 34. Среди 11 имен прилагательных нет ни одного термина. Соотношение количества общеупотребительных единиц к количеству единиц общенаучного слоя лексики соответствует обычному соотношению, наблюдаемому при исследовании стратификационных слоев любого технического подязыка: как отмечается в литературе по исследованию функционального научного стиля [6, 8] самым многочисленным слоем является общеупотребительный, на втором месте – общенаучный, и минимальным – терминологический.

Используя таблицу 2, можно точно определить, какие модальные глаголы наиболее часто используются с прилагательными обеих стратификационных слоев. Данные как таблицы 1, так и таблицы 2, показывают, что во всех трех текстовых корпусах наиболее равномерно имена прилагательные соединялись с модальным глаголом *must*, хотя они и не демонстрируют значительных числовых величин. В конструкциях с этим глаголом прилагательные не имели не только имплицитных, но и лексических ограничений. Факт использования абсолютно всех прилагательных с модальным глаголом *must* объясняется также и смысловым значением облигаторности, которым он обладает. Авторы научных статей, стараясь убедить читателя в необходимости определенных условий для выполнения того или иного действия,

или корректности своих результатов и данных, используют *must*, например, *The d.c. component must be larger if the current is to remain unidirectional.*

Максимальная частота использования в конструкции «модальный глагол + *be* + прилагательное» фиксируется у глагола *may*, например, *peak of voltage may be possible, thick coating may be advantageous, power plant may be available, etc.* Помимо самой большой среди всех модальных глаголов частотности употребления, глагол *may* характеризуется еще и тем, что не присоединяет к себе только два имени прилагательных общеупотребительного (*able*) и общенаучного (*capable*) слоев – по одной единице в каждом слое, имеющими практически одинаковые значения “могущий, умеющий, способный, возможный”. В этом случае наблюдается определенная зависимость лексического значения прилагательных и модального смысла глагола *may*. В отличие от глагола *must*, выражающего облигаторность следующего за ним действия, *may*, указывающий на возможность или вероятность, разрешение или просьбу, иногда неуверенность существования и функционирования тех или иных черт описываемого события, не может соединяться с прилагательными, обозначающими такие важные для технических процессов признаки, как у лексем *able* и *capable*.

Конструкции *may be* с прилагательными *possible, adequate, advantageous, appropriate* воспроизводят субъективное отношение авторов текстов к действительности. Например, *It may be possible to relate the results directly to the ride problem of flexible road vehicle.* В конструкциях *may be high, may be large* отражаются объективные характеристики объектов, о наличии которых автор текста предполагает. Например, *However the soil relative dielectric may be constant and permitability may be larger than unity.*

Что касается глагола *might*, функционирующего в текстовых корпусах со значением «предположительность», то, во-первых, он «предпочитает» исключительное соединение в конструкции «модальный глагол + *be* + прилагательное» с прилагательными общеупотребительного слоя лексики (*high, useful, possible, advantageous, able*), во-вторых, частота употребления с этими прилагательными совсем невелика – всего 7 раз, например, *values might be advantageous, low current might be possible, voltage in the circuit might be high, etc.*

Модальные глаголы *can/could* в конструкции «модальный глагол + *be* + прилагательное» соединяются с большинством (пятью) именами прилагательными общеупотребительного слоя лексики – *high, useful, large, advantageous, important, possible*, и двумя единицами общенаучного слоя – *adequate, appropriate*, например, *the turbine can be large enough, cuprum could be useful in this type of conductors, equations can be adequate to the*

ones used hitherto, etc. Такое количество и разнообразие имен прилагательных, используемых с этим модальным глаголом, объясняется основным значением *can* – «возможности» совершения действия, который необходим для описания изобретений и явлений, а также определения, представления результатов исследования.

Однако, хотя подобный положение наблюдается и в конструкциях с глаголом *could*, например, *could be high, could be useful*, здесь авторы научных статей считают нужным подчеркнуть несколько иное значение – значение “вероятности” существования признака предмета, явления. Форма *could* смягчает значение обязательности обладания предметом какого-либо признака в момент речи в силу вероятностно-оценочной семантики соупотребляемых прилагательных. Например, *Then, the power – operated relief valve could be useful for remote control, which is a part of the valve design opened manually as well.*

Необходимо обратить внимание, что в МГК с *can* и *could* отсутствуют одни и те же единицы общеупотребительного и общенаучного слоев лексики, которые, правда, имеют разные количественные значения: у *can* частотность их употребления равна 27, у *could* почти в два раза меньше – 14. Это можно объяснить еще тем, что сами глаголы *can* и *could* имеют разную частоту встречаемости в исследуемых текстовых корпусах, *can* – 27 раз, *could* – 14 раз, т.е. во всех случаях они абсолютно идентично повторяют свои величины. Если обратиться к лексическим значениям неиспользуемым с *can* и *could* прилагательных, то два из них относятся к общеупотребительному стратификационному слою (*able, possible*) и два – к общенаучному (*available, capable*). Следует отметить, что практически все четыре слова находятся внизу частотного списка имен прилагательных, представленных в таблице 2, т.е. они достаточно редко используются в модальных глагольных конструкциях в принципе. Исключение составляет прилагательное *possible*, которое занимает достаточно высокое по частоте место в списке.

Уже ранее в статье отмечалась невозможность с точки зрения имплицитного содержания модальных глаголов *can/could* их употребление с данными именами прилагательными, которые имеют почти одинаковую семантику. Очевидно, что в лексическом аспекте имплицитное содержание также оказывает свое влияние на использование этих прилагательных в МГК с *can/could*.

И, наконец, модальный глагол *have to*, зафиксированный в текстовых корпусах “Теплотехника”, “Электротехника” и “Автомобилестроение”, с модальным значением “облигаторность”, используется только с двумя прилагательными – *large* (общеупотребительный слой лексики) и *capable*

(общенаучный слой лексики) по одному разу, например, *surfaces have to be large, transformer has to be carable*. Такое редкое функционирование самого глагола *have to*, вступающего в соединение только с двумя прилагательными, можно объяснить наличием глагола *must*, обладающего более сильным императивом, чем более мягкий, оставляющий право выбора глагол *have to*. Поэтому *must* является более предпочтительным для авторов научных произведений, стремящихся как можно более убедительно представить свое научное произведение.

Итак, анализ модальных глагольных конструкций “модальный глагол + *be* + прилагательное”,

встречающихся в текстовых корпусах “Теплотехника”, “Электротехника” и “Автомобилестроение”, показал, что экстралингвистический фактор значительно влияет на формирование грамматического и лексического содержания МГК “модальный глагол + *be* + прилагательное” должен в обязательном порядке приниматься во внимание при исследовании сопотребления конститuentов любых конструкций.

Дальнейшие исследования будут связаны с анализом функционирования модальных глагольных конструкций различного типа и с различными первыми конститuentами, а также их модификаторами.

Литература

1. Болотина М. А. Модально-глагольная конструкция как разновидность конструкций с предикатными актантами (структурно-семантическая характеристика) / М. А. Болотина [Электронный ресурс].
2. Долинина И. Б. Грамматическая семантика высказывания и пропозициональные глаголы / И. Б. Долинина // Пропозициональные предикаты в логическом и лингвистическом аспекте. – М.: Наука, 1987. – С. 38-40. (Логический анализ языка).
3. Дьяченко Г. Ф. Исследование семантики глагола в английских текстах подъязыков техники: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филолог. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г. Ф. Дьяченко. – Одесса, 1984. – 16 с.
4. Любченко Н. В. Отбор грамматического минимума для обучения чтению физико-технических тестов (на материале глагольных форм и конструкций вгглийского языка: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. пед. наук: 13.00.02 Педагогические науки / Н. В. Любченко. – К., 1980. – 24 с.
5. Неврева М. Н. Словообразовательная типология в подъязыках техники (на материале английского языка: дис. канд филол. наук: 10.02.04 / М. Н. Неврева. – Одесса, 1986. – 257 с.
6. Пиотровский Р. Г. Выступление на совещании по лингвистическим проблемам научно-технической терминологии / Р. Г. Пиотровский, В. Ястребова // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М., 1970. – С. 212-217.
7. Типология конструкций с предикатными актантами / Отв.ред. Виктор Самуилович Храковский. – Л: Наука, ЛО, 1985. – 232 с.
8. Толикина Е. Н. Некоторые лингвистические проблемы изучения термина / Е. Н. Толикина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М., 1970. – С. 53-67.
9. Томасевич Н. П. Терминологическая лексика английского подъязыка автомобилестроения и ее взаимодействие с другими лексическими слоями: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филолог. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. П. Томасевич. – Одесса, 1984. – 16 с.
12. Фих И. М. Формы и конструкции немецкого глагола в субъязыках науки и техники с позиции иноязычного реципиента: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филолог. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / И. М. Фих. – Одесса, 1980. – 15 с.
13. Шапа Л. Н. Формы и функции имен прилагательных в научно-техническом тексте (на материале английского подъязыка электроснабжения): дис. канд. филол. наук: 10.02.04 / Людмила Николаевна Шапа. – Одесса, 1989. – 201 с.
13. Webster's New World Roget's A-Z Thesaurus (Eng-Eng) 4th edition, 1999, Wiley Publishing, Inc., Cleveland, Ohio.

УДК 811.111'27

Шкамарда О. А.

МАРКЕРИ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ ІНТЕРНЕТ-БЛОЗІ

У статті проаналізовано маркери особистісної ідентичності в англomовному Інтернет-блогі. Визначено та розмежовано поняття ідентичності, ідентифікації та самоідентифікації. Виокремлено лексико-граматичні та стилістичні засоби конструювання фізичної ідентичності в умовах віртуальної комунікації.

Ключові слова: ідентичність, ідентифікація, самоідентифікація, маркери ідентичності.

Шкамарда О. А. Маркеры личностной идентичности в англоязычном Интернет-блоге. – Статья.

В статье проанализированы маркеры личностной идентичности в англоязычном Интернет-блоге. Определены и разграничены понятия идентичности, идентификации и самоидентификации. Выделены лексико-грамматические и стилистические средства конструирования физической идентичности в условиях виртуальной коммуникации.

Ключевые слова: идентичность, идентификация, самоидентификация, маркеры идентичности.

Shkamarda O. A. Personal Identity markers in the English Internet blog. – Article.

The article focuses on the analysis of the personal identity markers in the English Internet blog. The notions of identity, identification and self-identification are defined and differentiated in this paper. Lexical, grammatical and stylistic means of constructing physical identity are singled out.

Key words: identity, identification, self-identification, identity markers.

Сучасні умови суспільного розвитку, зміни в усіх сферах людської діяльності привели до ряду трансформацій не лише зовнішніх соціальних відносин, а й внутрішнього світу людини. За таких обставин актуальності набуває проблема ідентифікації і самоідентифікації особистості в системі соціальних координат. Процес ідентифікації відбувається в умовах міжособистісної взаємодії, найважливішою частиною якої є мовленнєве спілкування.

Електронна комунікація як один із видів спілкування, розширила можливості особистості самовиразитись, розповісти про себе і відшукати своє місце в соціумі. Реальна особистість в умовах інтернет-комунікації перетворюється на особистість віртуальну, яка використовує певний набір лексико-граматичних та стилістичних засобів для самоідентифікації у мережі.

Проблема ідентифікації привертає увагу багатьох вітчизняних та закордонних вчених, оскільки необхідність у встановленні особистісної ідентичності є однією з найважливіших потреб людини. Варто зазначити, що дослідження цієї проблеми має міждисциплінарний та багатовекторний характер. У науковій літературі виділяють філософські [6], психологічні [2], соціальні [1], політичні [10] та культурні [5] аспекти аналізу феномену ідентичності. Для мовознавства останніх років характерним є пошук лінгвістичних аспектів вивчення даного питання, про що свідчать наукові праці Л. В. Єніної [3], О. О. Землякової [4], М. А. Лаппо [7], Е. П. Матузкової [8], В. В. Меньяйла [9], М. С. Школовой [13] та інших. Академічні пошуки науковців зосереджені на виокремленні та аналізі лексичних особливостей конструювання ідентичності у мовленні [7], вивченні вербальної поведінки лінгвокультурних типажів [11], маркерів соціолінгвістич-

ної ідентифікації особистості [12]. У зв'язку з ростом популярності електронного спілкування у мережеских спільнотах типу Facebook, Twitter etc., розширилися можливості зворотного зв'язку широкого загалу з політиками, письменниками та іншими відомими людьми, що, своєю чергою, викликало інтерес до жанрової специфіки Інтернет-комунікації [4], механізмів конструювання особистісної ідентичності в електронному спілкуванні [3], лінгвістичних та семіотичних аспектів вираження ідентичності в електронній комунікації [13].

Мета статті полягає у виявленні лексико-граматичних та стилістичних засобів презентації англomовної особистості в комунікативній ситуації інтернет-блогу як одного з шляхів самоідентифікації в умовах віртуальної комунікації.

Досягнення поставленої мети можливе за умови вирішення наступних завдань: розглянути існуючі підходи до вивчення проблеми ідентичності, розмежувати поняття ідентичності, ідентифікації та самоідентифікації, дослідити специфіку спілкування в авторському блозі, виявити та проаналізувати лексичні, граматичні та стилістичні засоби конструювання особистісної ідентичності в інтернет-блогі.

Загальнотеоретичною базою для нашого дослідження послугував критичний аналіз дискурсу, який охоплює методи дискурс-аналізу, прагматичного аналізу, конверсаційного та лінгвостилістичного аналізу.

Об'єктом статті є особистісна ідентичність в комунікативній ситуації інтернет-блогу, а предметом виступають лексико-граматичні та стилістичні засоби її мовного втілення у цій ситуації.

Увага сучасної лінгвістики у межах цього питання зосереджена на вивченні комунікативної поведінки особистості та аналізі лексичних за-

собів її вираження. Сьогодні загальновідомим є факт, що мова і культура взаємопов'язані і взаємозумовлені, а комунікативна поведінка має лінгвокультурну специфіку. Саме тому дослідження мовленнєвої поведінки учасників комунікативної взаємодії дозволяє зробити висновки про особистісні характеристики мовців.

Соціологи трактують ідентичність як усвідомлення людиною своєї належності до певної лінгвокультурної та соціальної спільноти. У структурі соціальної ідентичності виокремлюють два компоненти: когнітивний – знання про особливості власної групи та усвідомлення себе її членом і афективний – оцінка якостей власної групи, значущості членства в ній [6].

Вперше визначення ідентичності з'являється у роботі американського психолога Е. Еріксона «Ідентичність: юність і криза», який для вивчення цієї проблеми використовує дослідницький інструментарій психоаналізу, філософії та соціології. Процес становлення і розвитку ідентичності, на його думку, надає людині можливість самовизначитись, забезпечити свою цілісність та індивідуальність [2]. Ідентичність, на думку Е. Еріксона, – це складне особистісне утворення, якому притаманна багаторівнева структура, пов'язана з трьома основними рівнями людської сутності: індивідуальним, особистісним і соціальним [2, 54-80].

Ініціативу Е. Еріксона підхоплюють представники когнітивної психології Г. Брейкуелл [14], Х. Теджфел [17], Дж. Тернер [18], які тлумачать ідентичність як когнітивну систему, що регулює поведінку особистості та має дві підсистеми: лінгвістичну і соціальну. Американська дослідниця Г. Брейкуелл розмежовує особистісну ідентичність від соціальної. На її думку, особистісна ідентичність є вторинною стосовно соціальної, оскільки саме засвоєні особистістю категорії та поняття соціальної ідентичності дають їй змогу досягнути свою відмінність від інших і усвідомити себе як індивідуальність [14].

Слідом за Козловець М. А., ми тлумачимо ідентичність як явище, яке виникає, формується та реалізується в процесі мовленнєвої взаємодії між тими, хто належить до певної спільноти і тими, хто знаходиться поза її межами [6], і погоджуємось з розмежуванням понять ідентичності, ідентифікації та самоідентифікації. Наприклад, В. В. Меньяло, досліджуючи ідентичність в контексті сучасної лінгвістики, зауважує, що термін ідентифікація характеризується процесуальністю, а ідентичність – результативністю [9, 1]. При цьому, самоідентифікація – це усвідомлене або неусвідомлене вербальне і невербальне маркування власної ідентичності, тобто належності або неналежності суб'єкта мовлення до певної групи, категорії, класу, типу людей [7, 1]. Базуючись на цих

твердженнях ми розглядаємо ідентифікацію як процес конструювання особистістю власної ідентичності у дискурсивній взаємодії, а, отже, їй притаманні плинність, динамічність і нестабільність.

Отже, людина ідентифікує себе з тими чи іншими спільнотами за різними підставами: родинними, професійними, культурними, територіальними, релігійними, ідеологічними тощо. Результатом ідентифікації індивіда з різними спільнотами є численні ідентичності, що трактується російським соціологом М. Н. Губогло не як множинна ідентичність, а як множина ідентичностей, куди входять етнічна, соціальна, расова, гендерна [1, 29].

У цій роботі ми зосереджуємо увагу на маркерах фізичної ідентичності [16] як невід'ємній частині особистісної ідентичності, яка є основою для подальшої ідентифікації людини у суспільстві.

Дискурсивним середовищем, у якому досліджується особистісна ідентичність, став інтернет-блог (від англ. *web log* – «мережевий журнал чи щоденник подій»), який, на нашу думку, відкриває особистості найширші можливості для самоідентифікації.

Блог – це гіпержанр інтернету, що виявляється модифікованою, оновлюваною веб-сторінкою, яка містить датовані записи (пости), організовані у зворотному хронологічному порядку. Крім текстової блоги містять аудіовізуальну інформацію. Тексти блогу представлені двома основними групами: пости – підготовлені і відредаговані повідомлення з єдиною авторською концепцією, які повністю відповідають характеристикам письмової форми мовлення, а також коментарі – спонтанні короткі повідомлення із множинністю авторства, які належать до усно-письмової форми мовлення [4, 12].

Метою створення персонального блогу є не лише інформування про повсякденні події у житті автора, а і вираження власного ставлення до них. Опис подій насправді є лише фоном, на тлі якого автор може представити себе у певному світлі. Власне блог ведеться особистістю «... не для себе, а задля визнання себе іншими, саме тому тут завжди присутній елемент самореклами» [13, 99]. В умовах електронного спілкування читачі бачать особистість блогера як сукупність написаних ним текстів. Описуючи певні події, автор вибирає ті мовні засоби, які сприятимуть реалізації його інтенцій та зададуть адресанту необхідне для нього сприйняття та бачення цих подій. П. Берк у своїй праці “Advances in Identity Theory and Research” стверджує, що будь-які висловлення містять інформацію про ідентичності автора, а особливо ті, в яких підметом виступає займенник «Я» [15, 13].

Розглянемо особливості конструювання особистісної ідентичності на прикладі автор-

ського блогу американської акторки, письменниці, громадської активістки Джейн Фонди (19). Проаналізувавши такі пости як *"My 75th Birthday"*, *"Exciting News"*, *"Crying"*, *"Extending Thanksgiving into Atlanta"*, *"The Joy of Old Age. (No Kidding)"*, *"My Night at the Oscars and after"*, *"Prime Time Yoga"* (загальною кількістю 5046 слів), ми виокремили основні параметри, за якими акторка конструює свою фізичну ідентичність [16, 18-21], а саме: вік, гендер та зовнішній вигляд, що традиційно належать до соціолінгвістичних маркерів особистісної самоідентифікації.

I. Маркування віку. Розгляд вищезазначених повідомлень дозволив нам виявити, що автор маркує свій вік експліцитно та імпліцитно. Експліцитна номінація віку включає в себе використання займенників "I" / "my" та кількісних і порядкових числівників: *"My 75th Birthday"*, *"I will turn 75 tomorrow..."* (20). Акторка ідентифікує себе як людину поважного віку, яка чітко усвідомлює кількість прожитих нею років: *"I have become so wonderfully, terribly aware of time, of how little of it I have left; how much of it is behind me..."* (22). Стилістичні прийоми оксиморон *"wonderfully, terribly aware of time"* та антитеза *"how little of it I have left; how much of it is behind me"* використані на позначення афективного ставлення акторки блогу до свого віку, яке є аксіологічно суперечливим – одночасно позитивним (*wonderfully*) і негативним (*terribly*). Позитивні конотації, однак, переважають, що виражено за допомогою наступних лексико-граматичних засобів:

I + to be, to feel + Adj.: *"I'm happier than ever, more at peace..."* (20) (я щасливіша і спокійніша ніж будь-коли), *"I feel better, braver, surer..."* (24) (я почувуюся кращою, сміливішою, впевненішою). Прикметники, використані автором, мають позитивне забарвлення та вжиті мовцем у вищому ступені порівняння для інтенсифікації позитивного сприйняття людей, представників спільної з Дж. Фондою вікової категорії (75 років).

Індикацію віку неодноразово здійснено імпліцитно, а саме: шляхом згадки про міжгрупову приналежність блогера: *"Older women are the fastest growing demographic in the world – a world that doesn't often acknowledge our continuing ability to be brave, sensual, funny and creative"* (21), *"40's can be really hard for women because we're moving into a momentous, tectonic shift, a hormonal shift that for – not all, but many – women, can feel like we've lost ourselves and may never get those selves back... We tend to be kinder to ourselves. We stress less... We're more forgiving, less judgmental"* (24).

Маркерами автовключення мовця до групи старших жінок виступають займенники *"we"*, *"our"*, *"ourselves"* (ми, наш / наша, себе). Крім

того, автор презентує категорію «жінки старшого віку» як позитивний фактор за допомогою оцінних лексем *"brave, sensual, funny, creative"* (21) (сміливі, чуттєві, смішні, творчі); *"kinder, more forgiving, less judgmental"* (24). (добріші, здатні більше пробачати та менше осуджувати).

II. Маркування гендеру. Невід'ємним параметром особистісної ідентичності мовця є гендер. Конструювання цього параметру відбувається за допомогою маркування автором своєї приналежності до групи жінок поважного віку, які володіють певними позитивними характеристиками. Крім того, гендер презентується мовцем через соціальні ролі (матері, бабусі, подруги, коханої жінки), які вона виконує у власній сім'ї та суспільстві: *"I have loving, intelligent, challenging children, grandchildren, friends and lover."* (20), *"They still call me Grandma Jane. I love it!"* (23). Отже, акторка намагається створити у реципієнтів узагальнений образ літньої жінки як такої, що задоволена собою і світом навколо себе.

III. Маркування зовнішнього вигляду. Дж. Фонда хоче постати перед читачами не лише як жінка поважного віку, яка задоволена своїм внутрішнім «Я», але і як жінка фізично приваблива. Акторка позиціонує себе як людина, що турбується про свою зовнішність, про що свідчить її постійна робота над своїм тілом шляхом активних занять з йоги та аеробіки: *"I have been doing Yoga since the mid 1990s... I knew that Yoga would make me flexible, but was surprised to find that it could also keep me aerobically fit as well as strong..."* (26). Якісні прикметники *flexible, fit, strong* (гнучкий, в хорошій формі, здоровий) використані автором для надання позитивної оцінки власної фізичної форми.

Матеріальні атрибути (одяг, прикраси), назви яких часто згадуються автором блогу, відіграють важливу роль у створенні бажаного соціально визнаного образу акторки: *"Donatella Versace sent me a sketch, I liked it... I liked the yellow Chopard diamond earrings..."*, *"I changed into another gown, a spotted black and white Reem Acra..."*, *"I wore a gold Badgley Mischka dress..."*, *"... both nights I was adorned with Chopard jewelry..."* (25). Для автора є важливою думка аудиторії, що засвідчує звертання до читачів: *"What do you think, dear readers?"* (25).

Отже, основні параметрами за якими конструюється фізична ідентичність мовця як складова частина особистісної ідентифікації – це вік, гендер та зовнішній вигляд. Ці параметри є взаємозалежними і нероздільними. Маркування особистісної ідентичності може бути виражене експліцитно (за допомогою прямої номінації власних якостей та соціальних ролей) та імпліцитно (за допомогою маркерів автовключення мовця до певної соціальної групи).

Література

1. Губогло М. Н. Идентификация идентичности: этносоциологические очерки / М. Н. Губогло. – М. : Наука, 2003. – 764 с.
2. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон ; пер. с англ. А. Д. Андреева, А. М. Прихожан. – М. : Изд. группа «Прогресс», 1996. – 396 с.
3. Енина Л. В. Идентичность в лингвистических исследованиях / Л. В. Енина // Известия Уральского государственного университета. – 2010. – № 4 (81). – С. 162-168.
4. Землякова О. О. Лінгвостилістичні характеристики жанру англomовного корпоративного блогу: автореф. дис. канд. філол. наук / О. О. Землякова. – Харків : Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2010. – 22 с.
5. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: [монографія] / М. А. Козловець. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
6. Козловець М. А. Идентичность: понятия, структура и типы / М. А. Козловець // Вісник Житомирського державного університету. Серія : Філософські науки. – 2011. – Вип. 57. – С. 3–9.
7. Лаппо М. А. Лексические средства описания идентичности / М. А. Лаппо // Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2011. – № 2 (14). С. 28–32.
8. Матузкова Е. П. Идентичность и лингвокультура: методология изучения : [монографія] / Е. П. Матузкова. – Одесса : Издательство КП ОГТ, 2014. – 333 с.
9. Меньяло В. В. Идентичность в контексте современной лингвистики. / В. В. Меньяло. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://youth.hse.spb.ru/novosti/identichnosti-v-sovremennom-mire-mezhdistsiplinarnye-issledovaniya-i-povsednevnoe-proizvodst>.
10. Нагорна Л. П. Національна ідентичність в Україні / Л. П. Нагорна // НАНУ. Ін-тут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 2002. – 272 с.
11. Ущина В. А. Лінгвокультурний типаж “перша леді США” / В. А. Ущина // Науковий вісник ВНУ. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2012. – № 6 – С. 198–202.
12. Ущина В. А. “LIKE” як маркер соціолінгвістичної ідентифікації мовця / В. А. Ущина // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – № 5.– С. 146–150.
13. Школовая М. С. Лингвистические и семиотические аспекты конструирования идентичности в электронной коммуникации: автореф. дисс. канд. филол. наук / М. С. Школовая. – Тверь, 2005. – 22 с.
14. Breakwell G. M. Coping with Threatened Identities / G. M. Breakwell. – N.Y. : Mithuen, 1986. – 382 p.
15. Burke P. J. Advances in Identity Theory and Research / P. J. Burke, T. J. Owens, R. Serpe. – [Electronic resource]. – Access Mode : <http://www.amazon.com/Advances-Identity-Theory-Research-Peter/dp/030647851X>.
16. Cristal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / David Cristal: Third edition. – Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2010. – 516 p.
17. Tajfel H. Social Identity and Intergroup Relations / H. Tajfel. – Cambridge Univ. Press, 1982. – 405 p.
18. Turner J. Social Categorization and the Self-concept: A Social Cognitive Theory of Group Behavior / J. Turner // Advances in Group Process. Theory and Research [Ed. by E. J. Lauder]. – Greenwich : Connect, 1985. – V.2. – P. 392-399.

Джерела ілюстративного матеріалу

19. Jane Fonda Official Web Site and Community. – [Electronic resource]. – Access Mode : <http://www.janefonda.com/category/my-blog/>.
20. Jane Fonda Official Web Site and Community. – [Electronic resource]. – Access Mode : <http://www.janefonda.com/my-75th-birthday/>
21. Jane Fonda Official Web Site and Community. – [Electronic resource]. – Access Mode : <http://www.janefonda.com/exciting-news/>
22. Jane Fonda Official Web Site and Community. – [Electronic resource]. – Access Mode : <http://www.janefonda.com/crying/>
23. Jane Fonda Official Web Site and Community. – [Electronic resource]. – Access Mode : <http://www.janefonda.com/extending-thanksgiving-into-atlanta/>
24. Jane Fonda Official Web Site and Community. – [Electronic resource]. – Access Mode : <http://www.janefonda.com/the-joy-of-old-age-no-kidding/>
25. Jane Fonda Official Web Site and Community. – [Electronic resource]. – Access Mode : <http://www.janefonda.com/my-night-at-the-oscars-and-after/>
26. Jane Fonda Official Web Site and Community. – [Electronic resource]. – Access Mode : <http://www.janefonda.com/prime-time-yoga-am-pm/>

УДК 811.112.2

Януш Х. М.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ІДЕОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ КОНЦЕПТУ БАТЬКІВЩИНА В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена дослідженню лексем *Heimat* і *Vaterland*, які є ключовими засобами вербалізації концепту БАТЬКІВЩИНА в німецькій мові у політично-ідеологічному плані. На базі ідеологічного дискурсу тоталітарної доби націонал-соціалізму проводиться порівняння семантики досліджуваних слів, прослідковуються ідеологічно спрямовані методи трансформації значень і маніпулювання ними. Співставляються ключові лексеми для встановлення спільних і відмінних рис.

Ключові слова: лексема, семантика, ідеологічний дискурс, трансформація значення.

Януш К. М. К проблеме изучения идеологической составляющей концепта РОДИНА в немецком языке.

Статья посвящена исследованию лексем *Heimat* и *Vaterland*, которые являются ключевыми средствами вербализации концепта РОДИНА в немецком языке в политически-идеологическом плане. На базе идеологического дискурса тоталитарной эпохи национал-социализма проводится сравнение семантики исследуемых слов, прослеживаются идеологически направленные методы трансформации значений и манипулирования ими. Сопоставляются ключевые лексемы для установления общих и отличительных черт.

Ключевые слова: лексема, семантика, идеологический дискурс, трансформация значения.

Yanush Kh. On the problem of studying the ideological component of the concept HOMELAND in the German language.

The article investigates the lexemes *Heimat* and *Vaterland*, which are key means in the verbalization of the concept HOMELAND in German politically ideological terms. On the basis of the ideological discourse in the totalitarian age of the national-socialism the semantics of the studied words is compared, as well as ideological orientation transformation methods and manipulate values are traced. The key lexemes are compared in order to establish their common and distinctive features.

Key words: lexeme, semantic, ideological discourse, transformation of values.

Для того, щоб досягнути необхідного зрушення у розумінні значень тих чи інших слів, недостатньо просто написати декілька статей, чи змінити тлумачення тієї чи іншої лексеми у словнику. Зміни, які відбуваються в суспільстві, чи які необхідно провести з тих чи інших причин, повинні пройти складний процес їх «прийняття» носіями мови. Ось чому ідеологічні зміни, на які була спрямована німецька національно-соціалістична пропаганда найчастіше використовувала так звану приховану, непрямую пропаганду. Найважливішу роль у створенні і культивуванні «правильного» руслу у сприйнятті світу і розумінні свого місця в ньому належало новоствореному у 1933 році міністерству – Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda, основним завданням якого було власне конструювання необхідної Гітлеру злитої воєдино колективно-індивідуальної моделі світу. І ключовими поняттями, які зіграли чи не найголовнішу роль у цій ідеологічній війні, стали «*Heimat*» і «*Vaterland*». Власне саме через таке зловживання останнє стало практично табу, подолання якого вимагало вольового зусилля над «виправленою» свідомістю цілих поколінь представників німецького народу.

Дослідженню концепту БАТЬКІВЩИНА в німецькій мові присвячені роботи І. Сандомирської, А. Вежбицької, В. Телії. Ця тематика є не менш актуальною і в західноєвропейських країнах (див. Peter Dürrmann «*Heimat und Identität: der moderne Mensch auf der Suche nach Geborgenheit*»; Olaf Kühne, Annette Spellerberg «*Heimat in Zeiten erhöhter Flexibilitätsanforderungen: empirische Studien im Saarland*»; Gunther Gebhard, Oliver Geisler, Steffen

Schröter «*Heimat: Konturen und Konjunkturen eines umstrittenen Konzepts*»; Natalia Donig «*Heimat als Erfahrung und Entwurf*» та ін.) [2; 3; 4; 5].

Метою статті є дослідження концепту БАТЬКІВЩИНА в ідеологічному ракурсі, визначення закономірностей вживання ключових лексем *Heimat* і *Vaterland* як засобів пропагандистського впливу на свідомість людей на прикладі книги А. Гітлера «*Mein Kampf*».

Книга Адольфа Гітлера «*Моя боротьба*» («*Mein Kampf*»), стала путівником до розуміння ідеології німецького націонал-соціалізму, його програмним маніфестом. Тому доцільним, на нашу думку, є контекстуально-семантичний аналіз ключових лексем «*Heimat*» і «*Vaterland*», які вербалізують концепт БАТЬКІВЩИНА в німецькій мові саме на прикладі цього твору.

Слід зазначити, що частотність вживання лексеми *Heimat* є доволі невисокою. Так на 782 сторінках, які включають в себе дві частини книги: перший том – «*Розплата*» («*Eine Abrechnung*») і другий – «*Національно-соціалістичний рух*» («*Die nationalsozialistische Bewegung*»), досліджувана лексема зустрічається лиш 43 рази. Окрім того, один раз був використаний прикметник *heimatlich* «... *der junge Knecht, der sich entschließt, das heimatliche Dorf zu verlassen, um nach der fremden Großstadt zu ziehen*» (6, 26).

Два рази *Heimat* зустрічається як складова частина композитивів *Heimatkontinent* і *Heimatgarnisonen*:

„*Es würde mithin auch eine solche Kolonialpolitik nur auf dem Wege eines schweren Kampfes durchzuführen gewesen sein, der aber dann zweckmäßiger*

nicht für außereuropäische Gebiete, sondern vielmehr für Land im Heimatkontinent selbst ausgefochten worden wäre (6, 153).

«In Deutschland kam noch folgendes dazu: So sicher die Revolution nur infolge der allmählichen Zersetzung des Heeres gelingen konnte, so sicher war der wirkliche Träger der Revolution und Zersetzer des Heeres nicht der Soldat der Front gewesen, sondern das mehr oder weniger lichtscheue Gesindel, das sich entweder in den **Heimatgarnisonen** herumtrieb oder als „unabkömmlich“ irgendwo in der Wirtschaft Dienste verrichtete» (6).

При вживанні лексеми *Heimat* найчастіше актуалізується її локально-географічне значення:

«Mit noch nicht einmal dreizehn Jahren schnürte der damalige kleine Junge sein Ränzlein und lief aus der **Heimat**, dem Waldviertel fort» (6, 2).

Поряд із такими звичним позначенням місця народження і проживання людини, яке історично притаманне досліджуваній лексемі, в даній книзі вимальовуються нові, невластиві їй відтінки значень. Вони зумовлені потребами, продиктованими як змінами в соціально-політичному житті країни, так і необхідністю створення іншого світобачення, яке стало підґрунтям для соціально-ідеологічної картини світу. В даному випадку мова йде про розширення значення слова *Heimat* і вживання його для позначення тилу:

«Ebenso übten die Jammerbriefe direkt aus der **Heimat** längst ihre Wirkung aus» (6, 208).

«Für was kämpfte das Heer noch, wenn die **Heimat** selber den Sieg gar nicht wollte? Für wen die ungeheuren Opfer und Entbehrungen? Der Soldat soll für den Sieg fechten, und die Heimat streikt dagegen?» (6, 214).

«Der Mann an der Front, er begrüßte das Ende des blutigen Ringens, war glücklich, die **Heimat** wieder betreten zu können, Weib und Kind wieder sehen zu dürfen» (6, 583).

Слід наголосити, що в німецькій мові є й інші лексеми, які означають тил, наприклад, *der Rücken* – напрям протилежний до лінії фронту; *das Hinterland* – територія тилу; *die Etappe* – тилові підрозділи армії. Лексема ж *Heimat* (у значенні тилу) не може бути синонімом до жодного із вищезазначених слів, а більш близька до розуміння її як дуже глибокого тилу [1]. В даному випадку спостерігається не просто лінгвістичне явище розширення значення, а тонка лінгво-психологічна маніпуляція, яка має на меті підсилити емоційне навантаження. Власне така підміна понять, їх часткове злиття не є випадковістю. Це один із найсильніших емотивних факторів, які в подальшому полегшили можливість маніпулювання людською свідомістю. Перенесення значення із поняття ТИЛ на БАТЬКІВЩИНУ значно укріпило його у морально-ціннісному контексті.

Що стосується лексеми *Vaterland*, то вона в тексті зустрічається значно частіше – 71 вживання. Окрім того, знаходимо такі композити, як

1) **Vaterlandsliebe:**

«... **Vaterlandsliebe** im Herzen und Lieder auf den Lippen war unser junges Regiment in die Schlacht gegangen wie in den Tanz. Teuerstes Blut gab sich da freudig hin im Glauben, dem Vaterland so seine Unabhängigkeit und Freiheit zu bewahren» (6, 219).

«Der beste Schutz wird dann nicht in seinen Waffen liegen, sondern in seinen Bürgern; nicht Festungswälle werden ihn beschirmen, sondern die lebendige Mauer von Männern und Frauen, erfüllt von höchster **Vaterlandsliebe** und fanatischer Nationalbegeisterung» (6, 473).

2) **Vaterlandsverrat, Vaterlandsverräter:**

«Nie war die Zeit reifer, ja schrie sie gebieterischer nach einer solchen Lösung als in dem Augenblick, da auf der einen Seite sich der nackte **Vaterlandsverrat** schamlos offenbarte, während auf der anderen ein Volk wirtschaftlich dem langsamen Hungertode ausgeliefert war» (6, 780).

3) **Vaterlandsfeind:**

„Die nationalsozialistische Bewegung hat damals zum ersten Male ihre Entschlossenheit gezeigt, künftighin auch für sich das Recht auf die Straße in Anspruch zu nehmen und damit dieses Monopol den internationalen Volksverrättern und **Vaterlandsfeinden** aus der Hand zu winden“ (6, 613).

В тексті є також похідні від зазначених композитів прикметники – **vaterländisch** і **vaterlandsfeindlich**:

«Die **vaterländischen** Verbände Münchens hatten damals den Aufruf erlassen, der als Protest gegen die Einführung des Republikschutzgesetzes zu einer riesenhaften Kundgebung in München aufforderte» (там само).

В тексті поряд із лексемою *Vaterland* зазвичай вживаються такі присвійні займенники, як *sein*, *unser*, *gemeinsam*, тоді як для *Heimat* характерними є *mein* та *eigen* [1]:

«Endlich aber wollte ich des Glücks teilhaftig werden, an der Stelle zu sein und wirken zu dürfen, von der einst ja auch mein brennendster Herzenswunsch in Erfüllung gehen mußte: der Anschluß meiner **geliebten Heimat** an das **gemeinsame Vaterland**, das **Deutsche Reich**» (6, 136).

«Dieser Kampf gegen die eigene Art, das eigene Nest, die **eigene Heimat** war ebenso sinnlos wie unbegreiflich. Das war unnatürlich» (6, 65).

Такі відмінності, на думку Є. М. Ігнатової, свідчать про належність цих слів до різних сфер: *Heimat* належить до особистісної «Я» сфери, а *Vaterland* до соціальної «МИ» [1].

У книзі знаходимо три контекстуальні приклади, в яких досліджувані лексеми зустрічаються в межах одного речення:

«Nicht die Grenzen seiner **Heimat**, sondern die

seines Vaterlandes muß er sehen lernen; denn diese hat er einst auch zu beschützen. Es ist deshalb unsinnig, den jungen Deutschen in seiner Heimat zu belassen, sondern zweckmäßig ist, ihm in seiner Heereszeit Deutschland zu zeigen» (6, 647).

Тут *Vaterland* є відображенням Німеччини як батьківщини цілої нації, а *Heimat* – конкретної людини.

В наступному прикладі відображено два значення поняття БАТЬКІВЩИНА для індивіда, конкретна географічна площина *Deutschland* є одночасно місцем народження (*Heimat*) і символом священного обов'язку (*Vaterland*) [1]:

«Wanderer, der du nach Deutschland kommst, melde der Heimat, da wir hier liegen, treu dem Vaterland und gehorsam der Pflicht» (6, 647). Ця думка є фактично вдало обіграною фразою *«Wanderer, kommst du nach Sparta, verkündige dorten, du habest Uns hier liegen gesehn, wie das Gesetz es befahl»*. Але дві лексеми *Heimat* і *Vaterland*, якими Гітлер доповнив цю цитату поглибили рівень її емоційного сприйняття, торкаючись потрібних автору струн людської душі, що є ще одним доказом його дуже вдалого маніпулювання людськими масами.

Не менш цікавим є також вживання (хоча і нечисельне, лише 11 прикладів) лексеми *Mutterland*.

«Nur wer selber am eigenen Leibe fühlt, was es heißt, Deutscher zu sein, ohne dem lieben Vaterlande angehören zu dürfen, vermag die tiefe Sehnsucht zu ermessen, die zu allen Zeiten im Herzen der vom Mutterlande getrennten Kinder brennt. Sie quält die von ihr Erfassten und verweigert ihnen Zufriedenheit und Glück so lange, bis die Tore des Vaterhauses sich öffnen und im gemeinsamen Reiche das gemeinsame Blut Frieden und Ruhe wiederfindet» (6, 136).

Як бачимо, вона вживається не тільки у значенні метрополії, але і батьківщини або материнського лона, що нехарактерно для німецького узусу.

Дослідження концепту БАТЬКІВЩИНА на прикладі ключових лексем *Heimat* і *Vaterland* в ідеологічному контексті на основі книги А. Гітлера «*Mein Kampf*» дозволило виділити декілька суттєвих особливостей.

Так, зокрема, лексемі *Heimat* притаманна вузькість значення і певна локально-географічна конкретика, тоді ж як сфера *Vaterland* є значно ширшою, хоча і не до кінця окресленою. *Heimat*, поєднуючись із близько-родинно-сімейним контекстом, є символом домашнього затишку, сімейного гнізда, родинної турботи. «В якості найближчого оточення HEIMAT в тексті виступають наступні концепти: NEST, FRIEDEN, GRENZE, HAUS, WEIB UND KIND, ERDE UND BODEN» [1].

Лексемі ж *Vaterland* притаманний ореол надмірної величч і перебільшеної цінності, про що свідчать численні концептуальні поля, пов'язані із

нею, такі, як «NATION, VOLK, MORAL, GESETZ, KRIEG, FEINDE, OPFER, PFLICHT, BLUT, TOD, UNABHÄNGIGKEIT, FREIHEIT» [там само].

Проте не слід забувати, що таке розуміння не є виключно «націонал-соціалістичним». Воно зумовлене і етимологією слів. Так лексема *Heimat* етимологічно тяжіє до поняття ДІМ, тоді ж як *Vaterland* перебуває у сфері БАТЬКО, ЗЕМЛЯ. Не можна стверджувати, що у своїй книзі А. Гітлер «винайшов» щось цілком інше. Він, опираючись на традиційне і усталене розуміння досліджуваних лексем, зумів контекстуально змістити акценти значень, надаючи їм потрібного відтінку. Так *Heimat* у значенні близького і рідного дому, поступово трансформувалось у ТИЛ. Фактично ототожнивши ці два поняття, автору вдалося значно посилити його цінність. Адже говорячи чи думаючи про тил, люди розуміли, що це рідний дім, а значить і сім'я, батьки, діти, дружини, родичі, знайомі, все те, за що варто віддати своє життя.

Проте таке розширене і фактично «перекручене» розуміння зазначеного поняття аж ніяк не пов'язане із лінгвістичними змінами, а є радше цілеспрямованим засобом пропагандистської роботи, впливом на людську свідомість, спробою поглибити емоційне сприйняття і підняти на новий етап у ціннісній шкалі [1].

Слід зазначити, що подібний ідеологічно-маніпулятивний метод оперування термінами і поняттями зрозумілий не лише представникам німецького, але і слов'янських народів. Схожість історичних перипетій, перебування під впливом диктаторсько-тиранських тоталітарних режимів, які вимагали підкріплення своєї сили і влади засобами ідеологічного зомбування і викривлення фактів, створило практично дзеркальні паралелі в декількох мовах – німецькій, українській, російській. Створення ореолу божественності, які притаманні лексемі *Vaterland* і тепла та любові до батьківського дому *Heimat* мають спільні риси із возвеличуванням Вітчизни (рос. *Отечество*) і любов'ю до рідної Батьківщини (рос. *Родина*).

Безумовним є той факт, що концепт БАТЬКІВЩИНА в німецькій мові має важливе ідеологічне навантаження. Для лексеми *Heimat* характерним є мінливість значень, що відіграло важливу роль на наступних етапах історичного розвитку: часткова заборона лексеми *Vaterland*, і, як наслідок, перенесення частини значень лексеми *Heimat*, що призвело до ще більших труднощів у питанні демаркації між цими двома словами.

Перспективними, на нашу думку, будуть схожі дослідження із залученням більш широкого контекстуально-ілюстративного матеріалу, наприклад, залучення газетно-публіцистичного корпусу часів нацистської пропаганди, а також порівняння отриманих результатів із даними, представленими у запропонованій статті.

Література

1. Игнатова Е. Концепт РОДИНА в идеологическом дискурсе (на материале немецкой политической пропаганды 20-40-х гг. XX в.): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Игнатова Евгения Михайловна. – М., 2008. – 160 с.
2. Donig N. Heimat als Erfahrung und Entwurf / N. Donig. – Berlin : LIT Verlag Dr. W. Hopf, 2009. – 253 S.
3. Dürrmann P. Heimat und Identität: der moderne Mensch auf der Suche nach Geborgenheit / P. Dürrmann. – Tübingen-Zürich-Paris: Hohenrain-Verlag, 1994. – 160S.
4. Gebhard G. Heimat: Konturen und Konjunkturen eines umstrittenen Konzepts /G. Gebhard, O. Geisler, St. Schröter. – Bielefeld : Transcript Verlag, 2007. – 198 S.
5. Kühne O. Heimat in Zeiten erhöhter Flexibilitätsanforderungen: empirische Studien im Saarland / O. Kühne, A. Spellerberg . – Verlag für Sozialwissenschaften | Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, 2010. – 201 S.

Джерела ілюстративного характеру

6. Hitler A. Mein Kampf / A. Hitler. – München: Zentralverlag der NSDAP, Franz Eher Nachf, 1943. – 282 S. [Електронний ресурс]. Режимдоступу: <https://archive.org/stream/Mein-Kampf2/HitlerAdolf-MeinKampf-Band1Und2855.Auflage1943818S.#page/n5/mode/2up>.

УДК 378.147

Lypska I. I., Glynska O. M.

SOCIAL AND CULTURAL PECULIARITIES OF FRENCH LEXIS IN THE ADMINISTRATIVE AND LAW AREA AND CRITERIA OF ITS USAGE BY COMMUNICANTS

The article is devoted to social and cultural features of the vocabulary in the administrative study and law area. Specific features of the vocabulary of administrative and law area are provided by pragmatic approaches to the act of intercourse and based on expansion of lexical knowledge in a given field of communication.

Key words: administrative and law area, communicants, lexical units, socio-cultural competence, terminological blocks.

Липська І. І., Глинська О. М. Соціокультурні особливості французької лексики адміністративно-правової сфери та критерії її використання комунікантами. – Стаття.

Стаття присвячена вивченню соціокультурних рис лексичних одиниць адміністративно-правової сфери. У роботі проаналізовані термінологічні особливості лексики адміністративно-правової сфери та прагматичні підходи до комунікативного акту у цій сфері.

Ключові слова: адміністративно-правова сфера, комуніканти, лексичні одиниці, соціокультурна компетенція, термінологічні блоки.

Липская И. И., Глинская О. М. Социокультурные особенности французской лексики административно-правовой сферы и критерии её использования коммуникантами. – Статья.

Статья посвящена изучению социокультурных черт лексических единиц административно-правовой сферы. В работе анализируются терминологические особенности лексики административно-правовой сферы и прагматические подходы к коммуникативному акту в этой сфере.

Ключевые слова: административно-правовая сфера, коммуниканты, лексические единицы, социокультурная компетенция, терминологические блоки.

Analyzing the French lexical system of the administrative and law area, it is important to study its social peculiarities and challenges concerning social and cultural competence development to speak in the area of law.

Every person who is eager to obtain necessary knowledge and skills to provide international communication in the globalized world needs to find efficient ways of international competence development, being an educated person and having got relevant motives [5].

We must also take into account the fact that communication in the field of law is one of the most effective means of socio-cultural competence, and laws, decrees, international documents help attract speakers to the culture, traditions, customs, social norms of the country which language is being studied.

It is clear that communicants have some difficulties connected to lexical features of the administrative and law area, narrowness of communication in it; its fullness with terms imperatives and other linguistic difficulties.

The purpose of the article is to study social and cultural features of the vocabulary in the administrative and law area as a complex phenomenon of all legal aspects on various historical stages of social development and its current position relative to other countries in the modern world [7].

This complex phenomenon consists of a set of components providing the following problems solving.

In this connection, it is necessary to select the following components of social and cultural features of the law area vocabulary, when getting knowledge and learning (French administrative and law vocabulary) is effective:

– cross-cultural components (lexical units in the area of national cultural semantics and ability to use them in situations of intercultural communication);

– sociolinguistic components (linguistic features of the whole area);

– social and psychological components (working knowledge in social and cultural scenario, national specific models of behavior using communication technology);

– cultural components (cross-cultural, historical and cultural, ethno-cultural background).

Elements of social and cultural features of the vocabulary in law area focused on the development of intercultural competence of communicants, requiring knowledge extension, development of multilingual competence.

Social and cultural development of communicants by means of administrative and law sector is largely due to the correct implementation of socio-cultural features of the vocabulary in the process of communication in a foreign language.

The most important feature of the administrative and law vocabulary is availability of special blocks of terminological social and cultural lexical units in the given area.

Special blocks of socio-cultural vocabulary of administrative and law area have been defined as a way to consider lexical units with national-cultural component to form the lexical competence in the given area.

The proposed special terminological blocks provide a gradual submission of information in the area of law. Information is in minimum volume, then it increases and complicated with terms and content.

Special terminological blocks have a determined structure. They contain a class of lexical units with socio-cultural components and related linguistic «software». Linguistic «software» is micro-printing, legislative documents, which provide lexical units in the administrative and law area.

Having examined some problems of the vocabulary in the administrative and law area according to its socio-cultural features turn to the analysis of socio-cultural characteristics of the lexical units in the researched area.

It is known the word has lexical meaning, phonetic aspects and grammatical characteristics and is inextricably linked with the activities of the individual. It is a nominative unit which is necessary prerequisite for sequential operations signifying a phenomenon in the formation of opinions and in the structure of expression [1].

According to G.V. Kolshanskiy, in the language structure we determine lexical units on different semantic levels, they, respectively, have exact formal parameters and semantic characteristics [2].

The funds of used lexical units have national character. New formations appearing, culture development extends the differences in the semantic areas of languages. The word represents an informative sign with the aim of communication and it is a full unit of thinking process [8].

To provide functioning of language communication it is important to take into account the fact that information exchange always takes place in the concrete situations of communication (communicative acts) of each concrete communities or peoples [7].

In its turn, such kinds of situations are provided by social and cultural factors, «openness» of the national language to certain changes of social cultural plans or its «closeness», «restraint» and «inaccessibility». It is provided in a greater or lesser degree by political, social and economic processes, global agreements appearing, and international organizations' activities. The number of language units with the same background value is increasing; they gradually acquire the attributes of international words.

In addition to sociality of these international, political, social processes, they have different (subjective) affect on different peoples. Language processing applied to a particular legal decision even to international one, correlated with the customs, norms, mentality of the nation and in the future reflected adequately in the dictionary of peoples [3].

Word-term has special meaning. Special terminology is the established system of signs characterized by certainty and stability [2].

The nature of the terms of administrative and law area can be found in their relationship with the commonly used words but the semantic basis of vocabulary is «narrow» and hardly goes beyond the law as a science.

On the other hand, the scope of the law sector is wide and covers all areas of the individual's life, because the main purpose of this field is to determine the norms and rules of evaluation of individuals in society. In connection with this set of lexical items in the sphere of legal areas is predetermined and obvious non-dynamism of terms does not deny the possibility of their transmission.

Despite the characteristic non-dynamism of terms, lexical units of administrative and law area are mobile and defined as the transition from one sector of society to another without losing their functional and administrative (index) destination.

French vocabulary of administrative and law area is a system of lexical units, that in the functioning of the French language have one or more semantic meanings of law sector. These meanings are important only for communication in the law area; beyond the pale of the given area, they have no meaning, even metaphorical one. This is the fact that demonstrates exclusiveness of law terms in law French documents [1].

The reason for the existence of law terms is the tightness and closeness of their meanings, where there is a close relationship between a word and a referent. Being exclusively legal by nature reviewer has no equivalent in everyday life. Therefore, «legislatism» of referent prevents the appearance of the original meaning or use of the word in a different sense. This is typical for concrete and for abstract terms.

Legal terms have no original meaning, because they have equivalents close by sense or synonyms in every day language, but these equivalents, synonyms are more figurative, more understandable to those who study language. Most words of exclusive accessories are monosemes [8].

In general, lexical units of French law vocabulary with one or more meanings are commonly used in every day language. More often than not, they have another meaning in everyday language. This overlay is called dual membership [6].

Thus, the words of double membership in the law vocabulary are lexical units that simultaneously have one or more meanings in commonly used language. This category includes key lexical units of basic law vocabulary. They are widely used by those who work in law and with law documents.

Among the words of double affiliation, we can emphasize two groups:

- terms in which legal meaning is the dominant (commonly used as derivative ones);
- terms, in which law meaning is derived, and common used words are the basic ones.

The law term is a type of vocabulary, creating a system of law. Law in general and in particular, regulations are intended to regulate relations between people. Hence, the conclusion the main pragmatic orientation is based on the fact the law discourse is a function of socio-politically and economically regulating [5].

In the administrative and law area of communication relations between participants of communication have an official character and associated with the discharge of specific functions of the administrative procedure according to an outline of the hierarchical pyramid in the society.

Language encouraging the individuals is determined by the need to meet their social needs [4]. Typical types of oral communication in administrative and law area are official personal monologue communication, dialogical forms and less formal group communication in dialogue forms [2].

Defining characteristics of the terms of administrative and law area allows access to the issue connected with their practical usage by communicants.

Foreign language in general is associated with knowledge of words with lexical skills to ensure the functioning of the vocabulary to communicate. Substantive aspect of law terms usage is the study of vocabulary and the formation of lexical skills for communication. The special linguistic features of law terms can provide communication of future language experts:

1. Achieving the main purpose of terms usage.

This is due to the fact that the specific administrative and law area is the frequency of its use at the present stage of social development.

2. Development background of communicants.

Vocabulary of administrative and law area is the so-called legal vocabulary, so, promotes background knowledge. Administrative and law area reveals the notion of law as a science, is the understanding of the polity of a country. Similar concepts are specific to particular countries, and, in most cases are unknown to foreigners that certainly complicate the process of communication.

Understanding is impossible without fundamental knowledge of communicants about the surrounding reality. It should be noted, background knowledge is implemented in some language media. These features are realities and vocabulary background in law areas.

3. Communication within the scope of law.

Because of a crucial role of world politics and economy, one of the important topics for members of communication among linguistic groups has become political events and economic problems. [2].

Knowledge of the vocabulary of administrative and law area, conglomerate that contains the basic political terms, help ensure full participation in such communication.

Besides, lexical units of administrative and law area provide pragmatic approach to the communicative act. A pragmatic approach may be focused on the quantitative expansion of lexical knowledge in administrative and law area.

The level of contact is determined by the nature of communicators' relations, by the role and intentions of each participant in a given communicative situation,

and among methods used by the person to realize their social role, one of the most important position is occupied by language or verbal, symbolic means, specific to each national society [7].

To implement a pragmatic approach is becoming more important knowledge of vocabulary that orients a person in a given field of communication. «Understand the language is to use only those phrases and symbols which use is not prohibited, which is the practice in the social group; to denote objects and situations in such a way as the members of this group usually do, have the same expectations as other members, and express their own opinions as everyone else, so to understand the language or properly use it is to comply with the rules of use adopted by this social group of people» [6].

Administrative and law area requires maximum precision in linguistic terms, therefore the above definition defines very high demands on communicator's lexical level.

Researching of lexical material in the administrative and law area includes the following procedures: 1) quantitative and qualitative characteristics of the terms; 2) determining the principles, criteria and procedures of the terms using.

Quantitative parameters of vocabulary are defined by: 1) targets of the language, 2) linguistic factors (a possibility to communicate), 3) social conditions.

However, the unit of selection is a word-meaning or semantic unit that after its nominative function can be equated with words (unambiguous word, lexical-semantic variant, a word-homonym, an abbreviation, and complex lexical units).

We attempted to provide criteria of French law terms usage by communicants.

These criteria have been determined as functionality, communicativeness and systematic. The last criterion in particular, requires that tokens were selected and presented to communicants as a part of semantic systems, which consist of core semantic fields and semantic periphery:

1) compatibility of words, its ability to engage in a variety of free communication: high compatibility shows rich linguistic features, the importance of communication;

2) ability to carry out official words corresponding to specification of their functions;

3) subjectiveness: required selection of common words, expressions and lexical units, indispensable for communication with a particular theme;

4) selection of the vocabulary of social sphere, providing free and natural oral communication in «dialogue form».

The study of lexical features of natural language, basic nature of the word as its sign and its functional cell, comparative analysis of approaches to the selection and organization of linguistic «tools» allowed reasonable approaches to identifying key criteria of French law terms usage by communicants.

For the same selection, based on the above analysis of the literature, a number of other criteria have been developed. These include the following ones:

1. Necessity and sufficiency of law terms to use them in the given area.

2. Availability of law terms. It is connected to the problem of terminological complexity in the administrative and law area. This problem can be solved by creating special terminological blocks referring to different ways of semantization of new lexical units, translated and non-translated ones.

3. Lexical minimum openness. For full participation in the process of communication in administrative and law area, a communicant has to be provided with a

set of lexical units for communication, so that lexical minimum could always grow richer.

The foregoing leads to the following conclusions:

Substantive aspect of our research is the vocabulary of administrative and law area.

Specific features of the vocabulary of administrative and law area are provided by pragmatic approaches to the act of intercourse, based on expansion of lexical knowledge and implemented in terms of orientations in a given field of communication.

Lexical units of administrative and law area require high precision in linguistic terms, the accuracy of their usage.

The problem of criteria selection is determined by the nature of the scope and specificity of its vocabulary.

References

1. Круковський В.І. Явище зовнішньої полісемії у французькому юридичному вокабулярі / В.І. Круковський, Я.І. Припишнюк // Лінгвапакс-VII. – 2001. – Вип. 4. – С. 78–85.
2. Костомаров В.Г. Об одной из единиц описания текста в аспекте диалога культур / В.Г. Костомаров, Н.Д. Бурвикова // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 5. – С. 3–6.
3. Кривенко Б.В. Язык массовой коммуникации : лексико-семиотический аспект / Б.В. Кривенко. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1993. – 136 с.
4. Прохоров Ю.Е. Действительность. Текст. Дискурс. РКИ / Ю.Е. Прохоров. – М., 2003. – 26 с.
5. Сафонова В. В. Социокультурный подход к обучению иностранным языкам / В.В. Сафонова. – М. : Высшая школа ; Амскорт Интернэшнл, 1991. – С. 46–47.
6. Скалкин В.Л. Основы обучения устной иноязычной речи / В.Л. Скалкин. – М. : Русский язык, 1981. – С. 60–66.
7. Вецкварт J. Les mots de sens multiples en droit civil français, contribution au perfectionnement du vocabulaire juridique // Thèse Droit. – Lille, 1928. – 56 p.
8. Byram M., Zarate G. Définitions, objectifs et évaluation de la compétence socioculturelle // Apprentissage et usage des langues dans le cadre européen. – Hachette, 1998. – P. 79.

НАШІ АВТОРИ

Бойко Ірина Ігорівна – молодший науковий співробітник держбюджетної теми, здобувач кафедри іноземних мов для природничих факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Бритвін Дмитро Вікторович – аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Васильченко Олена Василівна – аспірант Національного авіаційного університету

Вінтонів Михайло Олексійович – професор кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету, доктор філологічних наук

Гавдида Наталія Іванівна – доцент кафедри української та іноземних мов Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, кандидат філологічних наук

Глінська Олена Миколаївна – старший викладач кафедри іноземних мов Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

Гарлицька Тетяна Сергіївна – доцент кафедри англійської мови з методикою викладання Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет», кандидат філологічних наук

Глушук-Олея Ганна Ігорівна – доцент кафедри романо-германських мов Херсонського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Давиденко Алла Олександрівна – викладач кафедри іноземної філології Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Дельва Ольга Володимирівна – викладач кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету, кандидат філологічних наук

Доскоч Інна Олегівна – аспірант кафедри іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка

Єфименко Тетяна Миколаївна – викладач кафедри іноземних мов Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, аспірант Херсонського державного університету

Зроднікова Катерина Володимирівна – викладач кафедри іноземних мов Українського державного університету залізничного транспорту

Климентова Олена Вадимівна – доцент кафедри української філології для неспеціальних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук

Коваль Людмила Михайлівна – доцент кафедри української мови, докторант Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат філологічних наук, доцент

Козак Світлана Володимирівна – асистент кафедри англійської філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Коляса Олена Василівна – аспірант Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Корсун Ольга Володимирівна – доцент кафедри іноземних мов Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, кандидат філологічних наук

Кузьменко Юлія Сергіївна – асистент кафедри китайської, корейської та японської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Лектоваров Костянтин Сергійович – аспірант факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Липська Інна Іванівна – доцент кафедри іноземних мов Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля, кандидат педагогічних наук, доцент

Лісна Маріанна Ігорівна – старший викладач кафедри загального та прикладного мовознавства Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат філологічних наук

Максименко Олена Вікторівна – викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Марчишина Алла Анатоліївна – доцент кафедри англійської мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат філологічних наук, доцент

Назаревич Леся Тарасівна – доцент кафедри української та іноземних мов Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, кандидат філологічних наук

Новосельцева Ірина Вікторівна – викладач кафедри філософії мови, порівняльного мовознавства та перекладу Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Охріменко Віталій Олександрович – аспірант кафедри східної філології факультету сходознавства Київського національного лінгвістичного університету

Паночко Михайло Михайлович – викладач кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Потенко Людмила Олександрівна – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Черкаського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України

Румянцева Олена Анатоліївна – доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, кандидат філологічних наук

Савченко Олександр Вікторович – доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет», кандидат філологічних наук

Савчин Надія Богданівна – доцент кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, кандидат філологічних наук

Сарміна Ганна Лембітівна – асистент кафедри іноземних мов Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук

Скриль Оксана Іванівна – доцент кафедри англійської мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат педагогічних наук

Слізченко Сніжана Вячеславівна – викладач іноземної мови Комунального закладу «Харківська спеціалізована школа № 3», здобувач кафедри іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Стацюк Роман Вікторович – здобувач Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського Національної академії наук України, старший викладач кафедри східних мов Навчально-наукового центру мовної підготовки Національної академії Служб безпеки України

Субота Лариса Андріївна – доцент кафедри гуманітарних наук Національного фармацевтичного університету, кандидат філологічних наук

Томахів Марта Володимирівна – завідувач кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету, доктор філологічних наук, професор

Тьопенко Юлія Андріївна – завідувач кафедри іноземних мов Київського національного університету технологій та дизайну, кандидат філологічних наук, доцент

Форманова Світлана Вікторівна – професор кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін ДВНЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», доктор філологічних наук, доцент

Ходоренко Анна Вікторівна – професор кафедри перекладу Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філологічних наук, доцент

Цинова Марина Вікторівна – доцент кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету, кандидат історичних наук

Шкамарда Оксана Андріївна – аспірант Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Януш Христина Михайлівна – аспірант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ЗМІСТ

Бойко І. І. Абревіація як спосіб творення термінів в галузях естетичної медицини та косметології.....	3
Бритвін Д. В. Фреймове моделювання домену маргінальна людина та його вербалізація (на матеріалі французьких романів): предметний фрейм.....	9
Васильченко О. В. Особливості відтворення композиційної структури англомовних зовнішньоекономічних договорів українською мовою.....	14
Вінтонів М. О. Складносурядні речення в аспекті актуального членування.....	18
Гарлицька Т. С. Динаміка та соціолінгвістичні особливості розвитку мови міського ареалу.....	22
Глушук-Олея Г. І. Еволюція заперечення у деяких мовах романського ареалу.....	26
Давиденко А. О. Структурно-семантичні особливості лексичного матеріалу науково-технічної літератури та його переклад.....	31
Дельва О. В. Художній образ «маленької людини»: когнітивно-комунікативний підхід.....	35
Доскоц І. О. Постмодерністська природа художнього гіпертексту	40
Єфименко Т. М. Засоби вираження лінгвістичних категорій фантастичного, містичного, таємничого в англійських готичних романах XVIII ст.....	43
Зроднікова К. В. Найменування меблів як частина лексичної системи позначення предметів штучного походження в англійській та українській мовах.....	48
Климентова Е. В. Суггестивное мотивирование платежных решений в сфере спортивных услуг.....	52
Коваль Л. М. Семантико-синтаксична основа головного компонента вокативного речення в українській мові.....	56
Козак С. В. До питання про поняття «суб'єктивність» як об'єкта лінгвістичних досліджень.....	63
Коляса О. В. Критерії виокремлення ігрового абсурду та методологія його вивчення у лінгвопоетиці.....	66
Коккіна Л. Р. Прагматика пасивних прикметників у франкомовному інтернет-дискурсі	72
Корсун О. В. Амбієнтні безсуб'єктні речення в англійській та українській мовах.....	75
Кузьменко Ю. С. Вплив західноєвропейської модерністської естетики на ранню творчість Танідзакі Джюн'ічиро.....	80
Лектоваров К. С. Ядерно-медіальна зона номинативного поля концепта SECURITY.....	84
Лісна М. І. Комплексний метод лексикографічного опрацювання реалій.....	88
Максименко Е. В. Отличительные черты англоязычного шахматного дискурса.....	91
Марчишина А. А. Актуалізація поняття «гендерна ідентичність» у постмодерністському дискурсі.....	95
Назаревич Л. Т., Гавдида Н. І. Професійний та молодіжний жаргони: особливості вживання у студентському середовищі.....	99

Новосельцева І. В. Природа поля зі статичними компонентами у лінгвальних гештальтах інвестування vs инвестирование.....	104
Охріменко В. О. Ономатопейчна лексика як предмет лінгвістичного дослідження (на матеріалі сучасної корейської мови).....	108
Паночко М. М. Лексичні особливості української юридичної термінології початку ХХ століття.....	112
Потенко Л. О. Методологія дослідження емотивності німецьких фразеологічних дериватів.....	116
Румянцева Е. А. Креолізація вербальних и визуальних метафор в реализации стратегии убеждения.....	120
Савченко А. В. Словосочетание как разновидность текста улицы.....	126
Савчин Н. Б. Творчість Романа Андріяшика в рецепції радянської критики.....	129
Сарміна Г. Л. Інноваційні мовні явища в німецькомовних шантажних листах.....	133
Скриль О. І. Лінгвокультурна особистість блазня (на матеріалі творів У. Шекспіра).....	137
Слізченко С. В. Британські фразеологізми з семантичним компонентом марновірство/забобон: когнітивно-семасіологічний підхід (на матеріалі британського варіанту англійської мови).....	141
Стацюк Р. В. Калькування як засіб творення нових терміноелементів (на матеріалі військової термінології сучасної арабської літературної мови).....	145
Субота Л. А. Комунікативний підхід до навчання професійно-орієнтованому читанню іноземних студентів у немовному ВНЗ.....	149
Томахів М. В. Англомовний науковий дискурс: сучасний стан та перспективи подальших досліджень.....	154
Тьопенко Ю. А. Місце і роль Прообразу України в англомовному рецептивно-інтерпретативному дискурсі української літератури.....	158
Форманова С. В. Прикметники на позначення негативної оцінки: асоціативний експеримент.....	163
Ходоренко А. В. Фронеzis или эффективное суждение? Нарративные исследования: общие вопросы.....	168
Циновая М. В. Влияние экстралингвистического фактора на формирование модальной глагольной конструкции типа «модальный глагол + be+ прилагательное» (на материале текстов научно-технического дискурса).....	171
Шкамарда О. А. Маркери особистісної ідентичності в англомовному Інтернет-блогі.....	176
Януш Х. М. До проблеми вивчення ідеологічної складової концепту БАТЬКІВЩИНА в німецькій мові.....	180
Lyrska I. I., Glynska O. M. Social and cultural peculiarities of French lexis in the administrative and law area and criteria of its usage by communicants.....	184

Наукове видання

ОДЕСЬКИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

Випуск 5
Том II

Виходить два рази на рік

Українською, російською, англійською та німецькою мовами

Коректор – А. Новікова
Комп'ютерна верстка – О. Данильченко

Підписано до друку 15.04.2015 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 21,47, ум.-друк. арк. 22,32.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 100 примірників. Замовлення № 1504-15.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)

Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua